

Nadácia Občan a demokracia

Minority Rights Group - Slovakia

Publikácia vydaná s finančnou podporou Nadácie Pew Charitable Trusts
a Veľvyslanectva Spojených štátov amerických v SR 1997

Peter Kresák a kolektív

OBČAN A DEMOKRACIA

Bratislava 1997

OBČAN A DEMOKRACIA

ISBN: 80-967169-7-2

© Nadácia Občan a demokracia, MRG-S, Minority Rights Group - Slovakia 1997

Autori:	Peter Kresák a kol.
Odborný recenzent:	Ján Svák
Redakčná príprava:	Helena Dzvoníková
Grafická úprava, DTP:	Pavol Trgiňa
Fotografie:	Peter Brenkus
Kresby:	Vladimír Fedorovič
Manažment:	Šarlota Pufflerová
Tlač:	Polygrafia SAV
Počet výtlačkov:	2000

Na obálke je snímka z podpisovej akcie proti novele Trestného zákona v Bratislave, 1996.

Obsah

Predslov	11
Úvod	13
Čo je právny poriadok a prečo ho potrebujeme (A. Krsková)	15
1.1 Potreba poriadku	15
1.2 Právo a iné normatívne systémy spoločnosti	16
1.3 Výlučnosť práva	18
Resumé	19
Otázky	19
Námety na praktickú činnosť	19
2 Právna kultúra (A. Krsková)	23
2.1 Myšlienkové zdroje európskej právnej kultúry	24
2.2 Rímska vzdelanosť a európska právna kultúra	25
2.3 Vplyv kresťanstva	25
2.4 Vplyv rímskeho práva na európske právne systémy	26
2.5 Európsky (kontinentálny) typ právnej kultúry	28
Resumé	28
Otázky	29
Námety na praktickú činnosť	29
3 Systém práva, občianska spoločnosť a štát (A. Krsková)	31
3.1 Medzinárodné a vnútroštátne právo	32
3.2 Verejné a súkromné právo	33
3.3 Odvetvia práva	34
3.4 Občianska spoločnosť a štát	35
3.5 Cesty k právnemu štátu	36
3.6 Charakteristika právneho štátu	38
3.7 Právo na spravodlivý (slušný) proces	39
Resumé	40
Otázky	41
Námety na praktickú činnosť	41
4 Idea vyššieho práva a jej historický vývoj (A. Krsková)	43
4.1 Čo sú ľudské práva	44
4.2 Filozofia ľudských práv	45
4.3 Prirodzené (vyššie) právo, ľudské práva, občianske práva a slobody	49
Resumé	50
Otázky	50
Námety na praktickú činnosť	51
5 Demokracia a jej formy (P. Kresák)	53
5.1 Poznámky k historickému vývoju demokracie	54
5.2 Priama a zastupiteľská demokracia	61
5.3 Voľby, volebné právo a volebné systémy	63

5.4	Problémy zastupiteľskej demokracie	68
5.5	Uplatňovanie inštitútov priamej demokracie v súčasnosti	72
	Resumé	75
	Otázky	75
	Námety na praktickú činnosť	76
6	Obsah ústavy a jej miesto v právnom poriadku štátu (P. Kresák)	77
6.1	Čo predchádzalo vzniku prvých písaných ústav	78
6.2	Obsah a ciele prvých písaných ústav	80
6.3	Oktrojované ústavy	83
6.4	Ústavy v 20. storočí	85
6.5	Slovenská republika	86
6.6	Charakteristické znaky modernej ústavy	88
	Resumé	94
	Otázky	95
	Námety na praktickú činnosť	96
7	Základné práva a slobody v Ústave SR a koncepcia ich ochrany (P. Kresák)	97
7.1	Všeobecné ustanovenia	99
7.2	Základné ľudské práva a slobody	100
7.3	Politické práva	105
7.4	Práva národnostných menšín a etnických skupín	108
7.5	Hospodárske, sociálne a kultúrne práva	109
7.6	Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva	112
7.7	Právo na súdnu a inú právnu ochranu	112
7.8	Spoločné ustanovenia	114
	Resumé	115
	Otázky	115
	Námety na praktickú činnosť	116
8	Osobitná ochrana vyčlenených skupín v medzinárodných dokumentoch, v ústave a právnom poriadku slovenskej republiky (J. Hrubala)	117
8.1	Historický vývoj ochrany vyčlenených skupín	119
8.2	Ochrana národnostných, etnických, jazykových a náboženských menšín ..	121
8.3	Ochrana iných menšín	126
	Resumé	129
	Otázky	129
	Námety na praktickú činnosť	129
9	Právny poriadok demokratických štátov (P. Kresák)	131
9.1	Vznik právneho poriadku	137
9.2	Zákonodarná iniciatíva	138
9.3	Prerokovanie a schvaľovanie návrhu zákona	141
9.4	Podpisovanie zákona a právo legislatívneho veta	144
9.5	Vyhlasovanie a publikovanie zákona	146
9.6	Nariadenia obecných samospráv	148
9.7	Vládne nariadenia, vyhlášky ministerstiev a nariadenia	

miestnych orgánov štátnej správy	148
Resumé	149
Otázky	149
Námety na praktickú činnosť	150
10 Ochrana právneho poriadku a práv občana (G. Feťková)	151
10.1 Polícia	153
10.2 Prokuratúra	155
10.3 Súdny Slovenskej republiky	156
10.4 Ústavný súd	159
10.5 Advokácia	161
10.6 Medzinárodné orgány	162
10.7 Konanie pred Európskou komisiou pre ľudské práva	166
10.8 Konanie pred Európskym súdom pre ľudské práva	167
10.9 Konferencia o bezpečnosti a spolupráci (KBSE, neskôr OBSE)	168
10.10 Mimovládne združenia a iniciatívy na ochranu ľudských práv	168
Resumé	171
Otázky	171
Námety na praktickú činnosť	172
11 Základný ústavný a právny rámec činnosti polície, prokuratúry a súdov (G. Feťková)	173
11.1 Polícia	173
11.2 Prokuratúra	176
11.3 Súdny	177
11.4 Ústavný súd	182
Resumé	185
Otázky	185
Námety na praktickú činnosť	186
12 Právo na život (J. Drgonec)	187
12.1 Ochrana práva na život pred narodením	188
12.2 Eutanázia	193
12.3 Právo na život a trest smrti	194
12.4 Usmrtenie v sebaobrane	196
Resumé	198
Otázky	198
Námety na praktickú činnosť	199
Diskusia	200
13 Vlastnícke právo (J. Drgonec)	203
13.1 Predmet vlastníctva	204
13.2 Nadobúdanie vlastníctva	205
13.3 Ochrana vlastníctva	208
13.4 Vlastníctvo štátu	208
13.5 Vyvlastnenie	209
13.6 Prepadnutie majetku	210
13.7 Medzinárodná ochrana vlastníctva	211

13.8 Povinnosti vlastníka	212
Resumé	212
Otázky	213
Námety na praktickú činnosť	213
14 Osobná sloboda (J. Drgonec)	215
14.1 Obmedzenie osobnej slobody v trestnom konaní	216
14.2 Nútená liečba	218
14.3 Skúmanie duševného stavu osoby obvinenej z trestného činu	222
Resumé	223
Otázky	224
Námety na praktickú činnosť	224
15 Právo na ochranu ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti, mena, súkromia a rodinného života (J. Drgonec)	225
15.1 Ochrana cti, dôstojnosti a dobrého mena	226
15.2 Ochrana rodinného života	228
15.3 Ochrana súkromia	230
Resumé	230
Otázky	234
Námety na praktickú činnosť	234
16 Nedotknuteľnosť obydlia, domová prehliadka a iné zásahy do obydlia (I. Fedorovičová)	237
16.1 Všeobecne o prehliadke	240
16.2 Domová prehliadka a iné zásahy do obydlia	243
Resumé	246
Otázky	247
Námety na praktickú činnosť	247
Diskusia	249
17 Listové tajomstvo, tajomstvo prepravovaných správ a ochrana osobných údajov (J. Hrubala)	251
17.1 Čo je listové tajomstvo	252
17.2 Medzinárodnoprávna úprava	253
17.3 Vnútroštátna úprava	255
Resumé	258
Otázky	259
Námety na praktickú činnosť	259
18 Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery (J. Hrubala)	261
18.1 Čo je sloboda myslenia	262
18.2 Sloboda myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia v právnej úprave Slovenskej republiky	264
18.3 Medzinárodnoprávna úprava	268
Resumé	270

Otázky	271
Námety na praktickú činnosť	271
19 Sloboda prejavu a právo na informácie (J. Drgonec)	273
19.1 Cenzúra	276
19.2 Pornografia	277
19.3 Forma verejného prejavu	278
19.4 Ochrana pred zneužitím slobody prejavu	279
19.5 Informácie a dezinformácie	279
19.6 Právo na informácie v materinskom jazyku a zákonmi určený rozsah informácií	280
19.7 Povinnosť mlčanlivosti	282
19.8 Medzinárodná právna ochrana	283
Resumé	286
Otázky	287
Námety na praktickú činnosť	287
20 Petičné právo (R. Fico)	289
20.1 Obsah petičného práva a osoby oprávnené na jeho výkon	290
20.2 Priebeh petičnej akcie	291
20.3 Podanie a vybavenie petície	291
20.4 Osobitné druhy petícií	292
20.5 Postih za zneužitie petičného práva	294
Resumé	294
Otázky	295
Námety na praktickú činnosť	295
21 Zhromažďovacie právo (R. Fico)	297
21.1 Základné predpoklady na zvolanie zhromaždenia	298
21.2 Zákaz zhromaždenia	299
21.3 Právo na pokojné zhromažďovanie podľa Európskeho dohovoru o ľudských právach (právo na protidemonštráciu)	301
21.4 Sankcie za porušovanie zhromažďovacieho práva	302
Resumé	303
Otázky	303
Námety na praktickú činnosť	304
22 Združovacie právo (R. Fico)	305
22.1 Zakladanie združení a politických strán	307
22.2 Zakázané občianske združenia, politické strany a hnutia	308
22.3 Vznik občianskeho združenia, politickej strany a hnutia	308
22.4 Zánik občianskeho združenia, politickej strany a hnutia	310
Resumé	310
Otázky	310
Námety na praktickú činnosť	311
Autori	313

Predslov

Zo spoločného diela majú ako prví radosť tí, ktorí prispeli k jeho tvorbe. Pracovníci a spolupracovníci Nadácie Občan a demokracia (Minority Rights Group – Slovakia), sú odborníci spoločenskovedného zamerania – právnici, psychológovia, sociológovia, politológovia i žurnalisti. V kooperatívnom prostredí mimovládnej inštitúcie vytvárajú priestor pre vznik mnohých tvorivých zoskupení, ktoré následne ponúkajú verejnosti výsledky svojej práce. Publikácie vydané nadáciou v minulých rokoch sú dobre známe ľuďom, ktorí hľadajú spôsoby, ako sa zúčastniť na vytváraní občianskej spoločnosti na Slovensku.

Kniha Občan a demokracia vznikala dva roky. (Rukopisy boli písané priebežne od roku 1995, niektoré boli aktualizované počas prípravy do tlače.) Tí, ktorí sa podieľali na jej vzniku, spolu s mnohými v tejto krajine chápu, že treba mobilizovať naše občianske sily, získavať a aj odovzdať ďalej nové poznatky a praktické zručnosti tak veľmi potrebné nielen u nás, ale všade tam, kde demokracia ešte ani zďaleka nezapustila korene.

Pre obyvateľa strednej Európy je charakteristické málo rozvinuté právne vedomie. Nie je si v plnej miere vedomý, že občan sám je nositeľom i zárukou demokracie a v konečnom dôsledku i tvorcom zákonov. Je v jeho záujme oboznámiť sa so zákonitosťami života spoločnosti z pohľadu práva, učiť sa ich hodnotiť z pozície občana a osvojovať si aktívne občianske postoje. Najmä však uvedomiť si vlastnú zodpovednosť za budovanie právneho štátu a uplatňovanie demokratických princípov.

Nadácia Pew Charitable Trust v spolupráci s Americkou radou učených spoločností uskutočňuje a finančne podporuje medzinárodný projekt Konštitucionalizmus v strednej a východnej Európe. Cieľom projektu je prostredníctvom programov nezávislých neziskových organizácií pomôcť pri rozvíjaní ústavnej demokracie v Poľsku, Maďarsku, na Slovensku a v Čechách. Som poverená koordinovaním slovenského programu, ktorý sa uskutočňuje na pôde Nadácie Občan a demokracia (Minority Rights Group – Slovakia). Za jeho obsahovú náplň zodpovedá doc. JUDr. Peter Kresák, CSC., ktorý viedol aj tím autorov tejto publikácie.

Zámerom slovenského programu výchovy k ústavnosti je okrem iného upriamiť pozornosť učiteľov a študentov na najvýznamnejšie práva a slobody, vzbudiť ich záujem o Ústavu SR, motivovať ich k šíreniu získaných poznatkov, pretože občania musia najskôr svoje práva poznať, až potom ich môžu uplatňovať a chrániť.

Vzdelávanie verejnosti je kľúčom k uskutočneniu pozitívnych zmien. Predpoklad úspechu spočíva v orientácii občanov Slovenska, najmä však generácie mladých, na rozvíjanie občianskej kultúry. Stanú sa tak oporou demokratického režimu, budú cítiť zodpovednosť a mať vplyv na rozvoj demokratických inštitúcií a občianskej spoločnosti u nás.

PhDr. Šarlota Pufflerová, CSC.

Vážený čitateľ,

obdobie, ktorým prechádza naša spoločnosť po roku 1989, zreteľne preukázalo, aké je aktuálne, ba naliehavé, aby si každý rozširoval svoje poznatky o obsahu demokracie, o procesoch, ktoré ju sprevádzajú a osvojoval si praktické návyky pri ich uplatňovaní.

Ústavný a právny poriadok je aj v Slovenskej republike, tak ako v každom štáte, základňou, od ktorej sa odvíja proces budovania demokracie. Znalosť aspoň podstaty právneho poriadku je nevyhnutným predpokladom vytvárania modernej občianskej spoločnosti v našej krajine.

Autori tejto publikácie, ktorá vznikla v spolupráci právnikov a psychológov, si kladú neľahký cieľ. Pomerne stručne a zrozumiteľne oboznámiť predovšetkým mladých ľudí s vývojom právneho poriadku, so základnými demokratickými myšlienkami, s históriou a postavením ústavy v právnom poriadku moderného demokratického štátu, koncepciou ochrany základných ľudských a občianskych práv a s celým radom ďalších otázok, ktoré majú zásadný význam pre život každej civilizovanej spoločnosti.

Už v roku 1789 vo Francúzsku si tvorcovia Deklarácie práv človeka a občana uvedomovali, že demokracia neznamená možnosť robiť čokoľvek, a už starovekí Gréci poznali, že demokracia neznamená iba neobmedzené právo väčšiny.

Tieto a ďalšie princípy demokracie si musia stále uvedomovať všetci občania, ak sa chcú spolupodieľať na tvorbe spoločnosti, ktorá by im garantovala ich práva a slobody a v ktorej by mohli byť, aj napriek všetkým každodenným problémom, skutočne šťastní.

Zviazanosť demokracie s ústavným a právnym poriadkom každého štátu je viac ako zreteľná. Ústavný a právny poriadok demokratického štátu totiž nemôže byť chápaný a ani utváraný ako nástroj utlačania či sankcionovania akejkoľvek skupiny obyvateľstva, ale ako hodnotová štruktúra a nevyhnutný poriadok spoločnosti, ktorá si sama dobrovoľne uvedomuje, že bez neho by nedokázala samostatne existovať.

V žiadnej demokratickej spoločnosti štát a verejné úrady nie sú, a ani nesmú byť chápané ako niečo, čo stojí nad občanmi, niečo, čo môže neobmedzene riadiť ich každodenný život a zasahovať do ich súkromia. Štáty vznikajú z vôle občanov a musia slúžiť v ich prospech, rovnako ako aj všetky verejné úrady.

Tvorcovia publikácie si uvedomujú, že proces osvojovania si týchto skutočností vyžaduje dlhší časový priestor, rovnako ako aj ich uvádzanie do praktického života.

Avšak iba vedomosti a praktické poznatky napríklad umožnia občanom rozlišovať medzi tými, ktorí sa uchádzajú o verejné úrady zo zištných dôvodov či z osobnej túžby po moci, a tými, ktorí sa skutočne pričiňujú o verejné blaho.

Publikácia vznikla vďaka pomoci a priamej podpore Pew Charitable Trust a Nadácie Občan a demokracia (Minority Rights Group – Slovakia).

Alexandra Krsková

ČO JE PRÁVNÝ PORIADOK A PREČO HO POTREBUJEME

1.1 Potreba poriadku

Človek sa rodí do ľahostajného prírodného prostredia vyzbrojený rozumom, citom a vôľou. To mu umožňuje vtlačiť okoliu svoju pečať, prispôbiť ho svojim potrebám, **scivilizovať a skultivovať ho**.

Kultúra vytvorená človekom je súčasťou ľudského prostredia. Výchovou sa stáva dedičstvom a tvorí spoločné vlastníctvo spoločnosti. Obsahuje nielen materiálne a technické, ale aj duchovné hodnoty a výdobytky, ako napríklad jazyk, morálku, náboženstvo či právo. Obsahuje aj istý životný štýl, mnohoraké formy a schémy správania, ktoré si spoločnosť osvojila a ktoré jedincovi vnucujú súčasníci alebo verejná autorita.

Človek vníma veci a všetko, čo podmieňuje jeho seberealizáciu a vývoj, ako **hodnoty**. Získava ich, premieta do svojho konania. Tým sa formujú obvyklé, štandardné spôsoby myslenia a správania, samovoľne sa ujímajú, všetci ich považujú za "normálne" a odovzdávajú ich z generácie na generáciu. Napríklad osvedčený spôsob organizácie rodinného života, výchovy detí, podnikania.

Čím sú takéto **vzory** dôležitejšie pre harmonické fungovanie spoločnosti, tým väčšia je snaha **inštitucionalizovať** ich, t.j. presne, jasne vyjadriť a usporiadať. Tak sa vzory stávajú **spoločenskými normami, pravidlami, ktoré stanovujú**,

ako sa majú isté subjekty v určitých okolnostiach či za určitých podmienok správať a aká ich postihne ujma, sankcia, ak sa takto správať nebudú.

Napríklad niektoré spoločnosti si zvykli vyjadrovať smútok za zomrelými čiernou farbou. Ak by sa niekto objavil na pohrebe v kriklavo červenej blúzke a na hlave s klobúkom vyzdobeným čerešňami, dotklo by sa to nielen pozostalých, ale pohoršilo aj ostatných. Estetické cítenie, symbolika, vžitá norma by boli porušené. Normy sú **všeobecné** pravidlá, čo znamená, že požiadavky, ktoré vyjadrujú, sa nevzťahujú na určitú konkrétnu osobu, ale na každého, kto sa ocitne v situácii predvídanej normou. Nie od Jožka Paprčku a jeho ženy Terešky, ale od všetkých **manželov** sa žiada, aby spolu žili, boli si verní a navzájom si pomáhali. Zákaz prechádzať na červenú neplatí len pre pani učiteľku, ktorá vedie škôlkárov, ale pre **chodcov**.

Normy sú určitým vzorom, schémou správania, vďaka ktorej sme schopní predvídať správanie iných ľudí, i keď ich nepoznáme. Nie je problém predstaviť si, ako sa zatvári náš kolega, keď mu nevrátime požičané peniaze, ani čo sa dozvieme od manželky, keď sa vrátíme domov nad ránom. Veď žijeme s nimi celé roky. Ale vzťahy nevznikajú len medzi manželmi, milencami či priateľmi. Práve vďaka normám sú možné medzi celkom neznámymi ľuďmi. Normy sú akoby dobre naolejované koľajnice, po ktorých kľžu naše vzájomné kontakty: vieme, že na znak priateľstva máme prijať podávanú ruku, jazdiť po pravej strane cesty, zaplatiť nájomné a pod. Schémy správania vlastnej civilizácie máme "v krvi" a pomáhajú nám stotožniť sa s ňou.

Tam, kde nie sú pravidlá, ktorých by sa ľudia mohli dovoliť, kde neplatia dobré spôsoby, slušnosť, spravodlivosť, tam nie je možné spolunažívanie. **Civilizácia je vôľa spolunažívať pod vládou určitých pravidiel.** Tam, kde sa neprístožnosť, nemravnosť, nezákonnosť stanú zvykom, pretože ich za zvyk považujú aj ostatní, spoločnosť morálne znecitlivela a uberá sa k "barbarstvu".

1.2 Právo a iné normatívne systémy spoločnosti

Spoločenské normy pramenia z uznávaných spoločenských hodnôt, nachádzajú v nich oporu a zdôvodnenie. Samy ich vyjadrujú a zaručujú. Človek sa rodí do spoločnosti, v ktorej existuje množstvo príkazov, zákazov i dovolení, a v nej aj zomiera. Od raného detstva je v nás pestované vedomie hodnôt, rozlišovanie správneho a nesprávneho, dovoleného a nedovoleného. Ako deti spoznávame najprv pravidlá platné v našej rodine. Vynucujú ich iba rodičia: trvajú na určitých hygienických návykoch, pravidelnom dennom režime, nechcú vedľa nás vidieť pochybných kamarátov a pod. Potom od nás niečo vyžaduje život v "škôlkárskom" kolektíve, v "partii", do ktorej patríme alebo chceme patriť. Spoznávame tvrdšie pravidlá platné v škole, až sa napokon oboznámime s tými, za ktorými stojí donucovacia moc štátu.

Niektoré spoločenské normy sú sústredené okolo **hodnoty dobra**. Sú to **morálne normy**. Iné oscilujú okolo hodnoty **krásna**. To sú zasa **estetické normy**. Tie, ktoré súvisia s našou vierou v Boha a vo vzťahu k nej nám kladú

záväzky voči blíznym, sú **náboženské normy**. Každá kultúra obsahuje napokon vo svojom systéme hodnôt aj **poriadok a spravodlivosť**, ktoré majú byť vyjadrené a chránené **právnymi normami**.

Systém takýchto noriem je usporiadaný podľa princípu **nerozpornosti**, to znamená, že normy patriace do jedného systému sú v súlade. Ak by niektorá niečo zakazovala a iná by to dovoľovala či dokonca prikazovala, spôsobovalo by to zmätok v našej duši a narúšalo našu osobnosť.

“Ubi societas, ibi ius” (Kde je spoločnosť, tam je aj právo), hovorili starí Rimania. Ak chcela nejaká spoločenská skupina prežiť a rozmnožovať sa, musela **spravovať spoločné veci** – musela si vytvoriť **systém riadenia svojich vzťahov**. Ak sprvu bolo dodržiavanie noriem správania otázkou prežitia, ak spoločnosť neposlušných jednoducho vylúčila zo svojho streda a nechala ich zahynúť, tak postupne si vytvárala civilizovaný prostriedok na presadzovanie potrebného správania – **právo**. Hlboko ľudskú povahu tohto základného prvku civilizácie si uvedomoval už **Aristoteles**, považoval ho za charakteristiku človeka, pretože zo všetkých tvorov jedine človek je schopný rozlíšiť dobro od zla a zobrať na seba zodpovednosť. **Sv. Tomáš Akvinský** v 13. storočí spomína dva znaky, pomocou ktorých môžeme poznať civilizáciu: právo a jazyk.

Právo pomáha riadiť spoločenský život a ľudské vzťahy, usmerňuje jedincov aj spoločenské skupiny na ich ceste k civilizácii. Na prvý pohľad je právo iba systém pravidiel, ktoré vytvára a vynucuje štát. V skutočnosti však právo vyjadruje a ochraňuje najvýznamnejšie spoločenské hodnoty. Napríklad tým, že Trestný zákon zakazuje vlastizradu, teror, sabotáž, vojnovú zradu, chráni štát ako civilizačnú hodnotu, tým, že zakazuje útoky na štátne orgány a verejných činiteľov, že zakazuje marenie ich úloh či úplatkárstvo, chráni verejný poriadok. Občianske spolunažívanie ochraňuje tým, že zakazuje násilie proti skupine obyvateľov i proti jednotlivcovi, že nedovoľuje podnecovať rasovú a národnostnú nenávisť, zakazuje výtržníctvo a pod. Na ochranu života a zdravia slúžia zákaz ublíženia na zdraví, vraždy, ohrozovania pohlavnou chorobou atď. Právo reguluje aj nadobúdanie, zachovávanie, využívanie a rozdeľovanie ekonomických hodnôt. Napríklad právo nás môže povzbudzovať ku kúpe domu tým, že štát poskytuje na tento účel výhodnejšie pôžičky. Trestom za krádež nás odrádza od “nakupovania do vrečka” v samoobsluže. Právo je rámcom aj pre politickú aktivitu: napríklad stanovuje pravidlá čestných a slobodných volieb i našej účasti na nich.

Pravda, od práva nemožno očakávať, že vyrieši všetky problémy a dosiahne všetky ciele. Pri riešení právnych problémov vždy treba hľadať veľmi jemnú hranicu či kompromis medzi možným a želateľným. Rozumní ľudia uznávajú, že takáto hranica musí kadiaľsi ísť, i keď sa budú sporiť o tom, kade presne: do akej miery treba chrániť menšinu, aby vlastne nebola diskriminovaná väčšina, kedy sa spoliehať na spontánne sily spoločnosti a kedy naopak do nej zasahovať. Všetci sa však zhodnú, že bez práva by bolo menej práv a slobôd, viac neporiadku a neslušnosti. Preto každá doterajšia spoločnosť uznávala potrebu práva.

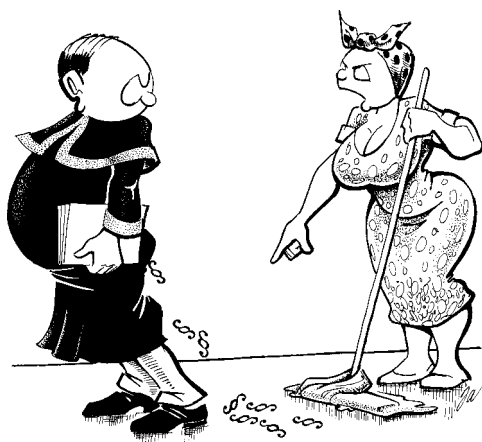
V čase, keď spoločnosť prešla od lovecko-zberateľského spôsobu obživy k produktívnej ekonomike, mohla si dovoliť vyčleniť zo svojho streda ľudí, ktorí sa venovali výlučne vládnutiu. Tam, kde vznikla takáto **verejná autorita**

spôsobilá usmerňovať správanie ľudí (jedinec alebo skupina), existovala už sila, ktorá garantovala dodržiavanie **práva**. Postupne sa sformovala do podoby **štátu**.

Právo bolo sprvu len božím zákonom, ktorý ľudstvu svojou charizmou sprostredkovali proroci i veľkí zákonodarcovia: Mojžiš, Chammurapi, Lykurg či Solón. Až neskôr sa – pozorovaním bežných životných situácií, ich "očistením" od násosu jedinečného, náhodilého – sformovali **všeobecne platné** právne normy.

1.3 Výlučnosť práva

Nenájďme nijakú oblasť spoločenských vzťahov, kde by v "čistej podobe" pôsobil jediný druh spoločenských noriem. Právne, morálne, politické, náboženské normy sa navzájom prelínajú, rôznym spôsobom ovplyvňujú. Môžu sa umocňovať (čo je dobre), a tým prispievať k psychickej rovnováhe človeka. Ale môžu byť aj v rozpore, ba vylučovať sa, a vnášať do nášho rozhodovania pochybnosti. Ak si napríklad predstavíte vzťah medzi manželmi, uvedomíte si, že ho podmieňuje dodržiavanie nielen morálnych, estetických či náboženských, ale aj právnych noriem, ktoré sa navzájom prelínajú alebo sú dokonca totožné. Sú však aj životné križovatky, na ktorých sa musíme rozhodnúť, či budeme rešpektovať právo za cenu pošliapania hlasu svedomia, alebo poslúchneme svoje vnútorné presvedčenie na úkor práva.

Právo by iste malo byť nielen vynútitelné, ale aj slušné. **Občianska neposlušnosť – na verejnosti prejavovaný nenásilný vzdor voči právu, ktoré je podľa nášho názoru nespravodlivé a neslušné** – by mala byť v demokratickej spoločnosti celkom ojedinelým javom. Príkladom občianskej neposlušnosti bolo konanie Sofoklovej Antigony, hnutie pasívnej rezistencie **M. Gándhího, M. Luthera Kinga** a pod.

Občan právneho štátu môže robiť všetko, čo mu právne normy nezakazujú. Preto je veľmi dôležité, aby rozoznal právne pravidlá od neprávnych. Právo sa od ostatných normatívnych systémov v spoločnosti odlišuje:

- a) Svojím **monizmom**, teda tým, že v spoločnosti platí **jediný právny systém** záväzný pre celú spoločnosť, kým morálnych či náboženských systémov môže byť v spoločnosti viacero (medzi nami sú katolíci i evanjelici, ateisti a pod.).
- b) Právo je **späté so štátom** a opiera sa o jeho donucovaciu moc (štátne orgány tvoria a uplatňujú platné právo a jeho porušenie trestajú).

- c) Právo má **zvláštnu formu**, ktorú ustanoví alebo uzná štát. Darmo by sme ho hľadali v zábavných časopisoch či v kalendári, vždy je obsiahnuté iba v zákonoch, vyhláškach, nariadeniach prístupných iba na určitých miestach. Právna norma nadobúda platnosť a účinnosť v presne stanovenom čase, pričom štát zodpovedá za jej zverejnenie a dostupnosť, a teda za to, že občania majú možnosť oboznámiť sa s tým, čo sa od nich požaduje.

RESUMÉ

12
45
57

Civilizácia a kultúra vznikli pôsobením ľudského génia na prírodné prostredie. Ich neodmysliteľnou súčasťou je poriadok – výsledok dodržiavania spoločenských noriem.

Človek sa od narodenia do smrti podriaďuje rôznym požiadavkám a nárokom, ktoré vyplývajú z náboženských, morálnych, estetických či právnych noriem.

Právo je súčasťou duchovnej kultúry spoločnosti. Od ostatných normatívnych systémov sa odlišuje svojou spätosťou so štátom, svojou zvláštnou formou a svojím monizmom.

OTÁZKY

- ❶ Aký je vzťah medzi civilizáciou, kultúrou a poriadkom v spoločnosti?
- ❷ Ako súvisia v spoločnosti platné pravidlá s hodnotami akceptovanými spoločnosťou?
- ❸ Aké znaky vyčleňujú systém práva spomedzi ostatných normatívnych systémov?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Prečítajte si uvedené normy a určte, aké sú to normy (právne, morálne, náboženské, estetické, politické):
 - Člen strany je povinný platiť členskú príspevky.
 - V šatni pomáhame z kabáta žene a staršiemu. Muž vstupuje do hľadiska pred ženou, uvádza ju až na miesto. Žena si sadá po pravici muža, ak toto miesto nie je pri uličke.
 - Spomeň, aby si deň sviatočný svätli.
 - Kto úmyselne ohrozí život alebo zdravie iného tým, že sa zúčastní na ruvačke, potresce sa odňatím slobody až na 6 mesiacov.
- ❷ Predstavte si deň, do ktorého sa prebudíte plný plánov: po ceste do práce sa zastavíte na pošte zaplatiť účty, odprevažíte do škôlky deti (súrodencov), v pracovnom čase vybavíte niekoľko objednávok na dodávku prístrojov, po práci sa pôjdete postaviť do radu na policajný úrad, kde vám vybavujú pas, nakúpite v obchodoch, navštívite starú matku a pripravíte jej jedlo na nasledujúci deň. Po príchode domov upracete neporiadok od rána, uvaríte večeru a napíšete si žiadosť o úpravu pracovného času.

Možno ste deň strávili celkom inak. Zamyslite sa však nad otázkou, čo z vašej každodennej činnosti je upravené normami a akého druhu sú tieto normy.
- ❸ Porozmýšľajte, ktorý problém vášho školského života považujete za najzávažnejší.
 - a Je upravený právom? Je upravený dobre? Ak sa vám toto právo nepozdáva, ako by ste ho zmenili?
 - b Čo myslíte, sú zákony vhodným prostriedkom na riešenie problému drogovej závislosti? Uveďte dôvody, pre ktoré si myslíte, že áno, alebo nie.
- ❹ Po peloponézskej vojne (431-404 pred n.l.) sa v Aténach zdvihli hlasy proti demokracii, ktorá bola dvakrát zvrhnutá (411 a 404 pred n.l.). Po skúsenostiach s prevratmi sa Aténčania stali tak citlivými na demokraciu, že postavili pred súd svojho obľúbeného filozofa Sokrata. Sokrates bol stúpencom aristokratického zriadenia, vlády najmúdrejších, a v tomto zmysle vyučoval aj svojich žiakov, z ktorých niektorí sa zúčastnili na prevratoch.

Aténsky porotný súd odsúdil Sokrata na smrť, hoci sa nezúčastnil na aristokratickom sprisahaní, celý život bol štátu oddaným občanom a statočným vojakom. Rozsudok bol veľmi tvrdý a sám Sokrates ho

považoval za nespravodlivý. Napriek tomu odmietol ponuku svojich žiakov ujsť do emigrácie a trest prijal. Predtým však s nimi dlho diskutoval o otázkach, na ktoré sa aj vy pokúste odpovedať:

- a** Má sa občan podrobiť aj takému právu (rozhodnutiu na základe práva), ktoré je v príkrom rozpore s jeho vnútornými predstavami o tom, čo je správne a spravodlivé? Ak áno, aké dôvody sa za to prihováraajú? Ak nie, prečo?
- b** Sokrates bol odsúdený ako nepriateľ demokracie, ktorej vyčítal nekompetentnosť a skorumpovateľnosť vládnych. Navrhoval sofokraciu – vládu múdrych. Súhlasíte s ním? Ak áno, prečo? Ak nie, prečo?

Alexandra Krsková

PRÁVNÁ KULTÚRA

Na svete je veľa národov a štátov, ale **civilizácií** iba niekoľko: západná (európska a americká), východná (slovansko-ortodoxná či pravoslávna), islamská (najmä arabské štáty), na ázijskom kontinente hinduistická (India) a konfuciánska (Čína a niektoré ďalšie krajiny). Poznáme ešte latinsko-americkú a africkú civilizáciu a zvláštny civilizačný okruh predstavuje aj Japonsko.

Do každej civilizácie teda patrí väčšia skupina krajín a národov. Ľudia v rámci jednej civilizácie hovoria rôznymi jazykmi,edia rôzne jedlá, majú svojskú architektúru a vlastné tradičné tance a hudbu. Podobní sú si však tým, že vyznávajú rovnaké **hodnoty**: istým spôsobom si organizujú politický a štátny život, prácu, odpočinok, rodinu či výchovu detí.

Právne systémy štátov jednej civilizácie sú podobné. Je to preto, že majú podobnú filozofiu tvorby práva (súhrn hodnôt, ktorý sa premieta do obsahu práva a je právom garantovaný), podobné formy, v ktorých je vyjadrené právo (niekde sú to najmä písané právne pravidlá, inde obyčaje, niekde súdne rozhodnutia), podobným spôsobom tvoria právo a uvádzajú ho do života (niekde ho vytvárajú štátne orgány, inde najmä súdy svojou rozhodovacou činnosťou), majú príbuzný systém vzdelávania právnikov, podobnú organizáciu súdov a podobné sú aj názory verejnosti na právo. Preto patria do rovnakého **typu právnej kultúry**.

Právna kultúra je súčasť kultúry spoločnosti. Je to súhrn národných a lokálnych zvláštností v právnom myslení i praxi. Hoci je v právnej kultúre národa vpísaná jeho história a životná skúsenosť, má spoločné črty s právnou kultúrou národov rovnakého civilizačného okruhu, ktoré vyznávajú rovnaké hodnoty.

Rôzne právne systémy, znaky, ktoré majú spoločné a odlišné, porovnáva **právna komparatistika** a určuje potom typy právnych kultúr. Sú to veľké rodiny právnych systémov, ktoré, okrem neopakovateľných, národných čŕt, majú podstatné spoločné atribúty. Právna komparatistika rozoznáva tieto typy právnych kultúr:

- európsky (kontinentálny),
- anglo-americký,
- náboženský (tradičný),
- socialistický (sovietsky).

Hoci je prirodzené, že národ si osvojil vlastnú právnu kultúru, nemá mu to brániť poznávať a tolerovať iné typy právnych kultúr a prijímať cudzie prvky do domácej právnej kultúry. Nikomu neosoží, ak otrocky podlieha cudzím vzorom, alebo rázne odmieta tie, ktoré overili stáročia.

Obyvatelia Slovenska zdieľali celých tisíc rokov bez prerušenia osudy západnej civilizácie. Inými slovami, človek, ktorý obýva Slovensko, je všetkými podstatnými znakmi a spôsobmi správania človekom Západu. Tu sú naše civilizačné korene, ku ktorým je dobré vracieť sa. Strom, ktorému popretínajú korene, vysychá. Národ, ktorý nehľadá poučenie v minulosti, nemá pred sebou veľkú budúcnosť.

2.1 Myšlienkové zdroje európskej právnej kultúry

Ktorýsi múdry človek povedal, že západná civilizácia sa opiera o tieto tri pevné stĺpy: Akropola, Kapitol a hora Sinaj. Vyrastá teda z gréckej múdrosti a citu pre krásu, z rímskeho zmyslu pre právo a poriadok a z kresťanskej mravnosti.

Kolískou európskej civilizácie a filozofického myslenia je **Grécko**. Gréci napísali jednu z najsvetlejších kapitol histórie ľudstva možno vďaka tomu, že ich stret s kultúrami východného stredozemia nebol krvavý a ničivý, ale plodný a životodarný. Gréci vytvorili základné kategórie filozofického a vedeckého myslenia, vypracovali elementárne pojmy, s ktorými dodnes pracuje právna veda, vo vášnivých diskusiách nastolili otázky, na ktoré sme ešte nenašli definitívnu odpoveď.

Pre právne myslenie bolo najplodnejšie tzv. **sokratovské** alebo **etické** obdobie gréckej filozofie (5. až 3. stor. pred n.l.), keď na aténskejších námestiach, v platónskej Akademii, v Lýceu peripatetikov či portiku stoikov vyučovali veľkí učitelia, Sokrates, Platón, Aristoteles, Zénón. Učili svojich žiakov spájať krásu tela s krásou duše, učili ich, ako dobre žiť, dobro činiť a dobre zomierať. Vnášali do posudzovania vecí sveta svetlo rozumu a umiernenosť srdca.

Dobrý život bol neodmysliteľný od života v štáte. Gréci nám zanechali myšlienku občianskeho kolektívu – polis, demokracie, klasifikáciu rôznych foriem vlády

i predstavu o ideálnom štáte. Boli presvedčení, že šťastne možno žiť len tam, kde sa zachovávajú zákony, spravodlivosť a slušnosť.

2.2 Rímska vzdelanosť a európska právna kultúra

Keď Gréci stratili politickú samostatnosť a polis upadla, stali sa učiteľmi víťazných páňov sveta **Rimanov**. Zasväcovali ich do umenia správne žiť a dobre vládnuť. Najvýznamnejší rímski panovníci podporovali grécku vedu. Filozofia, logika a rétorika patrili k vzdelaniu rímskych "džentlmenov", mladých chlapcov zo vznešených rodov. Rimania nikdy nedosiahli filozofickú úroveň Grékov. Čerpali z tých gréckych filozofických systémov, ktoré zodpovedali ich praktickým

cieľom. Svojich gréckych učiteľov však predstihli v inom: vytvorili **systém platného práva**, aký nemá v starších dejinách páru.

Rimania vytvorili právo v dnešnom slova zmysle. Pozorovali reálne vzťahy medzi manželmi, rodičmi a deťmi, medzi obchodníkmi či medzi štátom a občanmi. Zovšeobecňovali ich a modelovali **abstraktné vzory** riešenia

istých situácií a konfliktov. Formovali princípy práva, cizelovali pojmy, pravidlá dávali do vzájomných vzťahov, tvoriac z nich systém. Touto činnosťou vytvárali samostatnú vedu o práve **jurisprudenciu**.

Základom rímskej právnej vedy bola grécka filozofia, predovšetkým diela Aristotela a stoikov. Stoické morálne princípy, už výrazne poznamenané kresťanstvom, dali rímskemu právu akúsi žiaru nadčasovosti a univerzálnosti, a preto prežilo celé stáročia. Rímska staroveká kultúra zanechala obdivuhodne ucelený a usporiadaný popis základných právnych aspektov života spoločnosti. Rímske súkromné právo stelesňuje vývoj dlhých stáročí, je bohatou zásobárňou ľudských skúseností, veľkou školou právneho myslenia, rozhodovania a tvorby práva. Pojmy a princípy rímskeho práva sa stali nielen základom, na ktorom vyrástla **európska právna kultúra**, ale priam medzinárodnou terminológiou.

2.3 Vplyv kresťanstva

Kým budeme pokračovať v opise víťaznej cesty rímskeho práva na európskej historickej scéne, zastavme sa chvíľku pri ťažkej hospodárskej a politickej kríze Rímskej ríše v 1. storočí. Bola to doba straty viery v človeka, v jeho dôstojnosť a tvorivý rozum. Ľudia sa utiekali do vlastnej duše a ich srdcia sa otvárajú novému učeniu – **kresťanstvu**.

Kristus priniesol do ľudských vzťahov Nový zákon a s ním pochopenie, odpustenie, súcit, toleranciu. Toto nepraktické a nevýbojné náboženstvo lásky a milosrdenstva, odriekania a spásy vstúpilo do antického sveta a poprelo jeho svetonázor. Prihovorilo sa mnohým a Kristov kríž akoby navždy rozprestrel ramená nad svetom. Rozdelil dejiny na "pred ním" a "po ňom". Nijaký kultúrny element neformoval tak dôverne ľudí a ani jedno náboženstvo neprinieslo toľko univerzalizmu ako kresťanstvo.

Rané kresťanstvo bolo introvertné učenie, v ktorom štát a právo nemali veľký význam. **Kristus** "neprišiel zničiť zákon, ale naplniť ho" a "jeho kráľovstvo nebolo z tohto sveta". Postupne sa však formovala cirkev a oficiálna kresťanská doktrína. Za éry **Konštantína Veľkého** (306-337) získali kresťania slobodu vyznania. Cirkevní otcovia (patres), najmä sv. Augustinus Aurelius, pripomenuli slobodu ľudského srdca a svedomia a položili tak základy filozofie **ľudských práv**. Vďaka veľkému scholastikovi sv. Tomášovi Akvinskému sa všeľudské myšlienky gréckej filozofie šírili v kresťanskej, a teda v európskej filozofii ďalej.

2.4 Vplyv rímskeho práva na európske právne systémy

Po rozpade rímskeho impéria sa jeho dedičom stala Východorímska (Byzantská) ríša. Cisár **Justinián** (483-565), ktorý v nej vládol, sa rozhodol obnoviť slávu Ríma pomocou kresťanstva, duchovnej jednoty a práva. Jeho zásluhou boli zozbierané texty rímskeho práva a vznikla zbierka nazvaná **Corpus Juris Civilis**. Na histórii ľudského rodu zanechala obrovskú stopu.

Tento právny poklad objavila Európa na prelome 11. a 12. storočia, keď narastal význam miest a formovali sa nové, tovarovo-peňažné vzťahy vyžadujúce precíznú a jednotnú právnu úpravu. Najmä talianske mestá, v ktorých prežívali základné prvky antickej civilizácie, sa dožadovali rímskeho práva. Bolo pre ne emblémom nezávislosti, ochranou pred snahou feudálnych kniežat o ich ovládnutie. Preto talianski právnici začali s nadšením študovať staré rímske právo. Pomáhala ho oživiť aj túžba germánskych panovníkov obnoviť slávu starovekej Rímskej ríše v strednej Európe. Považovali sa za pokračovateľov Augusta, Konštantína či Justiniána a v rímskom práve videli zdôvodnenie svojich nárokov na univerzálnu vládu. Táto myšlienka bola v Európe živá prinajmenšom od doby Karola Veľkého (742-814).

Prijatie rímskeho práva podporovala aj skutočnosť, že katolícka cirkev, napriek tomu, že si vytvárala samostatné **kanonické právo**, uznávala aj právo rímske a riadila sa ním.

V Taliansku vznikajú prvé slávne **právnické školy**. Na jednej z najstarších univerzít v Bologni prednášajú chýreční učitelia, ktorí svojich žiakov oboznamujú s textom justiniánskej kodifikácie. Bolognská univerzita zatienila všetky ostatné školy a "dodávala" profesorov práva nielen celému Taliansku, ale aj Nemecku, Francúzsku, ba dokonca Anglicku. Teda ani zemepisne izolované Anglicko nezostalo nedotknuté rímskym právom, ktoré tu šírili talianski učitelia nasiaknutí západnou kresťanskou kultúrou. Ovplyvnilo aj autorov komentárov, ktoré sa

používajú dodnes, **Glanvilla i Bractona**, hoci neboli uchvátení rímskym právom a neprestávali vyzdvihovať originalitu a domáci charakter anglického práva.

Pravda, v čase, keď sa Európa zoznamovala s antickou kultúrou, bolo už rímske právo dávno mŕtve a nedalo sa bezprostredne používať. Staré texty bolo treba prispôbiť a spracovať. Preto sa právnici snažia preniknúť do ich obsahu, pochopiť súvislosť medzi jednotlivými časťami. Aby takto získané poznatky sprostredkovali aj ďalším čitateľom, dopĺňajú text **glosami** – výstižnými učenými poznámkami, ktoré vpisujú medzi riadky rímskeho textu alebo na jeho okraj. Takto kladli základy, z ktorých v priebehu ďalších storočí vyrastali dnešné právne myslenie a dnešné právne systémy. Títo **glosátori** boli prvými skutočnými európskymi právnikmi a dláždili cestu k používaniu rímskeho práva v praxi.

Z právnych škôl vychádzajú majstri, bakalári, doktori práva, formuje sa **právnicko ako stav**. Právnici obsadzujú významné miesta v štátnom a cirkevnom aparáte, pomáhajú mocnárom v administratíve, skúmajú, ako riešiť zložité kauzy obchodného styku, na ktoré nemali talianske mestské štáty dosť vlastných úprav. Svoje povolanie vykonávajú nanajvýš poctivo a bezúhonne.

Časom už nestačilo odhaľovať sporné miesta v Corpus Juris Civilis, ale bolo v ňom treba nájsť oporu pre riešenie každodenných praktických právnych otázok. Tejto úlohy sa chopili **postglosátori** alebo **komentátori**, na čele so slávnym **Bartolom de Saxoferatom**. Jeho meno je symbolom právnickej učenosti. Jeho nasledovníci, tzv. bartolisti, písali komentáre a traktáty, ktoré sa zaoberali niektorou časťou rímskych textov. Ich literárny prejav bol samostatný, uplatňovali vlastné myšlienky. Ak právnik nebol odchovancom Bartolovej školy, sotva mal nádej na vysokú prestíž. Tvrdilo sa: "Nemo jurista, nisi bartolista" (Kto nie je bartolista, nie je ani právnik).

V Taliansku tej doby mali mestské štáty veľkú moc a z obyčajového práva si vytvárali štatutárne právo (systém vlastných právnych predpisov). Každé mesto si ho upravovalo po svojom. Keď sa v 12. storočí rímski cisári z nemeckého rodu Štaufovcov stretli s rastúcou silou talianskych miest, snažili sa tomuto vážnemu nebezpečenstvu čeliť aj tak, že do mestských zastupiteľstiev dosádzali svojich úradníkov – podestov. Keď podestom končilo funkčné obdobie, museli sa vyrovnáť s mestom na základe práva, ktoré však, kvôli objektívnosti, nemalo byť totožné s mestským štatutárnym právom. Na to sa výborne hodilo rímske právo. Od komentátorov sa začali vyžadovať posudky na rozmanité právnické problémy, dobrozdaná, ktorými si získavali obrovskú autoritu. Rímske právo sa znova stávalo živým právom. Považovalo sa za všeobecne platné – **jus commune**, to znamená, že bolo možné dovolať sa ho pred každým súdom, ak domáce právne úpravy zlyhali alebo chýbali. To bola znamenitá myšlienka.

Mierumilovná činnosť komentátorov bola revolúciou vo vývoji právnej vedy: racionálna argumentácia a všeobecne záväzné normy začali vytlačť násilné zvyky a ľubovôľu. Život sa dostával do zákonného riečišťa. Tým sa postglosátorskému právu otvorila cesta do sveta.

História rímskeho práva tvorí podstatnú časť histórie moderného práva. Rôznymi cestami a v rôznych formách preniklo na rôzne teritória modernej civilizácie, ktorá takto nesie pečať zákonov Ríma.

2.5 Európsky (kontinentálny) typ právnej kultúry

Pre **európsky typ právnej kultúry**, ktorý vyrástol z rímskych koreňov, je charakteristické tzv. **písané právo**. Tvoria ho štátne orgány, ktoré na to oprávňuje ústava štátu. Súdny a iné štátne orgány právo iba uvádzajú do života. Sudcovia sú teda "ústami zákona", ťažiskom ich práce nie je tvorba práva, ale jeho aplikácia na konkrétne prípady.

Takéto črty má právna kultúra Nemecka, Francúzska, Talianska, Rakúska, Španielska či Portugalska. Ale rímskym právom boli ovplyvnené všetky európske zákonodarstvá, dokonca aj tie, ktoré sa mu bránili a boli veľmi späté s obyčajovým právom.

Ako už bolo spomenuté, aj v Anglicku šírili náboženstvo mnísi odchovaní vedou a spoločnou kultúrou západných kresťanov. Rímskoprávnu vzdelanosť sem priniesli talianski učitelia práva i domáci študenti, ktorí na talianskych univerzitách nemali nijaké jazykové problémy. Všade sa totiž prednášalo latinsky. Anglické právo je však tzv. nepísané, tvoria ho súdne **precedensy**, teda rozhodnutia vyšších súdov, ktoré sa stávajú záväznými pre každý podobný prípad v budúcnosti. Z toho je tiež zrejmá aktívna úloha sudcov v tvorbe práva.

Slovenské právo patrilo donedávna do socialistického typu právnej kultúry. Hoci 40 rokov socialistického vývoja ostro porušilo pôvodný a nepretržitý vývoj, vraciame sa k európskym civilizačným východiskám.

Transformácia na európsky typ začala prijatím **Listiny základných práv a slobôd** v roku 1991, ktorá bola včlenená najprv do Ústavy ČSFR a potom do Ústavy SR. Od ústavy sa odvíja celý právny poriadok: občianske právo sa vrátilo k tradíciám súkromného práva s jeho ochranou osobnosti a vlastníctva, v súlade s medzinárodným a európskym štandardom ľudských práv sa významne novelizoval Trestný zákon i Trestný poriadok. Trvalým trendom sa stala humanizácia trestného práva. Boli prijaté nové zákony o obecnom zriadení, o policajnom zbore, zmenilo sa postavenie súdov, notárstiev, advokácie i prokuratúry.

Právna kultúra, súhrn národných a lokálnych zvláštností v právnom myslení i praxi, je súčasťou kultúry spoločnosti. Národy jedného civilizačného okruhu majú podobné črty právnej kultúry. Právna komparatistika rozlišuje 4 základné

typy právnych kultúr: európsky (kontinentálny), anglo-americký, náboženský (tradičný) a socialistický (sovietsky).

Ideovými zdrojmi európskej právnej kultúry sú grécka filozofia, rímske právo a kresťanská mravnosť. Rímske právo čerpalo z gréckych myšlienok o ľudskej dôstojnosti, o spravodlivosti a poriadku. Kresťanstvo šíriло etiku a humánnosť v spoločenskom živote, a teda aj v rímskom práve. Glosátori a postglosátori oboznámili s rímskym právom celú Európu.

Európske právo je písané, tvoria ho štátne orgány a do života ho uvádzajú súdy svojimi rozhodnutiami.

OTÁZKY

- ❶ Čo je právna kultúra spoločnosti a v čom sa prejavuje?
- ❷ Čo znamená pojem typ právnej kultúry a aké typy poznáte?
- ❸ Z akých myšlienkových zdrojov vyrastá európska právna kultúra?
- ❹ Ako chápete prínos glosátorov a postglosátorov?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Využite to, čo viete z histórie, a porozprávajte, kde a kedy vznikali prvé civilizácie a aké mali právne systémy.

Vedeli by ste stručne opísať hodnoty, ktoré vyznávali?

- ❷ Pouvažujte, čím špecifickým či novým by sme mohli my, Slováci, prispieť do európskeho kultúrneho fondu.

Ktoré pekné črty našej mentality by mohli byť istým osviežením "európanstva"?

Pokúste sa porozprávať, ako sa civilizačné faktory prelínali do prostredia, v ktorom žili Slováci.

- ❸ Vedeli by ste porozprávať, ako sa zmenili spoločenské hodnoty v našej spoločnosti po roku 1989?

Ktoré z týchto zmien sa odrazili v práve?

Alexandra Krsková

SYSTÉM PRÁVA, OBČIANSKA SPOLOČNOSŤ A ŠTÁT

Platné právo každého štátu tvoria **právne normy** – pravidlá správania v určitých okolnostiach, ktoré majú predpísanú formu a k ich dodržiavaniu donucuje štát. Sú zhrnuté do väčších celkov – **právnych predpisov** (zákonov, nariadení, vyhlášok a pod.). Každá veľká skupina právnych predpisov, ktoré upravujú rovnorodú skupinu spoločenských vzťahov (vzťahy medzi manželmi, rodičmi a deťmi, obchodníkmi, občanmi a štátom a pod.), tvorí **odvetvie práva**. Niektoré odvetvia patria do **verejného**, iné do **súkromného práva**. Verejné a súkromné právo vytvárajú spolu systém platného práva daného štátu. Vo vzťahu k **medzinárodnému právu** je to **vnútroštátne právo**.

Právo je teda súhrn právnych pravidiel usporiadaných podľa istých kritérií. Medzi jeho prvkami sú relatívne pevné, charakteristické väzby, čo mu umožňuje fungovať určitým spôsobom. Umenie právnikov nie je len v tom, že posudzujú rôzne životné situácie a vzťahy a rozhodujú o nich podľa právnych noriem. Musia mať prehľad v celom právnom poriadku, poznať všetky väzby medzi jeho prvkami. Len tak môžu používať právo ako "umenie dobra a spravodlivosti" (Celsus).

3.1 Medzinárodné a vnútroštátne právo

Gréci a Rimania nepoznali medzinárodné právo v dnešnom význame. Aj v stredoveku sa spory medzi štátmi riešili pomocou morálnych a náboženských zásad a neraz musel zasiahnuť sám pápež. Ale keď v období reformácie (16. storočie) rozvrátili kresťanskú jednotu Európy prudké náboženské spory a neskôr vypukla nemilosrdná tridsaťročná vojna, nebolo už možné volať na pomoc hlavu katolíckej cirkvi. A tak vyvstal problém, aké normy majú vlastne upravovať vzťahy medzi štátmi, pomocou akých princípov možno zhumanizovať vojnu, chrániť vojnových zajatcov, ženy, deti, a aká autorita je vôbec schopná takéto normy vynútiť.

Prvé kroky k medzinárodnému právu založenému na presvedčení, že rozumné bytosti sú schopné dohodnúť sa na základných zásadách, ak chcú spolunažívať v mieri, urobili španielski scholastickí teológovia **F. Vitoria, F. Suárez, Vasquéz** a ďalší (16. – 17. stor.). Na univerzite v Salamance učili svojich žiakov, že hoci zásady ľudského spolunažívania pramenia v božom rozume a božej vôli, aj keby Boha nebolo, museli by ľudské bytosti nájsť vo svojej inteligencii zriedlo prirodzených zásad, ktoré im umožnia prežiť. Ved' každý z nás túži po mieri, po slobode a súkromí, po ochrane pred zásahmi do svojho života, zdravia, majetku a pod. A hoci si toto všetko želá človek najmä sám pre seba, ved' aj egocentrizmus je celkom prirodzená vlastnosť, rozum mu káže, aby zároveň rešpektoval takéto túžby svojich blížnych, ak chce s nimi žiť v harmonickej spoločnosti.

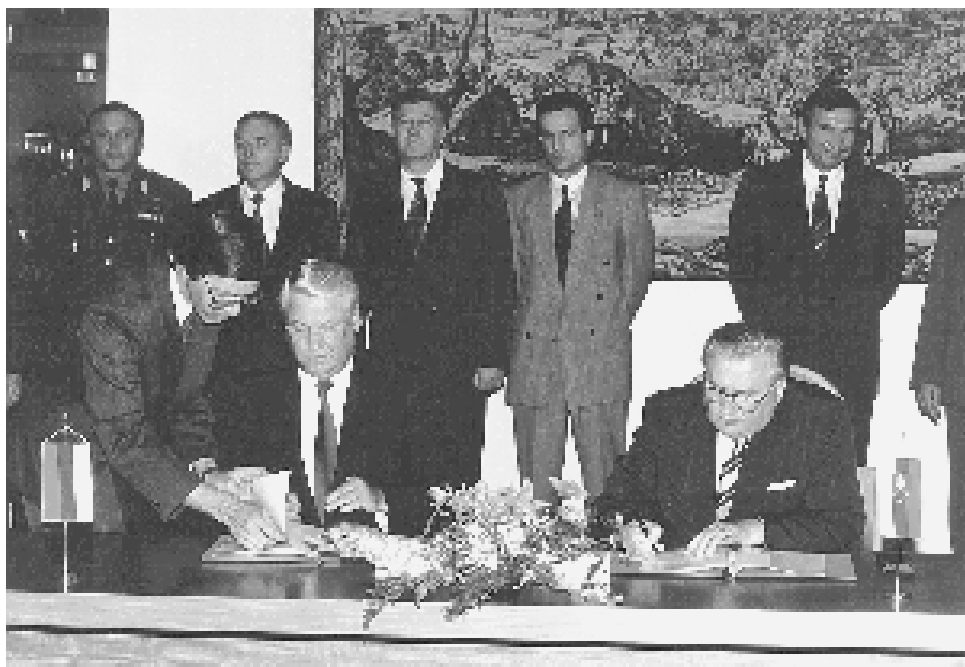
V šľapajách prvých internacionalistov kráča vynikajúci holandský právnik a diplomat **Hugo Grotius** (1583 – 1645), autor diela *O práve vojny a mieru*, často považovaný za "apoštola OSN".

Medzinárodné právo tvoria iné orgány ako vnútroštátne právo. Iná je aj jeho forma a predmet regulácie.

Z princípu suverenity štátov vyplýva, že normy medzinárodného práva nemôže určovať nejaká nadštátna autorita. Tvoria ich suverénne štáty predovšetkým tým, že uzatvárajú **medzinárodné zmluvy**, uznávajú medzinárodné **obyčaje**, **uzancie**, a správajú sa voči sebe zdvorilo, s medzinárodnou **kurtoáziou**.

Tieto zmluvy sú účinné len vďaka tomu, že ich zmluvné štáty uznajú a realizujú, že ich včlenia do vnútroštátneho práva. Robí sa to tak, že vnútroštátne právne predpisy, najčastejšie ústava a zákony, sa odvolávajú na medzinárodné dokumenty a zmluvy, alebo tak, že ratifikovaná medzinárodná zmluva sa vydá ako ústavný či obyčajný zákon.

Pod **ratifikáciou** rozumieme, že ústavou oprávnený štátny orgán (najčastejšie hlava štátu alebo parlament) **uzná, resp. potvrdí záväznosť podpísanej medzinárodnej zmluvy**. Ak oprávnený orgán odmietne zmluvu ratifikovať, zmluva sa považuje za neuzatvorenú a pre štát z nej nevyplývajú nijaké práva ani záväzky. Podľa slovenskej ústavy medzinárodné zmluvy dojednáva a ratifikuje prezident SR. S niektorými závažnými typmi zmlúv musí súhlasiť Národná rada SR.

*Podpis medzinárodných dohôd medzi prezidentmi B. Jelčinom a M. Kováčikom,
Bratislava 26.8.1993.*

V súčasnosti vzrastá váha názoru **medzinárodného spoločenstva** na dodržiavanie medzinárodných zmlúv, najmä ak zvyšujú šance na prežitie ľudstva (ochrana mieru, prírodného prostredia, hospodárenie so surovinami, ovládanie medziplanetárneho priestoru, garantovanie ľudských práv a pod.), ich realizácia však ostáva výsostnou doménou suverénneho štátu.

3.2 Verejné a súkromné právo

Delenie práva na **súkromné a verejné** začalo v 3. storočí, keď jeden z najvýznamnejších rímskych právnikov **Domitius Ulpianus** povedal, že súkromné právo chráni záujmy jednotlivca, zatiaľ čo verejné právo sa týka rímskeho štátu a jeho činnosti. Toto delenie však nadobudlo význam až oveľa neskôr, keď ho bezvýhradne prijala kontinentálna Európa.

Do súkromného práva patria tie právne odvetvia, v ktorých sú vzťahy medzi subjektmi založené na princípe **rovnosti**. Naopak v odvetviach verejného práva sa vzťahy medzi subjektmi riadia princípom **subordinácie**. Tak napríklad vzťahy manželov spočívajú na vzájomnej pomoci, spolupráci a láske. Upravuje ich rodinné právo, súčasť súkromného práva. Do súkromného práva patria aj občianske právo a odborné právne odvetvia, ktoré sa z neho vyvinuli. Týkajú sa najmä obchodu, námorníctva, lodstva, poľnohospodárstva, pracovného práva a pod. No vzťah daňového poplatníka a štátu už nie je vzťahom rovných a upravuje ho finančné právo, ktoré je odvetvím verejného práva. Do verejného

práva patria aj ústavné a správne právo. Trestné právo a kriminológia patrili v priebehu histórie niekedy do súkromného, inokedy do verejného práva.

Normy súkromného práva sú zväčša formulované ako dovolenia, dávajú zainteresovaným väčšiu možnosť využívať či nevyužívať svoje oprávnenia a voľnejšie si upraviť vzájomné povinnosti. Tak napríklad v Občianskom zákonníku sa hovorí, že "občania môžu uzavrieť i takú zmluvu, ktorá nie je osobitne upravená". Normy verejného práva sú skôr príkazmi a zákazmi. Napríklad v zákone o Policajnom zbore SR nájdeme normu: "Pred použitím donucovacích prostriedkov je policajt povinný vyzvať osobu, proti ktorej zakrokuje, aby upustila od protiprávneho konania, s výstrahou, že bude použitý niektorý z donucovacích prostriedkov."

Všimnúť si treba aj rozdielnu realizáciu zákonom garantovaných práv. V odvetviach verejného práva je úlohou štátnych orgánov prípadne vynútiť splnenie právnych povinností. Súkromnoprávne spory sa riešia z iniciatívy zainteresovaných subjektov. Polícia nás začne stíhať, ak konáme proti trestnému právu, či si to želáme, alebo nie. Ale ak nás sused obťažuje rôznymi zápachmi, zvukmi či zásahmi do nášho súkromia, musíme sa naňho sťažovať na obecnom zastupiteľstve alebo podať žalobu na súd.

Rozlišovanie verejného a súkromného práva má praktický význam len vtedy, keď uvažujeme, ktorý súd je príslušný pre konkrétny prípad. V mnohých krajinách sú totiž zvláštne súdy pre občianske, obchodné a trestné veci.

3.3 Odvetvia práva

Právne normy dovoľujú, prikazujú či zakazujú rôzne druhy správania. Ľudské vzťahy sú veľmi pestré, a preto musia byť rozmanité aj právne pravidlá. Skupinu právnych noriem (predpisov), ktoré upravujú určitý druh spoločenských vzťahov, napríklad pracovných, občianskych či trestných, nazývame **odvetvím práva**. Jednotlivé odvetvia práva sú relatívne samostatné, čo sa prejavuje aj v tom, že normy, ktoré do nich patria, bývajú prehľadne, presne a jasne usporiadané do určitého systému – kodifikované.

Kódex bol pôvodne súbor tabúl, neskôr papyrusových listov, na ktoré sa písalo. Dnes je to kompletný, organicky usporiadaný súbor uzákonených právnych textov určitého právneho odvetvia. Napríklad Občiansky zákonník, Trestný zákon, Obchodný zákonník, Zákonník práce a pod. Má obvyčajne formu knihy, je prehľadný a dostupný verejnosti. Pravdaže, v tých odvetviach, kde sa organizácia spoločenských vzťahov rýchlo mení, by kodifikácia nebola účelná.

O odvetviach, ktoré tvoria systém práva Slovenskej republiky, budeme hovoriť v ďalších častiach tejto práce.

3.4 Občianska spoločnosť a štát

Štát je oveľa, oveľa mladší ako ľudské pokolenie, ktoré sa vyvíjalo takmer štyri milióny rokov. Len postupne sa z verejnej autority, ktorá musí byť v každej spoločnosti, stávala **štátna moc**, z rodových a kmeňových orgánov vznikali **štátne orgány**. Tento proces trval niekoľko tisícročí. Štát sa sformoval ako **politicko-mocenská organizácia**, ktorej znakmi sú štátne územie, občianstvo a suverenita.

Odovzdávanie poverovacích listín veľvyslanca USA na Slovensku R. Johnsona, Bratislava 16.12.1993.

Štát nepohlcuje celú spoločnosť. Tá sa skladá z jednotlivých ľudí, organizácií a spolkov, ktoré si občania vytvárajú, aby uspokojili svoje potreby a záujmy, dosiahli svoje ciele, ale aj aby sa pobavili alebo získali určitý vplyv. Sú to rôzne kultúrne, náboženské, ekonomické, záujmové spolky a organizácie, napríklad spolok ochrancov prírody, zväz ochrany spotrebiteľov, mládežnícke kluby, združenia vedcov, spisovateľov, náboženské, charitatívne spolky a pod. V dobre organizovanom štáte majú občania právo združovať sa v organizáciách nezávislých od vlády (mimovládnych či nevládnych), v záujmových či nátlakových skupinách, ktoré žiadajú alebo podnecujú vládu, aby riešila nimi nastolené problémy. Hoci sa samy o moc neuchádzajú, vyvíjajú istý tlak na politické strany, aby pomohli presadiť ich záujmy.

Spoločenský organizmus funguje prirodzene, má dosť síl a schopností, aby ustrážil svoje veci a niesol zodpovednosť za svoje smerovanie. Občania sa samostatne rozhodujú, či chcú pracovať, akú prácu chcú robiť, kde chcú žiť. Svet našej duše a mysle nepatrí do sféry rozhodovania politikov. V tomto svojom

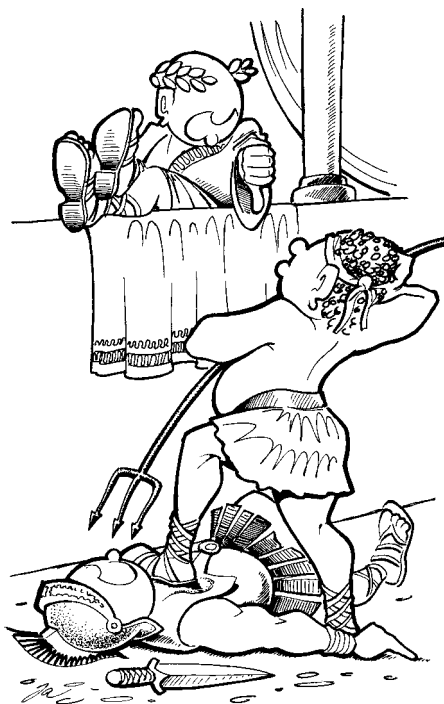
súkromnom kráľovstve môžu občania nerušene využívať možnosti slobody bez "tvrdej ruky štátu".

Aktivita občanov, ktorí sú zdrojom moci, je pre štát životodarná, bez nej štát upadá. Lenže ani spoločnosti by neosožilo, keby štát nevytvoril jasné "pravidlá hry" a nezavrátil tých, ktorí ich nerešpektujú. Spor o mieru zasahovania štátu do života spoločnosti sa vedie už veľmi dlho a polarizuje politické spektrum na pravicovo-liberalistické koncepcie na jednej strane a socializujúce predstavy na strane druhej.

3.5 Cesty k právnemu štátu

Treba odlišovať myšlienky, ktoré dláždili cestu k vedeckej teórii právneho štátu, od jeho dnešnej ucelenej koncepcie, ktorá sa stala ústavným princípom väčšiny demokratických európskych štátov.

Právny štát existoval ako nejasný ideál už v antickom Grécku. Na úplnom začiatku stojí azda **Platón** so svojim dielom **Zákony**. Kým v prvom projekte ideálneho štátu, ktorý opísal v Ústave, vyjadruje presvedčenie, že taký štát, v ktorom vládnu najmúdrejší, veľa zákonov nepotrebuje, v Zákonoch svoj názor mení. Zatrpknutý a skúsený Platón vie, že nech by sa človek dostal k moci s akýmikoľvek dobrými úmyslami, "prirodzenosť smrteľníka ho zvádza k zmyselnosti a pažravosti". Odporúča preto, aby sme "nenechali vládnuť človeka, ale zákon", ktorý má byť "nomos despotes" – zvrchovaným pánom nad vládnuťcami aj ovládanými. Znamená to, že tí, ktorí tvoria zákon, sú ním rovnako viazaní ako tí, ktorým ho adresujú. Je oveľa múdrejšie spoliehať sa na nadosobnú autoritu zákonov ako na múdrosť a dobrú vôľu vládcov.

Aj **Aristoteles** vo svojej **Politike** rozvíjal myšlienku, že verejný život treba podriaďiť právu, že je to jeden z predpokladov dobrého štátu. Rovnako **Cicero**, podľa vzoru svojich gréckych učiteľov, považoval štát za právne spoločenstvo.

Idea panstva práva sa rozšírila najmä potom, keď Európa prevzala staré rímske právo. Anglickí, nemeckí a francúzski právnici už od 13. storočia tvrdili, že právo viaže aj kráľa a poddaní majú právo postaviť sa na odpor proti kráľovmu nezákonnému konaniu.

Renesancia priniesla novú predstavu o moci a jej nástrojoch. Bolo to obdobie formovania silných, centrálne riadených národných štátov. Ale ani **Machiavelli**, ktorý bol priam zaľúbený do mocného štátu, sa nevzdal myšlienky, že občania by si mali zachovať kontrolu nad mocou, dozerať, či moc rešpektuje právo. Náboženský reformátor pripomenuli, že kresťania majú byť lojálni voči svetskej moci, ale kolená by mali ohýbať iba pred Bohom.

Z Intelektuálneho kvasu, ktorý predchádzal prvým buržoáznym revolúciám, vzišli **Listina práv a slobôd** (1689) a liberálne zmyšľanie Johna **Locka**. Práve liberáli rozvíjali modernú **doktrínu právneho štátu**. Prvé varovné hlasy proti mocenskému zasahovaniu do života jednotlivcov nachádzame v diele Jedinec a štát od zakladateľa Berlínskej univerzity **W.Humboldta**. Názory jeho nasledovníkov **Mohla, Stahla, Jellinka** a ďalších dotvárali liberálne poňatie právneho štátu.

Základom liberalizmu je presvedčenie, že pri riešení svojich záležitostí sa máme čo najviac spoliehať na vlastné sily a čo najmenej na donucujúcu silu štátu. Liberáli úporne obraňujú slobodu jedinca, lebo len slobodný človek môže uplatniť svoju tvorivosť, iniciatívu, jedinečnosť. Štátna moc musí vycúvať zo života spoločnosti a obmedziť svoje pôsobenie len na to, čo jej dovoľujú ústava a zákony. Občania naopak môžu všetko, čo im zákony nezakazujú. Majú právnu istotu, t.j. môžu sa spoliehať, že moc, ktorá sama seba obmedzila jasnými, vopred danými všeobecne záväznými pravidlami, nebude dané pravidlá "počas hry" meniť, nebude zasahovať do ustálených právnych pomerov.

Občianska spoločnosť je prirodzené spoločenstvo ľudí, ktoré má veľa sebaregulujúcich síl, kým štát je neprirodzená, násilnícka organizácia a jej rozpínavosti treba postaviť hranice. Základným poslaním štátu je vytvoriť dobre premyslený právny rámec pre slobodnú hru trhových síl, pre konkurenciu a pozitívny vývoj ekonomiky, zakotviť čo najviac ľudských práv a slobôd a starať sa o vonkajšiu a vnútornú bezpečnosť občanov. V opačnom prípade, keby štát všetko centrálne plánoval a riadil, potláčal by individualitu jedincov, oslabil vôľu a energiu občanov, a teda spôsobil úpadok síl národa. Spoliehanie na zásahy štátu nesie totiž so sebou záhaľivosť a chudobu, degeneráciu spoločnosti. Navyše štát narobí problémy sám sebe, pretože nadmerné zásahy do života spoločnosti vyžadujú rozvetvený, finančne náročný byrokratický aparát.

Slovom, **etatizmus**, prerastanie štátu do života spoločnosti, **paternalizmus a dirigizmus**, snahu vlády o všetkom rozhodovať a do všetkého zasahovať, považujú liberáli za nebezpečné. Najlepšia vláda je taká, ktorej činy ani nevidieť, ktorá iba sleduje, čo sa kde deje, a kde si spoločnosť nevie rady, pomôže, resp. zasiahne tam, kde sa dejú nepravosti. Najlepší je teda **minimálny štát**, ktorý zúži sféru svojej aktivity a nejde ani o krok ďalej, ako od neho požadujú občania. Nič, pravda, štátu nebráni, aby občana chránil pred rôznymi pohromami a pomohol mu v núdzi. Môže to robiť napríklad v rámci systému cieleného sociálneho a zdravotného poistenia. Inak je však uplatnenie každého z nás, náš životný úspech a hodnoty, ktorým zasväťme život, celkom osobnou záležitosťou. Štát prichádza na pomoc až v krajnej núdzi, keď zlyhajú najbližší, rodina, priatelia, susedia, obec.

Isteže sa klasický liberalizmus nemusí rovnako prihovoriť každému z nás. Najmä z ekonomickej stránky sa nám môže zdať tvrdý, nemilosrdný a naše sympatie sú skôr na strane konzervatívneho alebo sociálneho štátu. Tu nám však nejde o nič iné ako o hľadanie koreňov, z ktorých vyrástol právny štát.

3.6 Charakteristika právneho štátu

Veľmi dobre charakterizoval právny štát **Thomas Paine**, keď sa ho pýtali, kto bude kráľom po revolúcii. Odpovedal: "V Amerike bude kráľom právo."

Právny štát je taký typ politického režimu, v ktorom je výkon štátnej moci limitovaný právom. V protiklade k policajnému štátu je to teda štát, ktorého moc je podriadená právu. Podstatné a charakteristické pre právny štát je:

a) Moc sama seba obmedzuje vopred stanovenými a všeobecne záväznými pravidlami, ktoré nikoho neuprednostňujú, ani neznevýhodňujú. Štát síce je výhradným tvorcom práva, ale len čo právo vzniklo, sám je ním viazaný. Zákony platia pre všetkých, vrátane moci, a nemenia sa spolu so zmenou zákonodarného orgánu.

Moc teda nemôže ísť ani o krok ďalej, ako jej **dovoľujú zákony**: zákon napríklad celkom presne vymedzuje, kedy môže policajt použiť zbraň, kedy je oprávnený odobrať vodičský preukaz, kedy môže otvoriť byt či zatknúť občana. Na obecnom úrade nám môžu vyrúbiť len takú daň, akú dovoľujú daňové zákony.

b) Občan môže robiť všetko, čo zákony nezakazujú. Môže sa slobodne pohybovať v rámci stabilného právneho poriadku a nikto ho nemôže volať na zodpovednosť za činy, ktoré v čase ich uskutočnenia neboli protiprávne. Človek nezávisí od toho, kto je pri moci, ale od zákona.

Toto všetko dáva občanovi dôveru v právo, **právnú istotu**, že za daných okolností bude moc postupovať tak, ako sa v ústave zaviazala, a nebude mariť jeho úsilie svojvoľnými, náhodnými, nevypočítateľnými zásahmi. Ak by rozhodnutia moci nebolo možné predvídať, pretože by záviseli od politickej účelnosti či jednoducho zmeny nálady tých, čo sú pri kormidle, keby to isté správanie bolo jeden deň schvaľované a ďalší deň odsudzované, spôsobovalo by to neistotu.

Podstatou právnej istoty je jasná odpoveď na otázku, čo platí ako právo. To znamená, že každý má možnosť poznať svoje práva a povinnosti, pretože sú publikované, vie, kde prechádza hranica dovoleného a nedovoleného. Každý podlieha zákonu a vie, že ak sú pochybnosti o legalite konania, rozhodne nezávislý súd vždy jedine podľa práva, že v podobných veciach bude rozhodnuté podobne, že je možné odvolať sa proti rozhodnutiu a pod.

Právny štát je teda vo svojej pôvodnej podobe jednoduchým systémom právnych garancií slobody a právnej istoty občanov. Tak nám ho odkázala história a tak vošiel do ústav demokratických štátov.

- c) To, že moc dodrží dohodu a "dá sa do pohybu" len na základe vopred verejne vyhlásených pravidiel, že teda nebude meniť pravidlá "počas zápasu", je nevyhnutnou, ale nedostačujúcou podmienkou existencie právneho štátu. Tieto pravidlá by mohli povedzme obsahovať prvky rasizmu či inej diskriminácie. Napríklad aj režim apartheidu sa od začiatku držal svojich pravidiel. Navyiac preto treba povedať, že právny štát rešpektuje **ľudské a občianske práva a slobody** upravené v medzinárodných zmluvách, ktoré ratifikoval. Ak sú v týchto dokumentoch upravené veľkorysejšie ako v domácom práve, dáva im pri rozhodovaní prednosť.

Ústava SR vyjadruje pravidlá právneho štátu v čl.2 ods.2 a ods.3 takto:

- a) Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach, v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.
- b) Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.

3.7 Právo na spravodlivý (slušný) proces

V Anglicku a v USA sa právny štát od začiatku chápal trochu odlišne. Podstatou doktríny **Rule of law** (panstva práva) bolo právo občana na spravodlivý (slušný, regulárny) proces. Moc má veľa možností zbaviť ľudí slobody, života, majetku. Ústava jej však prikazuje, aby to urobila formou pravidiel zodpovedajúceho procesu. To neznamená, že jeho výsledky budú pre občana priaznivé. Ide len o proces, o dodržiavanie zásad, ktorými sa predchádza svojvôli a nezdôvodneným rozhodnutiam. Hoci požiadavky na tento proces závisia od konkrétnej situácie, ich minimum musí byť vždy rešpektované. Právo na slušný proces zahrňuje predovšetkým tieto princípy:

- a) Práva polície sú prísne obmedzené, pokiaľ ide o jej vstup do našich domovov, a domová prehliadka je zakázaná bez súdneho príkazu, ktorý dokazuje, že jestvuje na ňu oprávnený dôvod.
- b) Nikoho nemožno zadržať bez písomného obvinenia, v ktorom sa uvádza, z akého porušenia zákona je občan podozrivý. Občania majú právo presne vedieť, z čoho sú obvinení. Ak súd zistí, že obvinenie je neoprávnené alebo zadržanie bolo protiprávne, musí byť občan okamžite prepustený. Každého zadržaného musí polícia ihneď informovať o jeho právach, vrátane práva na obhajcu a práva odoprieť výpoveď, ktorá by mohla byť zneužitá proti nemu.
- c) Osoby obvinené z trestných činov majú právo na verejný súdny proces, v ktorom sa, s odbornou pomocou svojho obhajcu, bránia proti obžalobe.

Platí zásada **prezumpcie nevinny**, podľa ktorej na každého, komu nebola dokázaná vina, treba pozerieť ako na nevinného. Súdny môže udeľovať slobodu na kauciu (peňažnú záruku) alebo podmienene prepustiť obžalovaného, ktorého čin sa ešte neprerokúval pred súdom, ak je málo pravdepodobné, že utečie alebo spácha ďalšie trestné činy.

- d) Občanov nemožno nútiť, aby svedčili sami proti sebe. To však nijako neznamena, že môžu krivo vypovedať, uvádzať falošné dôkazy, klamať a podvádzať súd. Takéto konanie je trestné. Polícia nesmie mučiť, psychicky či fyzicky týrať žiadneho podozrivého. Vynútené priznanie právny systém nepripúšťa. Súd nedovolí, aby sa informácie získané mučením, hrozbami či inými formami donucovania predkladali na súde ako dôkazy.
- e) Človeka nemožno dvakrát trestať za ten istý trestný čin. Nikoho nemožno obviňať z takého trestného činu, ktorý v čase, keď sa stal, nebol podľa platných zákonov trestným činom.
- f) Zakázané sú kruté a ponižujúce tresty.
- g) Proti rozsudku súdu existujú opravné prostriedky. Každý má právo na odškodnenie za nesprávne súdne rozhodnutie.

Štát ako mocensko–politickú organizáciu nemožno stotožniť so spoločenstvom jeho občanov – občianskou spoločnosťou. Miera zasahovania štátu do tejto spoločnosti je ťažkým problémom politickej filozofie. Na opačných póloch kontinua názorov stoja klasický liberalizmus s požiadavkou minimálneho štátu a socializujúca koncepcia s predstavou riadiaceho centra, ktorým je štát.

Základná myšlienka, že lepšie je zveriť sa nadosobnej autorite zákonov ako osobným rozmarom moci, pochádza z antiky (grécky a rímsky starovek). Moderná doktrína právneho štátu sa však rodí až v 19. storočí v kolíske nemeckého liberalizmu.

Právny štát je taký typ politického režimu, ktorého moc je podriadená právu. Štátne orgány môžu len to, čo im zákony dovoľujú, kým občania môžu všetko, čo im zákony nezakazujú. Právny štát rešpektuje základné ľudské práva a slobody zakotvené v medzinárodných zmluvách, ktoré ratifikoval. To všetko dáva občanom právneho štátu dôveru v právo a právnu istotu.

Doktrína právneho štátu bola v Anglicku modifikovaná. Tu je jej jadrom právo občana na spravodlivý proces.

OTÁZKY

- 1 Aké znaky musí mať štát, aby sme ho mohli považovať za právny?
- 2 V čom spočíva právna istota občanov?
- 3 Vymenujte základné, charakteristické črty spravodlivého procesu.

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- 1 Skúste načrtnúť štruktúru práva tak, aby ste nezabudli ani na jednu časť jeho systému a získali plastickú predstavu.

Sú zo schémy jasné aj väzby medzi jednotlivými časťami právneho systému?

- 2 S celkom iným názorom, ako prezentuje klasický liberalizmus, sa stretávame v učeniach o riadenej spoločnosti, o štáte, ktorý sa stará o blaho a životnú úroveň občanov, v učeniach o kolektivismu, ktoré sa dosť nepresne označujú ako socialistické.

Vedeli by ste porovnať liberálnu a socialistickú koncepciu štátu, rozoznať, kto ich reprezentuje na slovenskej politickej scéne a odhadnúť ich šancu ovplyvniť naše ďalšie politické smerovanie?

Považujete niektoré javy okolo seba za ohrozenie právneho štátu deklarovaného v Ústave SR? Ktoré?

- 3 Hľadajte prvky slušného procesu v tomto prípade:

Katka Jačmenná je žiačka posledného ročníka gymnázia. Má vynikajúce študijné výsledky, výborne hrá za školu volejbal a je členka školského orchestra. Prihlási sa na univerzitu, je prijatá na lekársku fakultu. V lete po maturite sa zrazu začína vracieť domov až v noci, bez toho, aby to rodičom uspokojujúco vysvetlila. V auguste to pokračuje, nie vždy spí doma, vracia sa pripitá a azda aj pod vplyvom drog.

Rodičia Jačmennovci sa od spolužiakov dozvedia, že ich nepinoletá dcéra Katka si našla 30-ročného priateľa a chce s ním žiť. Už nemieni študovať. Jačmennovci sa boja, aby dcéra neodišla s novým priateľom, neprepadla alkoholu a drogám. Sú zúfalí a presvedčení, že urobili všetko, čo mohli, aby s ňou nestratili kontakt. Napokon sa rozhodnú napísať žiadosť o vyšetrovanie a liečenie dcéry do psychiatrického sanatória.

Psychiater Katku vyšetrí a odporúča hospitalizáciu, pretože sa mu nepozdáva Katkina adolescentná reakcia. Katka síce pripustí, že s rodičmi si nerozumie, ale odmieta tvrdenie, že nie je mentálne v poriadku. Chce okamžite opustiť sanatórium, pokúša sa volať právnikovi.

- a** Aké argumenty môže Katkin advokát použiť, aby dosiahol jej prepustenie?
- b** Aké sú práva a záujmy rodičov v tomto prípade?
- c** Čo by ste ešte urobili, aby ste vylúčili omyl v diagnóze?
- d** Ak Katka trvá na svojom prepustení, treba ju rešpektovať?

Alexandra Krsková

IDEA VYŠŠIEHO PRÁVA A JEJ HISTORICKÝ VÝVOJ

Dôsledky dynamického vývoja, ktorým prechádza naša spoločnosť, ťažko predvídať. Ľudské práva urobili veľký prielom do posttotalitného sveta, ale víťazstvo je len čiastočné a budúcnosť strednej a východnej Európy je neistá.

Môžeme naozaj veriť, že každý z nás sa ľudským právam rovnako teší a je ochotný vystúpiť na ich obranu? Veď ony síce zaručujú pokojný život, ale aj ohrozujú našu pohodlnosť. Morálka ľudských práv je morálkou vzdoru, angažovanosti. Ten, koho tieto práva chránia, je zároveň ich ochrancom. Tam, kde mlčím zoči-voči bezpráviu, kde akceptujem útlak iného človeka, tam sú ohrozené moje vlastné práva, tam sa zrádza ideál ľudskej dôstojnosti.

Keď nevinný Dreyfus trpel koncom 19. storočia na Diabolských ostrovoch, Émile Zola sa tešil všetkým právam francúzskeho občana a navyše výsadám slávneho spisovateľa. Keby ho bolo uspokojilo, že jemu samému nič nechýba a nevystúpil by na Dreyfusovu obranu, nevinný človek by bol zomrel vo väzení. Vďaka tomu, že sa nájdu ľudia, ktorí sa zastanú iného a riskujú kvôli nemu, vytvára sa reťaz ľudí dobrej vôle, ktorá je naším cenným kultúrnym dedičstvom.

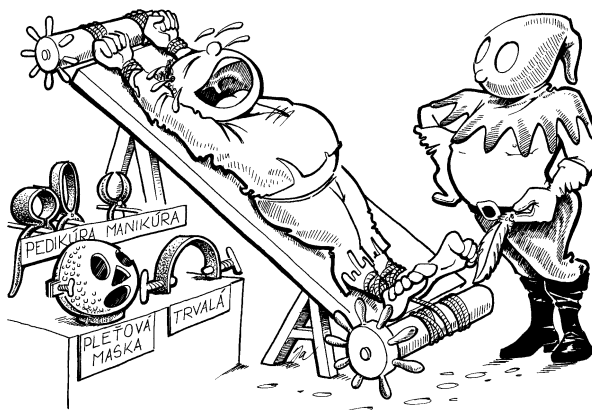
Možno si povieť, že na boj za ľudské práva treba odvahu a nie teóriu. Ale tú odvahu v nás vzbudzujú poznané myšlienky a ideály. Preto si najprv povšimnime filozofiu ľudských práv, ideovú oporu ich zástancov.

4.1 Čo sú ľudské práva

Ako už bolo povedané, ľudská bytosť je veľmi zraniteľná a potrebuje ochranu pred zanedbávaním, svojvôľou, násilím. Slimáky majú ulitu, chameleóny menia farbu, slony sú rýchle a silné. Človek takúto "výbavu" nemá, zato však oveľa inteligentnejšie a účinnejšie spolupracuje s okolím. Príroda, spoločnosť a moc ho však nielen chránia, ale aj ohrozujú.

Ľudské práva sú oprávnenia priznané jedincovi, ktoré mu umožňujú plne využívať vlastné schopnosti, inteligenciu, talent a znalosti na uspokojenie svojich duchovných a iných aspirácií. Považujú sa za také podstatné pre autenticitu a dôstojnosť človeka, že by ich mala rešpektovať každá politická moc. Z tohto pohľadu tvoria ľudské práva minimálne záštity, ktoré jedincovi umožňujú, aby žil plnohodnotne, uchránený pred nepravosťou zo strany iných či zo strany politickej moci. Vytyčujú akýsi posvätný, nedotknuteľný priestor okolo jedinca, jeho súkromnú sféru.

Ľudské práva by sme mohli chápať aj ako elementárne pravidlá hry, ktoré musia rešpektovať vládnci aj ovládaní. To už veští určité ťažkosti. Na prvý pohľad sa zdá, že vytyčovanie súkromného priestoru jedinca mieri proti štátu, presnejšie proti jeho despotizmu a svojvôli. Pri hlbšom pohľade je vymedzenie takéhoto priestoru výzvou, aby štát uplatnil svoju donucovaciu moc tam, kde sa jedinec cíti ohrozený. Inými slovami: ak svoj súkromný priestor vymedzíme tak, aby štát do neho nemohol zasahovať, potom sa budeme darmo dožadovať, aby nás štát ochránil, keď nás ohrozia iní.

Postavenie politickej moci sa tým stáva dvojznačným: na jednej strane ide o oslabenie štátu, limitovanie jeho moci, na druhej o jeho posilnenie, o uznanie monopolu legitímneho násillia, ktorým štát disponuje, aby mohol donútiť k zodpovednosti tých, čo siahajú iným na základné práva, a riešiť spory medzi občanmi. Teda štát by nemal obmedzovať slobodu občanov svojou rozpínanosťou a despotizmom, ale zároveň by mal zasiahnuť vždy tam, kde sa sloboda jednotlivca stáva "kriminálnou" a ohrozuje slobodu iného.

Priestor jedinca teda určite nie je celkom uchránený pred zásahmi moci. Moc ho môže obmedziť do tej miery, do akej musí rešpektovať základné práva iných: moja sloboda sa musí zastaviť tam, kde začína sloboda iného človeka. Tak to hlásala už Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789.

Základné práva a slobody ľudí sú limitované slobodami iných a dobrom spoločnosti. Nikoho nemôžeme nechať brať drogy, robiť nočné hardrockové

koncerty v byte či pohlavne zneužívať deti. Základné práva a slobody možno obmedziť jedine za podmienok, ktoré sú zákonom striktné stanovené a kontrolovateľné. Vidíme teda, že srdcom filozofie ľudských práv je otázka **vzťahu jedinca a moci**.

4.2 Filozofia ľudských práv

Pri definovaní ľudských práv sme vychádzali z hodnoty ľudskej dôstojnosti, ktorú musí štát nevyhnutne rešpektovať, ak má byť jeho moc považovaná za oprávnenú, **legitímnu**. Inak povedané: moc je legitímna, t.j. má nárok na rešpekt a poslušnosť občanov, ak sama rešpektuje ľudské práva a slobody. Základom takéhoto poňatia štátu je presvedčenie, že cieľom politického združovania je dobro človeka, ktorému má vytvorená moc slúžiť.

Takéto chápanie poslania štátu vychádza z predstavy **zmluvy, kontraktu** medzi spoločnosťou a štátom, teda z myšlienky, že moc je založená na zmluve. Zmluvná koncepcia obsahuje 4 základné prvky:

- racionalizmus,
- prirodzený stav,
- prirodzené právo
- a spoločenskú zmluvu.

Racionalizmus spočíva v presvedčení, že práve rozum, ktorý vie umlčať egoizmus a predsudky, nabádal ľudí, aby pochopili, že je nevyhnutné spolunažívať podľa určitých zásad a pravidiel.

Racionalistická dimenzia zmluvného modelu, podľa ktorej je moc legitímna len do tej miery, do akej obstojí pred tribunálom rozumu, sa začala rozvíjať už v starovekom Grécku. Pravda, niečo také ako snaha ochraňovať súkromnú sféru jedinca pred zásahmi štátu tu ešte neexistovalo. Človek je zoon politikon a jeho dobrý život, jeho sebarealizácia sú neodmysliteľné od občianskej aktivity. Polis bola súčasťou jedinca a on splýval s politickým celkom. O ľudských právach ako o subjektívnych nárokoch jedinca voči štátu sa ešte nehovorilo.

Zorný uhol sa zmenil, až keď polis zanikla a jednota medzi človekom a štátom sa rozbila. Cestu si pomaly kliesnil individualizmus, politika a morálka sa odlíšili, politika už nebola nevyhnutne realizáciou morálnych cieľov.

Prirodzený stav je akási predstava o spolunažívaní ľudí pred vznikom štátu. Nie je reálna, podložená historickými faktami. Vieme, že aj v dávnych dobách zažili ľudia dosť vojen a násillia. Ide teda o hypotézu alebo retrospektívnu fikciu, ktorá nám umožňuje pochopiť vzťah vládncich a ovládaných, resp. legitimitu moci. Ľudia sú rovní a slobodní, každý je sám sebe pánom, nikto nevykonáva moc nad inými.

Niektorí autori si tento stav predstavujú ako "zlatý vek ľudstva", iní ako "vojnu všetkých proti všetkým", v ktorej je "človek človeku vlkom". V každom prípade je základným znakom tohto stavu **neistota**, ktorá ľudí núti hľadať východisko.

Už epikurejský mudrc stavia obranný val pred nebezpečenstvom ľudského násillia a z praktických dôvodov uzatvára zmluvu. Ale až stoicizmus okolo roku 300 prináša myšlienku **kozmopolis**, svetovej polis, ktorú môžu vytvoriť tí, ktorí sa v prvom rade riadia rozumom. Táto komunita je však iba intelektuálnym útočišťom, útechou, nie je stelesnená v nijakej inštitúcii a nemôže byť ani odvolacou inštanciou voči nespravodlivosti sveta. Vytvorilo ju až neskôr kresťanstvo, keď si vybudovalo vlastnú organizáciu – cirkev, ktorá sa stáva ochrancom slabých.

Už skeptickí sofisti v starom Grécku, vzdelávaní podľa Herakleitovej tézy "pantha rei" (všetko sa mení), si všimli, že okrem práva vytváraného tými, čo majú moc, existuje ešte **vyššie právo**, ktoré je prirodzené, pretože pramení v harmónii, večnom rytme a zákonoch vesmíru. **Herodotove** Dejiny priam ponúkali záver, ku ktorému sa dopracovali, že totiž "kto má moc, má aj právo". Ale tieto ľudské zákony si zaslúžia označenie **právo** len vtedy, ak sú v súlade s právom vyšším, rovnakým pre všetky národy.

Prirodzené právo je súhrn oprávnení, ktoré sú imanentné ľudskej bytosti. Sú univerzálne, patria každému človeku bez ohľadu na to, v ktorej krajine žije, k akému etniku patrí, akú má farbu kože, aké náboženstvo. Podľa prvých gréckych filozofov je ich prameňom sama príroda, harmónia kozmu, dokonalá vyváženosť všetkých jeho častí. Človek svojím rozumom poznáva prirodzené práva a usiluje sa ich preniesť do platného práva.

Prirodzené práva nepochádzajú od moci, ale naopak moc zaväzujú.

Prirodzené právo je zrkadlom nastaveným ľudskému právu, teda platnému právu, ktoré si vytvárajú ľudia v jednotlivých štátoch. Platné právo závisí od množstva faktorov: histórie národa, tradícií, náboženstva, geografických podmienok, od politickej vôle a pod. a môže sa dostať do rozporu s prirodzeným právom. Antigona v Sofoklovej hre (442 pred n.l.) hovorí kráľovi Kreontovi: "Tvoj zákaz, vôľa smrteľníka, nemá takú silu, aby rušil nepísané a neochvejné božie zákony."

Aj Rimania prevzali od svojich gréckych učiteľov filozofiu prirodzeného práva. Realizmus, vlastný ich mentalite, ich nútil, aby sa vyššie právo snažili preniesť do platného práva. Treba povedať, že matkou rímskej jurisprudencie (právnej vedy) bola stoická filozofia, v nej Rimania našli svoje základné právne princípy: čestne žiť, nikomu neškodiť a dať každému, čo mu patrí.

Kresťanskí filozofi videli prameň práva v Bohu, vo večnom zákone, ktorý sa prejavuje vo všetkom na tejto zemi. Už sv. **Augustinus Aurélius** (354-430) však upozornil na našu slobodu prijať, či neprijať božiu vôľu. Poukázal tak na slobodu svedomia a autonómnosť morálky, čo ďalej rozvinula **náboženská reformácia**.

Bolo to obdobie občianskych vojen prinášajúcich mnoho utrpenia, a tým i sympatií k mierovým plánom. Jedinou cestou k mieru mohlo byť prirodzené právo, právo postavené na ľudskom rozume, ktorý rešpektovali všetky roz-

vadené strany. Umožňovalo nájsť racionálne riešenie konfliktov a spoločný základ mierového politického a sociálneho života.

Náboženský reformátori vôbec nemienili vyvodzovať politické dôsledky zo svojho názoru, že biblické texty treba posudzovať slobodne, zo svojho presvedčenia, že síce musíme byť lojálnymi občanmi, platiť dane, bojovať vo vojne, zachovávať vernosť kráľovi, ale že kolená máme ohýbať len pred Bohom. Myslitelia, ktorí boli pri zrode Nantského ediktu (1598), sa oddeľovaním náboženskej poslušnosti a politických povinností iba snažili upevniť kráľovskú moc.

Nantský edikt mal však vážne dôsledky: znamenal slobodu vyznania pre protestantov, ktorá im bola daná len z politických, nie morálnych dôvodov. Keď sa o storočie neskôr konsolidovala francúzska katolícka monarchia, bol Nantský edikt odvolaný. Ale myšlienka náboženskej slobody sa rozšírila a na konci 17. storočia v Anglicku už **John Locke** v Listoch o tolerancii bránil slobodu svedomia a vyznania ako takú. A práve sloboda svedomia tvorí základný kameň filozofie ľudských práv. Je to hranica radikálne vnútená moci: moc nemá čo zasahovať do duchovného života.

V ranom novoveku našiel živnú pôdu racionálny variant prirodzeného práva, tak ako ho poznáme z antiky. Jeho prameňom je rozum, ľudská inteligencia. Na konci 16. a v 17. storočí je na svete moderné prirodzené právo. Hugo Grotius (1583-1645) napísal, že "tak, ako by samotný Boh nemohol učiniť, aby dva a dva neboli štyri, nemôže spôsobiť ani to, aby to, čo je vnútorne zlé, nebolo zlým". "Aj keby Boha nebolo," musíme nájsť istý konsenzus, ktorý nám umožní nielen prežiť, ale aj harmonicky spolunažívať.

Prirodzené práva boli plne presadzované na konci 18. storočia v boji anglických kolónií v Amerike za slobodu a vo Veľkej francúzskej revolúcii. Deklarácie, ktoré z nich vzišli, slávnostne a systematicky formulovali práva jedinca vo vzťahu k štátu.

Prirodzené právo vstáva počas celej histórie z popola ako vták Fénix. Niekoľkokrát došlo k jeho renesancii a diskusie neutíchajú.

Keď bol vo Francúzsku prezidentom Valéry Giscard d'Estain, prijal francúzsky parlament zákon nazvaný Bezpečnosť a sloboda. Mal všetky kvality platného právneho predpisu: odhlasovala ho parlamentná väčšina zvolená v regulárnych voľbách, pričom postupovala podľa procesných pravidiel verejného práva. Z hľadiska prirodzeného práva to však vyzeralo ináč. Zákonu vyčítali, že ohrozuje princíp delby moci, pretože priznával polícii a prokuratúre, teda orgánom výkonnej moci, také právomoci, ktoré boli vždy predtým vyhradené súdom.

*Púť katolíckych veriacich
v Šaštíne, 1995.*

Ak uznávame, že princíp del'by moci je jedným zo základných prvkov demokratického štátu, potom jeho porušenie odobralo legitimitu celkom regulárnemu počinu.

Z hľadiska teórie spoločenskej zmluvy, tohto základu filozofie ľudských práv, vôľa väčšiny nemusí byť nevyhnutne ani rozumná ani mravná. Ak by čo i jediný človek hlasoval proti zákonu, ktorý je v rozpore s prirodzeným právom, bol by jeho postoj legítimný. Každá moc, a o to viac moc demokratická, môže konať len v hraniciach prirodzených práv. Optimálny je stav, ak vôľa väčšiny nastoľuje také platné právo, ktoré sa opiera o princípy prirodzeného práva.

Diskusia pozitivistov (stúpecov presvedčenia, že právo je len to, čo je obsiahnuté v zákonoch prijatých štátom) a jusnaturalistov (autorov, podľa ktorých kritériom platného práva navždy ostane prirodzené právo) bude ešte dlho pokračovať.

Spoločenská zmluva (kontrakt)

Od prirodzeného stavu k politickému možno prejsť iba dohodou, ktorú medzi sebou uzatvoria jedinci. Ľudská slabosť vedie k sebecku, násilnému presadzovaniu sa, porušovaniu prirodzených práv, v dôsledku čoho je každý potencionálne ohrozený.

Ako nevyhnutná sa javí nestranná inštitúcia. Každý odteraz súhlasí, že tejto inštitúcii odovzdá časť svojej slobody a práv, ktorým sa teší v prirodzenom stave, aby mal istotu, že jeho práva nebudú závislé od najsilnejšieho. Ľudská slabosť vyžaduje akúsi protézu, umelý element, ktorý má napraviť, čo sa pokríví. A tak sa uzatvorí dohoda. Má presné klauzuly: je dvojstranná, práva a povinnosti sú vzájomné, komplementárne.

Jedinci, ktorí sa stávajú ovládanými, sa zaväzujú rešpektovať príkazy politickej moci. Tým získajú právo na ochranu svojho života, vlastníctva, svojej slobody. Na druhej strane novonastolená moc sa zaväzuje konať iba v rámci predvídanom zmluvou a nárok na poslušnosť má len potiaľ, pokiaľ určené hranice rešpektuje.

V zmluvnej teórii je práve **vzájomnosť práv a povinností** originálna a špecifická. Ak si jedna strana neplní záväzky, potom si záväzky nemusí plniť ani druhá strana. Ak tí, ktorí sú pri moci, konajú despoticky, ak prekračujú svoje právomoci a zavádzajú svojvoľné poriadky, potom sú aj ovládaní zbavení záväzku poslušnosti a majú **právo na odpor**. Len rešpektovanie zmluvy dáva moci legitimitu.

Hoci súčasná filozofia politiky už nemôže používať kontraktualistický (zmluvný) model v takej podobe, v akej nám ho zanechali filozofickí predchodcovia, jeho podstata ostáva platná: aj moderný človek sa považuje za slobodného a nezávislého vtedy, keď rešpektuje len také normy, s ktorými sám súhlasí.

Motív spoločenskej zmluvy nachádzame aj v slovenskej ústave. V čl. 32 sa konštatuje: "Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a základných slobôd

uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené."

Filozofia ľudských práv mala mnoho kritikov a prešla viacerými krízami. Ľudské práva boli v histórii často porušované a veľakrát zneužívané na politické ciele. Jedno sa však nedá poprieť: prirodzené právo, ktoré má korene už v myšlienkach mladších gréckych sofistov, stoikov, v Písme svätom a v celej ideovej klíme osvietenstva, prináša ideu, že všetky ľudské bytosti sú si rovné. Táto idea nepopiera, že ľudia sú v mnohých ohľadoch nerovní. Je to iba prejav úcty k človeku, hodnoty ľudskej osobnosti a znamená veľký krok na ceste k humanite.

Od antiky ovládal ľudskú pospolitosť aristokratický princíp: niektorí mali právo riadiť životy iných, žiť z ich práce a rozptyľovať sa pozeraním na vraždenie gladiátorov či na kresťanov hádzaných šelmám. To bolo proti prirodzenému poriadku. Isteže, rastúca individuálna sloboda viedla aj k trhovej ekonomike kapitalizmu 19. storočia, ktorá tiež vykorisťovala človeka, najmä tam, kde chýbal premyslený právny rámec, čestná súťaž a konkurencia. Predsa však, po prvýkrát za tisíc rokov, kapitalizmus umožnil väčšine ľudí vyhnúť sa núdzi, predčasnej smrti a vytvoriť si materiálne podmienky dobrého života.

Napriek všetkým diskusiám o obsahu či prameni ľudských práv, tieto práva neprestávajú fascinovať laikov i teoretikov. Veľký filozof politiky **A. de Tocqueville** o tom vraví:

"Sú časy, keď sa ľudia navzájom tak líšia, že sama myšlienka rovnakého zákona pre všetkých je nepochopiteľná. A v inom období ľudom stačí zďaleka a nejasne ukázať obraz tohto zákona, aby ho hneď uznali a utiekali sa k nemu."

4.3 Prirodzené (vyššie) právo, ľudské práva, občianske práva a slobody

Odkedy boli prirodzené práva zakotvené v tzv. **chartách či deklaráciách** (Deklarácia práv človeka a občana – 1789, Deklarácia nezávislosti – 1776), hovoríme o nich ako o **ľudských právach**. Ľudské práva teda predstavujú istý výber z večných a nemenných prirodzených práv, ktorý sa dostal do medzinárodných deklarácií a dohôd. Sú to tie práva a základné slobody, bez ktorých nemožno dôstojne žiť. Kto je podvyživený, ponižovaný a mučený, ten nežije ľudským spôsobom života. Sú to zároveň práva všetkých ľudí.

O právach možno hovoriť len za týchto podmienok:

- ak je jasný ich adresát, t.j. ten, kto ich môže uplatniť,
- ak je jasné, čo je obsahom práva,
- ak existuje sankcia za porušenie práva
- a ak jestvuje organizovaná sila, ktorá je sankciu schopná vynútiť.

Ľudské práva sú obsahom medzinárodných dohôd, ktoré nadobúdajú platnosť, keď ich ratifikuje potrebný počet štátov.

Jednotlivé štáty vyberú z dohôd, ku ktorým pristúpili, istý katalóg práv a slobôd, ktoré sú schopné reálne zabezpečiť. Inkorporujú (včlenia) ich do svojich ústav a zákonov, čím sa ľudské práva menia na **občianske práva a slobody**. To však neznamená, že za ne vďačíme štátu. Naopak, máme právo požadovať od štátu, aby nám zabezpečil ich nerušené využívanie.

12
45
57

RESUMÉ

Ľudské práva sú oprávnenia priznané jedincovi, ktoré mu umožňujú plne využívať vlastné schopnosti, inteligenciu, talent i znalosti na uspokojovanie svojich duchovných a iných túžob. Považujú sa za také podstatné pre dôstojný ľudský život, že by ich mala rešpektovať každá politická moc.

Práva a slobody jedinca sú limitované právami a slobodami ostatných, ako aj dobrom spoločnosti.

Podľa filozofie ľudských práv je politická (štátna) moc legitímna len vtedy, keď rešpektuje ľudské práva a slobody.

Súčasťou filozofie ľudských práv je tzv. zmluvná koncepcia. Jej základné prvky sú: racionálnosť, prirodzený stav, prirodzené právo a spoločenská zmluva. Zmyslom spoločenskej zmluvy je usporiadať vzťahy medzi vládncami a ovládanými podľa princípu vzájomnej zodpovednosti.

Keď sa prirodzené práva zakotvia v medzinárodných dokumentoch, ktoré ratifikoval potrebný počet štátov, hovoríme o nich ako o ľudských právach. Ľudské práva, ktoré štát prijme do svojej ústavy a zákonov, sa nazývajú občianske práva a základné slobody.

OTÁZKY

- 1 Ako by ste definovali ľudské práva?
- 2 Čím sú limitované práva a slobody jedinca?
- 3 Čo znamená legitímnosť politickej (štátnej) moci?
- 4 Čo je podstatou koncepcie spoločenskej zmluvy?
- 5 Aký je vzťah medzi prirodzenými, ľudskými a občianskymi právami a slobodami?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- 1 Skupina chlapcov sa dohodne, že v preplnenom kine začne kričať "horí!" Nastane panika, niekoľko ľudí je zranených a poškodí sa zariadenie kina. Chlapci sa bránia tým, že ústava im dáva slobodu prejavu, ktorú chceli takto využiť. Iste, jazyk ústavy je teoretický a všeobecný, typicky stručný. Ale predstavte si, že by sa takýto prípad dostal pred súd.
 - a Vžite sa do roly sudcu. Musí urobiť akýsi "vyvažujúci test" medzi hodnotami, ktoré sú v hre: porovnať hodnotu slobody prejavu s hodnotou bezpečnosti návštevníkov kina. Čomu by podľa vášho názoru dal prednosť? Prečo?
 - b Uvedte príklady zo života, keď treba realizáciu práv ohraničiť právami a slobodami ostatných.
- 2 Zamyslite sa nad ťažkou otázkou politickej filozofie, kto má posudzovať, či spoločenská zmluva bola porušená, alebo nie, kto v konkrétnych podmienkach skonštatuje, že moc zašla príďaleko? Kto nájde vhodné prostriedky na to, aby sa legitímny vzdor nezvrhol na nový útlak? Ak si každý člen spoločnosti uzurpuje právo odpovedať na tieto otázky, nevznikne anarchia? Ak by ich mala posudzovať sama moc, čomu by slúžila zmluva? Ak to zveríme tretej inštancii, kto skontroluje ju a zabráni, aby bola svojvoľná?

Sú to naozaj komplikované a nedoriešené otázky. Treba ale o nich diskutovať.
- 3 25.-26. júla 1789, keď sa vo francúzskom Ústavodarnom zhromaždení už diskutovalo o Deklarácii práv človeka a občana, "poslanci-patrioti" odhalili komplot v Breste a žiadali, aby ho prešetrila komisia, a to aj za cenu, že bude otvárať korešpondenciu podozrivých. Načo hovoriť o neporušiteľnosti listového tajomstva! Ved' kto listy písal? Zradcovia odsúdení hlasom ľudu. "Argumentácia" zabrala.
 - a Stretli ste sa s tým, že s ľudskými právami bolo účelovo manipulované, resp. že boli porušené aj tam, kde sa uplatňuje väčšinový princíp charakteristický pre demokraciu?
 - b Aké prostriedky by ste vedeli navrhnúť ako záruku, že sa to už nestane?

Peter Kresák

DEMOKRACIA A JEJ FORMY

(história a obsah demokracie, priama a zastupiteľská demokracia, volebné systémy, vôľa väčšiny, ochrana menšiny)

Slovo demokracia je gréckeho pôvodu a znamená "vládu ľudu" (**grécky výraz "demokratia" je zložený z dvoch slov, "demos" – ľud a "kratia" – vláda.**

Aj keď je tento pojem starší ako 2500 rokov, ani v súčasnosti nič nestratil na aktuálnosti. Osvojili si ho prakticky všetky svetové jazyky, možno sa s ním stretnúť už v raňajších správach v rozhlase či televízii, stále častejšie ho počuť v školách či na pracoviskách a z verejných sfér prenikol aj do nášho každodenného súkromného života.

Pre moderných politikov sa slovo "demokracia" stalo nevyhnutnou súčasťou každodenného slovníka. Nezriedka ním operujú aj tí, ktorí sa sami snažia získať absolútnu moc a presadzujú totalitné metódy vládnutia.

Z histórie vieme, že dokonca i režimy, v ktorých štátnu moc v skutočnosti vykonávala iba úzka skupina vyvolených, sa nezriedka samy vyhlasovali za demokratické alebo prinajmenšom obhajovali svoje osobitné metódy vládnutia ako nevyhnutnú cestu k demokracii.

Demokracia, napriek všetkým zmenám, ktorými počas svojho vývoja prešla, prakticky nič nestratila zo svojej príťažlivosti. Odpovedať na otázku, čo ju robí takou atraktívnou, je pomerne zložité najmä preto, že demokracia znamenala niečo iné v mestských štátoch starovekého Grécka (polis), ináč sa chápala počas

existencie Rímskej ríše, inak v stredoveku a iný obsah sa jej pripisoval pri vzniku moderných národných štátov.

Zjednodušene by sme mohli konštatovať, že zatiaľ čo v minulosti sa demokracia spájala predovšetkým s formou štátu, v ktorej rozhodujú o politických otázkach priamo občania **(na rozdiel od monarchie ako vlády jednotlivcov, aristokracie ako vlády skupiny)**, v súčasnosti už od demokracie nemožno oddeliť princíp suverenity ľudu, zastupiteľskú formu vlády a ani právny štát so všetkými jeho znakmi. Modernú demokraciu dotvárajú aj metódy činnosti a rozhodovania politických inštitúcií, ba dokonca i ekonomický systém konkrétneho štátu.

Z takto rozšíreného chápania demokracie však vyplýva nebezpečenstvo, že pojem, ktorým možno označiť čokoľvek, stráca svoj pôvodný význam a stáva sa prázdny. Možno sa už dokonca stretnúť aj s pesimistickým konštatovaním, že z pojmu pôvodne jasne vymedzeného a špecifikovaného sa stalo iba "vágne schvaľovanie populárnej myšlienky" **(Robert A. Dahl)**.

Či je to naozaj tak, pokúsime sa zodpovedať v ďalších častiach.

5.1 Poznámky k historickému vývoju demokracie

História demokracie je neoddeliteľne spojená so starovekými Aténami. V tomto gréckom mestskom štáte už zhruba v prvej polovici piateho storočia pred naším letopočtom občania po prvýkrát zaviedli takú formu vlády, ktorá im umožnila priamo sa podieľať na prijímaní politických rozhodnutí a samostatne rozhodovať o vlastnom osude.

Starovekí filozofi uvažovali o vláde ľudu ešte včasnšie. Väčšina z nich sa jej však obávala, pretože ju stotožňovali s vládou "spodných vrstiev", chudobných, nemajetných a nevzdelaných.

Platón napríklad charakterizoval demokraciu ako výsledok "podriadenia rozumu vášňam". Aristoteles, ktorý uprednostňoval zmiešané formy vlády (založené na monarchistických, aristokratických i demokratických prvkoch), považoval čistú demokraciu za "zdroj politickej nestability a nerozumných činov". Zásťanica aristokratickej vlády Sokrates zaplatil dokonca životom za odmietanie demokracie v Aténach.

Negatívne skúsenosti Aténčanov s vládami despotických jednotlivcov i úzkych skupín privilegovaných a majetných vrstiev však nakoniec prispeli k víťazstvu myšlienok volajúcich po štátnej reforme a priznaní politických práv občanom, čo položilo základ aténskej demokracii.

Aj počas vlády Perikla (443 – 429 pred n.l.), v období jej najväčšieho rozkvetu, bola aténska demokracia aristokratickou otrokárskou republikou. Štátnu moc vykonávali iba aténski občania a aby sme boli ešte presnejší, iba dospelí občania mužského pohlavia. Aténčanky sa nemohli podieľať na politických rozhodnutiach

svojich manželov, rovnako ani značný počet ďalších obyvateľov Atén, ktorí nemali štátne občianstvo (**metoikovia**), a samozrejme, ani otroci.

Atény, podobne ako ďalšie mestské štáty v starovekom Grécku, si úzkostlivo strážili svoje štátne občianstvo. Nepoznali naturalizáciu (pridelenie štátneho občianstva počas života) a postavenie občanov priznávali len deťom, ktorých obaja rodičia už boli štátnymi občanmi.

Aténska demokracia bola teda nielen neúplná, ale svojím spôsobom aj exkluzívna. Sloboda, rovnosť a ani ďalšie v tom čase uznávané práva a výsady sa v nej neodvodzovali od príslušnosti k ľudskému rodu ako takému, ale spájali sa výlučne so štátoobčianskym postavením.

Grécky "demos" tak v skutočnosti neznamenal celý ľud, ale iba relatívne malú skupinu privilegovaných občanov (**menšiu časť celého obyvateľstva**). Vláda (**krátia**) znamenala pre aténskeho občana predovšetkým možnosť priamo spolurozhodovať o najdôležitejších politických otázkach. Schádzali sa na ľudových zhromaždeniach (polis), na ktorých prijímali zákony, volili alebo vyberali ľosom členov rady (**orgán, ktorý pripravoval program zhromaždení**), ľudových súdov, vojenských veliteľov a rozhodovali o ďalších významných záležitostiach.

Aj keď mali všetci občania politické práva, pri hlasovaní na ľudovom zhromaždení mohli odovzdávať svoje hlasy iba v rámci odstupňovaných skupín (fýly), do ktorých sa zaraďovali podľa majetkových pomerov.

Za významný prínos gréckej demokracie treba považovať aj to, že umožnila všetkým slobodným občanom pracovať v rade, občianskom súde alebo v niektorom z ďalších verejných úradov. Kandidátov do verejných úradov, ktoré vyžadovali odborné znalosti, si občania priamo volili na zhromaždeniach, zatiaľ čo kandidátov do ostatných si vyberali ľosom. Každú verejnú funkciu, s výnimkou vojenských, mohla tá istá osoba zastávať iba raz.

Už v starovekých Aténach pritom požadovali, aby sa tí, ktorí zastávali štátne funkcie, podriaďovali vo svojej činnosti tak "cnostiam a zákonom", ako aj vzájomne jeden druhému. Súčasťou gréckej demokracie teda bolo podriadenie vlády ľuďom vláde zákonov, čo je aj v súčasnosti jeden zo základných pilierov každého moderného demokratického štátu. Všetci slobodní občania boli nielen členmi ľudového zhromaždenia, no zároveň i vojakmi a neraz i sudcami či inými štátnymi úradníkmi. Aj táto skutočnosť pomáhala formovať vtedajší zidealizovaný obraz gréckeho občana, ktorý priamo súvisel s vtedajším gréckym modelom demokracie: od občana sa očakávalo, že politika (verejná činnosť) bude jeho prirodzenou spoločenskou činnosťou.

Z hľadiska formy sa grécka demokracia charakterizuje ako priama. Zastupiteľský princíp ešte nebol objavený a vlastne ani potrebný. Veľkosť starovekých Atén totiž bez väčších problémov umožňovala, aby sa všetci občania zúčastňovali na riadení štátu priamo, teda osobným rozhodovaním na ľudových zhromaždeniach. Bolo to v súlade s vtedajšími predstavami o veľkosti ideálneho štátu, ktoré sformuloval Aristoteles. Podľa jeho presvedčenia ideálny štát "mal

byť taký veľký, aby mohol byť ekonomicky samostatný", no zároveň aj "taký malý, aby sa mohli všetci jeho občania spoločne schádzať na jednom mieste".

Aj staroveký Rím, ktorý založili Etruskovia v šiestom storočí pred n.l., bol spoiatku iba mestským štátom, no s monarchistickým zriadením. S ukončením vlády etruského rodu Tarquiniovcov však zaniklo aj kráľovstvo, približne v čase vzniku aténskej demokracie, a nahradilo ho republikánske zriadenie, vystriedané začiatkom nášho tisícročia cisárstvom, ktoré sa zachovalo až do zániku Rímskej ríše.

(Pokiaľ Gréci dali svetu slovo demokracia, boli to zasa Rimania, ktorí prispeli do nášho slovníka termínom republika. "Res publica", ako sami nazvali svoje nové zriadenie, síce doslova znamená "vec verejná" alebo

Oficiálna návšteva prezidenta Indickej republiky v SR, Bratislava 9.-10.10.1996.

"záležitosť všetkých", no v našom modernom slovníku znamená štátny útvar, na čele ktorého nestojí dedičný monarcha, ale volená hlava štátu.)

Z pohľadu vlády ľudu možno za najzaujímavejšie označiť obdobie republiky. Uplatňovali sa v nej odlišné formy účasti občanov na vláde ako v starovekom Grécku.

Ako teda vyzerala rímska republika a aké boli predstavy starých Rimanov o demokracii. V prvom rade musíme vedieť, že pre rímsku spoločnosť bolo ešte počas monarchie charakteristické delenie štátnych občanov do dvoch základných kategórií: Bohatú a tradične vplyvnú vrstvu tvorili patríciovia a do

druhej skupiny patrili osobne slobodní, no nemajetní a viacerých významných politických práv pozbavení plebejci (**nemohli byť zvolení za konzulov, nemohli získať miesto v senáte ani zastávať funkcie v štátnych úradoch**). Aj rímska spoločnosť pritom poznala bezprávných otrokov, ktorých príznačne označovala iba ako "hovoriace veci".

Vznik republiky veľa nezmenil na tejto základnej spoločenskej štruktúre, rovnako ako veľa nezmenil ani na základnej štruktúre najvyšších štátnych orgánov, až na to, že dedičnú hlavu štátu vystriedali dvaja volení úradníci. Nové usporiadanie bolo vo svojej podstate aristokratickým otrokársym štátom s kombinovanou vládou formou. Organizácia verejných úradov využívala monarchistické, aristokratické a demokratické prvky.

Monarchistický prvok reprezentovali dvaja konzuli so širokými právomocami a s možnosťou vetovať rozhodnutia partnera. Stáli na čele magistrátu – najvyššieho štátneho orgánu – a volili ich na jeden rok tzv. centuriátne zhromaždenia.

Aristokratický prvok reprezentoval senát, zhromaždenie doživotne menovaných zástupcov najvyšších aristokratických rodín. Mal významnú kontrolnú a poradnú právomoc (**dozor nad štátnym hospodárstvom, riadenie zahraničnej politiky, uzatváranie medzinárodných zmlúv, vyhlasovanie vojny, uzatváranie mieru a neskôr spolupôsobil s ľudovými zhromaždeniami aj pri tvorbe zákonov**).

Demokratický prvok reprezentovali až tri ľudové zhromaždenia, na ktorých mali právo zúčastňovať sa všetci dospelí rímski občania mužského pohlavia. **Comitia curiata** (s pôsobnosťou iba v niektorých veciach rodinného práva), **Comitia centuriata** (volilo najvyšších štátnych úradníkov a malo niektoré súdne právomoci) a zhruba od roku 494 pred n.l. aj **Comitia tributa**, osobitné ľudové zhromaždenie plebejcov oprávnené voliť tribúnov ľudu (štátnych úradníkov, ktorých úlohou bolo ochraňovať plebejcov pred svojvoľným zásahom magistrátu).

Vznik svojho vlastného ľudového zhromaždenia Comitia tributa, ako aj inštitút tribúnov ľudu si vynútili plebejci najmä preto, že hoci ako rímski občania slúžili v armáde a mohli sa zúčastniť na Comitia curiata i Comitia centuriata a aj tu hlasovať, nemohli zastávať vysoké štátne úrady.

Rímska demokracia bola vlastne demokraciou aristokratickou. Umožňovala síce svojim občanom priamo sa zúčastňovať na štátnej moci prostredníctvom ľudových zhromaždení, no iba niektorí mohli aj zastávať rozhodujúce verejné funkcie. Napriek tomu však predstavovala na svoju dobu vyspelú štátnu organizáciu, ktorá bola schopná vytvoriť v danom čase nevyhnutné predpoklady pre vnútornú stabilitu i ďalší rozmach krajiny.

Rímske republikánske usporiadanie, dobre organizovaná štátna správa, vzájomné vyvažovanie a dopĺňovanie sa štátnych orgánov, ako aj kodifikovaný právny systém, dobre organizované súdnictvo a koncepcia obmedzenej moci cisára, ktorý aspoň formálne, v zmysle pôvodných republikánskych tradícií,

odvodzoval svoje postavenie od rímskeho ľudu, nesporne ovplyvnili a podporili budúci rozvoj demokracie.

Narastajúca neschopnosť Ríma riešiť problémy obrovskej ríše s veľkým počtom kultúrne i sociálne rôznorodého podmaneného obyvateľstva prehlbovala vnútropolitické a sociálne napätie v štáte a privodila pád rímskej demokracie. Republika skončila začiatkom nášho letopočtu. Nastúpila despotická vláda jednej osoby (**autokracia**). Cisárstvo síce existovalo ešte niekoľko storočí, no v roku 476 n.l. definitívne podľahlo vnútorným problémom a útokom Peržanov i Germánov.

Stredoveké štátne útvary (**od 5. storočia, keď vznikli na území Západorímskej ríše prvé germánske štáty, až po zámorské objavy v roku 1492**) boli poznamenané na jednej strane vládou rímskokatolíckej cirkvi a na strane druhej premiešaním rímskych tradícií (**latinský jazyk, právny poriadok, vyspelá štátna správa**) s germánskymi tradíciami (**spoločenské rozvrstvenie na šľachtu, slobodných a poloslobodných občanov a vazalské vzťahy**).

Po neúspešnom pokuse Karola Veľkého (747 – 814) obnoviť tradície sveto-vládneho Ríma došlo k rozpadu jeho Franskej ríše na niekoľko menších dŕžav a na dva veľké celky (**Západofranskú ríšu – neskôr Francúzsko a Východo-franskú ríšu – neskôr Nemecké kráľovstvo**). Nasledujúce obdobie v Európe (feudalizmus) charakterizujú nová štruktúra rozdrobenej spoločnosti a prakticky absolútna moc vtedajších vládcov v existujúcich štátnych útvaroch.

Politická moc feudálnych pánov sa odvodzovala od vlastníctva pôdy, ktorú dostávali ako odmenu za služby poskytnuté svojmu kráľovi.

Stredoveká feudálna spoločnosť sa riadila zásadou, že každý subjekt má mať svojho pána. Vnútorná štruktúra vtedajších štátnych útvarov nebola založená na vláde ľudu, ale na vertikálne usporiadaných vazalských vzťahoch (**neslobodní občania – poddaní – boli vazalmi feudálnych vládcov, feudálni vládcovia boli vazalmi kráľov, títo zasa cisárov a samotný cisár sa pokladal za vazala najvyššej božskej moci**). Pre vazalské vzťahy boli určujúce osobné a rodinné väzby.

Na rozdiel od rímskych republikánskych tradícií prevládla vo feudalizme nad ideou štátu idea "vládcovej družiny".

Drvivá väčšina obyvateľov nemala možnosť spolupodieľať sa na vláde a, vzhľadom na svoje závislé postavenie, pociťovala silnejšie väzby k panovníkom než k samotným štátnym útvarom.

Feudalizmus však na druhej strane priniesol aj myšlienku zastúpenia (hoci ešte nie zastupiteľskej vlády) a vznik prvých inštitúcií, ktoré reprezentovali rozličné vrstvy privilegovaných skupín obyvateľstva. Stále vplyvnejšia stredoveká šľachta totiž postupne prinútila monarchov, aby s ňou pravidelne konzultovali dôležité politické otázky a rešpektovali aj jej stanoviská k prípadnému zvyšovaniu finančných nákladov na obranu alebo správu štátu, keďže táto vrstva bola hlavným platiteľom daní. Pod jej tlakom monarchovia zriaďovali zo šľachticov a cirkevných hodnostárov (neskôr aj zástupcov miest) osobitné poradné orgány kompetentné schvaľovať významné rozhodnutia panovníka.

Táto prax sa začala v Anglicku už v priebehu 11. storočia a neskôr si ju osvojili vo Francúzsku, v Španielsku i ďalších krajinách.

(Anglický panovník Ján Bezzemok sa už v roku 1215 zaviazal nevyberať nové finančné dávky vo forme nových daní a odvodov bez súhlasu šľachty a zástupcov grófstiev. Nútilo ho k tomu všeobecné presvedčenie, že monarcha je povinný sám znášať náklady na štátnu správu, zatiaľ čo grófstva nie sú na ňu povinné priamo prispievať.)

Členov svojich poradných orgánov pôvodne vyberali a zvolávali na zasadnutia monarchovia, najmä vtedy, keď potrebovali schváliť nové finančné prostriedky alebo prijať závažné vojenské či iné politické rozhodnutie. Neskôr si šľachtici do týchto poradných orgánov začali sami vyberať svojich zástupcov a časom sa ich členmi stali aj reprezentanti obcí. Skupiny zástupcov boli prísne oddelené podľa stavu, z ktorého pochádzali, a každý bol oprávnený hovoriť iba v mene seberovných. Takéto zastúpenie bolo teda budované na stavovskom princípe a s moderným zastupiteľstvom nemalo veľa spoločného.

Vazalské vzťahy i vlastnícky prístup feudálnych vládcov k výkonu verejnej moci boli v rozpore nielen s prežívajúcimi demokratickými tradíciami, ale často aj so základnými kresťanskými hodnotami, s ktorými bol feudalizmus pôvodne pevne spojený.

Väčšina feudálnych inštitúcií založených na rodinných alebo vazalských vzťahoch nebola funkčná. Znefunkčňoval ich aj permanentný zápas medzi panovníkmi a mocnými feudálmi a medzi svetskou a cirkevnou mocou.

Prirodzeným následkom ustavičných sporov bola celková mocenská kríza feudalizmu. Vyvrcholila v rokoch 1056 – 1125 tzv. zápasom o "investitúru" (medzi pápežom Gregorom VIII. a nemeckým cisárom Heinrichom IV.). Pribudla k nej neskôr aj kríza kresťanstva, sprevádzaná postupným úpadkom pápežskej autority a moci.

Problémy kresťanstva kulminovali v roku 1519, keď augustiniánsky mních a profesor teológie z Wittenbergu Martin Luther, na protest proti vtedajším náboženským praktikám, založil vlastné cirkevné učenie.

Reformácia rýchlo prekročila hranice Nemecka, zasiahla Švajčiarsko (Kalvín), Anglicko (Henrich VIII.), Francúzsko (hugenoti) i ďalšie štáty. Náboženský konflikt nadobudol neskôr politické a mocenské rozmery a začiatkom 17. stor. vyvrcholil v tzv. tridsaťročnej vojne. Vestfálsky mier, ktorý v roku 1648 ukončil toto azda najdlhšie krviprelievanie v dejinách Európy, obmedzil vplyv katolíckej cirkvi a vytvoril predpoklady pre vznik nových národných štátov.

V zmenených podmienkach sa opäť začali prinavracáť myšlienky gréckej demokracie, najmä vďaka rozvoju humanizmu. Toto myšlienkové hnutie podporovalo úctu k právam a dôstojnosti človeka a zasadzovalo sa za vytváranie priaznivejších spoločenských podmienok pre život ľudí. Humanizmus sa sformoval v období renesancie (15. a 16. storočie) a pôvodne sa vyvíjal v úzkom spojení so samostatnými mestskými štátmi, ktoré existovali na území dnešného Talianska. Neskôr, najmä vďaka pôsobeniu univerzity v Paríži, si našiel mnoho zástancov vo Francúzsku, v Anglicku i ďalších krajinách.

Humanisti vychádzali z pokrokových materialistických názorov a slobodu ľudskej osobnosti presadzovali aj proti stredovekým teologickým učeniam. V oblasti politiky sa stavali najmä proti cirkevným predstavám, že štáty možno riadiť podľa kresťanských prikázaní, a ich cieľom bolo vymaniť vtedajšiu štátnu moc spod cirkevného vplyvu.

Uplynulo však takmer ďalších sto rokov, kým sa zrodilo osvietenstvo. Toto intelektuálne hnutie zavŕšilo dlhodobý proces postupného rozchodu s náboženským chápaním sveta a jeho organizácie.

Osvietenstvo vzniklo v priebehu sedemnásteho storočia vo vtedajšom Nizozemsku (**Grotius, Spinoza**) a Anglicku (**Locke, Newton**). Jeho myšlienky sa pomerne rýchlo rozšírili do všetkých európskych krajín i do Ameriky.

(Medzi jeho neskorších šíriteľov patrili také európske osobnosti, ako napríklad Diderot, Montesquieu, Voltaire, Schiller, Goethe alebo Desnickij.)

Základom osvietenstva bola viera v ľudský rozum a v jeho schopnosť nielen chápať, ale aj ovplyvňovať vtedajší spoločenský vývoj. Odmietalo feudálnu a cirkevnú ideológiu, ako aj rozličné modely absolutistických vládnych foriem, obhajované prívržencami existujúceho nerovného postavenia občanov. Vo svojom zápase s nedostatkami vtedajšieho spoločenského poriadku vychádzalo predovšetkým z nových predstáv o dobre a spravodlivosti a opieralo sa o najnovšie vedecké poznatky o prírode a jej zákonitostiach.

V oblasti práva a organizácie spoločnosti prinieslo teóriu suverenity ľudu a vrátilo sa k starovekej zmluvnej teórii. Spoločenská zmluva mala byť novým základom demokratického štátu slobodných občanov.

Najviac sa o to zaslúžil francúzsky mysliteľ a filozof **Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778)**. Vo svojej práci **O Spoločenskej zmluve (Du contract social, 1762)** rozvinul teóriu, že každý človek prichádza na svet slobodný, že všetci ľudia sú si v spoločnosti rovní, že suverénita (zvrchovaná moc) v štáte náleží ľudu. Vychádzajúc z uvedeného, Rousseau považoval za nevyhnutný základ nového štátneho usporiadania (republiky) spoločenskú zmluvu, ktorú mali medzi sebou uzavrieť skutočne slobodní občania. Tento dokument im mal do budúcnosti garantovať zachovanie slobody, rovné postavenie i nedotknuteľnosť majetku. **(Rousseaua a jeho dielo nepochybne ovplyvnila skúsenosť s republikánskym mestským štátom Ženeva, kde sa narodil a vyrastal.)**

Rousseauovo učenie bolo vskutku revolučné. Žiadal odstrániť vtedajšie nevoľnícke vzťahy a popieral legitimitu dovtedy uplatňovaných "prirodzených nárokov" na kráľovský trón bez ohľadu na to, či boli založené na božských alebo dedičských privilégiách.

Pod bezprostredným vplyvom myšlienok Rousseaua a ďalších osvietencov došlo už koncom 18. storočia k zásadným revolučným zmenám v existujúcom spoločenskom systéme. Revolučné vrenie začalo na území vtedajšieho Nového Anglicka (dnešné Spojené štáty americké) a neskôr sa prenieslo aj na európsky kontinent (Francúzsko, Poľsko).

Monarchistické vlády boli nahrádzané novými demokraciami, ktorých základom bola suverenita ľudu a ktoré rešpektovali zastupiteľský princíp (nové štáty na území dnešných USA) alebo sa výrazne uvedeným smerom modifikovali (Francúzsko).

Stavovské privilégia vystriedalo rovnoprávne postavenie suverénnych občanov, presadzovalo sa rešpektovanie a ochrana základných ľudských práv a slobôd, ako aj suverenita zákona.

Novým ideálom sa stala demokratická republika založená na písanej ústave, oddelení zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci, rešpektovaní práv a slobôd a vyváženej štruktúre štátnych orgánov.

Teória del'by moci, ktorú po prvýkrát uviedli do praktického života v roku 1776 nové suverénne štáty na území vtedajšieho Nového Anglicka, sa stala určujúcou pre vzájomné vzťahy medzi novými politickými inštitúciami.

Za autora teórie del'by moci sa pokladá francúzsky filozof **Charles Montesquieu (1689 – 1755)**. V práci **O duchu zákonov (De l'esprit des lois, 1748)** sformuloval svoje presvedčenie, že slobodu v štáte zabezpečí iba dôsledné oddelenie a vzájomná kontrola najvýznamnejších zložiek moci (**moci zákonodarnej, výkonnej a súdnej**). Spochybnil tak najmä možnosť reforiem absolutizmu, ktorý po stáročia obhajoval opodstatnenosť koncentrácie moci v jedinom štátnom orgáne.

Nástup novej demokracie v osemnástom storočí porazil aj dovtedy prevládajúce predstavy, že ideálny model vlády musí pozostávať z určitej kombinácie monarchistických, aristokratických a demokratických prvkov. Hlavným kritériom posudzovania existujúcich vládnych foriem (**demokratické alebo nedemokratické vládne formy**) sa totiž stalo rešpektovanie suverenity ľudu ako automatickej súčasť každej demokratickej vlády.

5.2 Priama a zastupiteľská demokracia

Od staroveku až do 17. storočia filozofi a právnici nevenovali väčšiu pozornosť zastupiteľskej myšlienke, a teda ani orgánom, ktoré by vo väčších štátoch prípadne reprezentovali občanov. Keďže chýbali praktické skúsenosti i teoretické rozpracovanie, neprekvapuje, že ešte aj počas osvietenstva si niektorí zástancovia demokracie predstavovali, že suverenitu ľudu možno uplatňovať iba účasťou všetkých občanov na ľudových zhromaždeniach. (**„Bud' vládne ľud sám, alebo vládne niekto iný“ – Rousseau**). Boli ovplyvnení gréckou a švajčiarskou demokraciou, ako aj nefunkčnosťou stredovekých stavovských zhromaždení, ktoré viacerí absolutistickí vládcovia prestali využívať, len čo sa im podarilo posilniť vlastné postavenie. (**Generálne stavy vo Francúzsku zvolal napr. Ľudovít XVI. v roku 1789 po prvýkrát od roku 1614.**)

Iná situácia však bola napríklad v Anglicku, ktoré absolutistickú monarchiu takmer nepoznalo. Jeho panovníci boli prakticky už od 13. storočia závislí na

svojich stavovských zhromaždeniach. V tejto krajine prijímali myšlienku zastúpenia oveľa rýchlejšie. Keď napr. Montesquieu už v roku 1748 charakterizoval anglickú ústavu, mohol pokojne konštatovať, že ak sa anglickí občania nemôžu v tomto veľkom štáte schádzať sami ako zákonodarný orgán, môžu si zvoliť svojich zástupcov, **“aby títo robili to, čo nemôžu robiť oni sami”**.

Prístup k zastúpeniu sa v Európe zásadnejšie zmenil po vzniku veľkých národných štátov, keď sa myšlienka suverenity ľudu prevetila do idey národnej suverenity, ktorej súčasťou sa stalo aj právo národov na sebaurčenie. Len čo sa národ začal považovať za “prirodzenú” jednotku zvrchovanej vlády, zastúpenie sa stalo neoddeliteľnou súčasťou modernej demokracie a nič na tom nezmenila ani neskoršia **t r a n s f o r m á c i a** národného prvku do prvku štátno-občianskeho.

(Toto ponímanie vyjadřila už v roku 1789 francúzska Deklarácia práv človeka a občana. V 3. článku konštatovala: “Národ je hlavným a pôvodným nositeľom každej suverenity. Nijaký orgán a ani jednotlivec nemôžu vykonávať právomoc, ktorá by z nej nevychádzala.”)

Demonštrácia proti novele Trestného zákona, Bratislava 1996.

Zastúpenie časom zásadne zmenilo organizáciu demokratického štátu. Bolo nevyhnutnou reakciou na zjavnú nezlučiteľnosť priamej demokracie s masovou spoločnosťou. Iba zastúpenie totiž umožňuje realizovať demokratickú vládu ako v malých štátnych útvaroch (mestských štátoch), tak vo veľkých národných štátoch.

V procese vývoja sa premenili na demokratické zastupiteľské orgány (parlamenty) predovšetkým stredoveké stavovské zhromaždenia. Rozhodujúce postavenie v nich získali zástupcovia občanov. Zastupiteľský charakter týchto orgánov sa postupne rozširoval zavádzaním všeobecného volebného práva.

Zastupiteľská demokracia priniesla nielen efektívnejšiu vládu, ale aj prehĺbila práva a slobody jednotlivcov.

Všeobecné volebné právo odstraňovalo delenie občanov na tzv. plnoprávných (“aktívnych”) a ostatných. Umožňovalo skutočne všetkým dospelým štátnym občanom zúčastňovať sa na výkone štátnej moci (**priamo – napr. všeľudovým hlasovaním, v referende, uplatňovaním ľudovej iniciatívy, alebo sprostredkované – právo voliť a byť volený do zastupiteľského orgánu**). Rovné volebné právo – najvýznamnejšie politické právo – neskôr zabezpečilo realizáciu deklarovanej rovnoprávnosti občanov. Ani nové demokratické

republiky totiž nepriznávali volebné právo všetkým svojim dospelým občanom (**diskriminovali ich podľa majetku, pohlavia, vzdelania či farby pleti**) alebo ak ho priznávali, neakceptovali, že hlas každého voliča má rovnakú váhu.

5.3 Voľby, volebné právo a volebné systémy

Význam volieb v moderných demokraciách vyplýva zo skutočnosti, že ich prostredníctvom občania fakticky dočasne prenášajú vlastnú suverenitu na relatívne malý počet zástupcov. Od volieb sa odvodzuje zloženie a legitimita zastupiteľských zborov, ktoré sú ťažiskom politických systémov moderných demokracií.

Voľby však nemožno chápať iba ako proces, ktorým sa utvárajú zastupiteľské zbory. Voľby odzrkadľujú existujúce rozloženie politických názorov v modernej pluralitnej spoločnosti a zároveň napomáhajú vytvárať takú politickú atmosféru, ktorá umožňuje slobodne vyjadrovať politické záujmy všetkých občanov. V takto chápaných slobodných voľbách nejde len o to, kto sa na nich môže zúčastniť, dôraz sa kladie aj na procesnú stránku ich prípravy a realizácie.

Pre slobodné voľby teda nestačí, aby prišlo voliť čo najviac občanov, ktorí spĺňajú zákonom požadované kritériá. Treba splniť požiadavku, aby sa každý volič mohol slobodne rozhodnúť, ktorému kandidátovi odovzdá svoj hlas (**aby mal dostatok rovnocenných informácií o všetkých kandidujúcich subjektoch a ich programoch**), a treba splniť aj podmienku, aby hlasovanie voličov bolo tajné.

Splnenie týchto požiadaviek majú zabezpečiť najmä orgány verejnej moci (štátne orgány a orgány samosprávy). Práve ich prostredníctvom môžu totiž niektoré politické strany alebo jednotlivci významne ovplyvňovať rozhodovanie občana vo voľbách (**šírenie informácií vo verejnoprávnom rozhlase a televízii, zneužívanie vplyvu vedúcich pracovníkov v štátnej správe, vzťahu podriadenosti v armáde a bezpečnostných zložkách a pod.**).

Význam volieb podčiarkuje aj skutočnosť, že umožňujú občanom kontrolovať výkon mandátu, ktorý na určitý čas prenechali svojim zástupcom. Pred voľbami musia totiž verejnosti "skladať účty" tí poslanci, ktorí sa opätovne uchádzajú o priazeň voličov. Voľby tak posilňujú aj nevyhnutnú spätnú väzbu medzi ľuďom ako nositeľom suverenity a jeho volenými zástupcami.

Zásady (princípy) volebného práva

Volebné právo je **všeobecné, rovné (zvyčajne priame)** a spojené s **tajným hlasovaním**. Tieto určujúce zásady sú dnes zakotvené vo väčšine ústav moderných demokratických štátov.

Všeobecnosť volebného práva

Pod týmto pojmom rozumieme právo všetkých občanov štátu, ktorí dosiahli ústavou stanovený vek (**vo väčšine štátov je to 18 rokov**), aby svojím hlasom spolurozhodovali o tvorbe zastupiteľských orgánov štátu, resp. sa zúčastňovali na referende či inej forme priamej demokracie (**aktívne volebné právo**) a mali aj možnosť uchádzať sa o zvolenie za člena niektorého zastupiteľského orgánu (**pasívne volebné právo, ktoré je spravidla podmienené vyššou vekovou hranicou, v jednotlivých štátoch nie vždy rovnakou**).

V procese vývoja všeobecného volebného práva sa odstraňovalo rozdeľovanie občanov na tzv. plnoprávných alebo "aktívnych" a tých ostatných, ktorým ani nové demokratické republiky toto najvýznamnejšie politické právo z najrozličnejších dôvodov hneď nepriznali.

Obmedzenia volebného práva (**cenzus**) bývali rôzne. Medzi najčastejšie používané patril **majetkový cenzus** (na uznanie volebného práva musel občan vlastniť určitý majetok a toto vlastníctvo musel aj požadovaným spôsobom preukázať pri registrácii), **daňový cenzus** (na uznanie volebného práva musel byť občan platiteľom určitej minimálnej dane), **cenzus pohlavia** (volebné zákony neumožňovali voliť ženám), **rasový cenzus** (volebné zákony neumožňovali voliť určitej rase – napríklad černochoom v USA) a **vzdelanostný cenzus** (používal sa napr. v USA, s jeho pomocou niektoré štáty obchádzali federálne zákony zakazujúce rasový cenzus).

Rovnosť volebného práva

Zásada rovnosti vyžaduje, aby mal každý občan štátu pri výkone volebného práva rovnaké postavenie, **aby mal pri rozhodovaní jeden hlas a tento jeho hlas mal rovnakú váhu ako hlas každého voliča**.

Táto zásada konkrétne vyjadruje deklarovanú rovnosť občanov bez ohľadu na ich sociálne postavenie, povolanie, pôvod a pod. (**Výnimka existovala napr. vo Veľkej Británii do roku 1948. Volebné zákony umožňovali študentom známych univerzít v Oxforde a Cambridgi a aj vlastníkom pôdy, aby sa zúčastnili volieb ako v mieste svojho bydliska, tak i na uvedených školách či vo volebnom obvode, v ktorom mali svoj majetok, a teda sa im priznávali dva hlasy.**)

Rovnosť volebného práva však súvisí aj s utváraním volebných obvodov (aby mali približne rovnaký počet voličov) a so zabezpečením spravodlivého rozdeľovania mandátov medzi kandidátov alebo politické strany v tých štátoch, kde používajú proporčný volebný systém (pomerné zastúpenie).

Priamosť volebného práva

Priamosť volebného práva vyžaduje, aby voliči rozhodovali o zložení voleného orgánu priamo (nie prostredníctvom voliteľov, delegátov či ďalších zástupcov). V prevažnej väčšine štátov sa zastupiteľské zbory utvárajú iba priamymi voľbami. Niekde však, v snahe dosiahnuť lepšie vzájomné vyvažovanie volených

štátnych orgánov, netrvajú striktne na tejto požiadavke. Napríklad francúzsky **senát (druhú komoru parlamentu)** volia volitelia, ktorých zvolili občania. Aj senátorov **v americkom kongrese** volili až do roku 1913 členovia zákonodarných zborov štátov.

Tajnosť hlasovania

Tajnosť volebného práva znamená, že občan má vo volebnej miestnosti vytvorené také podmienky, aby si mohol nerušene vybrať kandidáta (kandidátov), ktorým odovzdá svoj hlas, a zároveň aby sa nikto nedozvedel, ako hlasoval. Preto sa spravidla priamo vo volebných miestnostiach utvárajú oddelené priestory, kde voliči môžu svojich kandidátov slobodne označiť na hlasovacích lístkoch, ktoré potom vkladajú do osobitných obálok. Hlasovanie završuje až verejné vloženie tejto obálky do volebnej schránky, ktorá je pod dozorom nezávislej volebnej komisie.

Volebné systémy

Ako vyberať zástupcov určitých skupín obyvateľstva, to je otázka takmer rovnako stará ako ľudská spoločnosť. Kritériá výberu tých, ktorí mali zastupovať väčšiu či menšiu komunitu, oblasť či dokonca celý národ, sa v historickom vývoji ľudstva menili a možno povedať, že hľadanie optimálnej formy nie je ukončené dodnes. Dôkazom toho je aj existencia rozličných metód, ktorými občania vyberajú svojich reprezentantov do zastupiteľských orgánov na miestnej i celoštátnej úrovni. Používajú sa tzv. väčšinový volebný systém, proporčný volebný systém (systém pomerného zastúpenia) alebo určitá kombinácia oboch.

Väčšinový volebný systém

Väčšinový volebný systém je starší. Pomáhal utvárať už prvé zastupiteľské orgány. V súčasnosti ho používajú prevažne štáty anglo-amerikkej právnej kultúry (**napr. USA, Veľká Británia, Austrália, Nový Zéland, Kanada**), ale napríklad aj typický reprezentant kontinentálnej právnej kultúry, tzv. piata Francúzska republika (od svojho vzniku v roku 1958, s výnimkou volieb konaných v roku 1986).

Väčšinový volebný systém charakterizujú tieto znaky:

- **utvárajú sa jednomandátové volebné obvody (v každom sa volí jeden kandidát),**
- **počet volebných obvodov zodpovedá počtu poslaneckých miest v zastupiteľskom zbore, ktorý sa má voľbami vytvoriť,**
- **voliči odovzdávajú svoje hlasy pre konkrétneho kandidáta a nie pre určitú politickú stranu,**
- **mandát získava ten kandidát, ktorý dostal najväčší počet hlasov (volebné zákony môžu pritom vyžadovať absolútnu – nad-**

polovičnú väčšinu odovzdaných hlasov alebo iba relatívnu väčšinu – najväčší počet získaných hlasov),

- **pokiaľ stačí na zvolenie relatívna väčšina odovzdaných hlasov, volebný výsledok je známy už po prvom kole volieb. Ak sa však vyžaduje nadpolovičná väčšina odovzdaných hlasov, voľby sa musia opakovať, pričom do druhého kola postupujú spravidla iba tí kandidáti, ktorí už v prvom kole získali určité percento hlasov voličov, a menia sa aj podmienky pre ich zvolenie.**

Väčšinový volebný systém, pri ktorom stačí na zvolenie relatívna väčšina odovzdaných hlasov, síce umožňuje rozhodnúť voľby už v prvom kole, no jeho nedostatkom je nižší stupeň legitimacy zvolených zástupcov. Pokiaľ sa totiž o zvolenie uchádza viacero kandidátov (čo je bežný prípad), rozhoduje prakticky o víťazovi iba menšia časť voličov. Hlasy väčšiny voličov potom ostávajú neuplatnené (prepadajú).

Miesta v zastupiteľskom zbore sa pri väčšinovom volebnom systéme rozdeľujú spravidla iba medzi členov dvoch najsilnejších politických strán. Jedna z nich sa stáva vládnucou stranou často bez toho, aby skutočne reprezentovala väčšinu obyvateľstva krajiny.

(Na konkrétnych výsledkoch vidíme, že pri uplatňovaní pluralitného (väčšinového) volebného systému môže byť skutočne značný rozdiel medzi odovzdanými hlasmi a získanými mandátmi. Vo voľbách do Kongresu USA v roku 1978 napr. kandidáti za demokratickú stranu získali 54 % hlasov voličov, no obsadili 64% miest v kongrese. V roku 1980 bol tento pomer 50% hlasov a 60% miest, v roku 1982 55% : 62% a v roku 1984 50% : 58%.)

Väčšinový volebný systém teda nedostatočne odráža rozloženie politických síl v krajine a značne znevýhodňuje všetky menšie politické strany, ako aj tie, ktoré nepôsobia na celom území štátu.

(Vo Veľkej Británii sú pravidelne takto znevýhodnené Škótska národná strana, Národná strana Walesu (Plaid Cymru) a Írska národná strana, ktoré majú voličov iba v Severnom Írsku, Škótsku a Walese.)

Pri uplatnení väčšinového volebného systému má význam aj veľkosť a tvar volebných obvodov. Kto pozná volebné preferencie voličov a zúčastňuje sa na utváraní hraníc volebných obvodov, môže totiž ich účelovou zmenou pomerne jednoducho zvýhodniť niektorú z politických strán, a tak významne ovplyvniť aj celkový výsledok volieb.

Väčšinový systém vyžadujúci na zvolenie absolútnu, nadpolovičnú väčšinu všetkých odovzdaných hlasov sa javí na prvý pohľad demokratickejší. Aj je demokratickejší, ak niektorý kandidát získa nadpolovičnú väčšinu hlasov a následne reprezentuje v zastupiteľskom orgáne nadpolovičnú väčšinu voličov svojho obvodu. Takýto výsledok býva však pomerne výnimočný.

Ak sa ani jednému z kandidátov vo volebnom obvode nepodarí získať požadovanú nadpolovičnú väčšinu, voľby musia pokračovať druhým kolom.

Keďže neexistujú reálne dôvody, aby voliči v druhom kole zmenili svoje preferencie, menia sa podmienky obsadenia voleného mandátu. Najčastejšie sa prechádza na väčšinový systém s relatívnou väčšinou. Do druhého kola však nepostupujú všetci kandidáti, ale spravidla iba tí dvaja, ktorí v prvom kole dostali najväčší počet hlasov.

Oporcovia väčšinového volebného systému oprávnene poukazujú, že väčšinový volebný systém je vlastne prispôsobený iba "súťaži kandidátov dvoch najvplyvnejších politických strán v štáte" a priamo zameraný proti kandidátom reprezentujúcim záujmy menších politických strán. Pretože neprihliada na menšie zmeny volebných preferencií občanov a zohľadňuje až ich významnejšie presuny, možno povedať, že určitým spôsobom konzervuje existujúce rozloženie politických síl v štáte.

Uvedené výhrady sa však zároveň vyzdvihujú aj ako výhody väčšinového systému.

Jeho zástancovia oceňujú najmä to, že reprezentanti jednej politickej strany získavajú aj vo volenom orgáne absolútnu väčšinu. Môžu teda utvoriť dostatočne pevnú a politicky jednoliatu vládu, čo zvyčajne podporí aj politickú stabilitu krajiny.

Proporcionálny volebný systém

Proporcionálny volebný systém a s ním spojené techniky rozdeľovania mandátov sú výsledkom demokratického vývoja v dvoch uplynulých storočiach. V tomto období sa zavádzali nielen všeobecné volebné právo, ale aj sloboda prejavu, združovania, zhromažďovania a ďalšie demokratické inštitúty, ktoré umožnili zrod značného počtu nových politických subjektov – reprezentantov záujmov stále väčšieho okruhu občanov oprávnených spolupodieľať sa na výkone štátnej moci.

Prirodzenou súčasťou demokratizačného vývoja boli aj snahy lepšie zabezpečiť ochranu politických menšín a zaviesť taký volebný systém, v ktorom by sa uplatňoval (neprepadal by) väčší počet hlasov voličov. Týmto požiadavkám zodpovedá práve proporcionálny volebný systém, známy aj pod názvom systém pomerného zastúpenia.

Prvé teoretické práce o možnostiach jeho využitia vznikli už v priebehu osemnásteho storočia, no po prvýkrát bol prakticky použitý až v dánskych parlamentných voľbách v roku 1855. Keďže v politických systémoch európskych štátov pôsobí tradične väčší počet politických strán, ktoré reprezentujú široké spektrum rôzne orientovaných skupín voličov, neprekvapuje, že v ďalšom vývoji uprednostnila väčšia časť Európy práve tento volebný systém (**Belgicko, Dánsko, Fínsko, Grécko, Holandsko, Nórsko, Turecko, Španielsko, Švajčiarsko, Rakúsko a mnohé ďalšie štáty, po roku 1989 aj Slovensko**).

Proporcionálny systém charakterizujú tieto znaky:

- **utvárajú sa veľké a viacmandátové volebné kraje,**

- **počet mandátov (poslaneckých miest), ktoré pripadnú na každý volebný kraj, sa určuje podľa počtu jeho obyvateľov alebo voličov,**
- **voliči neodovzdávajú svoje hlasy priamo pre kandidátov, ale pre politické strany, ktoré samy navrhujú aspoň toľko kandidátov, koľko mandátov treba obsadiť v konkrétnom volebnom kraji (niekedy môžu voliči priamo ovplyvniť poradie kandidátov určené politickými stranami, označiť na hlasovacích lístkoch mená tých, ktorých uprednostňujú – preferenčné hlasy),**
- **všetky mandáty v každom volebnom kraji sa rozdeľujú medzi kandidátov úmerne k počtu získaných hlasov jednotlivých politických strán,**
- **mandáty získavajú kandidáti strán v poradí, v akom boli uvedení na kandidátnych listinách (poradie určené stranou môžu ovplyvniť osobitné "preferenčné" hlasy voličov).**

Cieľom proporčionálneho volebného systému je rozdeliť miesta vo volenom orgáne medzi súťažiacie politické strany tak, aby v ňom mali také percentuálne zastúpenie, aké percento hlasov voličov každá z nich vo voľbách dostala. Toto možno realizovať iba vo väčších a viacmandátových volebných obvodoch.

Zatiaľ čo vo väčšinovom volebnom systéme rozhoduje väčšina odovzdaných hlasov voličov (relatívna alebo absolútna), proporčionálny volebný systém rozdeľuje stranám mandáty úmerne k počtu získaných hlasov voličov. Preto proporčionálny volebný systém oveľa viac zohľadňuje aj hlasy voličov odovzdané menším politickým stranám a poskytuje ich zástupcom väčšiu šancu na vstup do voleného orgánu.

Zároveň sa reprezentantom jedinej politickej strany iba málokedy podarí získať nadpolovičnú väčšinu miest v zastupiteľských zboroch. Rozhodovanie týchto orgánov, rovnako ako efektívny výkon vlády, však zväčša závisia od súhlasu nadpolovičnej väčšiny poslancov. Preto je potrebné, aby sa reprezentanti viacerých politických strán v zastupiteľskom zbore spájali do politických koalícií. Koalícia na jednej strane umožňuje uplatniť širšie spektrum názorov, avšak na strane druhej sťažuje výkon vlády a môže negatívne vplývať i na jej stabilitu.

5.4 Problémy zastupiteľskej demokracie

Zavedenie zastupiteľskej demokracie prinieslo, napriek všetkým výhodám, aj viaceré problémy. Na niektoré sa doposiaľ nepodarilo nájsť uspokojivú odpoveď.

Bývalá monistická demokracia (**založená na vláde zhromaždenia**) sa zmenila na demokraciu pluralistickú, v ktorej pôsobí viacero autonómnych politických inštitúcií (**rozličné štátne orgány – zastupiteľský orgán, hlava štátu,**

orgán výkonnej moci, nezávislé súdnictvo) a osobitných organizácií, ktoré reprezentujú rôznorodé spoločenské a politické záujmy pluralistickej spoločnosti (**politické strany, záujmové združenia a pod.**).

Politický systém štátov sa v dôsledku takéhoto vývoja značne skomplikoval a stal sa pre bežných občanov takmer neprehľadným. Preto zastupiteľské demokracie postihuje aj určitý pokles záujmu občanov o "veci verejné", hoci práve občianske uvedomenie stále ostáva nevyhnutnou podmienkou riadneho fungovania každej demokratickej spoločnosti.

Jedným z dôvodov určitého odcudzenia medzi zastupiteľskou vládou a občanom bol aj vznik politických strán, no najmä ich pôsobenie vo vnútri politických systémov štátov. Pre bežného občana je napríklad takmer nemožné, aby bez podpory niektorej politickej strany získal akýkoľvek volený post alebo inú významnejšiu verejnú funkciu.

Nemenej závažným nedostatkom je, že zastupiteľský princíp vložil medzi bezprostredný výkon vlády (štátnej moci) a občanov, ktorým moc v štáte prináleží, určitú priepasť. Je o to hlbšia, o čo dlhšie je funkčné obdobie volených zástupcov a jej rozsah do značnej miery závisí od vzťahu medzi občanmi a ich volenými zástupcami.

Stále tiež pretrváva rozdielne ponímanie pojmu reprezentácia. Prakticky od jeho vzniku existujú protichodné teoretické názory a definície jednak na jeho obsah a jednak na procesné otázky vzniku a zániku zastupiteľského vzťahu.

V súlade s teóriou spoločenskej zmluvy sa v minulosti reprezentácia chápala najmä ako konanie v mene toho, kto toto konanie už dopredu schválil. Dôsledky zastupovania sa preto automaticky pripisovali zastupovanému spolu so zodpovednosťou za zastupovanie (**Thomas Hobbes**).

Aj keď neskôr prevážil názor, že zo zastupovania vznikajú osobitné práva a povinnosti ako zástupcovi, tak zastupovanému, a za ťažisko zastupovania sa začalo pokladať nie počiatkové schválenie, ale konečné skladanie účtov, doposiaľ prevládajú rozporné názory najmä na obsah zastupovania. Rozchádzajú sa odpovede na otázky, k čomu pri zastupovaní vlastne dochádza, a akým spôsobom zástupcovia reprezentujú.

Protesty počas prijímania zákona o úradnom jazyku SR, Bratislava 30.10.1991.

Zastupovanie sa môže chápať ako odzrkadľovanie (stelesnenie) základnej vzorky voličov volebného obvodu. Takéto zastupovanie je pomerne pasívne, pretože sa od neho očakáva, že bude zodpovedať požiadavkám danej vzorky voličov. Zvykne sa označovať ako **reprezentácia typickosti**.

Zástupca však môže byť vnímaný aj ako osoba poverená zastupovaním vďaka svojim mimoriadnym schopnostiam a vedomostiam. Takýto zástupca svojou aktívnou činnosťou priamo formuje a ovplyvňuje voličov a samotné zastúpenie skôr utvára, akoby bol iba pasívnym tlmočníkom voličov. Keďže voličov svojho obvodu viac symbolizuje (predvádza) a snaží sa ich ovplyvniť, zvykne sa tento spôsob označovať aj ako **symbolická reprezentácia**.

Stúpenci tretieho prístupu chápu reprezentáciu v širokom zmysle – ako **“konanie za druhých”**. V ich ponímaní zástupca prekračuje záujmy voličov svojho volebného obvodu, riadi sa záujmami celej spoločnosti a sústreďuje sa na dosiahnutie “všeobecného blaha”. Má možnosť konať tak, ako by konali jeho voliči, keby boli na jeho mieste a mali dostatok informácií (alebo boli dostatočne rozumní), pričom však uprednostňuje konanie v záujme všetkých občanov (v záujme ich dobra, v snahe uspokojiť ich potreby a pod.).

Spôsob zastupovania, ktorý sa bude uplatňovať v konkrétnom štáte, môže byť do určitej miery špecifikovaný v ústave a právnom poriadku, no rozhodujúce slovo majú občania. Aj keď si to vždy celkom zreteľne neuvedomujú, výberom konkrétnych osobností (i politických strán a ich kandidátov) do svojich zastupiteľských orgánov zároveň vyberajú nielen ich politické programy, ale aj spôsoby ich práce (zastupovania).

Ďalším veľkým problémom zastupovania je existujúci rozpor medzi poverením (poslaneckým mandátom) zástupcu, jeho povinnosťou skladať účty a jeho nezávislosťou. Doteraz sa hľadá odpoveď na otázku, či je zástupca povinný konať iba to, čo si želajú voliči jeho volebného obvodu, alebo väčšina občanov, alebo má právo konať tak, ako pokladá sám za najlepšie, podľa svojich vedomostí, skúseností a svedomia.

Niektorí teoretici preferujú povinnosť zástupcu prispôsobovať sa predstavám a želaniam voličov svojho volebného obvodu. Zdôvodňujú to povinnosťou zástupcu skladať účty zo zastupiteľskej činnosti práve svojim voličom. Títo teoretici podporujú aj možnosť odvolať poslanca, ktorý sa spreneverí želaniam vlastných voličov (**imperatívny mandát**).

Protipólom sú teoretici, ktorí vyzdvihujú povinnosť poslanca pracovať v prospech celku (**všeobecného blaha, všetkých voličov**) aj za cenu, že ho prípadne nepochopia voliči jeho volebného obvodu. Odmietajú chápať zastupovanie iba ako mechanické prenášanie názorov iných (**zákaz imperatívneho mandátu – E. Burke**).

Vznik politických strán, ich pôsobenie v zastupiteľských orgánoch a mechanizmus výberu poslaneckých kandidátov v proporčionálnom volebnom systéme, v ktorom kandidátne listiny zostavujú politické strany, to všetko vyvolalo celý rad ďalších ešte nezodpovedaných otázok:

Sú poslanci zodpovední najmä voličom svojho volebného obvodu (kraja), alebo najmä politickej strane, ktorá ich nominovala, alebo sú dokonca viazaní najmä tým, čo možno definovať ako všeobecné dobro či verejný záujem?

Mali by byť aj naďalej základom modernej reprezentácie politickej strany, alebo by sa u zástupcov občanov mali viac zohľadňovať iné kritériá ako príslušnosť k strane (ich odbornosť, občianska bezúhonnosť, prípadne ďalšie vlastnosti)?

Možno spájať modernú reprezentáciu s lojalitou volených zástupcov k stranickým (politickým) vodcom, určitému druhu politiky, alebo politickej strane?

Na väčšinu z uvedených otázok doposiaľ neexistujú jednoznačné odpovede. Ich hľadanie však sústavne prináša niektoré nové pohľady na samu podstatu demokracie a metódy jej realizácie.

Už mnohí z najstarších zástancov tzv. populistického teórie demokracie, ktorí presadzovali väčšinové rozhodovanie, argumentujú suverenitou ľudu a politickou rovnosťou občanov (**Aristoteles: "pretože ľud tvorí väčšinu a rozhodnutie väčšiny zaväzuje, práve toto zriadenie musí byť demokraciou", ale neskôr i Locke, Rousseau a ďalší**), si zároveň uvedomovali problémy spojené s nastolovaním väčšinovej vôle. Základný nedostatok takto chápanej demokratickej vlády totiž paradoxne spočíva práve v jej sile. Prakticky neposkytuje dostatočné záruky proti tyranii väčšiny (**A. de Tocqueville**). Akceptovanie bezbrehého práva väčšiny dokonca umožňuje, aby väčšina svojím rozhodnutím odstránila demokratický poriadok.

Na sklonku osemnásteho storočia preto napr. J. Madison (**jeden z tvorcov americkej ústavy**) a Th. Jefferson volali po takom usporiadaní, ktoré by aj v podmienkach demokratickej republiky dokázalo zabezpečiť ochranu menšín (občanov v štáte, zástupcov vo volenom orgáne a pod.).

Všeobecný rámec potrebných materiálnych záruk proti tyranii väčšiny vytvorila osobitná ústavná ochrana jednotlivca, jeho základných práv a slobôd, spolu so spoločenskou kontrolou moci. Procesné záruky spočívajú najmä v utvorení takého mocenského mechanizmu, ktorý umožňuje nenásilne riešiť existujúce spoločenské rozpory, a v demokratickom rozhodovaní.

Zastupiteľská demokracia preniesla riešenie značnej časti existujúcich problémov na pôdu zastupiteľských orgánov, čo sústredilo pozornosť na formy parlamentného demokratického rozhodovania. Prevládol medzi nimi väčšinový princíp (**na súhlasné uznesenie zastupiteľského zboru sa vyžaduje relatívna, absolútna alebo kvalifikovaná väčšina**).

Zatiaľ čo v minulosti uplatňovanie väčšinového princípu ohraničovali určitá ochrana menšín, ľudských práv a slobôd a deľba moci, v súčasnosti sa presúva dôraz najmä na spôsoby, ktorými sa väčšinový princíp realizuje. Rozhodovanie zastupiteľských orgánov sa čoraz väčšmi opiera o dohody čo najväčšieho počtu príslušných subjektov. Podmienkou týchto dohôd je ustavičná diskusia a vzájomné kompromisy medzi väčšinou a menšinou (harmonická demokracia). V stále väčšej miere sa tak prekračujú hranice klasického chápania demokratického rozhodovania ako výlučného práva väčšiny.

Prejavom tohto procesu sú aj aktuálne reformy parlamentarizmu. Posilňuje sa najmä postavenie parlamentnej opozície (menšiny) pri výkone kontrolnej právomoci parlamentu.

Nový prístup je zdôvodnený presvedčením, že morálna záväznosť rozhodnutí zastupiteľských orgánov nemôže byť podmienená iba demokratickým výberom poslancov, ale aj tým, že poslanci sa vo vzájomnej diskusii a vo svojom rozhodovaní riadia demokratickými zásadami a postupmi.

Nastúpený vývojový proces síce do určitej miery zmierňuje následky krízy zastupiteľskej demokracie v posledných desaťročiach, no i napriek tomu sa v súčasnosti, aj vďaka prebiehajúcej technickej revolúcii, zvyšuje záujem o využívanie priamej demokracie a jej inštitútov. Osobné počítače, ich dostupnosť a ich sieťové prepojenia totiž nielen sprístupňujú množstvo informácií. Zároveň zlepšujú vzájomnú komunikáciu občanov a umožňujú im bezprostredný kontakt s vlastnými zástupcami či priamo orgánmi verejnej moci. V novembri 1994 sa prostredníctvom počítačových sietí uskutočnila v štáte Kalifornia (USA) zrejme prvá predvolebná kampaň. Osobné počítače totiž umožnili priame a stále spojenie kandidátov do kongresu s voličmi.

Nové komunikačné prostriedky teda možno priblížili dobu, v ktorej budú občania asa priamo rozhodovať o väčšine dôležitých otázok verejného života. A zrejme bez toho, aby museli opustiť pohodlie svojho bytu.

5.5 Uplatňovanie inštitútov priamej demokracie v súčasnosti

V ostatných desaťročiach v celom rade európskych štátov stále intenzívnejšie využívajú, popri uplatňovaní zastupiteľskej demokracie, aj niektoré inštitúty priamej demokracie. Opierajú sa o teoretické názory, že tieto inštitúty sú nevyhnutnou súčasťou demokratickej vlády, ktorá svojim štátnym občanom musí inštitucionálne zabezpečiť možnosť prejavovať vlastnú iniciatívu a samostatne prijímať právne záväzné rozhodnutia. Základom tejto teórie je politická spoluúčasť a skutočné spolurozhodovanie občanov o verejných záležitostiach (participačná demokracia), čo nemožno oddeliť od zodpovednosti občanov za všetky prijímané rozhodnutia.

Odporcovia inštitútov priamej demokracie zvyrazňujú súčasnú realitu politického života vyspelých demokracií a do určitej miery spochybňujú širšie využívanie nástrojov priamej demokracie. Poukazujú najmä na stále narastajúcu zložitost a komplexnosť politických rozhodnutí, ktoré, podľa ich názoru, možno prijímať v potrebnej kvalite iba v zastupiteľských orgánoch. Širšie využívanie inštitútov priamej demokracie podľa nich nielenže nezodpovedá spoločenským potrebám dneška, ale ani nemožno od neho očakávať správne odpovede na zložité otázky súčasného politického života.

Napriek existujúcim rozdielnym teoretickým prístupom i názorom na mieru a vhodnosť realizácie jednotlivých foriem priamej demokracie možno celkom jednoznačne konštatovať, že v ústavných systémoch moderných eutópskych

štátov dochádza v posledných rokoch k určitej renesancii využívania inštitútov priamej demokracie.

Dôvodov, ktoré takýto vývoj iniciovali, je niekoľko. Patrí medzi ne napríklad snaha obmedziť v jednotlivých štátoch mimoriadne silný vplyv stranícko-politických systémov **(ktoré ovládli zastupiteľské zbory)** i snaha čiastočne obmedziť prakticky výlučné uplatňovanie zastupiteľského princípu **(ktorému sa vytýka, že z účasti na prijímaných rozhodnutiach vynecháva okrajové skupiny obyvateľstva)**. K tomuto vývoju prispel aj celkový proces európskej unifikácie **(v Dánsku, Írsku a vo Francúzsku sa napríklad použilo referendum na ratifikáciu Maastrichtských dohôd a v ďalších krajinách sa táto možnosť vážne zvažovala)**.

V širšom zmysle sa za inštitút priamej demokracie považuje referendum. Pod referendum sa rozumie proces, v rámci ktorého štátni občania rozhodujú o veciach, ktoré bežne riešia zastupiteľské (zákonodarné) orgány.

V užšom zmysle však právna teória rozlišuje medzi referendom **(Referendum, Volksentscheid)** a ľudovou iniciatívou **(Volksbegehren, Volksinitiative)**.

Pokiaľ totiž v rámci referenda štátni občania zvyčajne priamo rozhodujú o určitej otázke, v ľudovej iniciatíve uplatňujú svoje oprávnenie vyvolať rozhodovací proces. Pre riadne uplatnenie ľudovej iniciatívy treba zhromaždiť určitý stanovený počet podpisov občanov, ktorí takto vyjadria svoju podporu konkrétnemu návrhu. Obsahom ľudovej iniciatívy môže byť napríklad návrh:

- aby parlament o niečom jednal a na niečom sa uzniesol, alebo
- aby o niečom občania sami rozhodli v referende.

V právnej teórii referendum spravidla súvisí so zákonodarnou činnosťou (tzv. zákonodarné referendum). Tým sa tento inštitút priamej demokracie odlišuje napríklad od plebiscitu – všeľudového hlasovania v najširšom zmysle **(o akejkoľvek otázke)**. Nemožno pritom zabúdať, že o referende sa dá hovoriť iba v štátoch, v ktorých existuje povedľa ľudu ako pôvodného nositeľa suverenity aj ním volený zastupiteľský zbor. Ak totiž takýto zastupiteľský zbor neexistuje, nejde o referendum ako o osobitný inštitút, ale o výkon priamej demokracie ako takej.

V referende hlasujú štátni občania iba o návrhu ako o celku a robia tak slovami "áno" alebo "nie".

Vo veľkej väčšine demokratických štátov sa v súčasnosti referendum využíva iba na potvrdenie, či odmietnutie určitého už existujúceho legislatívneho rozhodnutia zákonodarného orgánu **(tzv. referendum "post legem")**. Právna teória však pozná a legislatívna prax niektorých štátov pripúšťa aj referendum o obsahu určitého legislatívneho návrhu ešte pred tým, ako ho zákonodarný orgán prijme **(tzv. referendum "ante legem", ktorému sa pripisuje iba konzultatívny charakter)**.

Referendum možno rozdeľovať aj podľa toho, akých vecí sa týka. Môžeme preto hovoriť napríklad o ústavnom referende, finančnom referende a o ďalších druhoch referenda.

Existuje i tzv. fakultatívne a obligatórne referendum. Pre takéto členenie je rozhodujúce, či ústavná úprava konkrétneho štátu konanie referenda o určitej otázke iba umožňuje, alebo priamo vyžaduje. V prvom prípade sa referendum môže uskutočniť z iniciatívy spravidla priamo v ústave vymenovaných subjektov (môže byť vyvolané ľudovou iniciatívou, rozhodnutím vlády či prezidenta, návrhom, ktorý predloží určitý počet poslancov a pod.), v druhom prípade ústava priamo určuje otázky, o ktorých musia občania rozhodnúť v referende.

Na vykonanie referenda (**rovnako ako ľudovej iniciatívy**) je potrebná podrobnejšia zákonná úprava. Táto stanovuje napríklad procesné postupy organizácie a priebehu referenda (iniciatívy), minimálny počet občanov, ktorí sa musia zúčastniť na referende (iniciatíve), orgány oprávnené kontrolovať priebeh a vyhlasovať výsledky referenda a rieši mnohé ďalšie otázky.

Hoci sa za klasickú funkciu referenda označuje potvrdenie legitimacy určitého rozhodnutia orgánu verejnej moci, v skutočnosti sa tento inštitút v demokratických štátoch nezriedka využíva i na riešenie politických kríz a narastá aj jeho význam pri hľadaní odpovedí na ekonomické a sociálne otázky.

Napríklad vo Francúzsku rozhodli občania v roku 1961 referendom o zmene ústavy (zaviedla sa priama voľba prezidenta), v roku 1962 o zahraničnej politike voči Alžírsku a v roku 1988 o vzťahoch Francúzska s Novou Kaledóniou. V Taliansku napríklad v sedemdesiatych rokoch občania rozhodli v referende o rozvodoch manželstiev, legalizácii prerušenia tehotenstva, financovaní politických strán, v osemdesiatych rokoch o zákaze využívať atómové elektrárne a zákaze lovu spevavého vtáctva a v roku 1993 o zmene volebného systému do parlamentu. O využívaní atómovej energie rozhodli občania v referende v roku 1978 v Rakúsku a v roku 1980 vo Švédsku. Referendum a ľudovú iniciatívu na celoštátnej i miestnej úrovni využívajú občania v Írsku, Španielsku, Dánsku a v mnohých ďalších krajinách.

V ústavnom systéme Slovenskej republiky je inštitút referenda pomerne uceleným spôsobom upravený v druhom oddiele piatej hlavy ústavy. Ústava pozná obligatórne referendum (**v zmysle článku 93 ods. 1 sa referendom potvrdí ústavný zákon o vstupe do štátneho zväzku s inými štátmi alebo o vystúpení z tohto zväzku**) a jednoznačne definuje aj otázky, ktoré sú vylúčené z rozhodovania v referende (**článok 93 ods. 3 konštatuje, že predmetom referenda nemôžu byť základné práva a slobody, dane, odvody a štátny rozpočet**). V ostatných otázkach sa ústava obmedzuje iba na všeobecné konštatovanie, že referendom možno rozhodnúť aj o iných dôležitých otázkach verejného záujmu.

Referendum vyhlasuje prezident Slovenskej republiky, ak o to petíciou požiada aspoň 350 000 občanov alebo ak sa na tom uznesie Národná rada Slovenskej republiky. Musí tak urobiť do 30 dní od prijatia petície občanov alebo uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky. Referendum sa musí vykonať do 90 dní

od jeho vyhlásenia. Právo zúčastniť sa na referende má každý občan Slovenskej republiky oprávnený voliť do Národnej rady Slovenskej republiky.

Výsledky referenda sú platné, ak sa na ňom zúčastnila nadpolovičná väčšina oprávnených voličov a ak rozhodnutie prijala nadpolovičná väčšina účastníkov referenda. Návrhy prijaté v referende vyhlási Národná rada Slovenskej republiky rovnako ako zákon.

Všeobecným demokratickým štandardom i ustanoveniu článku 2 ústavy, v zmysle ktorého štátna moc pochádza od občanov, odporuje ustanovenie článku 99 ods. 1 ústavy. Konštatuje sa v ňom, že výsledok referenda môže Národná rada Slovenskej republiky zmeniť alebo zrušiť svojím ústavným zákonom po uplynutí troch rokov od jeho účinnosti. V súlade s teóriou suverenity ľudu by bolo nepochybne správnejšie, keby výsledky referenda bolo možné v budúcnosti zmeniť iba novým referendum.

Podrobnejšiu úpravu referenda vykonala ešte v roku 1992 Slovenská národná rada (dnes NR SR) svojím zákonom č. 564 o spôsobe vykonania referenda.

RESUMÉ

12
45
57

Zatiaľ čo v minulosti sa pod pojmom demokracia rozumela predovšetkým forma štátu, v ktorom rozhodujú o politických otázkach priamo občania, v súčasnosti už od demokracie nemožno oddeliť zastupiteľskú formu vlády a ani právny štát so všetkými charakteristickými znakmi.

Odkedy sa národ začal považovať za "prirodzenú" jednotku zvrchovanej vlády, myšlienka zastúpenia sa stala neoddeliteľnou súčasťou modernej demokracie a nič na tom nezmenila ani neskoršia transformácia národného prvku do prvku štátno-občianskeho.

Voľby sú odrazom a vyjadrením existujúceho rozloženia politických názorov v modernej pluralitnej spoločnosti a nástrojom na formovanie takej politickej atmosféry, ktorá umožňuje slobodne vyjadrovať politické záujmy všetkých jej členov.

V demokratických štátoch sú voľby všeobecné, rovné a priame a volebné právo sa uplatňuje tajným hlasovaním. Najčastejšie sa používajú dva volebné systémy – väčšinový a proporčný. Na niektoré problémy súčasnej zastupiteľskej demokracie sa stále hľadajú odpovede.

OTÁZKY

① Skúste v rámci diskusie dvoch skupín zodpovedať otázku, či sa demokracia vždy stotožňuje s vládou väčšiny. Ak áno, pokúste sa odôvodniť prečo, ak nie, uveďte, za akej situácie a prečo nie.

- ② Aký spôsob demokracie pokladáte za najlepší a prečo? Diskutujte o výhodách a nevýhodách priamej a zastupiteľskej demokracie.
- ③ Aký by mal byť podľa vás ideálny obsah zastupovania (reprezentácia typickosti, symbolická reprezentácia, reprezentácia ako "konanie za druhých")?
- ④ Uvedte, ako rieši zastupovanie Ústava Slovenskej republiky.
- ⑤ V dvoch skupinách diskutujte o výhodách a nevýhodách väčšinového a proporčionálneho volebného systému. Hľadajte ďalšie dôvody okrem tých, ktoré sú uvedené v tomto texte.
- ⑥ Určite ste sa už v rozličných skupinách stretli s rôznymi typmi "vodcov". Skúste porozprávať, vďaka akým vlastnostiam získali svoju pozíciu a ako ovplyvnili jednanie celej skupiny, ktorú viedli.
- ⑦ Skúste prediskutovať, čo je menšina (definícia menšiny, postavenie menšiny v spoločnosti, potreba jej ochrany, nevyhnutnosť prispôbiť sa väčšine, formy a zmysel ochrany menšiny pred zneužívaním postavenia väčšiny a pod.).

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ① Výber zástupcov kolektívu:

Rozdeľte sa na dve skupiny a vyberte spomedzi seba jednak zástupcu, ktorý by vašu skupinu reprezentoval na základe "typickosti", a jednak zástupcu, ktorý by vás reprezentoval na základe "symbolickej reprezentácie". Prediskutujte kritériá uplatňované pri výbere oboch zástupcov, možné spôsoby ich výberu, vzťah zastupovaných k zástupcovi.

- ② Definujte požiadavky, ktoré by mal spĺňať ideálny poslanec, ako aj potrebné danosti hlavy štátu.

Rozdeľte sa do viacerých skupín a v každej osobitne sformulujte požiadavky na ideálneho poslanca. Potom porovnajte výsledky práce skupín, skúmajte, prečo ste uvádzali určité predpoklady. Napokon sa pokúste nájsť zo svojho okolia osobnosť, ktorá spĺňa väčšinu vašich požiadaviek na poslanca Národnej rady SR a na ktorej sa dokážete zjednotiť (uvádzajte dôvody a porovnávajte ich význam).

Peter Kresák

OBSAH ÚSTAVY A JEJ MIESTO V PRÁVNOM PORIADKU ŠTÁTU

(čo je ústava a ako vznikla, predstavy o obsahu základného zákona, suverenita ľudu, zastupiteľský princíp, deľba moci, sústava štátnych orgánov, proces schvaľovania a zmeny moderných ústav)

V súčasnosti sa pojem ústava (**constitution, Verfassung**) neoddeliteľne spája so štátom, ktorý sa zvykne charakterizovať ako "právnny".

Právnny štát má predovšetkým tieto znaky: rešpektuje suverenitu ľudu, deľbu moci medzi zákonodarné, výkonné a súdne orgány, uznáva, že verejná (štátna) moc sa musí vo svojej činnosti podriaďovať základným ľudským právam a slobodám a existujúcemu právnemu poriadku.

Skoro každý moderný štát odvodzuje svoj právny poriadok od svojej písanej ústavy, ktorej priznáva postavenie základného (najvyššieho) zákona. Tieto dokumenty odzrkadľujú zásadné zmeny v organizácii spoločnosti a nový prístup k štátu, ktorý sa prestal považovať za majetok jednotlivca alebo úzkej vládnucej vrstvy. Definujú hlavné demokratické zásady, ktorými sa daný štát riadi, garantujú ľudské a občianske práva, do ktorých verejná (štátna) moc nesmie

zasahovať, upravujú štruktúru, postavenie, úlohy i spôsob činnosti najvýznamnejších štátnych orgánov a vnútornú štruktúru štátu.

Ústavy moderných štátov majú spoločné hlavné znaky, ale ich obsah nie je úplne rovnaký, pretože každý štát má iné historické skúsenosti, iný stupeň spoločenského vývoja i rozdielny filozofický prístup k ústave.

6.1 Čo predchádzalo vzniku prvých písaných ústav

Právnicki a filozofi sa prakticky od vzniku prvých štátnych útvarov zaoberali vzťahmi medzi jednotlivcom a štátnou mocou, postavením človeka a občana v štátnom útvere i vzájomnými vzťahmi rozličných právnych noriem, ktoré upravovali uvedené otázky.

Hoci už staroveké Grécko i antický Rím akceptovali okrem bežných zákonov aj im nadradené vyššie normy, písaná ústava – ako základný zákon štátu a jediná norma najvyššej právnej sily – sa po prvýkrát objavila v Európe až v druhej polovici 18. storočia, spolu s osvietenstvom, teóriou suverenity ľudu i suverenitou zákona.

Pojem "ústava" poznali filozofi a právnici od staroveku. V jednotlivých etapách vývoja ľudskej spoločnosti sa mu však pripisoval rozdielny obsah, a to aj napriek tomu, že prakticky vždy súvisel s organizáciou "verejnej moci", s postavením a činnosťou riadiacich štátnych orgánov.

V starovekom Grécku používali pojem ústava vo svojich prácach napríklad štátnik a reformátor **Solón** (okolo 640 – 559 pred n.l.) a jeho nasledovníci **Platón** a **Aristoteles**.

(Platón (427 – 347 pred n.l.) dal názov Ústava (Politeiá) svojmu azda najznámejšiemu filozofickému dialógu, v ktorom popisoval rozličnú organizáciu verejného života vo vtedajších gréckych obciach, Aristoteles (384 – 322 pred n.l.) vo svojom diele Politika označoval pojmom ústava "usporiadanie úradov v politickom živote" alebo, ešte v širšom zmysle, "spôsob (politického) života" starovekých gréckych mestských štátov.)

V rovnakom zmysle používali pojem ústava (latinsky "constitutio") aj starovekí Rimania.

(Rečník a politik Cicero (106 – 44 pred n.l.) v práci venovanej štátnemu zriadeniu (De re publica) označoval vtedajšie republikánske usporiadanie štátnych úradov ako "constitutio rei publicae" a v podobnom zmysle ho používali aj jeho nasledovníci.)

Vývoj právneho poriadku viedol k rozčleneniu práva na verejné a súkromné. Pojem ústava sa stal ešte počas existencie Rímskej ríše súčasťou verejného práva, osobitného právneho odvetvia, ktoré sa zaoberalo tvorbou a činnosťou verejných (štátnych) úradov.

Vzhľadom na existujúci právny systém však vtedajšiu rímsku ústavu netvoril iba jediný dokument. Okrem najvýznamnejších právnych predpisov (**lex communis**) boli jej súčasťou súdne rozhodnutia (**precedensy**), výroky známych právnikov (**dicta**), zvyky a obyčaje v spôsobe vládnutia a nariadenia panovníkov. **Ako vieme zo zbierky právnych predpisov zostavenej počas vlády cisára Justiniána – Digesta z r. 533, mali rovnakú právnu silu ako zákony (legis vigore).**

Pojem ústava poznalo aj stredoveké náboženské (kanonické) právo. Označovalo ním vlastné právne úpravy, ktoré sa zaoberali vnútornou organizáciou cirkvi a jej najvýznamnejšími inštitútmi.

Stredoveké svetské právo upravovalo v rovnakom čase najdôležitejšie inštitúty vtedajších štátov (**napr. následníctvo trónu, právomoc panovníkov, postavenie prípadných ďalších štátnych orgánov**) predovšetkým tzv. základnými zákonmi (**leges fundamentales**).

Počas raného feudalizmu stáli proti sebe dve hlavné teoretické koncepcie štátu a suverenity, podložené odlišnými kultúrnymi a historickými tradíciami vtedajších spoločností. Zástancovia prvej sa opierali najmä o tradície barbarských germánskych kmeňov. Postavenie panovníka odvodzovali z božej milosti, považovali kráľa za zástupcu Boha na zemi a jediného, neobmedzeného nositeľa suverenity (**presadzovali absolutistickú moc kráľa a hierarchické vazalské vzťahy, siahajúce cez šľachticov až k neslobodným poddaným**). Dedičia rímskej právnej kultúry naopak zastávali pôvodnú koncepciu verejnoprávných inštitúcií rímskej republiky (**uznávali, že monarchovia delegujú moc občanom a presadzovali najmä samosprávu – obecnú, cechovú alebo mestskú**).

Autorom myšlienky, že občania iba prepožičali moc svojim vládcovi, je v skutočnosti **Platón**. Tento grécky filozof, pri svojom hľadaní ideálneho štátneho zriadenia, vytvoril model "aristokratickej republiky". Jej základom mala byť dohoda slobodných občanov: občania sa dobrovoľne vzdajú časti svojich prirodzených práv a prenesú ich na vyvolenú skupinu vládcov. Funkčnosť spoločenského systému (štátneho útvaru) mala byť zabezpečená práve tým, že slobodní občania dobrovoľne akceptujú právomoc vládujúcej skupiny, lebo vznikla a vládne z ich rozhodnutia.

Učenie Platóna položilo základ modernej zmluvnej teórii, ako ju poznáme z prác osvietených učencov. Vznikla v súvislosti s presadzovaním suverenity ľudu a vytvorila predpoklady pre zrod nových základných zákonov štátov, ktoré sa začali označovať pojmom ústava.

K tomuto vývoju prispela v druhej polovici 18. storočia aj suverenita zákona. Táto teoretická koncepcia nadväzovala na suverenitu ľudu a transformovala deklarovanú rovnosť občanov do právnych vzťahov. Presadilo sa, aby zákony, na ktorých tvorbe sa začali podieľať všetci občania, boli považované za najvyššie vyjadrenie spoločenskej vôle a uplatnili sa rovnako voči všetkým bez ohľadu na sociálne postavenie. Takto chápaná suverenita zákona znamenala prelom vo vtedajšom feudálnom právnom poriadku, ktorý bol po stáročia budovaný na rozličných prameňoch práva (**zákony, právne obyčaje, nariadenia panovníka,**

súdne rozhodnutia atď.) a neuplatňoval sa rovnako voči všetkým (**tradične sa nevzťahoval na panovníkov a celému radu ďalších privilegovaných osôb priznával rozličné výhody**).

Právny pozitivizmus (ako sa nové právne učenie začalo nazývať) nadradoval zákony nad iné pramene práva. Rovnaké uplatňovanie zákonov voči všetkým občanom zrušilo dovtedajšie stavovské privilégia.

6.2 Obsah a ciele prvých písaných ústav

Je pomerne zložitá odpovedať na otázku, ktorý dokument možno označiť za skutočne prvú písanú ústavu. Tie prvé spĺňali iba formálne, alebo iba materiálne kritériá.

V krajinách anglického právneho systému sa zhruba od prvej polovice sedemnásteho storočia prijímali dokumenty, ktoré po obsahovej stránke zodpovedali dnešným ústavám, no zvyčajne sa ešte takto nenazývali.

Platí to napríklad o zakladajúcej zmluve osady New Plymouth (**územie dnešného štátu Massachusetts v Spojených štátoch amerických**), ktorú na lodi Mayflower zostavili a uzatvorili anglickí puritánski utečenci 21. novembra 1620. Táto náboženská skupina sa rozhodla vybudovať nové kresťanské spoločenstvo v kolónii Virgínia, ale búrka zahnila loď mimo kolonizovaných území.

Ešte pred vstupom na doposiaľ nekolonizovanú časť americkej pevniny, kde podľa vtedajších tradícií neplatilo anglické právo, slobodní muži na palube (**ženy ešte nemali rovnoprávne postavenie**) uzatvorili dohodu, v ktorej upravili právne základy ďalšej spoločnej existencie.

Mayflowerská zmluva sa stala základným zákonom nového spoločenstva v najvlastnejšom zmysle (**definovala inštitúcie nového útvaru, deklarovala rovnosť všetkých pred zákonom, záväzok dobrovoľne rešpektovať stanovené hlavné normy spoločenstva i ďalšie dôležité zásady**). Reálne sa uplatňovala až do pripojenia územia New Plymouth ku kolónii Massachusetts v roku 1691. Svojím obsahom i spôsobom vzniku významne ovplyvnila neskorších osadníkov Nového Anglicka. Vychádza z nej celá novodobá americká tradícia, požadujúca, aby základom vlády štátu bola dohoda jeho občanov.

Väčšinu obsahových i formálnych znakov písanej ústavy obsahoval aj dokument z roku 1653, ktorý prerušil monarchistický vývoj Anglicka. Pomenovali ho Nástroj vlády (**Instrument of the Government**) a po revolúcii a následnej občianskej vojne pomohol Rade anglickej armády vedenej Oliverom Cromwellom zaviesť republikánske zriadenie. Podobne ako ďalšie ústavné dokumenty vtedajšieho Anglicka, ani tento nevznikol z demokraticky prejavenej vôle všetkých občanov. Bol im nanútený vojenskou mocou.

Za rovnako zaujímavý ústavný dokument možno označiť feudálnu **Základnú ústavu Karolíny**, anglickej kolónie, ktorú v roku 1660 daroval kráľ Karol II., po svojom nástupe na trón, ôsmim šľachticom ("lordom vlastníkom"). Za jej autora

sa oficiálne pokladá lord Ashley, no nepochybne konal pod vplyvom svojho tajomníka, známeho filozofa a osvietenca Johna Locke.

Za prvú písanú ústavu považujú rôzni autori rôzne dokumenty, ale nesporným faktom ostáva, že klasickým obdobím vzniku prvých moderných písaných ústav je až posledná štvrtina osemnásteho storočia.

Vedúcu úlohu tu zohrali anglické kolónie Nového Anglicka (**od roku 1614 sa ako Nové Anglicko označovala severovýchodná časť súčasných Spojených štátov amerických, ktorá v tom čase pozostávala z kolónií Connecticut, Main, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island a Vermont**). Po viac ako sto rokoch ekonomického útlaku a vykorisťovania sa ich obyvatelia, bezprostredne ovplyvnení osvietenstvom, ako prví rozhodli zobrať svoj osud do vlastných rúk a deklarovať svoju nezávislosť v nových dokumentoch najvyššej právnej sily, v ústavách. Všeobecné rešpektovanie nadradeného postavenia nových ústav významne ovplyvnil aj vtedajší právny poriadok materského Anglicka. Kolónie (**bez ohľadu na to, či podliehali priamo kráľovskej korune, či ich riadili obchodné spoločnosti alebo jednotlivci – tzv. vlastnícke kolónie**) sa podľa neho utvárali osobitnými právnymi dokumentmi (**charty, základné listiny**). Právny poriadok nových kolónií už v 17. storočí nesmel odporovať ich obsahu, rovnako ako ani obsahu vtedajšieho anglického právneho poriadku.

Prvým moderným ústavám na severoamerickom kontinente predchádzala **Deklarácia nezávislosti**, ktorú prijalo trinásť anglických kolónií 4. júla 1776. V tomto dokumente, po výpočte krívd, ktoré voči nim spáchali kráľ Juraj III. i anglická vláda, sa vyhlásili za samostatné štáty (**vyhlásili svoju zvrchovanosť**) a formálne prerušili ekonomické, politické i právne väzby s materským Anglickom. V deklarácii sa hovorí:

"Tieto pravdy pokladáme za samozrejmé; všetci ľudia sú stvorení ako seberovní; Stvoriteľ ich obdaril istými neodňateľnými právami, medzi nimi je život, sloboda a budovanie osobného šťastia... na zabezpečenie týchto práv sa medzi ľuďmi ustanovujú vlády so spravodlivou mocou, vyplývajúcou zo súhlasu tých, ktorým vládnu; kedykoľvek sa niektorá vláda spreneverí týmto cieľom, má ľud právo zmeniť ju alebo zrušiť a zriadiť novú vládu, založenú na takých zásadách a s tak upravenou právomocou, aby čo najlepšie zaručila ľudu jeho bezpečnosť a šťastie."

Ako nové samostatné štáty začali "bývalé kolónie" budovať vlastný politický a právny poriadok. "Listiny", ktorými kedysi monarchovia zriaďovali svoje kolónie, boli nahradené modernými ústavami. Plnili síce v zásade rovnakú funkciu, no prijímali ich už slobodní občania prostredníctvom svojich zástupcov a nie poddaní kráľovskej koruny. Ústavy vyjadrovali a právne zakotvovali všetky vtedajšie revolučné vymoženosti i pokrokové osvietenské ideály. Deklarovali suverenitu ľudu, republikánske zriadenie, zastupiteľský systém vlády i základné ľudské práva a slobody, do ktorých vláda nebola oprávnená zasahovať. (**Prvú ústavu schválil zastupiteľský orgán štátu Virgínia 12. júna 1776.**)

Prvá etapa ústavného vývoja dnešných Spojených štátov amerických sa zavŕšila na ústavnom konvente, ktorý sa zišiel v lete 1787 vo Philadelphii (štát Pensylvánia). Zástupcovia dvanástich nových štátov (z celkového počtu trinásť) tu vypracovali Ústavu Spojených štátov amerických. V tomto ústavnom dokumente sa vtedajší voľný konfederatívny zväzok, do ktorého vstúpili bývalé kolónie, aby zlepšili svoju spoluprácu v ozbrojenom zápase za nezávislosť, pretvoril do nového federatívneho štátu. **(Ústava Spojených štátov amerických bola slávnostne podpísaná 19. septembra 1787.)**

Zmysel a ciele federatívneho zväzku definovala preambula ústavy takto:

“My, ľud spojených štátov, v snahe vytvoriť dokonalejšiu jednotu, nastoliť spravodlivosť, upevniť vnútorný pokoj a zabezpečiť obranu krajiny, podporovať rast všeobecného blahobytu a zabezpečiť dobrodennosť slobody sebe a svojmu potomstvu, dávame si túto Ústavu Spojených štátov amerických.”

Ústava formálne pozostávala iba zo siedmich článkov. Upravovali najvyššie štátne orgány **(kongres ako orgán zákonodarnej moci, prezident ako reprezentant nezávislej výkonnej moci a sústava súdov – presne tak, ako to r. 1748 vo svojej teórii delby moci navrhoval Montesquieu)**. Upravovali aj vzájomné vzťahy medzi štátmi a medzi federáciou a štátmi, spôsob zmeny ústavy a niektoré ďalšie skutočnosti významné pre fungovanie novej únie. Pôvodný ústavný text však neobsahoval Listinu základných práv a slobôd občanov. Protestovali proti tomu zástupcovia viacerých štátov, ktorých súhlasom (ratifikáciou) bola podmienená platnosť novej federálnej ústavy. Už počas ratifikačného procesu sa preto do ústavy dostalo aj prvých desať dodatkov **(Listina práv – Bill of Rights)**, ktoré dodnes tvoria základ ústavnej ochrany občanov Spojených štátov amerických.

Po prijatí Ústavy USA pokračoval vývoj písaných ústav na európskom kontinente.

Prvú európsku ústavu schválil 3. mája 1791 revolučný zákonodarný orgán **poľského kráľovstva (sejm)**. Bola to liberálna ústava, ale nepodarilo sa uviesť ju do života. Poľská revolúcia nezískala sľúbenú podporu Pruska a Rakúska a ruská cárovna Katarína II., krátko po prijatí ústavy, vojensky potlačila poľské povstanie.

Ústavný dokument, ktorý ako prvý v Európe skutočne zmenil jestvujúcu štruktúru vzťahov medzi najvyššími štátnymi orgánmi, schválilo francúzske národné zhromaždenie utvorené r. 1789 zo zástupcov tzv. tretieho stavu. **(V bývalých Generálnych stavoch zasadali ako tzv. prvý stav zástupcovia duchovenstva, ako druhý stav zástupcovia šľachty a tretí stav tvorili zástupcovia miest a rodiacej sa vrstvy buržoázie.)**

Aj francúzska ústava bola prijatá počas revolúcie. Väčšina občanov odmietla absolutistickú formu vlády i stavovské privilégia, dožadovala sa suverenity ľudu a prirodzených, neporušiteľných práv jednotlivca.

Politickým dokumentom Veľkej francúzskej revolúcie sa stala **Deklarácia práv človeka a občana** prijatá v roku 1789. V preambule tohto významného dokumentu sa konštatuje:

"Zástupcovia ľudu Francúzska ustanovení v národnom zhromaždení, vedomí si toho, že odmietanie, opomínanie alebo pohŕdanie ľudskými právami sú základnými príčinami verejných nedostatkov a vládnej korupcie, rozhodli sa vyhlásiť v slávnostnej deklarácii prirodzené, nescudziteľné a sväté práva človeka, aby táto deklarácia pripomínala sústavne všetkým členom ľudskej spoločnosti ich práva a povinnosti, aby akty zákonodarnej a výkonnej moci sa mohli vždy porovnávať s účelom každej politickej ustanovizne a podľa toho aj rešpektovať a aby požiadavky občanov od tejto chvíle spočívali na jednoduchých a nepopierateľných princípoch, orientovali sa na dodržiavanie ústavy a viedli k zachovávaní všeobecného blaha."

Schválenie ústavy (**Constitution Française**) v národnom zhromaždení dňa 3. septembra 1791 predstavovalo jeden z vrcholov buržoáznej revolúcie.

Ústava síce formálne zachovala monarchistickú formu štátu (inštitút kráľa ako hlavu štátu), no deklarovala suverenitu ľudu a francúzskym občanom zaručila prirodzené i občianske práva v rozsahu, v akom ich vyhlásila Deklarácia práv človeka a občana. Zároveň priznala francúzskym občanom **"nepremiľateľné právo na zmenu vlastnej ústavy"**. Ústava zakotvila zastupiteľskú demokraciu, novú štruktúru štátnych orgánov a nové členenie štátneho územia. **(Zákonnú právomoc zverila volenému národnému zhromaždeniu. Na čelo výkonnej moci, ktorá bola zodpovedná parlamentu, postavila monarchu. Mal právo vracieť zákony národnému zhromaždeniu – suspenzívne veto. Ustanovila aj nezávislé a priamo občanmi volené súdne orgány.)**

Tento dokument platil iba krátko, nahradila ho o dva roky tzv. "jakobínska" Ústava I. francúzskej republiky, a predsa bol impulzom pre revolučnú prestavbu ústavných základov európskych monarchií (**absolutistické monarchie nahradzali monarchie konštitučné a neskôr parlamentné**).

Medzi významné ústavné dokumenty, ktoré vyše sto rokov kopírovali ostatné európske štáty, patria najmä **monarchistická francúzska ústava z roku 1830 a ústava belgického kráľovstva z roku 1831**. Obidve utvárali pomerne dobre fungujúci model vzájomných vzťahov medzi najvyššími štátnymi orgánmi a poskytovali občanom pomerne široký rozsah práv a slobôd.

6.3 Oktrojané ústavy

V stredoeurópskom priestore sa moderné ústavy taktiež rodili v revolučnom období (1848 – 1849) a aj tu zohrala vedúcu úlohu buržoázia. Táto nová spoločenská vrstva postupne získala ekonomický vplyv a v zápase proti absolutizmu, ako už prekonanému spôsobu vládnutia, sa snažila posilniť aj svoj politický vplyv (účasť na riadení štátu). Využívala pritom aj stále silnejúce národnooslobodzovacie hnutie, ktoré otriasalo vtedajšími viacnárodnými štátmi a utváralo podmienky pre vznik národných štátnych útvarov.

Myšlienka suverenity ľudu ešte nebola taká silná, aby sa v revolučných "meruôsmich" rokoch uplatnila. Svedčí o tom aj skutočnosť, že viaceré európske

krajiny prijali v tomto období iba tzv. "oktrojované ústavy" **(ústavy, ktoré občanom nanútili panovníci).**

(Oktrojované ústavy sú považované za akýsi vývojový medzistupeň. V krajinách strednej Európy dokázali na určitý čas utlmiť revolučné procesy. Oktrojované ústavy mali už síce po formálnej stránke postavenie základného zákona štátu, no neprijímali ich demokraticky zvolené zastupiteľské orgány. Za suverénneho nositeľa moci deklarovali monarchu, ktorý vydával ústavu ako gesto vlastnej "dobrej vôle" voči občanom.)

Oktrojované ústavy formálne zakotvovali rozdelenie moci v štáte medzi panovníka, zákonodarný orgán, vládu a súdne orgány, no ponechali monarchom možnosť ovplyvňovať činnosť a rozhodovanie každého zo štátnych orgánov. Občanom zaručovali niektoré práva a slobody, avšak neobsahovali mechanizmus, ktorý by zabezpečil ich realizáciu.

(Oktrojovaná ústava existovala napr. v Bavorskom kráľovstve od roku 1818, v Tirolsku od roku 1816 – tzv. Stavovská ústava a po roku 1848 aj v Nemecku a Rakúsko-Uhorsku.)

Na území rakúskej monarchie sa začal boj proti absolutizmu a za prijatie ústavy 13. marca 1848, keď vypuklo viedenské ľudové povstanie. Rýchlo sa rozšírilo aj do niektorých ďalších miest. Občania tejto zaostalej absolutistickej monarchie sa domáhali zmeny existujúcich ústavných pomerov a požadovali rozšíriť svoje vlastné práva.

Pod priamym vplyvom udalostí vo Viedni a Budapešti schválil Uhorský snem zasadajúci v Bratislave už 15. marca viacero revolučných zákonov (marcové zákony). Zrušil v nich poddanstvo, Uhorsko vyhlásil za nezávislý štát na čele s vlastnou vládou a rozhodol sa pokračovať v štátnom zväzku s Rakúskom vo forme personálnej únie **(personálna únia – zväzok dvoch alebo viacerých štátov, ktoré majú spoločnú hlavu štátu – monarchu).**

Revolučný pohyb neobišiel ani Slovákov. Ich politická reprezentácia prijala v Liptovskom Mikuláši 10. mája 1848 Žiadosť slovenského národa. Deklarovala v nich požiadavku prebudovať existujúce štátoprávne vzťahy – pretvoriť Uhorsko na federáciu rovnoprávných národných celkov. Žiadala zaviesť demokratické volebné právo a niektoré ďalšie slobody **(slobodu prejavu, tlače, zhromažďovania).**

Tieto požiadavky však ani uhorská revolučná vláda nebola ochotná akceptovať. Slovenskí politickí predstavitelia hľadali preto podporu u reprezentantov iných slovanských národov a neskôr priamo u rakúskej vlády. Táto však nielenže neuznala štátoprávne požiadavky Slovákov, no ani Maďarov. Dňa 4. marca 1849 vyhlásila oktrojovanú tzv. Stadionovu ríšsku ústavu, v ktorej zakotvila jednotnú a nedeliteľnú rakúsku monarchiu.

Toto riešenie, spolu s následným vojenským potlačením maďarskej revolúcie, prinútilo Maďarov i nemaďarské národy zotrvať ďalšie desaťročia v dovtedajšom štátnom útvare. V dôsledku revolúcie a oktrojovanej ústavy sa síce bývalá

absolutistická monarchia premenila na monarchiu konštitučnú, no aj pod vedením Františka Jozefa I. potláčala práva a slobody svojich občanov.

Revolúcia roku 1848 zasiahla aj vtedajšie nemecké štátne útvary združené v Nemeckom spolku. **(V Manheime schválilo napríklad tzv. bádenské občianske zhromaždenie Marcové požiadavky, v ktorých žiadalo prijať ústavu, zaviesť slobodu tlače a občianske slobody.)** Pod bezprostredným vplyvom revolučných pohybov sa zišiel vo Frankfurte nad Mohanom 18. mája 1848 prvý celonemecký priamo volený zastupiteľský orgán – národné zhromaždenie. Jeho členovia vypracovali a schválili prvú nemeckú písanú ústavu **(Zákon o základných právach nemeckého národa)** a pokúšali sa uviesť do života demokratický poriadok. Pruskému kráľovi Fridrichovi Wilhelmovi IV. sa však nakoniec podarilo vojensky potlačiť revolúciu a presadiť vlastnú oktrojovanú ústavu (5. decembra 1848).

Podobným vývojom prechádzali aj štátne útvary na území dnešného Talianska. Po potlačení revolúcie sa tu s podporou Francúzska obnovil cirkevný štát s reakčným policajným režimom, na čele ktorého stál pápež Pius IX.

6.4 Ústavy v 20. storočí

V Nemecku a Rakúsko-Uhorsku nastali zásadné demokratizačné zmeny až koncom prvej svetovej vojny, pod značným tlakom medzinárodného spoločenstva. Vznikol celý rad nových demokratických štátov. Najmä utláčané národy bývalého Rakúsko-Uhorska uplatnili svoju suverenitu a právo na sebaurčenie. Svoju nezávislosť deklarovali aj v nových ústavných dokumentoch.

(V tomto období bola prijatá demokratická republikánska ústava Nemecka (tzv. weimarská ústava z r. 1919), Rakúska (1920), Československej republiky (1920) a Poľska (1921), pričom niektoré ďalšie nové štáty si ponechali konštitučnú monarchiu.)

Aj keď to boli takmer napospol moderné ústavné dokumenty, ktoré zakotvovali pomerne široké občianske práva a slobody i procesné záruky pre ich uplatňovanie (Rakúsko, Československo, Nemecko), dostatočne neochraňovali všeobecne platné demokratické princípy. Aj preto sa už počas svetovej hospodárskej krízy (1929-1933) vo viacerých nových demokratických štátoch dostali k moci predstavitelia extrémnych politických síl **(napr. v Nemecku, Poľsku, Rakúsku, Juhoslávii a Lotyšsku)**, ktorí nastolili fašistické diktatúry.

Ústavy prijaté po druhej svetovej vojne (nielen v Európe) zohľadnili predchádzajúcu skúsenosť a oveľa väčšmi zdôrazňujú rešpektovanie všeobecných demokratických princípov a nedotknuteľných hodnôt ľudskej spoločnosti **(napr. ústavy Francúzska z r. 1946 a 1958, Talianska z r. 1947, Základný zákon Spolkovej republiky Nemecko z r. 1949, ústavy Grécka z r. 1975, Portugalska z r. 1976 a Španielska z r. 1978)**. Už sa neuspokojujú iba s požiadavkou, aby právny poriadok a činnosť štátnych orgánov zodpovedali princípom liberálneho právneho štátu, ako to bežne robili prvé písané ústavy **(suverenita ľudu, del'ba moci, rešpektovanie garantovaných práv a slobôd**

občanov, dodržiavanie stanovených procesných postupov – vôľa väčšiny a ďalšie), ale snažia sa priamo ochraňovať vo svojom obsahu zakotvené všeobecne platné demokratické hodnoty (nedotknuteľnosť dôstojnosti človeka, sociálny právny štát, demokratická vláda – ktorá sa už nechápe iba ako obyčajná vláda väčšiny, ale ako spravodlivá vláda väčšiny – politický pluralizmus, ochrana akýchkoľvek menšín a mnohé ďalšie).

Od roku 1989 prechádza osobitným ústavným vývojom drvivá väčšina štátov bývalého "socialistického bloku". Ich ústavné systémy (**napríklad Poľska, Československa, Maďarska, Rumunska a ďalších krajín**) charakterizovali po uplynulých desaťročiach totalitná moc jednej politickej strany a potláčanie základných ľudských práv a slobôd. Opäť začínajú obnovovať vlastné demokratické ústavné tradície. Niektoré štáty pomerne rýchlo prijali úplne nové ústavy (**napr. Rumunsko, Bulharsko, Slovenská republika a Rusko**), kým iné zatiaľ iba podstatne zmenili socialistické ústavné dokumenty (**napr. Maďarsko a Poľsko**).

Aj keď prevažná väčšina moderných štátov už má vlastné písané ústavy, ešte stále existujú štáty, ktoré ústavu z rozličných dôvodov neprijali. To však neznamena, že nevenujú pozornosť tvorbe a činnosti najvyšších štátnych orgánov alebo právam a slobodám svojich občanov. Základné štátoprávne otázky si upravujú buď v právnych dokumentoch, ktoré nemajú silu ústavného zákona a možno ich meniť obyčajnými zákonmi (**napr. vo Veľkej Británii**), alebo iba jednotlivými ústavnými zákonmi (**napr. v Izraeli**). O takýchto krajinách hovoríme, že majú nepísanú ústavu (**majú ústavu v materiálnom zmysle**).

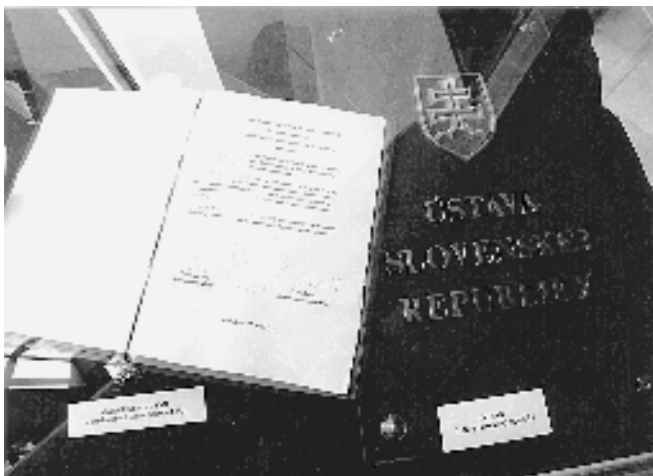
Osobitnú skupinu štátov bez vlastnej ústavy tvoria štáty arabského sveta, ktoré pokladajú za svoj najvyšší zákon Korán (**napr. Saudská Arábia, Omán a Lýbia**).

6.5 Slovenská republika

Pred Ústavou Slovenskej republiky bola prijatá Deklarácia Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky. Deklaráciu schválil slovenský parlament 17. júla 1992, ešte počas existencie Českej a Slovenskej federatívnej republiky, keď platila federálna ústava. Uvádzame jej plné znenie:

"My, demokraticky zvolená Slovenská národná rada slávnostne vyhlasujeme, že tisícročné úsilie slovenského národa o svojbytnosť sa naplnilo. V tejto historickej chvíli deklaruje prirodzené právo slovenského národa na sebaurčenie tak, ako to zakotvujú aj všetky medzinárodné dohody a zmluvy o práve národov na sebaurčenie. Uznávajúc právo na sebaurčenie, vyhlasujeme, že aj my si chceme slobodne utvárať spôsob a formu národného a štátneho života, pričom budeme rešpektovať práva všetkých, každého občana, národov, národnostných menšín a etnických skupín, demokratické a humanistické odkazy Európy a sveta. Touto deklaráciou Slovenská národná rada vyhlasuje zvrchovanosť Slovenskej republiky ako základ suverénneho štátu slovenského národa."

Návrh Ústavy Slovenskej republiky predložila vláda Slovenskej národnej rade 28. júla 1992. Búrlivá parlamentná diskusia o návrhu ústavy sa premietala aj do spoločnosti. Viacerí poslanci mali námietky voči navrhovanému obsahu a výhrady vychádzali aj z obáv, že prijatie tohto dokumentu môže vážne ohroziť rokovania o budúcom štátoprávnom usporiadaní Českej a Slovenskej federatívnej republiky, ktoré v tom čase stále prebiehali.

Ústava Slovenskej republiky

Na schvaľovaní Ústavy Slovenskej republiky sa aj z týchto dôvodov zúčastnilo iba 134 z celkového počtu 150 poslancov. Pri hlasovaní, v ktorom bolo potrebné dosiahnuť súhlas trojpäťtinovej väčšiny všetkých poslancov Slovenskej národnej rady, poslanci vyjadrovali svoje stanovisko k predloženému návrhu verejne a podľa mien. Za návrh Ústavy Slovenskej republiky hlasovalo 114 poslancov, proti návrhu hlasovalo 16 poslancov a hlasovania sa zdržali 4 poslanci. Ústava Slovenskej republiky bola dňa 1. septembra 1992 schválená väčším než minimálne potrebným počtom poslancov.

Podobne ako iné ústavné dokumenty, aj Ústava Slovenskej republiky obsahuje úvodnú preambulu, ktorá charakterizuje historický vývoj a budúce smerovanie Slovenskej republiky. Konštatuje sa v nej:

“My, národ slovenský, pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročné skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť, v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy, vychádzajúc z prirodzeného práva národov na sebaurčenie, spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky, v záujme trvalej mierovej spolupráce s ostatnými demokratickými štátmi, usilujúc sa o uplatňovanie demokratickej formy vlády, záruk slobodného života, rozvoja duchovnej kultúry a hospodárskej prosperity, teda my, občania Slovenskej republiky, uznášame sa prostredníctvom svojich zástupcov na tejto ústave.”

6.6 Charakteristické znaky modernej ústavy

V praktickom živote sa môžeme stretnúť s rozlišovaním medzi **ústavou ako právnym poriadkom štátu vo všeobecnosti** (ústava v materiálnom zmysle) a **ústavou ako osobitnou ústavnou listinou a najvyšším zákonom štátu** (ústava vo formálnom zmysle). Toto členenie má význam najmä v právnej teórii, a tak nie je potrebné venovať mu na tomto mieste väčšiu pozornosť.

Mali by sme však poznať charakteristické znaky súčasných moderných písaných ústav (ústav vo formálnom zmysle), ktoré odlišujú ústavu od ostatných právnych noriem (prameňov práva). Sú to najmä tieto znaky:

- a) Názov** (ústava, konštitúcia, ústavná listina, základný zákon, ústavný zákon, ústavná charta a pod.).
- b) Písaná forma** (nie je nevyhnutné, aby ústavu štátu tvoril iba jeden ústavný dokument; výnimočne môže byť aj viac ústavných zákonov – lois constitutionnelles, no vyžaduje sa ich súlad a vzájomná previazanosť, ako to bolo napr. vo Francúzsku v roku 1875 alebo v Československu po r. 1968, keď sa viacerými ústavnými zákonmi menila Ústava Československej socialistickej republiky z roku 1960).
- c) Postavenie v právnom poriadku** (ústava má najvyššiu právnu silu, čo znamená, že všetky ostatné právne predpisy musia byť v súlade s jej obsahom).
- d) Spôsob prijímania ústavy a možnosť jej zmeny** (odlišujú sa od bežného zákonodarného procesu, zvyčajne sa vyžadujú rozličné formy spoluúčasti občanov).
- e) Formálne členenie a vnútorná štruktúra** (v úvode ústavy je spravidla preambula (**pôvodne latinský názov úvodnej časti právneho predpisu a medzinárodnej zmluvy**) alebo osobitné úvodné vyhlásenie; text ústavy sa člení na hlavy, tituly, oddiely, časti a články).

Názov

Starodávny pojem "ústava" bol zrejme prevzatý v snahe použiť čo najjednoduchší názov, ktorý by zároveň vyjadril obsah týchto osobitných právnych predpisov, ich pomerne široký záber a vysokú mieru zovšeobecnenia. Väčšina demokratických štátov, rešpektujúc historické tradície európskej civilizácie, sa rozhodla práve pre názov "ústava" (tradične sa ním označovali normy upravujúce organizáciu štátu).

Písaná forma

Prvé "moderné" ústavy sa prijímali v písanej forme z viacerých dôvodov. Ich tvorcovia sa predovšetkým usilovali odstrániť existujúcu právnu neistotu. **(Niektoré práva a slobody boli dovtedy vyjadrené iba v obyčajovom práve, v súdnych rozhodnutiach, v kráľovských aktoch alebo dokonca iba**

v tradíciách, ktoré vychádzali z ideí vyššieho práva, čo neposkytovalo dostatočné záruky, aby sa skutočne rešpektovali.) Boli si vedomí, že vytvárajú taký obsahovo dôležitý dokument, ktorý musí jednotlivých partnerov aj formálne väčšmi zaväzovať, ako napr. iba akási "gentlemanská dohoda". **(Dôraz na formálnu stránku si vynucovala aj skutočnosť, že prvé ústavy vo formálnom zmysle sa prijímali ako dôsledok buržoázných a občianskych revolúcií a spravidla zakotvovali revolučné výdobytky boja proti absolutizmu.)**

Vyššia právna sila

Právna nadradenosť ústavy sa odvodzuje najmä od závažnosti jej obsahu, no vyplýva aj z potreby zabezpečiť stabilitu a samostatnosť najvyššej právnej normy. **(Ústavy v materiálnom zmysle, ktoré existovali podstatne skôr, ako sa začali prijímať prvé formálne ústavné dokumenty, bolo možné meniť rovnako ako ostatné zákony, takže aj základné inštitúty štátu sa fakticky podriaďovali "premenlivým náladám" jednoduchej väčšiny voličov.)**

Vyššia právna sila ústavy poskytuje osobitnú ochranu základným demokratickým inštitútom, právam a slobodám občanov i ďalším významným otázkam, ktoré sú v ústave upravené. Z tohto hľadiska sa ústavy moderných štátov zvyknú charakterizovať aj ako určité zhmotnenie vyššieho práva, ktoré nebolo v minulosti jednoznačne kodifikované, rozpoznateľné, no najmä vynútiteľné.

Vyššia právna sila ústavy je zvyčajne rozličným spôsobom priamo vyjadrená v ústavnom texte.

Napríklad v druhom oddiele článku VI Ústavy USA sa priamo konštatuje:

"Táto ústava, zákony spojených štátov vydané na jej základe, ako aj všetky zmluvy, ktoré sú alebo budú uzavreté menom spojených štátov, sú vrcholným právom krajiny; sudcovia všetkých štátov (USA) sú ňou viazaní, aj keby sa v ústave či zákonoch iného štátu (USA) vyskytli protikladné ustanovenia."

Článok 152 Ústavy Slovenskej republiky konštatuje:

"Ústavné zákony, zákony a ostatné všeobecne záväzné právne predpisy zostávajú v Slovenskej republike v platnosti, ak neodporujú tejto ústave. Meniť a zrušovať ich môžu príslušné orgány Slovenskej republiky." (Ods.1.)

"Výklad a uplatňovanie ústavných zákonov, zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov musí byť v súlade s touto ústavou." (Ods.4.)

Zabezpečuje sa aj potrebná kontrola dodržiavania najvyššieho zákona. Moderné ústavy ju zvyčajne zverujú osobitným a nezávislým orgánom kontroly ústavnosti **(ústavným alebo všeobecným súdom).**

Vnútorná štruktúra

Písané ústavy majú síce niektoré spoločné znaky, no aj celý rad rozdielností, ktoré sú podmienené odlišnými historickými tradíciami štátov, formou daného štátu (**monarchia, republika**), vzťahom najvyšších štátnych orgánov (**parlamentná forma vlády, prezidentská forma vlády, kancelársky systém a pod.**) i vnútorným usporiadaním štátu (**jednotný – unitárny štát, zložený štát – federácia a pod.**).

Všeobecne možno konštatovať, že ústava má zvyčajne takéto vnútorné členenie:

- **preambula,**
- **základné ustanovenia, v ktorých sa charakterizuje štát a jeho hlavné hodnoty,**
- **osobitné časti (hlavy), ktoré zakotvujú práva a slobody občanov,**
- **osobitné časti, ktoré špecifikujú štruktúru a právomoc najvyšších štátnych orgánov (zákonodarná moc, hlava štátu, výkonná moc, súdna moc a kontrolná moc),**
- **osobitné časti, ktoré upravujú orgány a výkon miestnej samosprávy.**

Ústavy, ktoré sú založené na teórii delby moci, túto skutočnosť vyjadrujú vo svojej vnútornej štruktúre spravidla tak, že v časti, ktorá upravuje štruktúru štátnych orgánov, sa nachádzajú osobitné oddiely (**články, hlavy**) o zákonodarnej moci, o hlave štátu ako predstaviteľovi výkonnej moci a o nezávislej súdnej moci.

(Ústava USA z roku 1787 upravuje vo svojom čl. I postavenie kongresu – zákonodarná moc, v čl. II postavenie prezidenta – nositeľ výkonnej moci, a v čl. III postavenie súdnej moci. Ústava Argentíny z roku 1857 člení svoj titul 1, v ktorom upravuje postavenie federálnej vlády, na kap. 1 – zákonodarná moc, kap. 2 – výkonná moc a kap. 3 – súdna moc.)

Ústavy štátov s parlamentnou vládou upravujú zväčša postavenie hlavy štátu v častiach (oddieloch) oddelených od výkonnej moci.

(Napr. talianska ústava z r. 1947 – druhá časť, titul II. prezident a titul III. vláda; Základný zákon SRN z r. 1949 – časť V. spolkový prezident a VI. spolková vláda; Ústava Portugalskej republiky z r. 1976 – časť III., kapitola II. prezident republiky, kapitola III. zhromaždenie republiky, kapitola IV. vláda; Ústava Gréckej republiky z r. 1975 – titul III., druhý odd. prezident republiky, tretí odd. parlament, štvrtý odd. vláda.)

Do osobitnej kategórie možno z tohto pohľadu zaradiť ústavy, ktoré sa formálne hlásia k parlamentnej forme vlády, ale postavenie hláv štátov (monarchov, prezidentov) definujú v kapitolách venovaných výkonnej moci.

(Napr. Ústava Holandského kráľovstva z r. 1983, Ústava Slovenskej republiky z r. 1992, Ústava Českej republiky z r. 1993.)

Napriek niektorým spoločným formálnym i obsahovým znakom, moderné ústavy nemožno jednoznačne a obsahovo presne typizovať, pretože tieto dokumenty (okrem istých rozdielov v úprave najvyšších štátnych orgánov a nie vždy identických prístupov k základným právam a slobodám) sú aj nositeľmi kultúrneho dedičstva spoločnosti, ktorá ich prijala, odzrkadľujú úroveň jej kultúrneho vývoja a zvyčajne inak stanovujú programové zameranie jej ďalšieho napredovania.

Príprava a schvaľovanie ústav

Tvorba každej ústavy je svojím spôsobom revolučný akt a nový začiatok, pretože ide o zmenu dovtedy platných základných princípov fungovania štátu a spoločnosti.

Suverenita ľudu síce znamená, že ústavodarná právomoc (**právomoc prijať ústavu**) patrí ľudu (**všetkým štátnym občanom**), no komplexnosť ústavodarného procesu neumožňuje, aby sa každý občan naozaj priamo podieľal na príprave ústavy. Predovšetkým v ústavodarnom procese preto stále prevláda zastupiteľský princíp, čo znamená, že rozhodujúce slovo majú volení a legitímni zástupcovia občanov buď v zákonodarnom orgáne, alebo v osobitnom ústavodarnom zhromaždení.

V bývalých socialistických štátoch niekedy organizovali "všeľudovú diskusiu" k vypracovanému návrhu ústavy (**všeľudová diskusia k návrhom ústav sa zneužívala na demonštrovanie "demokratického" charakteru socialistických štátov, pretože názor občanov reálne nemohol významnejšie ovplyvniť ani obsah ani kvalitu dokumentu**). Vo vyspelých demokratických krajinách majú občania možnosť priamo alebo nepriamo spolupôsobiť pri schvaľovaní vypracovaných ústavných návrhov.

Prvý model (priame spolupôsobenie) priznáva občanom právo vyjadriť sa k vypracovanému návrhu ústavy v referende (ústava je len vtedy platná, ak s ňou súhlasia).

(Po schválení ústavodarným orgánom tradične potvrdzujú občania v referende francúzske republikánske ústavy, podobnú požiadavku zakotvuje platná švajčiarska ústava z roku 1874 a monarchistická španielska ústava z roku 1978. Z najmladších ústav možno spomenúť napríklad Ústavu Ruskej federácie, ktorá bola v roku 1993 taktiež predložená na schválenie občanom.)

Druhý model (nepriama spoluúčasť občanov) zveruje volenému "ústavodarnému zhromaždeniu" oprávnenie nielen vypracovať, ale aj schváliť ústavu.

(Osobitné ústavodarné zhromaždenia, ktoré neboli totožné so zákonodarnými orgánmi, schválili taliansku ústavu v r. 1947, Základný zákon SRN v r. 1949, portugalskú ústavu v r. 1976 a ďalšie.)

V niektorých zložených štátoch (federáciách), vzhľadom na osobitnú vnútornú štruktúru takýchto štátnych útvarov, je navrhovaná ústava platná až po súhlase zastupiteľských orgánov subjektov, ktoré utvárajú federáciu **(zastupiteľských orgánov alebo osobitných ústavných konventov štátov, provincií, kantónov a pod.)**, alebo väčšiny ich občanov.

(Dodnes platnú Ústavu Spojených štátov amerických vypracovali v lete 1787 zástupcovia štátov vtedajšej americkej konfederácie (pozri str. 82), no pre jej platnosť sa vyžadovalo, aby navrhnutý text schválili osobitne zvolené ústavné konventy minimálne deviatich (z trinástich) štátov. Ústavu Slovenskej republiky schválila Slovenská národná rada kvalifikovanou – trojpäťtinovou väčšinou všetkých svojich členov, v súlade s platným právnym poriadkom – ústavným zákonom č. 143/1968 Zb. v znení neskorších zmien a dodatkov.)

Pri koncipovaní a schvaľovaní nových ústav je potrebné riešiť aj otázku, do akej miery by mal byť ústavodarca (orgán oprávnený vypracovať novú ústavu) viazaný existujúcimi platnými ústavnými normami či ďalšími obmedzeniami. Odpoveď nie je celkom jednoznačná, rovnako ako nebol jednoznačný ani ústavný vývoj moderných štátov. Prevládajú však názory, že špecifický proces tvorby novej ústavy nemusí podliehať existujúcim obmedzeniam platnej ústavy **(rešpektuje sa tzv. ústavná autonómia)**. Opačný postup by totiž prakticky znemožňoval právne akceptovať ktorúkoľvek revolučnú ústavu **(najmä tú, ktorá je výsledkom revolúcie odstraňujúcej dovtedajší nedemokratický politický systém, samozrejme, že v rozpore s jeho nedemokratickým ústavným poriadkom, napr. francúzsku republikánsku ústavu z roku 1793, ústavy Chorvátska alebo Slovinska z roku 1991 atď.)**.

Názory právnikov sa oveľa väčšmi rôznia na problém, či tvorcovia novej ústavy majú byť viazaní aj "zásadami nepísaného nadštátneho práva" **(všeobecne akceptované demokratické zásady)**. Zástancovia koncepcií, ktoré vychádzajú z prirodzeného práva, uprednostňujú kladnú odpoveď, zatiaľ čo právni pozitivistí takúto viazanosť ústavodarcu odmietajú, poukazujúc na značnú relativitu takýchto prameňov práva.

Aj keď na uvedenú otázku zrejme neexistuje jednoznačná odpoveď, v súlade s demokratickou teóriou možno konštatovať, že ani suverenita ústavodarnej moci nesmie byť v demokratickom štáte bezbrehá. Ústavodarca musí rešpektovať všeobecne uznávané princípy a zásady **(aj keby neboli priamo vyjadrené v existujúcom pozitívnom práve)** a zabezpečiť aspoň minimálne záruky práv a slobôd, ktoré zodpovedajú občianskemu povedomiu a spoločensko-politickému konsenzu v konkrétnej krajine, ako aj tých práv a slobôd, ktoré všeobecne akceptuje medzinárodné spoločenstvo.

Zmeny ústav

Súčasnú písanú ústavu nemožno zmeniť tak jednoducho ako obyčajný zákon. Predpísané postupy majú chrániť ústavu, a teda stabilitu ústavného poriadku štátu.

(Uvedené nespochybňuje príklad Veľkej Británie, kde dodnes pretrvávajú monarchistická štátna forma. Ústavný poriadok tu nie je založený na písanej ústave, no predsa sa právom označuje za jeden z najstabilnejších. Jeho stabilitu determinujú aj stáročné demokratické tradície tejto krajiny.)

V existujúcej ústavnej praxi treba rozlišovať medzi zmenami ústavného textu, ktoré sa realizujú ústavou predpísaným formalizovaným postupom (**formálne zmeny ústavy**), a zmenami, ktorými sa nemení ústavný text, ale osobitné štátne orgány menia iba jeho výklad (**neformálne zmeny ústavy**).

Formálne zmeny ústavy sa uskutočňujú komplikovanejším legislatívnym postupom (**navrhovanie, diskusia, schvaľovanie**) a iba formou osobitných ústavných zákonov alebo ústavných dodatkov, ktorými sa menia iba niektoré články ústavy, alebo môže ísť o celkovú novelizáciu ústavného textu.

Pri zmenách ústavy zohráva vo všetkých krajinách rozhodujúcu úlohu zákonodarný zbor. Významnejšie ústavné zmeny však rozličnými spôsobmi ovplyvňujú aj občania alebo orgány územných samospráv. Vo federáciách sa vyžaduje aj spoluúčasť reprezentatívnych orgánov jednotlivých subjektov (štátov, provincií a pod.). Návrhy na zmenu platnej ústavy možno v zákonodarných zboroch zvyčajne podávať po splnení prísnejších podmienok ako v bežnom zákonodarnom procese (**návrh musí podpísať väčší počet poslancov, môžu ho predkladať iba niektoré zo subjektov oprávnených podávať návrhy zákonov a pod.**).

Prerokovanie ústavných zmien v parlamente je taktiež komplikovanejšie (**požaduje sa osobitná diskusia o každom článku navrhovanej zmeny, pre uznášaniaschopnosť parlamentu sa vyžaduje prítomnosť väčšieho počtu poslancov – vyššie kvórum a pod.**).

Náročnejšie sú aj podmienky schválenia každej ústavnej zmeny. Vyžaduje sa buď súhlas osobitnej kvalifikovanej väčšiny všetkých členov parlamentu (**súhlas dvoch tretín, troch pätín alebo troch štvrtín všetkých poslancov**), alebo aj ich opakované hlasovanie v dvoch časovo oddelených hlasovaniach v rámci jedného volebného obdobia. V niektorých štátoch sa druhé a rozhodujúce hlasovanie musí konať až v novozvolenom parlamente.

Priama účasť občanov na zmene ústavy býva zabezpečená ustanovením, že zmeny schválené parlamentom sú platné až po súhlase občanov v referende (**napr. Rakúsko, SRN, Švajčiarsko, Dánsko a ďalšie krajiny**).

Ústavný poriadok Slovenskej republiky nedáva jednoznačnú odpoveď na otázku, akým spôsobom môže dôjsť k zmene Ústavy Slovenskej republiky. Na rozdiel od väčšiny moderných ústav, v našej ústave totiž chýba osobitná kapitola alebo článok, kde by sa podrobnejšie upravoval proces zmeny ústavy.

Ak však vychádzame z článku 72, v ktorom sa hovorí, že Národná rada Slovenskej republiky je jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom Slovenskej republiky, a z článku 86, písm. a/, že tento orgán je oprávnený uznávať sa na ústave, ústavných a ostatných zákonoch, potom je možný záver, že Ústava Slovenskej republiky sa dá zmeniť iba ústavným zákonom Národnej rady SR **(na schválenie ústavného zákona sa vyžaduje súhlas aspoň trojpäťinovej väčšiny všetkých členov NR SR, teda najmenej 90 zo 150 poslancov)**.

Ak však vychádzame z článku 2 ústavy, v ktorom sa hovorí, že štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo, a ďalej, že každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, ako aj z článku 93 ods. 2 ústavy, ktorý konštatuje, že referendum sa môže rozhodnúť aj o iných dôležitých otázkach verejného záujmu (a za túto otázku uznáme i zmenu ústavy), môžeme dospieť k záveru, že Ústavu Slovenskej republiky možno zmeniť na základe referenda.

Odpoveď na tieto zložité ústavné otázky dá zrejme až Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý je jediný oprávnený podávať výklad obsahu ústavných zákonov, teda aj jednotlivých článkov samotnej Ústavy Slovenskej republiky.

Osobitným teoretickým i praktickým problémom súvisiacim so zmenami demokratických ústav sú ustanovenia, ktoré zakazujú akúkoľvek zmenu určitých ústavných článkov v budúcnosti – tzv. "klausuly večnosti".

(Podľa talianskej ústavy nemožno zmeniť republikánsku formu štátu (čl. 139), porušiť základné ústavné princípy alebo zmeniť súčasný ústavný systém – parlamentnú vládnú formu. Podobné obmedzenia existujú v ústavách USA, Argentíny, Brazílie, Spolkovej republiky Nemecko, Francúzska, Grécka a Portugalska.)

Hoci sa zákazy zvyčajne týkajú základných demokratických inštitútov, je predsa len pomerne odvážne tvrdiť, že nikdy v budúcnosti už nebude potrebné zmeniť ich. Ústava Slovenskej republiky neobsahuje takéto ustanovenia.

Pojem ústava v modernom ponímaní je neoddeliteľne spojený s existenciou právneho štátu. Právny štát rešpektuje suverenitu ľudu, štátna moc sa v ňom rozdeľuje medzi zákonodarné, výkonné a súdne orgány, rešpektuje základné ľudské práva a slobody občanov a existujúci právny poriadok.

Ústava ako právny poriadok štátu (ústava v materiálnom zmysle) a ústava ako osobitná ústavná listina a najvyšší zákon štátu (ústava vo formálnom zmysle).

Prvé ústavné dokumenty na území dnešných Spojených štátov amerických a v Európe. Oktrojované ústavy v strednej Európe, ústavný vývoj na území dnešnej Slovenskej republiky.

Obsah, osobitná štruktúra, spôsob prijímania a zmien moderných ústavných dokumentov.

OTÁZKY

- ❶ John Adams, jeden z vodcov americkej revolúcie, v roku 1779 povedal, že "vláda by mala byť vládou práva a nie vládou ľudí". Ako sa premieta jeho myšlienka do Ústavy Slovenskej republiky?
- ❷ Hlavné idey Veľkej francúzskej revolúcie boli sloboda, rovnosť a bratstvo. Ako chápete tieto myšlienky v našej súčasnosti?
- ❸ Pokúste sa vysvetliť zmysel pojmu suverenita zákona a prínos tejto idey. Platia všetky jej atribúty dodnes?
- ❹ Oboznámte sa s textom Deklarácie nezávislosti trinástich severo-amerických kolónií z roku 1776 a Deklarácie SNR o zvrchovanosti Slovenskej republiky z roku 1992. Skúste určiť hlavné ciele oboch dokumentov, porovnajte ich obsah a definujte historické udalosti, ktoré podmienili obsah oboch textov.
- ❺ Oboznámte sa s preambulou Ústavy Slovenskej republiky, pokúste sa pochopiť a odôvodniť jednotlivé formulácie. Čo vám najskôr zide na um, keď jej obsah porovnáte s preambulou Ústavy USA?
- ❻ Nájdite v Ústave Slovenskej republiky články, ktoré vyjadrujú princíp suverenity ľudu, zastupiteľskú demokraciu a osobnú slobodu. Pokúste sa vlastnými slovami čo najpodrobnejšie vysvetliť obsah príslušných ústavných formulácií.
- ❼ Nič nie je dokonalé (preštudujte si a prediskutujte osobitosti vnútornej štruktúry Ústavy Slovenskej republiky a definície použité napr. pri ústavnej charakteristike NR SR, prezidenta, vlády, súdov a prokuratúry. Čo pokladáte za výhodu a čo za nevýhodu našej ústavnej štruktúry? Odôvodňujte vlastné stanoviská a pokúste sa ich obhájiť voči iným názorom.)
- ❽ V skupine navrhňte prípadné zmeny jednotlivých častí Ústavy SR, diskutujte o nich a zdôvodnite ich.

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Dozvedeli ste sa niečo o zmysle a obsahu preambúl v moderných ústavách. Ak by ste mali vo svojom kolektíve sformulovať v jednom dokumente zmysel svojho budúceho napredovania a svoje základné ciele, čo by takýto dokument obsahoval a prečo?
- ❷ Vyberte si najprv niekoľko svojich zástupcov, ktorí sformulujú takýto dokument vo vašom mene (nečítajte ho). Zároveň sa vy pokúste sformulovať podobný dokument spoločne s kolektívom. Porovnajte obsah oboch materiálov a hľadajte, v čom sú si podobné a v čom odlišné. Vysvetlite prečo.
- ❸ Predstavte si, že vo vašej triede je podobná situácia, v akej sa ocitli "puritánski utečenci", keď prišli do krajiny, kde neplatil nijaký právny poriadok. Ste preto nútení sami sformulovať základnú právnu normu vášho kolektívu, ktorá by chránila vaše záujmy, vyjadrovala podstatné črty organizácie vašej práce a umožnila by vašu spoločnú existenciu. Čo by takýto dokument obsahoval a prečo?

Peter Kresák

ZÁKLADNÉ PRÁVA A SLOBODY V ÚSTAVE SR A KONCEPCIA ICH OCHRANY

(konceptia a členenie ústavy, všeobecné ustanovenia, základné ľudské práva a slobody, politické práva, práva národnostných menšín a etnických skupín, hospodárske, sociálne a kultúrne práva, právo na ochranu životného prostredia, právo na súdnu ochranu)

Ochrana základných práv a slobôd sa v Slovenskej republike odvodzuje z obsahu ústavy a medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, ktoré SR ratifikovala a boli riadne vyhlásené **(k týmto dokumentom patria aj medzinárodné zmluvy a dohody o ochrane ľudských práv a slobôd, ktoré uzatvorila bývalá Česká a Slovenská federatívna republika a ako nástupnícky štát ich prevzala Slovenská republika)**.

Základné práva a slobody upravuje druhá hlava ústavy **(čl.11 až 54)**. Dôležité zásady pre ich uplatňovanie sa však nachádzajú aj v niektorých ďalších častiach ústavy.

Základné ustanovenia v prvej hlave ústavy definujú Slovenskú republiku ako zvrchovaný, demokratický a právny štát, ktorý sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo. Pre základné práva a slobody má táto definícia značný význam.

Zatiaľ čo štátna zvrchovanosť (suverenita) sa odvodzuje od rešpektovania suverenity ľudu a práva na sebaurčenie, vo vzťahu k základným právam a slobodám sa obsah demokratického a právneho štátu spája aj s požiadavkou, aby ich pri svojej činnosti rešpektovali všetky orgány štátnej (verejnej) moci.

Naša ústava to požaduje v ďalšom ustanovení svojej prvej hlavy, v ktorom zaväzuje štátne orgány, aby konali iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

Ústavný zákaz zväzovať Slovenskú republiku s akoukoľvek ideológiou alebo náboženstvom a ústavná ochrana slobodnej súťaže politických síl v demokratickej spoločnosti podčiarkujú princíp slobody a rovnosti. V prvej hlave ústavy sa dočítame: "Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané" a "nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá". Ústava takto zdôrazňuje princíp slobody, čo však neznamená, že občan má možnosť robiť čokoľvek. Podmienkou každej civilizovanej spoločnosti je totiž rešpektovanie zásady, že osobná sloboda jedného nemôže prinášať neslobodu inému.

Takto chápali slobodu už tvorcovia francúzskej Deklarácie práv človeka a občana z roku 1789. V jej štvrtom článku sa hovorí:

"Sloboda spočíva v možnosti robiť všetko, čo neškodí inému. Uplatňovanie prirodzených práv každého človeka má iba také obmedzenia, ktoré ostatným členom spoločnosti garantujú uplatňovanie rovnakých práv. Tieto obmedzenia môže stanoviť iba zákon."

Pre realizáciu základných práv a slobôd je významná aj požiadavka, aby výklad a uplatňovanie ústavných zákonov, zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov boli vždy v súlade s obsahom ústavy (**zásada ústavnosti**). Táto požiadavka sa nachádza v prechodných a záverečných ustanoveniach Ústavy Slovenskej republiky.

Ucelený katalóg základných práv a slobôd človeka a občana obsahuje druhá hlava ústavy (Základné práva a slobody). Je to najobsiahlejšia časť ústavy.

Vnútorne sa člení na osem oddielov, ktoré svojimi názvami a obsahom vyjadrujú prístup Slovenskej republiky k ochrane základných práv a slobôd. Jednotlivé oddiely sú v tomto poradí:

- Všeobecné ustanovenia
- Základné ľudské práva a slobody
- Politické práva
- Práva národnostných menšín a etnických skupín
- Hospodárske, sociálne a kultúrne práva
- Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva
- Právo na súdnu a inú právnu ochranu
- Spoločné ustanovenia k prvej a druhej hlave.

7.1 Všeobecné ustanovenia

Vo všeobecných ustanoveniach sú vyjadrené hlavné zásady prístupu Slovenskej republiky k základným právam a slobodám svojich občanov a iných osôb, ktoré sa nachádzajú na jej štátnom území (cudzcinci, osoby bez štátneho občianstva).

Ústava v tejto časti deklaruje, že ratifikované a vyhlásené medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách majú v SR prednosť pred zákonmi SR, ak zabezpečujú väčší rozsah práv a slobôd, rovnako deklaruje slobodu a rovnosť všetkých ľudí v dôstojnosti a právach a neodňateľnosť, nescudziteľnosť, nepremiľateľnosť a nezrušiteľnosť základných práv a slobôd. Slovenská republika teda uznáva všeobecnú platnosť a univerzálny charakter ľudských práv a základných slobôd, čo potvrdzuje aj tým, že ich podriaďuje medzinárodnoprávnym zárukám. Občanom Slovenskej republiky ústava zaručuje, že sa môžu domáhať ochrany svojich práv a slobôd nielen na príslušných orgánoch Slovenskej republiky (**nezávislých súdoch**), ale po vyčerpaní všetkých možností, ktoré poskytuje slovenský právny poriadok, môžu žiadať o ochranu týchto svojich práv aj medzinárodné orgány (**Výbor pre ľudské práva OSN, Európsku komisiu pre ľudské práva a Európsky súd pre ľudské práva**).

Ústava zaručuje základné práva a slobody na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. V Slovenskej republike nemožno preto z týchto dôvodov nikoho poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.

7.2 Základné ľudské práva a slobody

V druhom oddiele druhej hlavy, v článkoch 14 až 25 sú v ústave definované predovšetkým tie práva a slobody, ktoré sa všeobecne uznávajú ako práva a slobody prirodzene patriace každému človeku (ako ľudskej bytosti), a to bez ohľadu na jeho štátnu príslušnosť, osobné postavenie či iné znaky **(bez ohľadu na to, či je to napríklad štátny občan SR alebo cudzinec, katolíčka alebo moslimka, černocho alebo žid, bohatý alebo chudobný).**

Ústava tak ochraňuje každého predovšetkým proti zásahom štátu a jeho orgánov (orgánov verejnej moci) do tých práv a slobôd, ktoré sa všeobecne uznávajú a rešpektujú ako prirodzené práva, ktoré náležia ľudským bytostiam spravidla od narodenia až po smrť.

(Niektoré z nich, ako napr. spôsobilosť na práva alebo právo na ochranu osobnosti, môžu pritom prekračovať tieto časové horizonty. Spôsobilosť na práva sa podľa § 7 Občianskeho zákonníka priznáva aj počatému dieťaťu; ak sa narodí živé a žije aspoň okamih, môže sa stať dedičom alebo môže obdržať dar. Občiansky zákonník konštatuje aj to, že po smrti fyzickej osoby môže uplatňovať právo na ochranu jej osobnosti manžel alebo dieťa a ak ich niet, aj jej rodičia.)

Ľudské práva a slobody, ktoré sa nachádzajú v druhom a treťom oddiele Ústavy SR, sa niekedy zvyknú označovať aj ako "prvá generácia ľudských práv". Nazývajú sa takto preto, že majú základ v prirodzenoprávnych teóriách a v období buržoázných revolúcií bol zápas o ich rešpektovanie spojený so zápasom proti absolutistickej moci a s formovaním liberálneho právneho štátu.

Podľa Ústavy Slovenskej republiky patria medzi základné ľudské práva a slobody najmä:

- spôsobilosť na práva,
- právo na život,
- nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia,
- osobná sloboda,
- právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena,
- právo vlastniť majetok,
- nedotknuteľnosť obydlia,
- listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a ochrana osobných údajov,
- sloboda pohybu a pobytu,
- sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery.

V závere druhého oddielu Ústavy SR sa nachádza článok, ktorý deklaruje obranu Slovenskej republiky za vec cti každého občana a zároveň vyhlasuje, že nikoho nemožno nútiť, aby vykonával vojenskú službu, ak je to v rozpore s jeho svedomím alebo náboženským vyznaním.

Tento článok (25) sa vzťahuje iba na občanov štátu, čo vyvoláva pochybnosti, či mal byť zaradený do oddielu o základných ľudských právach a slobodách. Všeobecne sa totiž akceptuje, že základné ľudské práva a slobody sa priznávajú každému človekovi (**nie iba štátnym občanom**) a smerujú predovšetkým proti štátnej moci (**napr. zákaz pozbaviť kohokoľvek života, osobnej slobody, právo vlastníť majetok a pod.**). Deklarovanie obrany Slovenskej republiky za vec občianskej cti sa neviaže na každého, ale iba na štátnych občanov SR a nepriamo ich zaväzuje k určitému postoju. Ústavodarca sa však zrejme rozhodol umiestniť čl. 25 do tohto oddielu preto, že zakazuje verejnej moci nútiť občana k vojenskej službe, ak je to v rozpore s jeho svedomím alebo náboženským vyznaním (**právny poriadok SR pozná náhradnú vojenskú službu, ktorá je upravená v osobitnom zákone**).

Druhý oddiel ústavy začína článkom, ktorý priznáva každému **spôsobilosť na práva**. Slovenská republika tým vyjadrila, že rešpektuje každú fyzickú osobu ako právnu osobnosť (**uznáva jej spôsobilosť mať určité práva**). Táto významná ústavná záruka sa odvodzuje z článku 6 Všeobecnej deklarácie ľudských práv (prijatej r. 1948 Valným zhromaždením OSN) a jeho formulácia neumožňuje nijaké obmedzenie spôsobilosti na práva zákonom.

Od spôsobilosti na práva musíme odlišovať spôsobilosť na právne úkony. Spôsobilosť na právne úkony majú iba plnoletí a svojprávní občania a znamená, že určitý prejav ich vôle špecifikovaný v právnom poriadku môže spôsobiť vznik, zmenu alebo zánik určitých práv a povinností.

V zmysle uvedeného nemožno napríklad maloletej osobe uprieť právo vlastníť majetok (**dom, byt, cenný obraz a pod.**). Keďže však právny poriadok vyžaduje pre nakladanie s takýmto majetkom (**napr. jeho predaj, oprava, zapožičanie a pod.**) určité právne úkony, na ktoré sú oprávnení iba plnoletí, vlastník nemôže so svojím majetkom samostatne nakladať, kým nedosiahne plnoletosť. Zvyčajne ho preto pri takýchto úkonoch zastupuje rodič ako najbližší zákonný zástupca.

Právo na život sa všeobecne pokladá za najdôležitejšie ľudské právo. Ústava SR uznáva právo na život každému a okrem toho deklaruje, že ľudský život je hodný ochrany už pred narodením a v súlade so 6. dodatkovým protokolom k 2. článku Európskeho dohovoru o ľudských právach zakazuje trest smrti. Podľa ústavy však nie je porušením práva na život, ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné. Ide o prípady konania v nutnej obrane alebo v krajnej núdzi, ktoré sú uvedené v Trestnom zákone.

Nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia znamená právo každého na zachovanie vlastnej telesnej integrity a aj vlastnej súkromnej sféry. Ústava tieto práva garantuje, ale v prípadoch ustanovených zákonom pripúšťa ich určité obmedzenie (**napr. pri niektorých lekárskech zákrokoch nevyhnutných na zachovanie života, opatreniach vykonávaných vo všeobecnom záujme a pod.**).

Pod pojmom súkromie osoby sa všeobecne rozumie právo na súkromný život podľa vlastných predstáv, a to aj vtedy, ak sa odlišujú od názorov širokej verejnosti alebo i celej spoločnosti. Naším súkromím je napríklad nielen náš citový život či spôsob, ako trávime voľný čas, ale aj sexuálna orientácia, nadväzovanie a formy osobných vzťahov s inými, ako aj celý rad ďalších vecí, ktoré súvisia s našou každodennou aktivitou predovšetkým vo voľnom čase a s rozvojom vlastnej osobnosti.

S nedotknuteľnosťou osoby a jej súkromia spája ústava aj absolútny zákaz mučenia, krutého, neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestov.

V Slovenskej republike nebolo doposiaľ presne definované, čo možno pokladať za mučenie. Obsah tohto pojmu nám môže priblížiť Konvencia proti mučeniu a inému krutému a neľudskému zaobchádzaniu alebo trestu, ktorú prijalo Valné zhromaždenie OSN 10. decembra 1984. V tomto dokumente sa mučenie definuje ako:

„akékoľvek konanie, ktorým sa osobe úmyselne spôsobuje krutá bolesť alebo fyzické či duševné utrpenie v snahe

- ◆ *získať od tejto alebo inej osoby informácie alebo priznanie,*
- ◆ *potrestať túto osobu za konanie, ktoré spáchala alebo zo spáchania ktorého je podozrivá,*
- ◆ *zастраšiť či donútiť túto alebo tretiu osobu k nejakému konaniu alebo z akéhokoľvek diskriminačného dôvodu, keď takúto bolesť spôsobuje verejný činiteľ či iná osoba pri výkone svojej funkcie, prípadne ak sa takéto konanie uskutočňuje na ich podnet alebo s ich súhlasom či vedomím.“*

Osobnú slobodu zaručenú v druhom oddiele ústavy treba chápať v súvislosti s ústavným právom každého konať, čo nie je zákonom zakázané, a zákazom kohokoľvek nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá. Garancia osobnej slobody uvedená v časti o základných ľudských právach a slobodách smeruje predovšetkým proti štátu a jeho orgánom. Preto obsahuje požiadavku, aby nikto nebol stíhaný alebo pozbavený osobnej slobody inak ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

Právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena znamená ochranu pred neoprávnenými zásahmi do súkromného a rodinného života i ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o osobe.

V demokratických krajinách sa pritom všeobecne uznáva, že nárok na rešpektovanie takto chápaného súkromia sa znižuje úmerne k miere vplyvu jednotlivca na verejný život alebo v súvislosti s inými chránenými záujmami. To znamená, že verejne činné osoby (**najmä politici**) sa počas svojho verejného pôsobenia vzdávajú určitej časti svojho súkromia, ktoré sa stáva súčasťou ich politickej kariéry.

Právo vlastníť majetok (chápané ako právo na vlastníctvo, t.j. nadobúdanie hodnôt, ktoré podmieňujú ľudskú existenciu) sa všeobecne uznáva ako jedno z typických prirodzených práv človeka. Ústava poníma vlastníctvo ako jednotný

Zásah súkromnej bezpečnostnej služby na ochranu jadrovej elektrárne Mochovce proti odporcom výstavby elektrárne, Mochovce 1995

právny inštitút, čo znamená, že vlastníctvu priznáva rovnaký obsah a spôsob ochrany bez ohľadu na to, kto je vlastníkom (**štátny občan, cudzinec, štát, organizácia, maloletý, duševne chorý a pod.**).

Ústava však zároveň zveruje niektoré veci iba do vlastníctva štátu (**nerastné bohatstvo, podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky**) a zmocňuje Národnú radu SR, aby svojím zákonom určila, ktorý ďalší majetok a za akým účelom môže byť iba vo vlastníctve štátu, obce alebo určených právnických osôb. V súlade s ústavou môže tiež zákon určiť, že niektoré veci môžu byť iba vo vlastníctve občanov SR alebo právnických osôb so sídlom v SR.

Dôležitou súčasťou ochrany vlastníctva najmä voči štátu je skutočnosť, že ústava stanovuje pomerne presné podmienky, za ktorých prípadne môže dôjsť k vyvlastneniu alebo k nútenému obmedzeniu vlastníckeho práva. Vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je v jej zmysle možné "iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu".

Nedotknuteľnosť obydlia chráni súkromnú sféru každého bývajúceho a predovšetkým zabraňuje, aby bola porušovaná zásahmi verejnej moci. Ústava napríklad priamo požaduje vykonať domovú prehliadku, len keď sú splnené osobitné podmienky (**domová prehliadka je prípustná iba v súvislosti s trestným konaním, a to na písomný a odôvodnený príkaz sudcu**). Iné zásahy do nedotknuteľnosti obydlia môže v súlade s ústavou upraviť NR SR svojím zákonom jedine vtedy, "keď je to v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu života, zdravia alebo majetku osôb, na ochranu práv a slobôd iných alebo na odvrátenie závažného ohrozenia verejného poriadku".

V časti o základných ľudských právach a slobodách ústava zaručuje **listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností, tajomstvo správ podávaných telefónom, telegrafom alebo iným podobným**

zariadením a aj ochranu osobných údajov. Ústava síce každému zakazuje porušiť listové tajomstvo, tajomstvo iných písomností a záznamov uchovávaných v súkromí, zasielaných poštou alebo iným spôsobom, no zároveň konštatuje, že "výnimkou sú prípady, ktoré ustanoví zákon". Konštatuje to však bez toho, aby bližšie stanovila podmienky, za ktorých môže zákon tieto práva obmedziť.

Sloboda pohybu a pobytu znamená, že každý, kto sa oprávnené zdržiava na území Slovenskej republiky, má nielen právo slobodného pohybu, ale aj právo naše územie slobodne opustiť. **(Vzťahuje sa napr. na osoby, ktoré prišli na územie SR s platným cestovným pasom cez niektorý z hraničných prechodov ako turisti, osoby, ktoré po splnení všetkých požadovaných zákonných podmienok pracovali určitý čas v SR a pod.)** Tieto slobody možno obmedziť v súlade s ústavou zákonom, **"ak je to nevyhnutné pre bezpečnosť štátu, udržanie verejného poriadku, ochranu zdravia alebo ochranu práv a slobôd iných a na vymedzených územiach aj v záujme ochrany prírody".**

(Príkladom takéhoto zákonného obmedzenia slobody pobytu je ustanovenie §57a Trestného zákona, podľa ktorého môže napríklad súd uložiť páchateľovi zákaz pobytu na jeden rok až päť rokov za úmyselný trestný čin, ak to vyžaduje (so zreteľom na jeho doterajší spôsob života a miesto spáchaného trestného činu) ochrana verejného poriadku, rodiny, zdravia, mravnosti alebo majetku; zákaz pobytu sa pritom nesmie vzťahovať na miesto alebo obvod, v ktorom má páchateľ trvalý pobyt.)

Občanom Slovenskej republiky ústava garantuje neobmedziteľné právo na slobodný vstup na územie svojej vlasti, zakazuje nútiť ich, aby opustili svoju vlasť, nepripúšťa ich vyhostenie a ani vydanie inému štátu. Vyhostenie cudzincov ústava pripúšťa v prípadoch stanovených zákonom, pričom nešpecifikuje požiadavky na jeho obsah.

(Podľa § 57 Trestného zákona môže súd uložiť páchateľovi, ktorý nie je občanom SR, trest vyhostenia z územia republiky ako trest samostatný alebo spolu s iným trestom, ak to vyžaduje bezpečnosť ľudí alebo majetku alebo iný všeobecný záujem.)

Ústavou garantovaná **sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery** sa vzťahuje na v podstate neobmedzený okruh intelektuálnej a duševnej činnosti, ktorej je schopný iba ľudský jedinec. Každý má zaručenú aj možnosť zmeniť svoje náboženské vyznanie alebo vieru alebo byť bez náboženského vyznania a aj verejne prejavovať svoje zmýšľanie.

Tieto slobody však ústava umožňuje obmedziť zákonom, navyše za podmienok stanovených pomerne všeobecne: **"ak ide o opatrenie nevyhnutné v demokratickej spoločnosti na ochranu verejného poriadku, zdravia a mravnosti alebo práv a slobôd iných".**

7.3 Politické práva

Tieto práva a slobody garantuje tretí oddiel druhej hlavy ústavy. Podobne ako základné ľudské práva, patria do tzv. prvej generácie ľudských práv. Formovali a presadzovali sa totiž zároveň so základnými ľudskými právami už počas buržoázných revolúcií a spolu s nimi sa dostávali aj do prvých písaných ústav. So základnými ľudskými právami ich spája aj to, že svojím obsahom obmedzujú zásahy štátu do slobodného správania sa jednotlivcov.

Prívlastok "politické" získali najmä vďaka tomu, že chránia najrôznorodejšie politické názory a zaručujú občanom účasť na politickom živote (na výkone štátnej moci, na ovplyvňovaní politického vývoja spoločnosti a pod.), ako aj preto, že bez ich rešpektovania nemožno hovoriť o demokratickom politickom zriadení.

*Demontáž sochy V. I. Lenina,
Poprad máj 1993.*

Ústava Slovenskej republiky zaručuje tieto politické práva a slobody:

- slobodu prejavu a právo na informácie,
- petičné právo,
- právo pokojne sa zhromažďovať,
- právo slobodne sa združovať,
- právo občanov zúčastňovať sa na správe verejných vecí priamo alebo slobodnou voľbou svojich zástupcov,
- právo občanov postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a základných slobôd uvedených v Ústave SR, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.

Jadrom každého demokratického zriadenia je rešpektovanie rôznorodých politických názorov. Preto základný zákon Slovenskej republiky v čl. 31 prijal takýto štátny záväzok: "Zákonná úprava všetkých politických práv a slobôd, jej výklad a používanie musia umožňovať a ochraňovať slobodnú súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti."

Sloboda prejavu sa všeobecne akceptuje nielen ako základ každej demokracie, ale aj ako nevyhnutný predpoklad pre uplatňovanie celého radu ďalších práv a slobôd. Veď aký zmysel by malo napríklad právo občanov pokojne sa zhromažďovať, keby na zhromaždení nemohli slobodne prejaviť svoj vlastný

názor, alebo petičné právo, keby sa mohli občania s petíciami obracať na štátne orgány iba vo veciach, ktoré by chceli počuť ich predstaviteľia?

Prejav však môže mať mnoho rozmanitých foriem (**názory možno vyjadriť nielen slovom alebo písmom, ale aj hudbou, módou, tancom, mimikou a pod.**). Ústava SR preto garantuje každému, okrem práva vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, aj právo slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie.

Ochrana slobody prejavu taktiež smeruje voči štátu a jeho orgánom, čo sa prejavuje aj v tom, že naša ústava priamo zakazuje cenzúru (**pod pojmom cenzúra totiž rozumieme, že zverejniť alebo rozšíriť určitý výsledok duševnej činnosti možno len potom, keď bol jeho obsah úradne preskúmaný a odsúhlasený – ide teda o zásah orgánu verejnej moci a nie súkromnej osoby**) a vidíme to aj na tom, že ústava zakotvuje povinnosť pre štátne orgány a orgány územnej samosprávy, aby primeraným spôsobom poskytovali informácie o svojej činnosti.

Slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie Ústava SR nechápe bezbreho. Umožňuje totiž zákonodarcovi, aby aj tieto práva a slobody obmedzil zákonom, **“ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosti štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti”**. Vzhľadom na to, že pojmy ako “verejný poriadok” alebo “mravnosť” môžu mať pre rozličné skupiny rozličný obsah, možno toto pomerne široké zmocnenie vysvetľovať rozlične. V prípade konfliktu názorov na obsah týchto pojmov je však oprávnený podať ich záväzný výklad jedine Ústavný súd Slovenskej republiky.

Petičné právo zaručuje každému samostatne alebo v spolupráci s inými obracať sa vo veciach verejného alebo iného spoločného záujmu na štátne orgány a orgány územnej samosprávy so žiadosťami, návrhmi a sťažnosťami. Z pochopiteľných dôvodov ústava nepripúšťa petície, ktoré by svojím obsahom vyzývali k porušovaniu základných práv a slobôd alebo zasahovali do nezávislosti súdov (**ktorými by občania žiadali, aby súd rozhodol určitým spôsobom – napr. odsúdil páchatel'a na prísnejší trest, ako pripúšťa zákon**).

Súčasťou **práva pokojne sa zhromažďovať** je aj právo zvolávať pokojné zhromaždenia **v súkromí i na verejných miestach**. Do súkromných zhromaždení verejná moc prakticky nemôže zasahovať, ak majú pokojný priebeh a nenarušujú niektoré z práv a právom chránených záujmov iných. Ústava však zmocňuje zákonodarcu, aby ustanovil podmienky výkonu tohto práva pri zhromaždeniach na verejných priestranstvách (**ulice, parky, pasáže, múzea a pod.**), “ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, ochranu verejného poriadku, zdravia a mravnosti, majetku alebo pre bezpečnosť štátu”.

Právo slobodne sa združovať umožňuje každému, aby v spolupráci s inými utváral formálnejšie, organizované zoskupenia (**spolky, spoločnosti alebo iné združenia**) a ich prostredníctvom sa snažil dosiahnuť určité ciele. Ústava navyše osobitne garantuje občanom SR právo zakladať politické strany a politické hnutia a združovať sa v nich. Okrem priameho rozhodovania o dôležitých

otázkach verejného záujmu v referende majú teda občania možnosť presadzovať svoje politické ciele aj prostredníctvom politických strán a hnutí a tak sa spolupodieľať na rozhodovaní o verejných záležitostiach.

Aj výkon týchto práv ústava umožňuje obmedziť zákonom, **“ak je to v demokratickej spoločnosti nevyhnutné pre bezpečnosť štátu, na ochranu verejného poriadku, predchádzanie trestným činom alebo na ochranu práv a slobôd iných”**.

Aby si nijaká politická strana alebo hnutie (a ani ďalšie spolky, spoločnosti či iné združenia) nemohli zabezpečiť vlastné výnimočné postavenie v orgánoch štátu a postupne štát mocensky ovládnuť, ústava požaduje, aby politické strany a hnutia, spolky, spoločnosti a iné združenia boli oddelené od štátu.

V rámci politických práv ústava zaručuje občanom právo **zúčastňovať sa na správe verejných vecí** priamo alebo slobodnou voľbou svojich zástupcov. Referendum ako možnosť priamej demokracie je upravené samostatne v druhom oddiele piatej hlavy, a preto v oddiele o politických právach sú riešené najmä niektoré otázky zastupiteľskej demokracie. Ústava požaduje, aby sa voľby konali v lehotách, ktoré nepresiahnu pravidelné volebné obdobie ustanovené zákonom **(4 roky pri voľbách do NR SR i orgánov miestnych samospráv)** a aby volebné právo bolo všeobecné, rovné a priame a vykonávalo sa tajným hlasovaním.

Dôležitou súčasťou práva občanov zúčastňovať sa na správe vecí verejných je aj ústavná požiadavka, aby mali za rovnakých podmienok prístup k voleným a iným verejným funkciám. Nikto teda nemá právo, aby bol akýmkoľvek spôsobom zvýhodňovaný (napr. vzhľadom na svoje finančné pomery, príslušnosť k niektorej politickej strane či iné osobné postavenie) pri uchádzaní sa o miesto, ktoré sa obsadzuje voľbou, alebo o inú verejnú funkciu, ktorá sa obsadzuje konkurzom **(napr. pracovné miesta v štátnej správe, v školstve a pod.)**. Od uvedeného treba odlišovať politické funkcie obsadzované menovaním, s ktorým sa spája politická zodpovednosť toho, kto menuje, voči voličom.

Medzi politické práva ústava zaradila aj **právo občanov postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a základných slobôd uvedených v jej obsahu**. Ústava bližšie nešpecifikuje, ako občania môžu uplatniť svoje právo na odpor a aké prostriedky by mohli použiť. Z ústavného textu však možno vyvodiť, že toto svoje právo môžu uplatniť iba v prípade, ak bude ohrozený demokratický poriadok ľudských práv a slobôd ako celok a ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené. Právo na odpor preto nemožno využiť, keď sú porušené jednotlivé práva a slobody.

Právo občanov postaviť sa na odpor proti vláde, ktorá sa spreneverila princípom demokracie, poznáme už od staroveku. Bolo súčasťou politických zmluvných teórií, ktoré vychádzali z povinnosti štátu (štátnych orgánov) rešpektovať a chrániť určité prirodzené práva svojich občanov a občanom priznávali právo odstrániť vládu, ktorá by sa spreneverila dohodnutým princípom **(Platón)**. V stredovekom Anglicku, v krajine, kde právny poriadok tradične rešpektoval

určité prirodzené práva a slobody svojich občanov, sa v zmysle zmluvných teórií uskutočnili významné revolúcie v roku 1640 (**parlament sa vzoprel voči absolutistickej vláde kráľa Karola I.**) a v roku 1688 (**odpor voči katolíckemu absolutizmu Jakuba II.**). Významným zástancom "práva na revolúciu" bol v tomto období anglický mysliteľ **John Locke**, ktorý vo svojej práci **Zmluva o vláde (1689)** obhajoval toto právo ako jedno z prirodzených práv občanov. Rezolúcia anglického revolučného konventu z roku 1689 aj pod vplyvom jeho učenia konštatovala, že Jakub II. "**porušil zmluvu medzi kráľom a ľudom, a preto sa jeho trón uvoľňuje**". Táto druhá anglická parlamentná revolúcia položila základy súčasnej anglickej konštitučnej (ústavnej) monarchie. Práva na revolúciu sa v roku 1776 dovoľávala aj **Deklarácia nezávislosti** anglických kolónií v Amerike.

Z moderných ústavných dokumentov, ktoré priznávajú občanom právo na odpor, možno spomenúť napr. Základný zákon Spolkovej republiky Nemecko, ktorá si toto právo osvojila po skúsenostiach s fašistickým režimom.

(Článok 20 ods. 4 Základného zákona SRN konštatuje: "Proti každému, kto sa podujme odstrániť tento poriadok, majú všetci Nemci, pokiaľ nie je možná iná pomoc, právo odporu.")

Ako sme si mohli všimnúť, prakticky všetky politické práva a slobody, ktoré sú zaradené v treťom oddiele Ústavy SR, možno za určitých podmienok obmedziť zákonom. V závere tretieho oddielu sa preto nachádza ustanovenie (čl.31), ktoré požaduje, aby zákonná úprava všetkých politických práv a slobôd, jej výklad a používanie umožňovali a ochraňovali slobodnú súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti. Táto požiadavka, ktorú ústavy vyspelých demokratických štátov zvyčajne priamo neobsahujú, reaguje na skúsenosti nášho uplynulého ústavného vývoja, keď práve zákony popierali slobodnú súťaž politických síl. V zmenených spoločenských pomeroch ešte podčiarkuje skutočnosť, že slobodná súťaž politických síl je nevyhnutnou podmienkou každého právneho štátu. Článok 31 Ústavy SR možno považovať hlavne za určitý všeobecný návod pre zákonodarcu i ostatné orgány verejnej moci.

7.4 Práva národnostných menšín a etnických skupín

Štvrtý oddiel druhej hlavy ústavy dokumentuje skutočnosť, že Slovenská republika venuje osobitnú ústavnú ochranu kultúre, jazyku a vzdelávaniu tých svojich občanov, ktorí sa hlásia k iným národnostiam či etnickým skupinám a činí tak v súlade s medzinárodnými dokumentmi (**Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Medzinárodný pakt o politických a občianskych právach, Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Európska konvencia na ochranu práv menšín a ďalšie**). Ústavná úprava pritom rešpektuje zásady rovnosti a nediskriminácie – rozhodujúce zásady pre riešenie tejto otázky aj na medzinárodnej úrovni.

Negatívna skúsenosť z uplatňovania kolektívnych práv počas prvej polovice dvadsiateho storočia v bývalej Československej republike a v ďalších európskych štátoch viedla k tomu, že v súčasnosti je uprednostňovaná ochrana individuálnych práv príslušníkov národnostných menšín a etnických skupín. Tento prístup vychádza z rovnoprávneho postavenia všetkých občanov, v tomto prípade najmä bez ohľadu na príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, a zo zákazu akejkoľvek diskriminácie na základe národnostnej či etnickej príslušnosti.

Občanom, ktorí v Slovenskej republike tvoria národnostné menšiny alebo etnické skupiny, ústava zaručuje všestranný rozvoj, právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo etnickej skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Za podmienok stanovených v zákone ústava zaručuje týmto občanom:

- právo osvojiť si štátny jazyk,
- právo na vzdelanie v materinskom jazyku,
- právo používať materinský jazyk v úradnom styku,
- právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

Podľa ústavy však výkon všetkých ústavných práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.

7.5 Hospodárske, sociálne a kultúrne práva

Táto skupina ľudských a občianskych práv sa nachádza v piatom oddiele druhej hlavy Ústavy SR a zvykne sa označovať aj ako "druhá generácia ľudských práv", pretože, na rozdiel od práv a slobôd uvedených v druhom a treťom oddiele našej ústavy, sa dostávali do ústav oveľa neskôr. V niektorých krajinách sa tak dialo potom, keď, pod vedením marxisticko leninských strán a podľa ich ideológie, začali do svojich ústav premietiť sociálne funkcie socialistického (komunistického) štátu (**najprv v Rusku po roku 1918 a neskôr aj v ďalších krajinách, ktoré sa dostali pod mocenský vplyv Sovietskeho zväzu**). V demokratických krajinách sa hospodárske, sociálne a kultúrne práva začleňovali do ústav najmä po druhej svetovej vojne, v dôsledku nových prístupov k funkciám štátu (prerastania liberálneho štátu do štátu sociálneho).

Impulzom pre takýto vývoj bolo to, že sa začala uznávať zodpovednosť štátu za plný rozvoj ľudskej osobnosti. Demokratický štát, ktorý prevezme túto zodpovednosť, musí, okrem rešpektovania základných ľudských práv a slobôd,

utvárať aj nevyhnutné hospodárske, sociálne a kultúrne podmienky pre jednotlivca a dbať o jeho určité materiálne zabezpečenie (štát blahobytu).

Zatiaľ čo s "prvou generáciou" práv a slobôd sa vždy spája požiadavka, aby sa štát a jeho orgány väčšinou zdržali zásahov do práv a slobôd jednotlivca, "druhá generácia" práv naopak vyžaduje zvýšenú aktivitu štátu a jeho orgánov. Ide pritom nielen o zákonodarnú činnosť (**napr. prijímanie zákonov, ktoré upravujú hmotné zabezpečenie občanov, ktorí bez vlastnej viny nemôžu pracovať, zákonov, ktoré chránia občanov pred svojvoľným prepúšťaním z práce, zabezpečujú ochranu a bezpečnosť pri práci, stanovujú podmienky, za ktorých majú študenti právo na pomoc štátu a pod.**), ale ide aj o realizáciu konkrétnych úloh v hospodárskej, sociálnej a kultúrnej sfére a o spolupôsobenie hospodársko-správnych, administratívnych, samosprávnych a iných zložiek štátu.

Reálne zabezpečenie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv a slobôd navyše vyžaduje aj určitú hospodársku situáciu a spoločenskú klímu v štáte (**určitú mieru zamestnanosti, starostlivosť o obnovu rovnováhy v životnom prostredí, funkčný a účinný zdravotný či vzdelávací systém, vyššiu kultúrnu úroveň obyvateľstva a pod.**). Nevyhnutná je aktívna spolupráca samotných občanov (**platia si riadne dane, zdravotné a sociálne poistenie a pod.**), občianskych združení a samospráv (**dobrovoľná spoločenská a sociálna činnosť, zdravotná starostlivosť a opatrovateľská služba vykonávané samosprávnymi organizáciami, neštátne vzdelávacie zariadenia a pod.**).

Vzhľadom na svoj obsah i spôsob realizácie sa hospodárske, sociálne a kultúrne práva nachádzajú v značnom protiklade voči klasickým liberálnym právam a slobodám. Ich skutočná realizácia často zaostáva za ich zväčša programovými a pomerne jednoducho formulovanými ústavnými definíciami (**ústavné definovanie práva na prácu, sociálnych istôt, práva na odmenu zodpovedajúcu množstvu a kvalite práce, práva na zabezpečenie dôstojného života, práva na byt, práva na vzdelanie a pod.**).

Realizácia týchto práv, na rozdiel od práv "prvej generácie", v nepomerne väčšej miere závisí od zákonov, v ktorých štáty určujú konkrétny obsah značne všeobecných ústavných formulácií (**napr. obsah ústavného článku, ktorý garantuje, že "štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí bez vlastnej viny nemôžu pracovať," alebo článku, podľa ktorého zákon zabezpečuje zamestnancom právo na odmenu za vykonanú prácu "dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň" a mnohé ďalšie**).

Podľa ústavy majú občania Slovenskej republiky najmä tieto hospodárske, sociálne a kultúrne práva:

- právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň, ako aj právo podnikáť a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť,
- právo na prácu,

- občania, ktorí bez vlastnej viny nemôžu pracovať, majú právo na primerané hmotné zabezpečenie,
- zamestnanci majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky,
- každý má právo slobodne sa združovať s inými na ochranu svojich hospodárskych a sociálnych záujmov,
- právo na štrajk,
- právo na zvýšenú ochranu zdravia pri práci a osobitné pracovné podmienky majú ženy, mladiství a zdravotne postihnuté osoby,
- mladiství a osoby zdravotne postihnuté majú právo na osobitnú ochranu v pracovných vzťahoch a na pomoc pri príprave na povolanie,
- občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe, pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa,
- každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok,
- každý má právo na ochranu zdravia,
- na základe zdravotného poistenia majú občania právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť,
- deti a mladiství majú právo na osobitnú ochranu,
- ženy v tehotenstve majú právo na osobitnú starostlivosť, ochranu v pracovných vzťahoch a zodpovedajúce pracovné podmienky,
- deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva,
- deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť,
- rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc štátu,
- občania majú právo na bezplatné vzdelanie v základných školách a stredných školách a podľa schopností občanov a možnosti spoločnosti aj na vysokých školách,
- zaručuje sa sloboda vedeckého bádania a umenia,
- zaručuje sa právo prístupu ku kultúrnemu bohatstvu.

Realizácia prakticky všetkých hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv vymenovaných v článkoch 35 až 43 Ústavy SR sa viaže na bližšiu úpravu v zákonoch, ktoré stanovujú nielen podmienky pre uplatňovanie jednotlivých práv, ale aj špecifické okolnosti, za ktorých ústava pripúšťa ich obmedzovanie.

7.6 Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva

Šiesty oddiel druhej hlavy ústavy deklaruje záujem Slovenskej republiky o životné prostredie a kultúrne dedičstvo. Obsahuje tieto práva a povinnosti:

- každý má právo na priaznivé životné prostredie,
- každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo,
- nik nesmie ohrozovať a poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky nad mieru ustanovenú zákonom,
- štát dbá o šetrné využívanie prírodných zdrojov, o ekologickú rovnováhu a účinnú starostlivosť o životné prostredie,
- každý má právo na včasné a úplné informácie o stave životného prostredia a o príčinách a následkoch tohto stavu.

Vymenované ustanovenia taktiež nemožno považovať za typické ústavné práva, slobody alebo povinnosti, ktoré sú tradične dané priamo textom ústavy. Práva obsiahnuté v článkoch 44 a 45 Ústavy SR vlastne ani nie je možné uplatňovať bez príslušného vykonávacieho zákona.

Práve toto čiastočne vzbudzuje pochybnosti, či ich treba uvádzať v ústavách. Najmä v krajinách anglo-amerického ústavného systému, kde sa v rozhodovaní súdnych orgánov tradične uplatňuje priamo ústavný text, existuje značná neochota začleňovať takéto práva a slobody do základných zákonov.

V našich podmienkach si to dokumentujeme na príklade ústavného článku 44 ods. 1 – právo každého na priaznivé životné prostredie. Toto právo ústavodarca hneď v ods. 3 toho istého článku relativizuje, keď zakazuje ohrozovať a poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky "nad mieru ustanovenú zákonom". V súlade s ústavou môže teda Národná rada SR svojím zákonom povoliť určitú mieru ohrozenia a poškodenia životného prostredia. Stanovenie tejto miery je v rukách zákonodarcu a v konečnom dôsledku znehodnocuje význam ústavne deklarovaného práva občana na priaznivé životné prostredie.

7.7 Právo na súdnu a inú právnu ochranu

Ústavná garancia práva každého občana na súdnu a inú právnu ochranu (siedmy oddiel druhej hlavy ústavy) sa všeobecne pokladá za nevyhnutné kritérium právneho štátu. Ide o to, že každý sa môže domáhať svojho práva zákonom určeným postupom na nezávislom a nestrannom súde alebo inom orgáne Slovenskej republiky (**napr. na príslušnom všeobecnom súde, na Ústavnom súde Slovenskej republiky alebo na prokuratúre**). Uvedené sa vzťahuje aj na orgány verejnej správy. Každý, kto sa domnieva, že ich rozhodnutím bol

ukrátený na svojich právach alebo slobodách, môže požiadať o preskúmanie daného rozhodnutia na nezávislom súde.

Ústava zaručuje každému aj právo na náhradu škody, ktorú mu spôsobilo nezákonné rozhodnutie súdu, iného štátneho orgánu či orgánu verejnej správy alebo nesprávny úradný postup.

V siedmom oddiele garantuje Ústava Slovenskej republiky aj významné procesné záruky. Ich cieľom je zabezpečiť každému potrebnú úroveň ochrany pred orgánmi činnými v trestnom konaní, a teda spravodlivý proces. Najvýznamnejšie z týchto záruk sú:

- právo každého odoprieť výpoveď, ak by ňou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe,
- právo každého na právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy,
- rovnosť účastníkov konania pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy,
- každý, kto vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa vedie konanie, má právo na tlmočníka,
- právo každého, aby sa jeho vec verejne prerokovala bez zbytočných prietahov a v jeho prítomnosti a aby sa mohol vyjadriť ku všetkým dôkazom,
- právo obvineného, aby mu boli poskytnuté čas a možnosť na prípravu obhajoby a aby sa mohol obhajovať sám alebo prostredníctvom obhajcu,
- právo obvineného odoprieť výpoveď.

V úplnom súlade s princípmi právneho štátu sú aj tieto ústavné požiadavky:

- len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie,
- o vine a treste za trestné činy rozhodujú iba súdy,
- každý, proti komu sa vedie trestné konanie, sa považuje za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným rozsudkom jeho vinu (prezumpcia neviny),
- nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby,
- trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný, a neskorší zákon sa použije, iba ak je to pre páchatela priaznivejšie.

7.8 Spoločné ustanovenia

V ôsmom a záverečnom oddiele druhej hlavy Ústavy Slovenskej republiky sú **spoločné ustanovenia k prvej a druhej hlave**. Obsahujú podrobnejší výklad niektorých pojmov použitých v predchádzajúcich častiach ústavy, právo azylu pre cudzincov a zmocnenie pre Národnú radu SR, aby za stanovených podmienok svojím zákonom obmedzila niektoré základné práva a slobody vymenovaným kategóriám štátnych zamestnancov.

(Napr. sudcom a prokurátorom právo na podnikanie a inú hospodársku činnosť, zamestnancom štátnej správy a územnej samosprávy v určitých funkciách a osobám v povolaniach, ktoré sú bezprostredne nevyhnutné na ochranu života a zdravia, právo na štrajk, príslušníkom ozbrojených síl a ozbrojených zborov petičné právo a právo pokojne sa zhromažďovať, pokiaľ súvisia s výkonom ich služby.)

Ústava v tomto oddiele konštatuje, že ak sa v jej predchádzajúcich častiach používa pojem "občan", rozumie sa tým štátny občan Slovenskej republiky. Cudzinci požívajú v Slovenskej republike základné ľudské práva a slobody zaručené Ústavou SR, ak nie sú v ústave výslovne priznané iba štátnym občanom.

Na tomto mieste je azda potrebné stručne sa zmieniť o štátnom občianstve Slovenskej republiky, hoci sama ústava sa ním nezaoberá. Jeho nadobúdanie upravuje zákon č. 40/1993 Z.z. o štátnom občianstve. Štátne občianstvo SR možno nadobudnúť narodením alebo udelením.

Dieťa nadobúda štátne občianstvo narodením za týchto podmienok:

- ak aspoň jeden z jeho rodičov je štátnym občanom SR,
- ak sa narodilo na území SR a jeho rodičia sú bez štátnej príslušnosti,
- ak sa narodilo na území SR cudzím štátnym príslušníkom a narodením nenadobúda štátne občianstvo ani jedného z nich.

Ak jeden z rodičov dieťaťa je štátnym občanom SR, jeho rodičia musia uviesť vo svojom vyhlásení o štátnom občianstve, ktoré štátne občianstvo dieťa nadobudlo.

Cudzí štátny občan môže nadobudnúť štátne občianstvo SR udelením za týchto podmienok:

- ak má na území SR trvalý pobyt minimálne päť rokov a ovláda slovenský jazyk a zároveň
- ak nebol za uplynulých päť rokov právoplatne odsúdený za úmyselný trestný čin.

Štátne občianstvo možno udeliť aj osobe, ktorá nespĺňa uvedené podmienky:

- ak uzavrela manželstvo so štátnym občanom SR,

- ak sa výrazne zaslúžila o pokrok slovenskej ekonomiky, vedy, kultúry a techniky.

Žiadosť o udelenie štátneho občianstva sa podáva na okresnom úrade a treba k nej priložiť výpis z registra trestov, matričné doklady (rodný list, sobášny list) a krátky životopis. Štátne občianstvo udeľuje Ministerstvo vnútra SR.

Slovenská republika, tak ako aj iné demokratické štáty, sa zaväzuje vo svojej ústave poskytovať azyl cudzincom prenasledovaným za obhajovanie politických práv a slobôd.

Azyl sa všeobecne chápe ako poskytnutie útočiska a ochrany pre osoby, ktoré opustili vlastnú krajinu zo strachu pred perzekúciou.

Ústava však umožňuje odprieť azyl tomu, kto konal v rozpore so základnými ľudskými právami a slobodami.

RESUMÉ

12
45
57

Ochrana základných práv a slobôd sa v Slovenskej republike odvodzuje z ústavy a z medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, ktoré SR ratifikovala a boli riadne vyhlásené. Ústava SR akceptuje skutočnosť, že osobná sloboda jedného nemôže prinášať neslobodu inému. Najobsiahlejšia časť, druhá hlava ústavy garantuje v samostatných oddieloch základné ľudské práva a slobody, politické práva, práva národnostných menšín a etnických skupín, hospodárske, sociálne a kultúrne práva, právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva, právo na súdnu a inú právnu ochranu.

OTÁZKY

- 1 Ústava konštatuje, že "každý má právo vlastniť majetok", že "vlastnícke právo všetkých vlastníkov má rovnaký zákonný obsah a ochranu". Nerastné bohatstvo, podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky však zveruje do vlastníctva Slovenskej republiky a zmocňuje Národnú radu SR, aby svojím zákonom určila, ktorý ďalší majetok a za akým účelom môže byť iba vo vlastníctve štátu, obce alebo určených právnických osôb, a prípadne rozhodla aj o tom, že niektoré veci môžu byť iba vo vlastníctve občanov alebo právnických osôb so sídlom v SR.

Možno hovoriť v takomto prípade o diskriminácii určitých subjektov (napr. cudzincov alebo právnických osôb, ktoré nemajú sídlo v SR)?

- ❷ Pokúste sa odpovedať na otázku, či možno hovoriť o cenzúre, keď súkromný vydavateľ odmietne autorovi publikovať určitú knihu.
- ❸ Vedeli by ste povedať, prečo nie sú povolené petície, ktoré by vyzývali na porušovanie základných práv a slobôd alebo sa domáhali určitého súdneho rozhodnutia?
- ❹ Skúste porovnať obsah základných práv a slobôd zaručených Ústavou Slovenskej republiky s vašou osobnou skúsenosťou, ako sú rešpektované orgánmi verejnej moci a vaším okolím (rodina, škola, priatelia a pod.).
- ❺ Čo nám chýba a čo je prípadne nadbytočné v obsahu druhej hlavy Ústavy SR?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

Predstavte si, že váš kolektív sa nachádza na území, kde zatiaľ neplatia nijaké právne predpisy. Popíšte situácie, kedy by ste sa mohli správať absolútne slobodne a kedy by vašu slobodu obmedzovala sloboda ostatných.

Ján Hrubala

OSOBITNÁ OCHRANA VYČLENENÝCH SKUPÍN V MEDZINÁRODNÝCH DOKUMENTOCH, V ÚSTAVE A PRÁVNOM PORIADKU SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Azda najpamätnejšou a zároveň najstručnejšou definíciou demokracie je výrok jedného z najznámejších amerických prezidentov Abraháma Lincolna. V roku 1863 v jednej zo svojich rečí uviedol, že demokracia je "vláda ľudu, prostredníctvom ľudu a pre ľud". Až trikrát sa tu spomína ľud. Na prvý pohľad ide o vcelku jasný pojem, avšak ak chceme pochopiť demokraciu ako princíp, musíme si ujasniť, čo je to "vláda" a čo "ľud". Ak nechápeme vládu v zmysle ovládania niekoho a vynecháme aj význam vláda ako orgán štátnej moci, zistíme, že vláda je v podstate určitý inštitucionalizovaný systém vzťahov. Pojem ľud má podľa talianskeho politológa Giovanniho Sartoriho teoreticky viacero významov:

- ľud v doslovnom význame (každý človek),
- ľud znamená nejakú neurčenú veľkú časť, veľmi mnoho ľudí,
- ľud vo význame nižšej triedy,

- ľud ako nedeliteľné spoločenstvo, ako organický celok,
- ľud vo význame väčšej časti vyjadrenej princípom absolútnej väčšiny,
- ľud vo význame väčšej časti vyjadrenej princípom obmedzenej väčšiny.

Detailnejší pohľad na pojem vláda ľudu nám potom ukáže, že jediným možným princípom demokracie je **princíp obmedzenej väčšiny**. Teda ani ľud nemožno chápať inak ako **obmedzenú väčšinu**.

Pre ľudskú existenciu je charakteristické, že človek dennodenne prichádza do styku s inými ľuďmi, komunikuje s nimi, zastáva rôzne názory. Svojím konaním a názormi sa väčšinou pridáva k iným a vedno s nimi vytvára určitú skupinu. Je samozrejmé, že akýmkoľvek spôsobom sa prejavujúci človek môže patriť k rôznym skupinám. Lekárov spája príslušnosť k určitému stavu (tvoria spolu určitú skupinu), ale iste majú napríklad rôzne politické názory, záľuby, ktoré jednotlivých lekárov vedú k tomu, aby sa spájali s ďalšími skupinami.

Takýmto spôsobom sa v spoločnosti vyčleňujú určité skupiny, ktoré potom vo vzťahu k ostatným budú vo väčšine alebo v menšine. Ak problém zúžime len na vládnutie v spoločnosti, chápeme, že je spravodlivé, aby vládla väčšina. Každá takáto väčšina však musí byť obmedzovaná nielen právnym poriadkom, ale aj menšinou – v tomto prípade politickým názorom menšiny. O demokracii v štáte môžeme hovoriť len vtedy, keď názorová menšina môže legálnym spôsobom kedykoľvek vystriedať dovtedajšiu vládu názorovej väčšiny.

Jednotlivé skupiny sa však vyčleňujú nielen podľa názorov vytváraných určitým spoločenským procesom. Ľudia sa vyčleňujú napríklad i na základe príslušnosti k národu, náboženstvu, kultúre a pod. Takéto vyčleňovanie zväčša nezávisí od ich vôle, i keď, samozrejme, nikto nespochybňuje slobodnú voľbu náboženstva či národnosti. V porovnaní s predtým spomenutými skupinami tu však oveľa väčšiu úlohu zohrávajú objektívne a človekom nemeniteľné danosti. Napríklad, ak sa niekto narodí v Nemecku rodičom nemeckej národnosti, ťažko o ňom predpokladať, že sa bude cítiť príslušníkom iného ako nemeckého národa.

Posledným kritériom vyčleňovania sa jednotlivých skupín sú faktory človekom absolútne neovplyvniteľné. Je to napr. pohlavie, farba pokožky, vek atď. Možno sem sčasti zaradiť i sexuálnu orientáciu človeka, ktorú však môže ovplyvniť i prostredie, v ktorom sa konkrétny jednotlivec pohybuje. Zhrnúc doteraz uvedené, môžeme konštatovať, že ľudia sa vyčleňujú do rôznych skupín na základe troch skutočností:

- skutočností podmienených predovšetkým názormi utvorenými psychickým procesom (členovia a sympatizanti rôznych politických strán, osoby vykonávajúce určité povolanie, odborári, zamestnávateľia a pod.),
- skutočností podmienených predovšetkým objektívnymi, človekom neovplyvniteľnými danosťami (príslušníci rôznych národov, náboženstiev, kultúr a pod.),

- skutočností podmienených výlučne objektívnymi, človekom neovplyviteľnými danosťami (muži, ženy, deti, dôchodcovia, černosí a pod.).

Treba dodať, že deliaca čiara medzi jednotlivými kritériami nie je nepriepustná a niektoré kritériá vyčleňovania sa u určitých skupín prelínajú.

Trochu zjednodušene povedané, človek väčšinou nemôže za to, či patrí k aritmetickej väčšine alebo menšine. Často je "odsúdený" na trvalé menšinové postavenie (príslušníci národnostných menšín, homosexuáli atď.), pričom takéto postavenie už samo o sebe prináša viacero nevýhod. Preto niet sporu, že väčšina musí byť skutočne obmedzovaná nevyhnutnými právami menšín. Inak v mene vlády väčšiny dôjde k obmedzeniu priestoru pre plnohodnotný život ľudského individua, ktorého sloboda je prostriedkom i cieľom demokracie. Obmedzovanie všeobecne akceptovaných práv menšín vedie k autokracii a totalite.

"Slobodu v krajine možno najistejšie posúdiť podľa rozsahu ochrany, ktorú zaručuje menšinám."

Tento výrok vyslovil lord Acton ešte v minulom storočí. Hoci mu išlo najmä o náboženskú slobodu, celkom jasne sa to vzťahuje i na slobodu a demokraciu vo všeobecnosti. Actonovu myšlienku formulovali v rôznych obmenách aj ďalší významní filozofi a politici.

8.1 Historický vývoj ochrany vyčlenených skupín

Ochrana menšín je úctyhodnou inštitúciou medzinárodného práva. Zvyšovanie tejto ochrany postupovalo súbežne s vývojom moderného štátu. Podnet a dôvod chrániť menšiny priniesli predovšetkým náboženské vojny v Európe, ktoré nasledovali po období reformácie. Ťažisko medzinárodnej ochrany menšín sa postupne presúvalo zo západu na východ a náboženský aspekt ochrany dopĺňovala obava o národnostné menšiny, s ktorých existenciou súdobé doktríny národného štátu nie vždy počítali.

Až 20. storočie urýchlilo vývoj v chápaní ochrany vyčlenených skupín. Prvá svetová vojna privodila koniec veľkých viacnárodných štátov (Rakúsko-Uhorsko, Osmanská ríša). V Európe vznikali nové štáty, pričom na mierových vyjednávaniach vyšlo najavo, že zásada sebaurčenia národov (teda v zásade právo celého národa na štátnu subjektivitu) formulovaná americkým prezidentom Woodrowom Wilsonom nemôže byť plne uplatnená. Sebaurčenie všetkých národov, najmä v multinárodnostnej oblasti strednej a východnej Európy, bolo neuskutočniteľné a navyiac narážalo na strategické a ekonomické záujmy západných mocností. Na mierových rokovaníach v Paríži v rokoch 1919 až 1920 bolo akceptované obmedzenie uplatnenia Wilsonovej zásady. V dôsledku toho v novom, po vojne vzniknutom spoločenstve štátov približne 30 miliónov ľudí nemalo národnosť svojho štátu, a teda patrilo k menšine.

Veľké mocnosti si však väčšinou uvedomovali, že práva národnostných menšín musia byť chránené. Aj preto vznikol tzv. Systém Spoločnosti národov, ktorý obsahoval:

- niekoľko dohôd o menšinách medzi veľkými mocnosťami a novými štátmi – Poľskom, Československom, Rumunskom, Juhosláviou a Gréckom,
- ustanovenia o ochrane menšín v prehláseniach baltických štátov a Albánska predložených pri vstupe do Spoločnosti národov,
- niekoľko dvojstranných zmlúv medzi členskými štátmi Spoločnosti národov o určitých menšinách.

Po druhej svetovej vojne sa ešte posilnila ochrana národnostných, náboženských a etnických menšín a navyše vznikali osobitné právne úpravy pre ďalšie skupiny obyvateľstva, u ktorých nie vždy obстоjí pojem menšina (ženy, deti, sociálne odkázané osoby, matky).

Ochrana menšín sa postupne začala chápať ako **ochrana nedominantných skupín**. **Nedominantné skupiny, ak si majú zachovať svoje základné charakteristické znaky, ktoré ich odlišujú od väčšiny obyvateľstva, vyžadujú, okrem všeobecne platnej rovnosti, rozdielny prístup a osobitnú ochranu, zvláštne práva**, ktoré väčšina nepotrebuje. Takáto definícia ochrany menšín nás

vedie k tomu, že za menšiny budeme v ďalšom považovať skupiny, ktoré sa vyčleňujú **predovšetkým**, prípadne **výlučne** človekom neovplyvniteľnými danosťami. Jednoducho povedané, budeme sa zaoberať menšinami, ktoré nemôžu za to, že sú menšinami. Ich ochrana vyžaduje dodržiavať:

- ① **princíp nediskriminácie,**
- ② **princíp osobitnej ochrany, zvláštnych práv priznaných príslušníkom menšiny, aby mohla byť zachovaná ich identita ako identita kolektívu.**

Princíp nediskriminácie vychádza z rovnosti všetkých ľudí. Nikto nesmie byť diskriminovaný pre svoje náboženské presvedčenie, farbu pleti, príslušnosť k národnosti. Rasová, náboženská či národnostná neznášanlivosť sú javy, bohužiaľ, síce časté, avšak demokraticky zmýšľajúcimi ľuďmi odsudzované. Prejavy takejto neznášanlivosti nie sú v demokratických štátoch tolerované.

Pre ochranu menšín však princíp nediskriminácie nepostačuje. Často je nutné poskytnúť ich príslušníkom zvláštne práva, ktoré väčšina nepotrebuje. Starým ľuďom sa musí napríklad zaručiť, že od určitého veku môžu ísť na odpočinok s nárokom na finančný dôchodok, osobitné práva sa musia poskytovať deťom, matkám, invalidom. Rovnako je potrebné vytvoriť podmienky na to, aby sa príslušníci národnostných menšín mohli vzdelávať vo svojom jazyku, pestovať si vlastnú kultúru a pod.

Historický vývoj, najmä v poslednom období, potvrdzuje, že tak, ako je nevyhnutné zachovávať princíp nediskriminácie, rovnako je nevyhnutné priznať zvláštne práva menšinám. Ochrana menšín je súčasťou ochrany tých ľudských práv, ktoré sú univerzálne a nescudziteľné. To znamená, že ľudské práva sú medzinárodné normy, ktoré platia vždy a všade a neexistujú len z milosti toho či onoho režimu.

8.2 Ochrana národnostných, etnických, jazykových a náboženských menšín

Národnostné a náboženské menšiny sú dnes chránené celým komplexom medzinárodných i vnútroštátnych predpisov. Veľkú väčšinu medzinárodných dokumentov chrániacich menšiny Slovenská republika prijala a stala sa aj členom medzinárodných organizácií na ochranu ľudských práv. Z činnosti týchto inštitútov, ako aj z obsahu uvedených dokumentov vyplývajú teda záväzky aj pre nás. Boli rešpektované hneď pri zrode Ústavy Slovenskej republiky ako základného zákona nášho štátu a stali sa súčasťou nášho právneho poriadku.

Ochranu práv národnostných menšín zabezpečujú:

- Organizácia spojených národov (OSN),
- Rada Európy (RE),
- Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE),
- Vysoký komisár OBSE pre národnostné menšiny,
- dvojstranné medzištátne dohody,
- ustanovenia vnútroštátneho práva.

- ① Medzi najdôležitejšie dokumenty OSN, ktoré sa týkajú aj ochrany národnostných menšín, patria **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** z roku 1966 a **Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie** z roku 1965. Okrem toho Valné zhromaždenie OSN v roku 1992 prijalo **Prehlásenie o právach osôb, ktoré patria k národnostným alebo etnickým, náboženským či jazykovým menšinám**.

Prvé dva dokumenty vychádzajú len z princípu nediskriminácie a nepriznávajú členom národnostných či iných menšín nijaké zvláštne práva. Zakazujú akúkoľvek rasovú, národnostnú, etnickú, jazykovú či náboženskú diskrimináciu, apartheid a segregáciu. To znamená, že štáty, ktoré tieto dokumenty podpísali, nemôžu napr. rozdeľovať školské, zdravotnícke a iné zariadenia na rasovom princípe, násilne vyčleňovať obytné štvrte pre príslušníkov určitej menšiny a pod. Článok 27 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach napr. hovorí, že "v štátoch, kde existujú národnostné, náboženské alebo jazykové menšiny, nebude sa ich príslušníkom

Návšteva hlavy Ruskej pravoslávnej cirkvi patriarchu Moskovského a celého Ruska Alexija II. na Slovensku, Bratislava 19.5.1996.

upierať právo, aby spolu s ostatnými príslušníkmi menšiny užívali svoju vlastnú kultúru, vyznávali a prejavovali svoje vlastné náboženstvo alebo používali svoj vlastný jazyk".

Prehlásenie z roku 1992 o právach osôb, ktoré patria k národnostným, etnickým, náboženským alebo jazykovým menšinám, ide ďalej ako prvé dva spomenuté dokumenty. Výslovne totiž zakotvuje povinnosť štátu prijímať zvláštne opatrenia na prežitie menšín. Na rozdiel od dohovorov je to však dokument, plnenie ktorého nie je právne vymáhateľné.

- ② Najdôležitejšími dokumentmi Rady Európy týkajúcimi sa našej problematiky **sú Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** (ďalej Dohovor) z roku 1950 (článok 14), **Európska charta pre regionálne alebo menšinové jazyky** z roku 1992 a **Rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín** pripravený na ratifikačný proces v roku 1994. Dohovor z roku 1950, nad zachovávaním ktorého bedlia Výbor ministrov RE, Európska komisia pre ľudské práva a Európsky súd pre ľudské práva (všetky tri inštitúcie sídlia vo francúzskom Štrasburgu), je akýmsi "desatoro" ľudských práv v Európe. Čo sa týka menšín, taktiež vychádza iba z princípu nediskriminácie. V článku 14 sa hovorí, že používanie práv a slobôd priznaných v Dohovore sa musí zabezpečiť bez diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.

Ďalšie dva spomenuté dokumenty Rady Európy už priznávajú menšinám aj zvláštne práva. Podľa Rámcového dohovoru o ochrane

národnostných menšín medzi takéto práva patrí napr. právo na vzdelanie v materinskom jazyku, právo na užívanie mien a priezvisk v materinskom jazyku, ako i právo na označenie miest, obcí a rôznych úradov v jazyku menšín.

- 3 Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) začala rozvíjať svoje mechanizmy na prospech ľudských práv už od prvých schôdzok tejto organizácie v Helsinkách v rokoch 1973 až 1975 (s pôvodným názvom Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu KBSE). Ide o systém dokumentov a prehlásení, ktoré síce nie sú pre štáty právne záväzné, avšak ich obrovská politická sila predstavuje jednu z najvýznamnejších garancií ochrany ľudských práv. Menšinovou problematikou sa zaoberali schôdzky vo Viedni v rokoch 1986 a 1989. Bola tu potvrdená zásada nediskriminácie a navyše uznaná povinnosť štátov – účastníkov KBSE „ochraňovať a vytvárať podmienky pre podporu etnickej, kultúrnej, jazykovej a náboženskej identity národnostných menšín na svojom území“. KBSE sa takto stala prvým medzinárodným inštitútom, ktorý výslovne stanovil povinnosť štátov prijímať špecifické ochranné opatrenia pre menšiny. Túto povinnosť zdôraznila i ďalšia schôdzka v Kodani v roku 1990.

- 4 Vysoký komisár OBSE pre národnostné menšiny a jeho aparát je inštitút, ktorý vznikol na pôde KBSE. Stalo sa tak na schôdzke v Helsinkách v roku 1992. V roku 1993 sa ujal tejto funkcie bývalý minister zahraničných vecí Holandského kráľovstva pán Max van der Stoep.

Vznik tohto inštitútu si vynútil hlavne vzrastajúci počet etnických konfliktov v strednej a východnej Európe (bývalá Juhoslávia, konflikty v niektorých štátoch bývalého Sovietskeho zväzu a pod.). Práve tieto etnické vojny viedli k záveru, že menšinovú problematiku nemožno vyriešiť len ochranou práv menšín. Nekritické zdôrazňovanie práv menšín môže dokonca povzbudzovať menšinu k neprimeraným požiadavkám, čo tiež môže byť zdrojom konfliktu. Štáty KBSE začali hľadať cesty, ako **predchádzať národnostným konfliktom, čo je aj úlohou** Vysokého komisára OBSE pre národnostné menšiny. Mal by sa snažiť monitorovať situáciu a prijímať opatrenia nielen tam, kde národnostné konflikty už sú, ale hlavne tam, kde hrozia.

V praxi to znamená, že vysoký komisár alebo jeho spolupracovníci pravidelne cestujú do potenciálnych ohnísk konfliktov. Tu získavajú informácie a pokúšajú sa sprostredkovať rôzne stretnutia kompetentných ľudí a hľadať riešenie. Ak vysoký komisár dospeje k záveru, že podstatné zníženie napätia je nemožné, môže OBSE podať tzv. „early warning“ (včasné varovanie). Na základe takéhoto varovania potom OBSE môže iniciovať rôzne medzinárodné sankcie ekonomickej i vojenskej povahy, vyslanie tzv. mierových jednotiek a pod.)

- 5 Ochrana práv národnostných menšín je zabezpečená aj rôznymi dvojstrannými medzištátnymi dohodami. Sú to väčšinou dohody

o priateľstve a vzájomnej spolupráci medzi dvomi najčastejšie susednými štátmi. Obyčajne v nich nechýbajú ustanovenia o ochrane národnostných menšín (ak na území jedného štátu žije menšina druhého štátu).

- ⑥ Národnostné a iné menšiny chránia aj **ustanovenia vnútroštátneho práva**. Vo väčšine demokratických štátov plne vychádzajú zo spomínaných medzinárodných dokumentov. Slovenská republika ich už taktiež skoro všetky ratifikovala, a tým sa stali súčasťou nášho právneho poriadku, ba článok 11 Ústavy SR im dáva prednosť pred našimi zákonmi "ak zabezpečujú väčší rozsah ústavných práv a slobôd". Okrem nich je však ochrana menšín zabezpečovaná i komplexom vnútroštátnych právnych noriem, najmä samotnou Ústavou SR, zákonmi a predpismi týkajúcimi sa národnostného školstva a národnostných kultúrnych ustanovizní, označenia miest a obcí, užívania mien a priezvisk v materinskom jazyku a pod. Národnostnú a rasovú neznášanlivosť postihujú aj naše trestno-právne normy.

Deti z rómskej osady zaujaté fotografistom, Veľká Lomnica 1995.

Ústava Slovenskej republiky ako základný zákon štátu upravuje práva národnostných menšín a etnických skupín v časti Základné práva a slobody – v štvrtom oddiele druhej hlavy. Vychádza ako z princípu nediskriminácie, tak aj z princípu špecifických práv pre príslušníkov národnostných a etnických menšín.

V článkoch 33 a 34 sa konštatuje, že príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu. Zároveň sa občanom tvoriacim v SR národnostné menšiny alebo etnické skupiny zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo

spoločne s inými príslušníkmi menšiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Zaručené je i právo na vzdelanie v jazyku menšiny, právo na používanie tohto jazyka v úradnom styku a právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín. Výkon týchto práv však nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.

Štát sa teda nesmie usilovať o asimiláciu národnostných menšín, avšak zároveň je oprávnený zasiahnuť zákonom vymedzeným spôsobom, ak by napr. činnosť určitého národnostného združenia smerovala k porušeniu územnej celistvosti SR (napr. ak by takéto združenie vyzývalo, aby sa menšina odtrhla od štátu, nerešpektovala zákony našej republiky a pod.).

Zákaz asimilácie národnostných menšín znamená pre štát povinnosť zabezpečovať také prostredie, aby si národnostná menšina či etnická skupina zachovala svoju identitu. Slovenská republika vytvára takéto prostredie i komplexom zákonov, ktoré zaručujú právo na vzdelanie v materinskom jazyku (s výnimkou vzdelania vysokoškolského), právo na označenie miest a obcí, ulíc a úradov v jazyku národnostnej menšiny, ak táto tvorí najmenej 20% obyvateľstva. Zaručená je aj možnosť písať a používať mená a priezviská v jazyku menšiny.

Už bolo spomenuté, že medzinárodné spoločenstvo veľmi dôrazne odmieta národnostnú a rasovú neznášanlivosť, intoleranciu a xenofóbiu. Z tohto dôvodu potom možno primeraným spôsobom obmedziť aj niektoré základné ľudské práva, ako slobodu prejavu, zhromažďovania a pod. Prejav národnostnej či rasovej neznášanlivosti možno i trestnoprávne stíhať a trestať. Naša republika akceptuje tento postoj. Napríklad paragraf 198 nášho Trestného zákona hovorí, že trestom odňatia slobody až na jeden rok alebo peňažným trestom môže súd postihnúť každého, kto verejne hanobí niektorý národ, jeho jazyk, niektorú rasu alebo skupinu obyvateľov republiky pre ich politické presvedčenie, vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania. Podobne je trestné i podnecovanie k národnostnej a rasovej neznášanlivosti a podporovanie hnutí, ktoré preukázateľne smerujú k potlačeniu práv a slobôd občanov (fašizmus, militantné formy komunizmu a pod.). Podľa týchto ustanovení teda možno potrestať napr. účastníkov zhromaždenia skinheadov, ktorí verejne vykrikujú rôzne militantné protirómske, protivietnamské či protimaďarské heslá. Nie je prípustná ani

Zo zakladajúceho zhromaždenia neofašistickej organizácie Národný front, Brno, máj 1993

akákoľvek propagácia fašizmu, verejné vystavovanie jeho symbolov za účelom jeho oslavovania.

K tejto problematike treba ešte uviesť, že objekt nášho záujmu – národnostná menšina, doteraz nebol definovaný. Nie je to však taký jednoduchý problém, ako sa zdá na prvý pohľad. Ukazuje sa totiž, že na úplnej definícii národnostnej menšiny je prakticky nemožné zhodnúť sa. Napr. OBSE pod pojmom "menšina" rozumie skupinu, ktorá čo do počtu nezaujíma dominantné postavenie v štáte. Pridanie slova "národnostná" potom znamená, že kvalifikačným kritériom delenia je slobodne zvolená národnosť, pričom tieto skupiny musia mať štátne občianstvo tej-ktorej krajiny. Preto za národnostné menšiny nie sú považovaní utečenci a migranti. Najďalej v definovaní národnostnej menšiny dospela Rada Európy, ktorá ich považuje za **oddelené a oddeliteľné skupiny, ktoré sú jasne popísateľné a sídlia na území štátu**. Táto definícia rešpektuje i východiská OBSE.

Záverom k tejto problematike treba ešte doplniť dve dôležité skutočnosti:

- ·Národnostným menšinám nie je garantované právo na sebaurčenie. Ochrana týchto menšín nesmie viesť k porušeniu územnej celistvosti štátu. Čiže, priznanie práv menšinám nemôže viesť k ich oddeleniu sa od štátu okrem prípadov, keď sa tak stane s obojstranným súhlasom.
- ·Veľká väčšina štátov chápe priznanie práv menšinám ako priznanie individuálnych, nie kolektívnych práv. Najčastejšie sa hovorí o "právach osôb, ktoré patria k menšine", nie o právach menšiny ako kolektívu alebo spoločenstva. Tieto práva však osoby patriace k menšine môžu využívať nielen individuálne, ale aj spoločne s inými členmi menšiny.

8.3 Ochrana iných menšín

Už sme hovorili, že okrem menšín utvorených podľa politického názoru, alebo národnostných, jazykových a náboženských menšín sa vyčleňujú i ďalšie skupiny osôb, ktoré si zasluhujú osobitnú ochranu. Nikde však nie je povedané, že každá, hoci aj prirodzene vytvorená menšina, si zasluhuje osobitnú ochranu. Ak sa napríklad na Slovensko prisťahuje z obchodných dôvodov niekoľko moslimov, nikto im síce nebude zakazovať ich náboženské obrady, avšak nebudú môcť požadovať od iných (napr. od štátu), aby im vystavali mešitu, odvolávajúc sa na princíp osobitnej ochrany ich náboženskej menšiny. Obdobne niekoľko príslušníkov maďarskej národnosti v inak čisto slovenskom prostredí sa musí zmieriť s tým, že vnútroštátne ani medzinárodné predpisy neprikazujú štátu zriadiť im školu s maďarským vyučovacím jazykom.

Niektorým menšinám dokonca nie sú priznané ani také práva ako ostatným. Fajčiari nesmú v niektorých priestoroch fajčiť (márne sa budú napr. brániť, že oni nikomu fajčiť neprikazujú, ako sa teda im môže prikazovať nefajčiť), homosexuálne orientovaným ľuďom naše rodinné právo neumožňuje uzatvárať medzi sebou manželstvá a pod.

Keď sa nad tým zamyslíme, zistíme, že takéto zákazy úzko súvisia s morálkou, s hierarchiou hodnôt dobra a zla. To však ešte neznamená, že všetko je také jednoznačné, ako sa zdá na prvý pohľad. Napr. nikto nepochybuje, že treba obmedziť práva menšiny zločincov, avšak manželstvo homosexuálov by niekoho pohoršovalo viac, niekoho menej a niekomu by vôbec neprekážalo. Niet pochýb o tom, že i hierarchia hodnôt dobra a zla sa v spoločnosti vyvíja. Napríklad rasová segregácia (násilné oddeľovanie života príslušníkov rôznych rás) bola v mnohých štátoch ešte nedávno spoločensky tolerovaná. Dnes, napriek odporu niektorých skupín obyvateľstva, ju medzinárodné spoločenstvo netoleruje.

Nemožno pochybovať, že je potrebné ochraňovať i niektoré ďalšie vyčlenené skupiny, najmä deti, ženy a matky, starých a chorých ľudí.

1 Ochrana detí

Detstvo má nárok na osobitnú starostlivosť, ochranu a pomoc. Štáty sú povinné takúto ochranu zabezpečovať. Je potrebné vytvoriť podmienky aj na zabezpečenie primeranej rodinnej výchovy a prístupu k vzdelaniu. Rovnosť detí narodených v manželstve i mimo manželstva sa zaručuje.

Toto sú základné zásady z **Dohovoru o právach dieťaťa**, ktorý OSN prijala v roku 1989 a ktorý je súčasťou nášho právneho poriadku. Deti sú v našej krajine chránené ustanoveniami ústavy i rodinného, pracovného a trestného práva. V ústave je výslovne povedané, že sa zaručuje osobitná ochrana detí a mladistvých. Prejavuje sa napríklad aj tým, že pri rozhodovaní súdu vo veciach, ktoré sa týkajú maloletých, sa musí vždy prihliadať k ich oprávneným záujmom. Preto pri každom rozvode manželstva, úprave práv a povinností k maloletým súd musí rozhodovať tak, aby toto rozhodnutie neuškodilo deťom, prípadne im uškodilo čo najmenej. Mladiství (od 15 do 18 rokov) majú nárok na zvýšenú ochranu zdravia pri práci a na osobitné pracovné podmienky (sú sprísnené podmienky výpovede zo zamestnania a pod.). Zamestnávať deti do 15 rokov nie je možné mimo niekoľkých zákonom vymedzených prípadov, ako sú napr. určité práce v rámci vyučovacieho procesu alebo domácej práce. Deti do 15 rokov nie sú trestnoprávne zodpovedné. Manželstvo pred dovŕšením veku 18 rokov možno uzavrieť len so súhlasom súdu.

2 Ochrana žien a matiek

Z hľadiska našej témy aj ženy možno do istej miery považovať za vyčlenenú skupinu, hoci v počte obyvateľstva na zemi netvoria aritmetickú menšinu. Ochrana vyplýva z niektorých fyzických daností žien a v neposlednom rade z poslania materstva.

U týchto vyčlenených skupín sa vyžadujú ako princíp nediskriminácie, tak princíp špecifických práv. I keď to dnes znie už skoro ako rozprávka, ženy museli dlho bojovať o zrovnoprávnenie s mužmi, najmä čo sa týka politických práv. Podľa niektorých organizácií rôzne formy skrytej diskriminácie, napr. obmedzenie prístupu do zamestnania, dokonca existujú podnes.

Základným dokumentom OSN o právach žien je **Zmluva o politických právach žien** z roku 1955. Podľa nej štáty, ktoré zmluvu prijali, musia ženám zabezpečiť všetky základné politické práva. Ženy teda môžu voliť, byť volené a môžu zastávať všetky verejné funkcie.

Naša ústava ženám, podobne ako mladistvým, zaručuje zvýšenú ochranu zdravia pri práci a osobitné pracovné podmienky. Pod ochranou zákona sú i rodičovstvo a rodina. Matkám sa musia vytvoriť primerané podmienky na výchovu detí (poskytuje sa im napr. materská dovolenka, rodine prídavky na deti a pod.). Počas materskej dovolenky matke nemožno dať výpoveď zo zamestnania.

3 Ochrana zdravotne postihnutých a starých ľudí

Ochrana týchto vyčlenených skupín spočíva najmä v priznaní špecifických práv. Princíp nediskriminácie, predovšetkým u mentálne postihnutých spoluobčanov, totiž z logických dôvodov nemožno aplikovať absolútne. Ak takéto osoby nie sú schopné starať sa o svoje záujmy a záležitosti, súd môže rozhodnúť o pozbavení, prípadne obmedzení ich svojprávnosti. Takejto osobe však súd musí ustanoviť aj opatrovníka, preto ťažko hovoriť, že osoba je diskriminovaná. Možno to hodnotiť aj tak, že súd svojím rozhodnutím práve nedostatok, ktorým mentálne retardovaná alebo psychicky chorá osoba trpí, napráva.

Zdravotne postihnutým ľuďom sa podľa ústavy poskytujú nielen zvýšená ochrana pri práci a osobitné pracovné podmienky, ale podobne ako mladiství, majú právo aj na osobitnú ochranu v pracovných vzťahoch a na pomoc v príprave na povolanie. Tak ako všetci občania, majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu.

Napriek tomu, čo je uvedené vyššie, máme však v ochrane zdravotne postihnutých spoluobčanov ešte čo doháňať. Vysoké obrubníky na prechodoch pre chodcov, ktoré robia problémy aj zdravým, nieto vozíčkarom, nedostatok bezbariérových bytov, prechodov, výťahov. Naš štát zatiaľ nestačí financovať všetky tieto potrebné veci, a preto pomoc môžu poskytnúť aj rôzne nevládne organizácie, fondy a nadácie, bez existencie ktorých si skutočnú demokraciu nemožno predstaviť.

4 Postavenie ťažšie rozpoznateľných menšín

Za ťažšie rozpoznateľné vyčlenené skupiny možno považovať napríklad homosexuálov, transvestitov, príslušníkov rôznych náboženských siekt, fajčiarov a pod. Miera a potreba ich ochrany, či naopak legálnej diskriminácie (páchatelia trestných činov) je rôzna a závisí od rôznych faktorov. Medzi iným od náboženských, kultúrnych, regionálnych tradícií a pod.

Postoj k týmto menšinám sa v poslednom čase rýchlo mení. V niektorých krajinách už uvažujú o legalizácii právneho inštitútu podobného manželstvu pre homosexuálov (pohlavný styk medzi dospelými homosexuálmi nie je trestný ani u nás), štát môže obmedziť činnosť len takých siekt, ktoré vyslovene

nabádajú k obmedzovaniu práv iných, prípadne tieto práva priamo obmedzujú. Vychádza sa pritom zo zásady, že sloboda a právo človeka môžu byť obmedzené len rovnakou slobodou a právom iného človeka. Inak povedané, nepripúšťa sa bezdôvodne ubližovať iným, pretože majú právo na to, aby sa im bezdôvodne neubližovalo.

RESUMÉ

12
45
57

Slobodu v krajine možno najistejšie posúdiť podľa rozsahu ochrany, ktorú zaručuje menšinám. Ochrana menšín sa postupne zvyšovala, súbežne s vývojom moderných štátov. V súčasnosti je vo všeobecnosti akceptovaný už nielen princíp nediskriminácie, ale i princíp osobitnej ochrany, to znamená, že príslušníkom menšín sa priznávajú aj zvláštne práva, ktoré väčšina nepotrebuje. Ochranu menšín, najmä národnostných a náboženských, zabezpečujú medzinárodné organizácie na ochranu ľudských práv. Prijali celý rad dokumentov, ktoré sa z veľkej väčšiny stali súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky.

OTÁZKY

- ❶ Súhlasíte s tým, že jedným z princípov demokracie je princíp obmedzenej väčšiny? Ak áno, prečo? Ak nie, prečo?
- ❷ Vysvetlite princíp nediskriminácie vyčlenených skupín. Ako je tento princíp zaručený v našom právnom poriadku?
- ❸ Potrebujú menšiny aj ochranu systémom špecifických práv? Ak áno, ktoré menšiny, ktoré práva a prečo? Ak nie, prečo?
- ❹ Možno u nás pred súdom hovoriť v jazyku národnostnej menšiny?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Podľa dokumentov Rady Európy z roku 1994 ku kampani Mládež proti rasizmu, antisemitizmu, xenofóbii a intolerancii vedie k neznášanlivosti aj život v sociálnej a kultúrnej izolácii. Ten, kto pozná len jednu kultúru, jeden politický systém alebo životný štýl, si namýšľa,

že len jeho vlastný spôsob života je prirodzený a správny. Ak sa iní v niečom líšia, potom ich vníma ako menejcenných, zaostalých, nenormálnych a ako tých, čo ohrozujú jeho istoty a tradičné hodnoty. Pokúste sa v tejto súvislosti definovať intoleranciu ako takú a potom aj vo vzťahu k menšinám. Skúste si počas troch minút napísať všetky slová, ktoré vám zídu na um pri slove intolerancia a všetky slová, na ktoré si môžete spomenúť pri slove tolerancia. Výsledok si potom porovnajte.

- ② Ste predstaviteľom štátnej správy v meste, kde žije 72% Slovákov, 21% Rómov a 7% Rusínov. Obrátia sa na vás zástupcovia miestneho spolku Rusínov s požiadavkou, aby mesto i ulice mohli byť označené aj názvami v ich materinskom jazyku. Niekoľko rodičov rómskych žiakov zas bude požadovať, aby sa ich deti učili aj rómsky jazyk a aby v škole v rámci vyučovania získavali poznatky aj o rómskej kultúre. Ako budete postupovať?
- ③ Ste sudca a máte riešiť prípad skupiny troch mladých ľudí, na ktorých prokurátor podá obžalobu za to, že na námestí vykrikovali heslá "Cigáni a Židia do plynu", "Maďari za Dunaj" a pod. Jeden z nich navyše kreslil na steny v meste hákové kríže. Všetci boli pod vplyvom alkoholu, súdne trestaní zatiaľ neboli a v škole patria všetci traja medzi lepších žiakov. Odsúdili a potrestali by ste ich? Ak áno, prečo? Ak nie, prečo?

Peter Kresák

PRÁVNÝ PORIADOK DEMOKRATICKÝCH ŠTÁTOV

(základná charakteristika a vznik právneho poriadku, právny poriadok SR, Národná rada SR, jej postavenie v systéme štátnych orgánov, zákonodarný proces, vládne nariadenia, nariadenia obecných samospráv)

V predchádzajúcich častiach sme zisťovali, čo je to právny poriadok, čomu slúži a ako sa vyvíjal v jednotlivých etapách vývoja ľudskej spoločnosti.

Zistili sme, že právny poriadok tvorí súbor všeobecne záväzných právnych noriem, ktoré platia v určitom štáte, že je zárukou zachovania štátu i ochranou základných hodnôt spoločnosti, ktorá sa pretransformovala do štátneho útvaru.

Vieme tiež, že objektom právnych noriem, ktoré tvoria právny poriadok určitého štátu, sú rozličné oblasti spoločenských vzťahov (**podľa spoločenských vzťahov, ktoré upravujú, zaraďujeme právne normy do právnych odvetví – napr. do odvetvia štátneho práva, správneho (administratívneho) práva, občianskeho práva alebo pracovného práva**), že právne normy majú svoj osobitný obsah (**upravujú práva a povinnosti**), vzťahujú sa na určité subjekty (**účastníci právnych vzťahov – napr. fyzické osoby, štátni občania, štát, rozličné organizácie a pod.**) a sú neoddeliteľne spojené so štátom (**štátne orgány právo tvoria, uplatňujú a jeho porušenie sankcionujú**).

Pri charakteristike právnych noriem je rovnako významná ich obsahová aj formálna stránka.

Právo občanov postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a základných slobôd, je napríklad vyjadrené v článku 32 Ústavy Slovenskej republiky, zatiaľ čo povinnosť každého, kto nájde zbraň alebo strelivo, bezodkladne oznámiť svoj nález najbližšiemu policajnému útvaru, prípadne ho tomuto útvaru odovzdať, je formulovaná v §46 zákona NR SR č. 246/1993 Zb. o zbraniach a strelive v znení neskorších zmien.

Právo občanov na odpor je teda formulované a garantované v základnom zákone Slovenskej republiky a povinnosť každého nálezcu oznámiť, prípadne odovzdať zbraň alebo strelivo v zákone Národnej rady SR.

Obidve právne normy (formulujúce právo i povinnosť), aj keď majú rozdielnú formu, sú súčasťou nášho právneho poriadku.

Všeobecne možno konštatovať, že právne normy, ktoré tvoria právny poriadok určitého štátu, môžu mať síce rozličné formy, no každú z nich musí stanoviť alebo uznať štát.

Forma, v ktorej sú vyjadrené (formulované) jednotlivé právne normy, je preto osobitným znakom právneho poriadku každého štátu.

Rozdielny historický vývoj i rozdielne právne tradície spôsobili, že formy, v ktorých je vyjadrené platné a záväzné právo v určitom štáte, nie sú vždy rovnaké.

Všeobecne možno konštatovať, že súčasťou právneho poriadku štátu môžu byť najmä:

- **normatívne právne akty (všeobecne záväzné predpisy, ktoré obsahujú právne normy a vznikli ako výsledok normotvornej činnosti niektorého z orgánov oprávnených na ich tvorbu – ústava, ústavné zákony, základné zákony, zákony, zákonné opatrenia, dekréty prezidenta, vládne nariadenia, vyhlášky, všeobecne záväzné nariadenia miestnych samospráv a ďalšie všeobecne záväzné právne predpisy),**
- **normatívne zmluvy (medzinárodné zmluvy, ktoré určitý štát ratifikoval a riadne vyhlásil),**
- **precedensy (rozhodnutia súdov alebo orgánov štátnej správy, ktoré formulujú právne normy alebo dopĺňajú ich medzery a ktorým sa priznáva všeobecná záväznosť),**
- **právne obyčaje (obyčaje, ktoré obsahujú určité práva alebo povinnosti, o ktorých správnosti je určitá spoločnosť presvedčená a ktoré dlhodobo rešpektuje a zachováva),**
- **právna náuka (názory významných právnikov vyjadrené v knihách a teoretických spisoch).**

Zatiaľ čo štáty kontinentálnej Európy v súčasnosti uznávajú za svoje základné právne formy zväčša normatívne právne akty a normatívne zmluvy, štáty, ktorých právny poriadok má svoj základ v Anglicku (štáty tzv. anglo-amerického právneho systému), pripisujú prakticky rovnaký význam aj precedensom a tradične aj neformalizovaným právnym obyčajom, ako i právnej náuke.

Slovenská republika je od 1. januára 1993 samostatným štátom, ktorý sa riadi vlastným právnym poriadkom.

Podoba nášho súčasného právneho poriadku je podmienená osobitným historickým i ústavným vývojom a rovnako aj súčasným medzinárodným postavením Slovenskej republiky (**členstvo v Rade Európy a ďalších medzinárodných organizáciách**).

Jeho základnými prameňmi sú normatívne právne akty a normatívne zmluvy (**hoci v minulosti sa na území Slovenska uplatňovalo napríklad v občianskoprávných vzťahoch aj obyčajové právo**) a stále väčší význam nadobúdajú aj rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky.

Na vrchole nášho právneho poriadku stojí Ústava Slovenskej republiky a ústavné zákony. Jeho súčasťou sú však aj medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika transformovala do vlastného právneho systému (**ratifikovala a vyhlásila stanoveným spôsobom**), zákony a ostatné všeobecne záväzné právne predpisy bývalej Českej a Slovenskej federatívnej republiky (**ak neodporujú Ústave Slovenskej republiky**), zákony Národnej rady Slovenskej republiky, všeobecne záväzné nariadenia miestnej samosprávy a vykonávacie právne predpisy (**nariadenia vlády SR, normatívne právne akty ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy – vyhlášky, opatrenia a výnosy, všeobecne záväzné nariadenia orgánov miestnej samosprávy vydávané vo veciach, v ktorých obec plní úlohy štátnej správy, ako aj nariadenia miestnych orgánov štátnej správy**).

Štruktúru právneho poriadku Slovenskej republiky a spôsob jeho tvorby upravuje ústava a na ňu nadväzujúce podrobnejšie právne predpisy (**napr. zákon o rokovanom poriadku Slovenskej národnej rady, zákon o obecnom zriadení a ďalšie**).

Právny poriadok Slovenskej republiky teda pozostáva z viacerých druhov právnych predpisov, ktoré obsahujú právne normy rozličnej právnej sily (**právna sila vyjadruje miesto právnej normy v štruktúre právneho poriadku a jej podriadenosť právnym normám vyššej právnej sily**).

Právne predpisy prijímajú rozličné orgány verejnej moci (štátne orgány a orgány samosprávy), vznikajú odlišným spôsobom a nemajú rovnaké miesto v hierarchickej štruktúre právneho poriadku.

Vnútrotná štruktúra právneho poriadku Slovenskej republiky sa odvodzuje od najvýznamnejšieho právneho predpisu – ústavy. Tak je to vo všetkých štátoch, ktoré prijali písanú ústavu ako svoj základný zákon.

Právne predpisy, ktoré túto štruktúru utvárajú, sú hierarchicky usporiadané do niekoľkých stupňov podľa svojej právnej sily. Dôsledne sa vyžaduje, aby

právne predpisy nižšej právnej sily boli v súlade s právnymi predpismi vyššej právnej sily a zároveň aby existoval medzi nimi určitý **harmonický súlad** (to znamená, že spoločenské ciele, ktoré sledujú jednotlivé právne predpisy, si nesmú vzájomne protirečiť). Právne predpisy nižšej právnej sily teda môžu podrobnejšie upravovať určitú problematiku už upravenú v právnom predpise vyššej právnej sily, no ich obsah nesmie odporovať vyšším normám (**zákon musí byť v súlade s ústavou, nariadenie vlády so zákonom, vyhláška ministerstva so zákonom a pod.**).

Celkovú účinnosť pôsobenia právneho poriadku významne posilňuje jeho **prehľadnosť a zrozumiteľnosť**.

Tvorcovia právneho poriadku sa musia snažiť dodržať všetky uvedené zásady ako pri výstavbe jednotlivých právnych odvetví (občianske právo, trestné právo, medzinárodné právo a pod.), tak pri zostavovaní a formulovaní konkrétnych právnych predpisov. Najmä pre bežného občana je mimoriadne významné, aby všetky právne predpisy boli jasne, stručne a vecne formulované, aby boli zrozumiteľné a prehľadné.

Hierarchická štruktúra právnych predpisov v Slovenskej republike

Ústava SR, ústavné zákony a výsledky referenda so silou ústavného zákona.

Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách.

Zákony, ostatné medzinárodné zmluvy a výsledky referenda o "iných dôležitých otázkach verejného záujmu".

Nariadenia vlády a vyhlášky, resp. výnosy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy.

Všeobecne záväzné nariadenia orgánov územnej samosprávy a miestnych orgánov štátnej správy.

- Na vrchole pyramídy právnych predpisov Slovenskej republiky je **Ústava Slovenskej republiky**. Priznáva sa jej postavenie základného zákona a zároveň základného prameňa práva.

Obsahu ústavy preto musí zodpovedať nielen obsah noriem ucelených právnych odvetví, povedzme trestného či rodinného práva, ale napríklad aj obsah pravidiel cestnej premávky, nariadenia obce o podmienkach chovu psov v obytných domoch a pod. V súlade s ústavou musí byť ako obsah, tak praktický výklad a každodenné uplatňovanie jednotlivých právnych noriem.

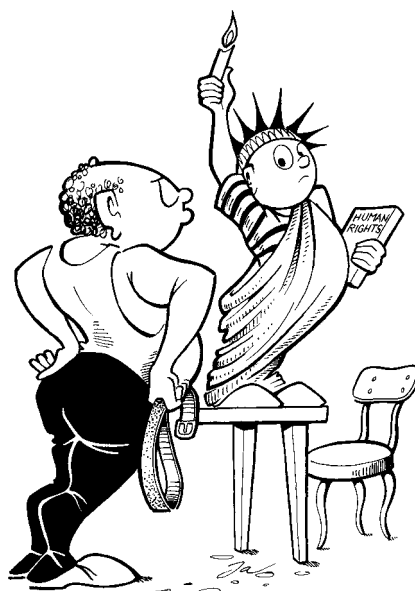
Z uvedeného vidno, aké je potrebné, aby občania poznali aspoň podstatu svojej ústavy. Práve tieto vedomosti im môžu pomôcť v každodennom živote lepšie uplatňovať i chrániť svoje základné práva a slobody, brániť sa napríklad voči prípadným neprimeraným zásahom orgánov verejnej moci.

Ústavu Slovenskej republiky možno meniť iba **ústavnými zákonmi**, ktoré prijíma osobitným legislatívnym postupom Národná rada Slovenskej republiky. Ústavné zákony NR SR majú v hierarchii právneho poriadku Slovenskej republiky rovnaké postavenie ako sama ústava. **(Okrem odlišných názvov existuje medzi nimi ešte jeden formálny rozdiel: ústava je veľký, ucelený a vnútorne usporiadaný súbor ústavných noriem, zatiaľ čo ústavné zákony spravidla obsahujú iba niekoľko ústavných noriem.)**

V zmysle článku 7 Ústavy Slovenskej republiky o vstupe do štátneho zväzku s inými štátmi alebo o vystúpení z tohto zväzku sa rozhodne ústavným zákonom s následným referendum. Referendu, ktoré musí potvrdiť platnosť takéhoto ústavného zákona, sa preto priznáva právna sila ústavného zákona.

- Na ďalšom stupni v hierarchickej štruktúre právnych predpisov Slovenskej republiky sú **medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách**, ktoré Slovenská republika ratifikovala a zákonným spôsobom vyhlásila, ak zabezpečujú viac základných práv a slobôd ako zákony Národnej rady SR. Takýmto medzinárodným zmluvám priznáva sama ústava prednosť pred zákonmi Národnej rady Slovenskej republiky.

Rovnaké postavenie majú medzinárodné zmluvy o ľudských právach a slobodách, ktorými bola viazaná ČSFR a ktoré prevzala Slovenská republika. Sú to Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach a Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

(Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach ratifikovala Československá socialistická republika 23. decembra 1975, v Zbierke zákonov vyhlásila obidva dokumenty vyhláškou Ministerstva zahraničných vecí ČSFR č. 120/1976 Zb. Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd v znení protokolov č. 3, 5 a 8 bol podpísaný v mene Českej a Slovenskej federatívnej republiky 21. februára 1991. V súlade s platným právnym poriadkom ho následne ratifikoval prezident ČSFR a vyhlásený bol v Zbierke zákonov pod č. 209/1992 Zb.)

V prípadnom spore, ktorá z ďalších medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách skutočne zabezpečuje väčší rozsah práv a slobôd ako zákony Slovenskej republiky, môže dať konkrétnu odpoveď jedine Ústavný súd SR. Tento nezávislý súdny orgán kontroly ústavnosti je oprávnený podávať, za stanovených podmienok, záväzný výklad ústavných

zákonov, a teda aj odpovedať na otázku, ktoré ďalšie medzinárodné zmluvy sú nadradené obsahu Ústavy Slovenskej republiky.

- S ústavou, ústavnými zákonmi i nami prijatými medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a slobodách musia byť v súlade **zákony**, ktoré sú výsledkom normotvornej činnosti Národnej rady Slovenskej republiky. Na rovnakom hierarchickom stupni ako zákony NR SR sú všetky ostatné **medzinárodné zmluvy**, ktoré uzatvorila Slovenská republika a bežným zákonom vyhlásila Národná rada SR, ako aj **výsledky referenda**, ktorým môžu občania v zmysle ústavy rozhodovať o "iných dôležitých otázkach verejného záujmu".
- Problematiku, ktorú upravila Národná rada SR vo svojich zákonoch alebo je upravená v riadne uzavretých a vyhlásených medzinárodných zmluvách, treba obvykle podrobnejšie rozpracovať (**rozviesť obsah zákona, upraviť postavenie a činnosť orgánov a inštitúcií, ktoré sa zriadili zákonom, špecifikovať prípadné výnimky z pravidiel obsiahnutých v zákone a pod.**).

Toto je spravidla obsahom tzv. vykonávacích právnych predpisov (**nazývajú sa aj odvodené alebo druhotné právne predpisy**). Prijímajú ich orgány výkonnej moci Slovenskej republiky (**vláda, ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy**) a tvoria ďalší stupeň v hierarchickej štruktúre právneho poriadku Slovenskej republiky. Medzi vykonávacie právne predpisy patria **nariadenia vlády, vyhlášky, resp. výnosy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy**.

Z hľadiska postavenia v právnom poriadku neexistuje rozdiel medzi nariadením vlády, vyhláškou či výnosom ministerstva alebo iného ústredného orgánu štátnej správy. Závažný rozdiel je však v tom, že vládu SR priamo ústava zmocňuje prijímať nariadenia, zatiaľ čo ministerstvám a ostatným ústredným orgánom štátnej správy musí takéto zmocnenie udeliť priamo zákon alebo medzinárodná zmluva, ktoré majú v rámci svojej právomoci podrobne rozpracovať.

Obsah všetkých odvodených právnych predpisov musí zodpovedať Ústave SR a zákonom alebo medzinárodným zmluvám, na vykonanie ktorých boli prijaté.

- Právne predpisy, tzv. **všeobecne záväzné nariadenia**, môžu prijímať aj orgány územnej samosprávy (obecné či mestské zastupiteľstvá), miestne či mestské orgány štátnej správy i obyvatelia obcí a miest v miestnom referende. Na rozdiel od všetkých vyššie uvedených právnych predpisov všeobecne záväzné nariadenia neplatia na území celej Slovenskej republiky, ale iba na území obce, ktorej orgán ich prijal.

(Ak by napríklad Obecné zastupiteľstvo v obci Jakubov prijalo všeobecne záväzné nariadenie zakazujúce konzumáciu alkoholických nápojov na verejných priestranstvách, zákaz by sa vzťahoval na osoby, ktoré sa nachádzajú na území Jakubova, zatiaľ čo obyvatelia susednej obce Kostolište by si mohli svoje pivo aj naďalej popíjať pred miestnym

pohostinstvom. Ak by však takéto rozhodnutie prijala Národná rada Slovenskej republiky formou zákona, toto potešenie by si, v prípade dobrého počasia, museli odprieť nielen obyvatelia všetkých miest a obcí Slovenska, ale aj ostatné osoby, ktoré sa nachádzajú na území Slovenskej republiky.)

Všeobecne záväzné nariadenia vydávané na miestnej úrovni musia splniť požiadavku ústavnosti a zákonnosti. Znamená to, že ich obsah i spôsob uplatňovania musia byť v súlade s Ústavou SR, platnými zákonmi a všetkými ďalšími nadradenými právnymi predpismi.

9.1 Vznik právneho poriadku

O tvorbe Ústavy Slovenskej republiky a možnosti referenda už bolo hovorené v predchádzajúcich častiach. Teraz sa zameriame na navrhovanie, prerokúvanie, schvaľovanie a publikovanie najčastejšie používaných právnych predpisov – zákonov Národnej rady Slovenskej republiky. Tento zákonodarný (legislatívny) proces prebieha v Národnej rade Slovenskej republiky, hoci v ňom intenzívne spolupôsobia, najmä v prípravnom štádiu, aj orgány výkonnej moci.

(Ak je navrhovateľom zákona vláda, legislatívny proces začína na legislatívnom odbore vlády alebo toho ministerstva, ktoré iniciuje jeho prijatie, pokračuje v legislatívnej rade vlády a v samotnej vláde, ktorá musí návrh prijať, a až potom sa dostáva pred poslancov NR SR. Proces prijímania nariadení vlády, vyhlášok a výnosov ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy, ako aj všeobecne záväzných nariadení miestnej samosprávy a štátnej správy je menej formalizovaný.)

Postavenie Národnej rady SR definuje prvý oddiel piatej hlavy Ústavy Slovenskej republiky (Zákonodarná moc).

Vnútrotnú organizáciu, ako aj pravidlá činnosti NR SR upravuje zákon NR SR č.350/1996 Zb. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky (Rokovací poriadok NR SR).

Ústava SR definuje Národnú radu SR ako jediný ústavodarný a zákonodarný orgán Slovenskej republiky. NR SR je zároveň najvyšší zastupiteľský zbor a najvyšší orgán štátnej moci v Slovenskej republike. Toto jej postavenie sa odvodzuje od deklarovanej suverenity ľudu a uplatňovanej zastupiteľskej demokracie **(v zmysle ústavy štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo).**

Budova Národnej rady Slovenskej republiky v Bratislave, 1995.

Podľa ústavy do zákonodarnej pôsobnosti NR SR patrí prijímať samu ústavu, ústavné zákony a zákony a kontrolovať, ako sa tieto právne predpisy dodržiavajú. Keďže zákony NR SR sú hlavným prameňom právneho poriadku Slovenskej republiky, je potrebné venovať pozornosť predovšetkým zákonodarnej pôsobnosti Národnej rady SR.

Ústava určuje iba základné prvky jednotlivých etáp zákonodarného procesu. Jeho podrobnejšiu právnu úpravu možno nájsť v zákone o rokovacom poriadku NR SR, pričom niektoré praktické návody pre legislatívnu prácu poslancov i orgánov štátnej správy (**ministerstiev a iných ústredných orgánov štátnej správy**), ktoré sa spolupodieľajú na zákonodarnom procese, možno nájsť napr. aj v legislatívnych pravidlách tvorby zákonov, ktoré schválila Národná rada Slovenskej republiky svojím uznesením č. 519 dňa 18. decembra 1996 (publikované pod č. 19/1997 Z.z.), a v ďalších predpisoch. Legislatívne pravidlá sú pre navrhovateľa zákona záväzné.

Zákonodarný proces vo všetkých demokratických štátoch pozostáva z viacerých štádií, v ktorých sa musia dodržať presne stanovené formálne kroky.

Prvým krokom je zákonodarná iniciatíva (**formalizovaný proces podávania legislatívnych návrhov**), druhým rokovanie o legislatívnom návrhu v orgánoch zákonodarného zboru (**výbory, komisie a pod.**), proces pokračuje v pléne rokovaním a hlasovaním o návrhu, potom schválený návrh podpíšu oprávnené subjekty (**majú možnosť vyvolať opakované hlasovanie v zákonodarnom zbore za rovnakých alebo zmenených podmienok – právo veta**) a nakoniec sa už schválený zákon vyhlási a publikuje.

9.2 Zákonodarná iniciatíva

Pod týmto pojmom rozumieme formalizovaný postup, ktorým sa zákonodarnému orgánu (parlamentu) predkladá návrh na prijatie zákona. Môže to byť návrh úplne novej právnej normy alebo iba návrh na zmenu už existujúceho zákona.

Ústavy a rokovacie poriadky parlamentov presne vymedzujú subjekty (osoby alebo orgány), ktoré sú oprávnené podávať parlamentu návrhy zákonov (**subjekty nadané právom zákonodarnej iniciatívy**). Ak predloží legislatívny návrh ktokoľvek iný, parlament naň spravidla neprihliada. Môže si ho však osvojiť niektorý kvalifikovaný subjekt (napríklad poslanci, ak návrh príde od voličov ich volebného obvodu), čo mu potom otvorí cestu do parlamentu.

Právo zákonodarnej iniciatívy zvyčajne majú:

- členovia zákonodarných zborov (jednotlivo alebo v skupinách),
- vláda,
- stanovený počet občanov
- a osobitné subjekty pri konkrétnych návrhoch zákonov.

(Ústavné systémy anglo-amerických štátov umožňujú v ich parlamentoch podávať aj tzv. súkromné návrhy. Ak parlament takýto návrh schváli, vznikne osobitná právna norma, ktorej platnosť sa obmedzuje iba na určitú skupinu osôb alebo na konkrétne stanovené časti štátneho územia.)

a) Zákonodarná iniciatíva členov zákonodarných zborov

Zo samej podstaty zastupiteľskej demokracie vyplýva, že zákonodarná iniciatíva v prvom rade patrí zástupcom ľudu – členom zákonodarného orgánu.

V súlade s klasickým ponímaním parlamentarizmu **(učenie o postavení, štruktúre a činnosti parlamentov)** sa zákonodarná iniciatíva chápe ako **subjektívne právo každého zvoleného člena zastupiteľského zboru**, ktoré sa realizuje osobne a ktoré nemožno prenášať na inú osobu **(ústavný systém USA napr. priamo vylučuje kolektívne uplatňovanie zákonodarnej iniciatívy)**. Ale ak porovnávame uplatňovanie zákonodarnej iniciatívy v moderných demokraciách, vidíme, že niektoré ústavné systémy priznávajú toto právo iba skupine poslancov.

(Základný zákon SRN napríklad požaduje, aby zákonodarná iniciatíva "vychádzala zo spolkového snemu". Toto ustanovenie ďalej precizuje zákon o rokovanom poriadku spolkového snemu, ktorý požaduje, aby zákonodarná iniciatíva každého poslanca bola podporená minimálne toľkými členmi parlamentu, koľkí sú oprávnení vytvoriť "politickú frakciu" (politický klub), alebo piatimi percentami členov spolkového snemu – v súčasnosti je to až 34 poslancov.)

Súhlas viacerých členov zákonodarného orgánu ako podmienku pre uplatnenie zákonodarnej iniciatívy po prvýkrát vyžadovalo porevolučné francúzske národné zhromaždenie. Navrhovateľ právneho predpisu musel totiž najprv vysvetliť plénu obsah a ciele normy a až keď s jeho návrhom poslanci súhlasili, začal formálne zákonodarný proces a návrh dostali orgány parlamentu na podrobnejšie skúmanie.

Podobný spôsob predkladania legislatívnych návrhov požadujú v súčasnosti napr. **ústavy Belgicka, Španielska, Švajčiarska a Luxemburska.**

(Ústavný systém Slovenskej republiky takúto koncepciu doposiaľ neprijal. Umožňuje podávať legislatívne návrhy aj jednotlivým poslancom.)

b) Zákonodarná iniciatíva vlády

Zákonodarná iniciatíva je súčasťou procesu, ktorého výsledkom je vznik právneho predpisu, a teda v zmysle teórie deľby moci patrí zákonodarná iniciatíva zákonodarnej moci. Ústavné systémy mnohých štátov ju však priznávajú aj vláde (výkonnej moci), a to v tých krajinách, kde majú parlamentnú formu vlády, pričom spravidla nie je rozhodujúce, či poslanci môžu byť zároveň aj členmi vlády **(napr. Veľká Británia, Taliansko)**, alebo nemôžu **(Francúzsko)**.

Zástancovia tohto riešenia vychádzajú z faktu, že hlavnou náplňou výkonnej moci je uvádzať zákony do života, čo ich vedie k presvedčeniu, že práve vláda najlepšie vie, kde sa zákonodarca prípadne dopustil omylu a ako možno chybu odstrániť. Zároveň argumentujú, že práve výkonná moc môže posúdiť, ktorá právna úprava je skutočne potrebná, resp. či sa niektorá navrhovaná úprava dá uviesť do života, alebo nedá.

V krajinách, kde uplatňujú pôvodnú Montesquieuovu teóriu del'by moci, striktné oddeľujúcu zákonodarnú a výkonnú moc, považujú legislatívne návrhy vlády za zasahovanie vlády do oblasti, ktorá náleží výlučne zákonodarnému orgánu. Napr. Ústava Spojených štátov amerických nepripúšťa priame uplatňovanie vládnej zákonodarnej iniciatívy.

(Ústavný systém Slovenskej republiky je založený na parlamentnej vládnej forme. Napriek tomu, že požaduje, aby poslanci, ak sa stanú členmi vlády, nevykonávali svoj poslanecký mandát, zveruje právo zákonodarnej iniciatívy aj vláde.)

c) Zákonodarná iniciatíva občanov

Suverenita ľudu, hoci realizovaná zastupiteľskou formou, podporuje riešenie, aby návrhy právnych predpisov priamo podávali aj občania. Viaceré štáty anglo-amerického i kontinentálneho právneho systému poznajú legislatívnu "ľudovú iniciatívu". Po splnení určitých formálnych podmienok umožňujú svojim občanom, aby priamo, vlastnými legislatívnymi návrhmi, iniciovali prerokúvanie a prijatie zákonov.

(Napri. v americkom štáte Michigan môžu občania predložiť už sformulovaný návrh zákona, ak je doplnený petíciou, ktorú podpísalo minimálne 8% z celkového počtu voličov zúčastnených na ostatných voľbách guvernéra. Podľa Ústavy spolkovej krajiny Bavorsko musí takýto návrh podporiť desatina z celkového počtu oprávnených voličov a jeho iniciátori musia občanom predložiť návrh zákona spolu s dôvodmi, ktoré ich viedli k jeho vypracovaniu. V Taliansku musí podpísať vypracovaný legislatívny návrh, už rozdelený do jednotlivých článkov, minimálne 50 000 voličov. Podobnú úpravu majú v Rakúsku a vo Švajčiarsku. Ústava Slovenskej republiky neposkytuje občanom takúto možnosť.)

d) Zákonodarná iniciatíva osobitných subjektov

V osobitných prípadoch môžu v niektorých štátoch podávať návrhy právnych predpisov aj také subjekty, ktoré síce nie sú nadané všeobecnou zákonodarnou iniciatívou, no existujú predpoklady, že určitú problematiku poznajú a dokážu predložiť kvalifikované legislatívne návrhy. Vo **Veľkej Británii, Fínsku a Švédsku** sa pri legislatívnych návrhoch, ktoré zasahujú do života cirkví, priznáva právo zákonodarnej iniciatívy cirkevným orgánom. V **Taliansku** sa pri legislatívnych návrhoch orientovaných na hospodársky systém priznáva toto právo osobitnému orgánu – Národnej rade hospodárstva a práce a návrhy legislatívnych úprav súvisiacich s postavením autonómnych oblastí môžu

podávať reprezentatívne orgány autonómií. Obdobná úprava existuje napríklad v Španielsku.

Subjekty nadané právom zákonodarnej iniciatívy v ústavnom systéme Slovenskej republiky

Podávať návrhy zákonov v Národnej rade Slovenskej republiky sú ústavou oprávnení:

- **jednotliví poslanci národnej rady,**
- **výbory národnej rady**
- **a vláda Slovenskej republiky.**

Podľa platného rokovacieho poriadku NR SR návrh zákona obsahuje paragrafované znenie a dôvodovú správu.

(Znenie návrhu zákona musí byť zrozumiteľné a musí byť z neho zrejmé, čo sa má zákonom dosiahnuť. Dôvodová správa musí obsahovať zhodnotenie súčasného stavu najmä z hľadiska spoločenského, ekonomického a právneho, zdôvodnenie potreby novej zákonnej úpravy, spôsob jej vykonania, jej hospodársky a finančný dosah a niektoré ďalšie náležitosti. Významnou je skutočnosť, že v dôvodovej správe sa musí uviesť súlad návrhu zákona s ústavou, jeho súvislosť s inými zákonmi a medzinárodnými zmluvami, ako aj súlad s právom Európskej únie vypracovaný formou doložky zlučiteľnosti návrhu s právom Európskej únie.)

Oprávnené subjekty podávajú návrh zákona v písomnej forme, v potrebnom počte výtlačkov a v elektronickej forme predsedovi NR SR. Ak sa má podľa zákona vydať vykonávací predpis, predseda NR SR môže vyžiadať od navrhovateľa zákona návrh tohto vykonávacieho predpisu. Ak podaniu návrhu zákona predchádzala verejná diskusia, navrhovateľ zákona predloží aj jej zhodnotenie.

Ak návrh zákona podá poslanec alebo výbory NR SR a návrh obsahuje požadované náležitosti, predseda NR SR ho doručí vláde a požiada ju o stanovisko k nemu v lehote do 30 dní. Ak vláda nezaujme stanovisko k predloženému návrhu v stanovenej lehote, NR SR o ňom môže začať rokovať aj bez stanoviska vlády. Ak vláda doručí svoje stanovisko dodatočne, NR SR ho môže pri svojom rokovaní zohľadniť.

9.3 Prerokúvanie a schvaľovanie návrhu zákona

Prerokúvanie a schvaľovanie návrhov zákonov v parlamente sa právom považuje za najvýznamnejšiu súčasť zákonodarného procesu. Tu sa takmer vždy dotvára obsah právneho predpisu i jeho konkrétne paragrafované znenie. V tejto etape zákonodarného procesu zohrávajú, pochopiteľne, rozhodujúcu úlohu poslanci,

hoci niektoré ústavy umožňujú aj výkonnej moci priamo ovplyvňovať túto činnosť **(Francúzsko)**.

Konečnému schváleniu návrhu zákona, ktoré sa uskutočňuje formou záverečného hlasovania v pléne parlamentu, predchádza tvorba legislatívneho návrhu a diskusia o ňom v parlamentných orgánoch **(výbory, podvýbory a ďalšie)** a v pléne.

Tento proces má názov "čítania" (ich počet zvyčajne neupravujú priamo ústavy, prenechávajú to na autonómne rozhodnutie parlamentov v ich rokovacích poriadkoch).

Postavenie parlamentných výborov v legislatívnom procese nie je vo všetkých demokratických štátoch rovnaké. Všade sa usilujú čo najpresnejšie zistiť názory verejnosti na prerokúvaný návrh zákona, a preto spravidla organizujú stretnutia s občanmi a predstaviteľmi profesných či iných záujmov (lobbystami), no rozdielne sú najmä oprávnenia výborov nakladať s výsledkami svojej práce.

(Azda najvplyvnejšie postavenie majú výbory oboch snemovní Kongresu USA. Ak majú výhrady k obsahu predloženého návrhu, nemusia ho ani vrátiť do snemovne, ktorá ich poverila jeho štúdiom. Fakticky tak ukončia zákonodarný proces ešte predtým, ako by sa návrhom zákona vôbec mohla zaoberať celá snemovňa.)

Druhé čítanie návrhu zákona sa spravidla koná už v celej snemovni, kam sa návrh vracia spolu so stanoviskom výborov, ktoré sa jeho obsahom podrobnejšie zaoberali. Všetci poslanci diskutujú o návrhu, ktorý predložili výbory (rozprava), a hlasovaním rozhodujú o znení jednotlivých ustanovení. Ak počas diskusie dôjde k závažnejším obsahovým zmenám, zapracujú sa do textu a po určitom čase je doplnený návrh opätovne predložený na rokovanie celej snemovne.

Legislatívny proces spravidla končí hlasovaním prítomných poslancov snemovne o celom predloženom legislatívnom návrhu.

(Ústavný systém Talianska napríklad umožňuje, aby o niektorých legislatívnych návrhoch rozhodli s konečnou platnosťou iba parlamentné výbory.)

Záverečné hlasovanie je neopakovateľné a neodvolateľné.

(Výnimku poznajú rokovacie poriadky oboch snemovní Kongresu USA. Požadujú, aby sa po záverečnom hlasovaní konalo tzv. opätovné zváženie hlasovania. Ide vlastne o opakované hlasovanie, ktoré však môže mať odlišný výsledok.)

Ak ústavný systém konkrétnej krajiny vyžaduje pre platnosť právneho predpisu súhlas občanov, referendum sa koná až potom, čo návrh zákona schválil parlament **(abrogatívne referendum)**. Keby občania zákon neodobrili, je neplatný, a to aj napriek tomu, že ho schválil parlament.

Slovenská republika

Legislatívny proces prebieha v Národnej rade Slovenskej republiky podobne. Keď predseda NR SR obdrží návrh zákona, ktorý má všetky požadované náležitosti, bezodkladne zabezpečí, aby bol doručený všetkým poslancom. Zároveň navrhne národnej rade prideliť návrh zákona ústavnoprávnemu výboru a podľa povahy návrhu aj ďalším výborom. Predseda NR SR súčasne navrhne výbor, ktorý bude pre návrh zákona gestorským výborom. Návrh zákona sa musí doručiť poslancom najmenej 15 dní pred schôdzou NR SR, na ktorej sa uskutoční jeho prvé čítanie.

V rámci prvého čítania uvedie návrh zákona jeho navrhovateľ. Po ňom vystúpi spravodajca, ktorého určí navrhnutý gestorský výbor. O návrhu zákona sa koná všeobecná rozprava, v rámci ktorej môžu k nemu poslanci predkladať návrhy a dodatky. Po rozprave poslanci môžu rozhodnúť, že nebudú pokračovať v rokovaní o predložennom návrhu, že návrh vrátia navrhovateľovi na dopracovanie, alebo že návrh prerokujú v druhom čítaní. Ak sa rozhodnú, že návrh prerokujú v druhom čítaní, rozhodnú aj, na návrh predsedu NR SR, o jeho pridelení výborom a určia gestorský výbor. Lehota, ktorú stanoví výborom na prerokovanie návrhu zákona, nesmie byť kratšia ako 30 dní.

V rámci druhého čítania rokuje o návrhu zákona výbor (výbory), ktorému (ktorým) bol pridelený a neskôr aj národná rada. Výbor vypracuje pre národnú radu písomnú správu o výsledkoch svojej práce a určí spravodajcu, ktorý v rámci diskusie v NR SR vystúpi po navrhovateľovi zákona. Ak návrh zákona prerokovali viaceré výbory, podajú NR SR spoločnú správu, ktorú vypracuje gestorský výbor. Správa sa doručuje poslancom a navrhovateľovi zákona. Rokovanie NR SR o návrhu zákona v druhom čítaní nemôže začať skôr ako 48 hodín po doručení tejto písomnej správy všetkým oprávneným subjektom. Podávanie ďalších pozmeňujúcich alebo doplňujúcich návrhov je pri rokovaní NR SR v tejto etape legislatívneho procesu sťažené tým, že na podanie každého návrhu sa vyžaduje súhlas 15-tich poslancov.

Ak neboli v druhom čítaní schválené nijaké pozmeňujúce alebo doplňujúce návrhy, NR SR hlasuje v treťom čítaní o návrhu zákona ako celku. Ak takéto návrhy NR SR v rámci druhého čítania prijala, môže sa tretie čítanie konať najskôr na druhý deň po ich schválení. Pred záverečným hlasovaním o návrhu zákona ako celku môžu poslanci navrhnuť len prípadné opravy legislatívno-technických a jazykových chýb.

Podľa ústavy je Národná rada Slovenskej republiky schopná uznášať sa, ak je prítomná nadpolovičná väčšina všetkých poslancov (**kvórum – 76 poslancov**). Platné uznesenie môže prijať so súhlasom nadpolovičnej väčšiny prítomných poslancov (**minimálne 39 poslancov**). Ale ak národná rada hlasuje o ústavnom zákone, ktorým sa môže meniť Ústava SR alebo ktorým sa rozhoduje o zmene hraníc Slovenskej republiky (článok 3, ods. 2 ústavy) alebo o niektorých ďalších otázkach, vyžaduje sa súhlas troch pätín všetkých poslancov (**kvalifikovaná väčšina – minimálne 90 poslancov**).

Ústavné zákony, ktorými sa rozhoduje o vstupe Slovenskej republiky do štátneho zväzku s inými štátmi, alebo o vystúpení z tohto zväzku (článok 7 ústavy), musia

schváliť – okrem minimálne 90 poslancov národnej rady – aj občania **v referende (podľa tohto ustanovenia by mali napríklad občania Slovenskej republiky oprávnení voľiť rozhodovať o tom, či sa Slovenská republika stane súčasťou Európskej únie, alebo nie).**

Hlavná rokovacia sála Národnej rady Slovenskej republiky, Bratislava 1995.

Poslanci môžu hlasovať v národnej rade zdvihnutím ruky, hlasovacími lístkami alebo pomocou technického zariadenia. S použitím hlasovacieho zariadenia možno hlasovať verejne, tajne alebo osobitným procesným spôsobom, keď sa zaznamenáva, ktorý poslanec hlasoval za návrh a ktorý proti nemu (hlasovanie podľa mien).

9.4 Podpisovanie zákona a právo legislatívneho veta

Podpisovanie schváleného zákona určenými subjektmi (**predseda parlamentu, predseda vlády, ministri a prezident alebo monarcha**) má v legislatívnom procese jednak formálno-procesný a jednak materiálny význam. Viaceré ústavné systémy priamo podmieňujú platnosť parlamentom schváleného právneho predpisu formálnym súhlasom určených štátnych funkcionárov. Súhlas hlavy štátu sa vyžaduje najmä v tých parlamentných monarchiách, v ktorých sa panovník formálne pokladá za súčasť parlamentu (**Veľká Británia, Holandsko, Belgicko**).

Podpisom všetkých ústavných funkcionárov všade nepriznávajú rovnaký význam. Dokazujú to rozdielne následky, ak zákon prípadne odmietnu podpísať. Podpis predsedu parlamentu sa zvyčajne chápe iba ako potvrdenie, že formálny

postup zákonodarného orgánu pri prerokúvaní a schvaľovaní zákona bol správny, a podpis predsedu vlády (resp. iného zástupcu výkonnej moci) zasa ako záväzok vlády zákon správne vykonávať. Ak prípadne odmietnu podpísať schválený zákon, hodnotí sa to ako porušenie ich ústavných povinností a zákon je platný aj bez ich podpisov.

Podpis hlavy štátu patrí spravidla do inej kategórie, pretože súvisí s jej oprávnením vrátiť schválený zákon s vlastnými pripomienkami parlamentu na opätovné prerokovanie (**právo odkladového alebo suspenzívneho veta**). Toto právo je jednak výsledkom snahy vnútorne vyvažovať moc v štáte a jednak nástrojom vonkajšej, mimoparlamentnej politickej kontroly, či je obsah prijímaných zákonov v súlade s ústavou. Právo veta hlavy štátu môže byť tzv. "slabé", ak stačí, aby jej pripomienky odmietla v opätovnom parlamentnom hlasovaní rovnaká väčšina, aká bola potrebná na pôvodné schválenie vráteného zákona, alebo "silné", ak s pôvodne schváleným znením zákona musí súhlasiť viac poslancov (kvalifikovaná väčšina).

(Najstarší a azda najznámejší inštitút "silného" prezidentského veta poznáme v Ústave USA. Vychádza z mechanizmu vzájomných "brzd a protiváh" zákonodarnej a výkonnej moci. Výkonnú moc tu reprezentuje prezident. Zákonodarný orgán môže prezidentovo veto prelomiť, iba ak pri opakovanom hlasovaní vyjadrí svoj súhlas s pôvodným textom až dvoj tretinová väčšina členov oboch snemovní kongresu. O opakované prerokovanie už schváleného zákona môžu požiadať parlament napríklad aj prezidenti Francúzska a Talianska. V oboch prípadoch však ide o "slabé" veto, zákonodarné orgány ho prehlasujú rovnakou väčšinou hlasov, s akou pôvodne museli schváliť vrátený zákon.)

Slovenská republika

Ústava požaduje, aby zákony Národnej rady Slovenskej republiky podpísali predseda NR SR, predseda vlády a prezident SR. Formálne však zverila právo odkladového veta iba prezidentovi republiky. Ústavný zákon alebo zákon, ktorý prezident odmietne podpísať, musí v lehote 15 dní odo dňa, keď ho NR SR schválila, vrátiť národnej rade so svojimi pripomienkami.

Svoj podpis môže prezident odprieť z vlastného rozhodnutia, no musí tak urobiť vždy, keď ho o to požiada vláda. Keďže v našej republike jestvuje parlamentná forma vlády (vláda je zodpovedná parlamentu), toto ústavné riešenie pomerne netradične posilnilo postavenie výkonnej moci voči moci zákonodarnej.

Národná rada musí vrátený zákon s prípadnými prezidentovými pripomienkami opätovne prerokovať, pričom platia rovnaké procesné podmienky ako pôvodne pri prijímaní zákona (**nevyžaduje sa osobitné kvórum pri rokovaní a ani osobitná väčšina pri hlasovaní o vrátenom zákone**). Veto prezidenta SR je teda "slabé". Ak NR SR vrátený zákon opätovne schváli, musí byť stanoveným spôsobom vyhlásený.

9.5 Vyhlasovanie a publikovanie zákona

Ústavné systémy demokratických štátov zvyčajne zaväzujú hlavy štátov (prezidentov, monarchov), aby parlamentom schválený zákon stanoveným spôsobom vyhlásili (publikovali). Priamo v ústavách alebo v osobitných zákonoch (tzv. publikačných normách) je presne stanovená lehota, dokedy – po doručení zákona – to musia urobiť. Lehota nie je vo všetkých štátoch rovnaká, zvyčajne sa pohybuje v rozpätí 10 až 30 dní.

(Prezident Francúzskej republiky je napríklad povinný vyhlásiť zákon do pätnástich dní po odovzdaní schváleného zákona vláde, prezident Talianskej republiky vyhlasuje zákony do jedného mesiaca po ich schválení v parlamente a podobnú povinnosť ukladá prezidentovi aj Základný zákon Spolkovej republiky Nemecko.)

Publikovanie právnych noriem formálne završuje legislatívny proces. Oficiálne zverejnenie zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov je predpokladom ich budúcej účinnosti, podmienkou, aby sa s nimi verejnosť mohla oboznámiť a neskôr aj riadiť.

(Treba rozlišovať dva pojmy: Platnosť všeobecne záväzného právneho predpisu znamená, že predpis sa stal súčasťou právneho poriadku konkrétneho štátu. Nadobudnutie účinnosti právneho predpisu znamená, že každý je povinný riadiť sa jeho ustanoveniami.)

Právny predpis sa stáva platným, keď ho stanoveným spôsobom prijme oprávnený orgán (**parlament, vláda a pod.**) a keď je potom publikovaný predpísaným spôsobom (**napr. v Zbierke zákonov**). Účinným sa zvyčajne stane až po uplynutí určitého času od jeho uverejnenia. Dátum nadobudnutia účinnosti môže byť stanovený priamo vo vyhlasovanom zákone alebo sa môže odvodzovať od všeobecného ustanovenia v ústave či osobitnej publikačnej norme (**zákon o Zbierke zákonov SR**).

Obdobie medzi platnosťou a účinnosťou zákona (**dátumom, keď bol zákon publikovaný a občania sa môžu oboznamovať s jeho obsahom, no ešte nie sú povinní riadiť sa jeho ustanoveniami, a dátumom, od ktorého sú povinní tak robiť**) sa preto niekedy výstižne nazýva "prázdny zákon" (vacatio legis). Poskytujú potrebný čas občanom a iným subjektom (organizáciám, orgánom a pod.), ktorým právny predpis stanovuje určité práva alebo povinnosti, aby sa s ním mohli najprv oboznámiť a až potom sa ním riadiť.

Slovenská republika

Zákony, na ktorých sa uzniesla národná rada, vyhlasuje jej predseda do 14 dní po ich schválení v Zbierke zákonov Slovenskej republiky (používaná skratka Z.z.).

Podľa zákona o Zbierke zákonov možno na uverejnenie prijať len texty autorizované podpismi, ktoré sú pre jednotlivé druhy všeobecne záväzných právnych predpisov a právnych alebo organizačných aktov stanovené všeobecne záväzným právnym predpisom.

(Podľa osobitného zákona NR SR sa v Zbierke zákonov SR vyhlasujú Ústava SR, ústavné a ostatné zákony NR SR, nariadenia Vlády SR, vyhlášky a výnosy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy SR, rozhodnutia Ústavného súdu SR o nesúlade medzi právnymi normami, medzinárodné zmluvy ratifikované prezidentom, zmluvy, ktoré sa týkajú postavenia fyzických a právnických osôb alebo ich oprávnených záujmov a niektoré ďalšie právne predpisy.)

Zbierka zákonov vychádza viackrát do roka v tzv. častiach. Čiastky sa osobitne číslujú a obsahujú zvyčajne niekoľko právnych predpisov. Každý právny predpis je identifikovaný svojím názvom a číslom, pod ktorým bol v určitom roku publikovaný v Zbierke zákonov **(platí to rovnako pre ústavný zákon ako pre nariadenie vlády alebo iný všeobecne záväzný právny predpis).**

(Napríklad zákon Národnej Rady Slovenskej republiky o obmedzení výdavkov politických strán a hnutí na propagáciu pred voľbami do Národnej rady Slovenskej republiky bol publikovaný pod číslom 239 v čiastke 69 Zbierky zákonov, ktorá bola uverejnená 13. septembra 1994.)

Všeobecne záväzné právne predpisy nadobúdajú v Slovenskej republike platnosť dňom vyhlásenia (je to dátum na čiastke Zbierky zákonov, v ktorej boli uverejnené) a účinnosť 15. deň po uverejnení, ak priamo v predpise nie je stanovený iný deň nadobudnutia účinnosti. Výnimočne, v naliehavom všeobecnom záujme, môže byť stanovený priamo vo všeobecne záväznom právnom predpise aj skorší deň účinnosti. Nikdy to nemôže byť skôr ako v deň jeho uverejnenia v Zbierke zákonov SR.

Uverejnením všeobecne záväzného právneho predpisu zákonom stanoveným spôsobom sa aj v Slovenskej republike pokladá za splnený formálny publikačný princíp, ktorý dáva všetkým občanom SR možnosť oboznámiť sa s obsahom normy. V stanovený deň po uverejnení preto platí domnienka, že všeobecne záväzná právna norma sa stala každému známou **(uplatňuje sa zásada, že neznalosť zákona neospravedlňuje).**

Právny poriadok Slovenskej republiky ide však v tomto smere ďalej, ako je bežne zvykom. Priamo totiž požaduje, aby bol každej obci doručený jeden výťah Zbierky zákonov SR a zaväzuje všetky obce, aby sprístupnili Zbierku zákonov každému.

(Potrebnú orientáciu v Zbierke zákonov Slovenskej republiky zabezpečuje jej register. Publikuje sa po uzatvorení každého roka a je zostavený chronologicky – podľa poradových čísiel jednotlivých právnych predpisov, ako aj vecne – podľa zoznamu hesiel, obsahom ktorých sa publikované právne predpisy zaoberajú. Takto zostavený register umožňuje prakticky každému vyhľadať konkrétny právny predpis, a to aj vtedy, ak nepozná číslo, pod ktorým bol publikovaný v Zbierke zákonov.)

9.6 Nariadenia obecných samospráv

Ústava Slovenskej republiky oprávňuje obce samostatne rozhodovať o veciach územnej samosprávy. Územnú samosprávu uskutočňujú obce na zhromaždeniach svojich obyvateľov, miestnymi referendumami alebo prostredníctvom zastupiteľských orgánov obcí.

Vo veciach územnej samosprávy, alebo ak to stanovuje zákon, môže obec vydávať pre svoje územie všeobecne záväzné nariadenia. Prijíma ich volený zastupiteľský orgán (obecné zastupiteľstvo). Obecné zastupiteľstvo je spôsobilé rokovať a uznávať sa, ak je prítomná nadpolovičná väčšina jeho poslancov. Na prijatie všeobecne záväzného nariadenia je potrebný súhlas trojpäťtinovej väčšiny všetkých členov (poslancov) obecného zastupiteľstva.

Takéto nariadenie sa spravidla vyhlasuje vyvesením na úradnej tabuli najmenej počas 15 dní, no môže sa vyhlásiť iným v obci obvyklým spôsobom (**zverejnením v obecnom rozhlase a pod.**). Nariadenie nadobúda účinnosť pätnástym dňom od vyhlásenia, ak nie je stanovený neskorší začiatok účinnosti, a musí byť prístupné na obecnom úrade obce, ktorá ho vydala.

9.7 Vládne nariadenia, vyhlášky ministerstiev a nariadenia miestnych orgánov štátnej správy

Vláda, ministerstvá a iné orgány štátnej správy sú oprávnené vykonávať zákony parlamentu aj vlastnými normatívnymi aktami (**nariadeniami vlády, vyhláškami a výnosmi ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy a nariadeniami miestnych orgánov štátnej správy**). Vznik týchto právnych predpisov (podzákonných právnych predpisov) nie je taký komplikovaný a formalizovaný ako vznik zákonov Národnej rady SR.

Vláda SR môže vydávať svoje nariadenia na základe všeobecného zmocnenia, ktoré jej udeľuje ústava. Nie je preto potrebné, aby ju zákony priamo vo svojom texte k tomu zmocňovali. Platí však podmienka, že obsah vládneho nariadenia nemôže prekročiť medze zákona, ktorý vláda svojím nariadením vykonáva, a ani upravovať nijaké spoločenské vzťahy nad jeho rámec.

Vláda prijíma svoje nariadenia formou uznesení. Je schopná uznávať sa o nich, ak je prítomná nadpolovičná väčšina členov vlády. Uznesenie je platné, ak s ním súhlasí nadpolovičná väčšina všetkých členov vlády. Nariadenie vlády podpisuje predseda vlády. Musí byť vyhlásené spôsobom, ktorý ustanovuje zákon (musí byť teda uverejnené v Zbierke zákonov).

Zatiaľ čo vláda je ústavou splnomocnená vydávať vládne nariadenia, ministerstvá a iné orgány štátnej správy sú oprávnené vydávať všeobecne záväzné právne predpisy iba za podmienky, že ich na to splnomocní konkrétny zákon. Obsah týchto právnych predpisov nesmie prekročiť medze splnomocňujúceho zákona a platné sú len vtedy, ak boli vyhlásené zákonným

spôsobom **(uverejnené v Zbierke zákonov alebo – ak ide o správne nariadenia obce – na úradnej tabuli).**

RESUMÉ

12
45
57,

Právny poriadok tvorí súbor všeobecne záväzných právnych noriem, je zárukou zachovania štátu i ochranou základných hodnôt spoločnosti, ktorá sa pretransformovala do štátneho útvaru.

Štáty kontinentálnej Európy v súčasnosti uznávajú za svoje základné právne formy zväčša normatívne právne akty a normatívne zmluvy, štáty tzv. anglo-amerického právneho systému pripisujú prakticky rovnaký význam aj precedensom a tradične aj neformalizovaným právnym obyčajom i právnej náuke.

Právny poriadok Slovenskej republiky pozostáva z viacerých druhov právnych predpisov, ktoré obsahujú právne normy rozličnej právnej sily.

Zákonodarný proces v NR SR – zákonodarná iniciatíva, prerokúvanie návrhu zákona, schvaľovanie, podpisovanie a vyhlasovanie zákona.

OTÁZKY

- ❶ Je zákonodarná iniciatíva iba vecou poslancov? Ak občania môžu priamo predkladať návrhy zákonov do parlamentu, aké to má výhody a nevýhody? Diskutujte o nich.
- ❷ Spoločne sa pokúste odpovedať na otázku, ako dnes môžu občania ovplyvňovať tvorbu právneho poriadku Slovenskej republiky.
- ❸ Porozmýšľajte, prečo je potrebné, aby právne predpisy boli jednoznačne a zrozumiteľne formulované. Prečítajte si niektorý zákon NR SR a skúmajte, do akej miery spĺňa vaše požiadavky na jednoznačnosť a zrozumiteľnosť.
- ❹ Vyhľadajte právne predpisy (zákon č. 424/1991 Zb. o združovaní v politických stranách a v politických hnutiach v znení neskorších predpisov – zákon č. 468/1991 Zb. a zákon NR SR č. 47/1993 Z.z.), ktoré podrobnejšie upravujú ústavné právo každého slobodne sa združovať (článok 29 ústavy). Porovnajte ich obsah s ústavným textom.

- 5 Vyhľadajte všeobecne záväzné nariadenie schválené obecným zastupiteľstvom vo vašej obci a popíšte problém, ktorý rieši.

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- 1 Pokúste sa sformulovať zákon, ktorý by upravoval výkon práva pokojne sa zhromažďovať (článok 28 Ústavy SR). Porovnajte výsledok vašej práce s existujúcou zákonnou úpravou (zákon č. 84/1990 Zb. o zhromažďovaní práve v znení neskorších zmien).
- 2 Uvážte, ktorý problém vo vašej obci by bolo potrebné riešiť všeobecne záväzným nariadením. Navrhnite maximálne v desiatich vetách znenie nariadenia.
- 3 V bratislavských parkoch rastie počet chodcov a bicyklistov až tak, že je ohrozená ich bezpečnosť. Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy chce zaviesť určitý poriadok a zabrániť stále častejším zraneniam. Rozhodol sa vydať všeobecne záväzné nariadenie, ktoré by upravilo pohyb chodcov a cyklistov po uvedených priestranstvách. Ste poslancami mestského zastupiteľstva a boli ste poverení navrhnúť text tohto nariadenia. Pokúste sa odpovedať najprv na tieto otázky:
 - a Ako by ste definovali hlavné ciele navrhovanej právnej úpravy?
 - b Na ktoré hlavné problémy sa navrhovateľ musí sústrediť?
 - c Ktoré ďalšie súvisiace problémy bude treba v úprave riešiť?
 - d Navrhnite maximálne v 15 vetách text tohto nariadenia.
- 4 Predstavte si, že všetci ste poslancami osobitného výboru mestského zastupiteľstva, ktorý má prejednať vami navrhnuté nariadenie. Diskutujte o jeho obsahu a snažte sa dosiahnuť potrebný kompromis.

Preskúmajte výsledok vašej práce s ohľadom na jednoznačnosť a zrozumiteľnosť použitých termínov, na gramatickú správnosť textu a na súlad navrhovaného právneho predpisu s vyššími právnymi normami. Zamyslite sa aj nad tým, ako je zabezpečená vynútiteľnosť nariadenia a či sú vami navrhované sankcie za jeho porušenie primerané.

Gabriela Feťková

OCHRANA PRÁVNEHO PORIADKU A PRÁV OBČANA

Zdravý a prosperujúci štát funguje na demokratických princípoch. V takomto štáte sú práva a povinnosti štátnych orgánov a občanov, vzťahy medzi nimi i sankcie (postihy) za prípadné porušenie práv alebo zákonom stanovených povinností presne vymedzené. Predovšetkým občan, ako najzraniteľnejší prvok týchto vzťahov, musí mať štátom zaručenú istotu, že štát mu poskytne účinnú ochranu, ak budú ohrozené jeho práva.

Ochrana práv občanov prostredníctvom štátnych orgánov a ukladanie postihov za ich nedodržanie patrí k typickým a veľmi významným znakom každej demokracie. Ešte dôležitejšia v bežnom živote je prevencia – predchádzanie porušovaniu zákonov. Avšak zárukou riadneho fungovania demokratickej spoločnosti je predovšetkým to, že občania i štátne orgány si uvedomelo a dobrovoľne plnia povinnosti a využívajú iba oprávnenia priznané zákonom. Bolo by nezmyslom očakávať, že sa niekedy podarí vybudovať štát, v ktorom si všetci plnia povinnosti a nik neporušuje právo. Na druhej strane je však zmysluplné každý deň sa usilovať o to, aby stále viac orgánov i občanov považovalo túto cestu za jedinou možnú cestu demokratického štátu.

Na zabezpečenie ochrany právneho poriadku a práv občana vytvára štát sústavu štátnych orgánov. Hlavné pravidlá ich konania určuje Ústava Slovenskej republiky v čl. 2 ods. 2: *“Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.”*

Vychádzajúc z uvedeného článku ústavy, príslušný zákon určí rozsah oprávnení zákonodarného orgánu a jednotlivých výkonných a súdnych orgánov tak, aby nedochádzalo k narušeniu rovnováhy moci v štáte (princíp del'by moci). Povinnosťou každého orgánu je vykonávať svoju činnosť tak, aby plne uplatnil, ale neprekročil jemu zverenú právomoc. Zákonodarný orgán, výkonné a súdne štátne orgány pracujú nezávisle na sebe a ani jeden nemá právo zasahovať do činnosti iného orgánu.

Presne rozhraničiť oprávnenia každej zložky moci je jednou z najťažších úloh demokratického štátu. Po rokoch totalitnej vlády, keď bolo všetko riadené z jedného centra, sa musia samotné štátne orgány naučiť, čo je v ich právomoci, aby svojím konaním nenarúšali princíp del'by moci určený ústavou. Zložitosť tejto úlohy potvrdzuje skutočnosť, že ústavný súd sa opakovane zaoberal práve uplatňovaním princípu del'by moci. V jednom zo svojich prvých rozhodnutí podal výklad o postavení prezidenta vo vzťahu k ostatným zložkám štátnej moci. Zásadu, že nijaká zložka štátnej moci nesmie zasahovať do rozhodovania iných zložiek, že zákonodarná, výkonná, ani súdna moc nie sú navzájom podriadené, vyslovil ústavný súd v ďalšom zo svojich rozhodnutí. V inom konaní, keď rozhodoval o súlade zákona s Ústavou Slovenskej republiky, taktiež zdôraznil, že orgány štátnej moci sú povinné dodržiavať ústavný princíp del'by moci v štáte, rešpektovať určené vzájomné vzťahy a vykonávať iba svoje vlastné oprávnenia.

Druhou, azda ešte zložitejšou úlohou je naučiť občana prekonávať staré návyky a presvedčiť ho, že sa nemusí v každom prípade podriaďovať vôli štátnych orgánov a plniť všetko, čo po ňom požadujú. Ak nechce byť manipulovaný inými, musí byť aktívny, musí poznať svoje práva a povinnosti, vedieť kedy, kde a ako sa môže domáhať svojich práv v súlade s platným právnym poriadkom.

Právny poriadok ochraňujú štátne orgány dvojako:

- ❶ **V záujme štátu**, pričom zároveň poskytujú ochranu aj občanovi bez ohľadu na to, či svoje právo uplatňoval, alebo nie. Ide predovšetkým o činnosť polície a prokuratúry (ktorá má aj preventívny charakter) a čiastočne aj o činnosť súdov (predovšetkým v trestných veciach).
- ❷ **V záujme občana**, keď konajú iba na požiadanie občana (napr. návrh na začatie súdneho konania o náhradu škody alebo o určenie výživného pre dieťa, podnet podaný na prokuratúru pre spáchanie trestného činu).

K právnej istote prispievajú aj medzinárodné organizácie, na ktoré sa občan môže obrátiť vtedy, ak je presvedčený, že aj po tom, čo využil všetky možnosti domáceho právneho poriadku, sú jeho práva porušované.

10.1 Polícia

Policajný zbor je ozbrojený bezpečnostný zbor, ktorý má chrániť životy a bezpečnosť osôb a majetku, odhaľovať trestné činy a ich páchatel'ov, zabezpečovať verejný poriadok a plniť mnohé iné zákonom určené úlohy.

Polícia prešla v uplynulom období zložitým vývojom. Zákon o národnej bezpečnosti z roku 1947 ju poveril chrániť ústavné zriadenie, ľudské práva a slobody zaručené ústavou, bezpečnosť osoby a verejného i súkromného majetku, bdieť nad verejným poriadkom a verejnou mravnosťou tak, aby občan mohol žiť pokojne a bez obáv. Spoločenský vývoj v našej republike priniesol postupné zmeny a nové predpisy v organizácii národnej bezpečnosti. Ťažko ich možno nazvať zmenami k lepšiemu. Vo väčšine sa pôvodne určené úlohy nahrádzali novými, takže zásah bezpečnostných zložiek, hlavne na úseku vnútorného poriadku, neraz výrazne porušoval ľudské práva.

Spoločenské zmeny po roku 1989 viedli k postupnému pretváraní právneho poriadku. Pokiaľ ide o políciu, predovšetkým sa zmenila jej organizačná štruktúra a náplň činnosti. Novo boli stanovené aj podmienky pre výkon práce policajta.

Postavenie a úlohy Policajného zboru Slovenskej republiky upravuje **zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore SR v znení neskorších predpisov**. Tento zákon stanovuje policajnému zboru množstvo úloh v dvoch základných rovinách. Polícia zasahuje predovšetkým tam, kde už k porušeniu práva došlo – ide o zložku **represívnu** (napr. vyšetruje trestné činy, zisťuje páchatel'ov trestných činov a priestupkov, odhaľuje daňové úniky a pod.), ale významné úlohy má aj v **prevencii** (napr. predchádza trestnej činnosti, zabezpečuje verejný poriadok, plynulosť cestnej premávky a pod.). Zverené úlohy vykonáva v spolupráci s inými štátnymi orgánmi, orgánmi miest a obcí, armádou a ozbrojenými zbormi. Aj občania a rôzne organizácie a inštitúcie sú povinné poskytnúť polícii pomoc, ak si to vyžadujú okolnosti. Po otvorení hraníc sa v Slovenskej republike stále častejšie pácha medzinárodná trestná činnosť. Naša polícia ju odhaľuje v spolupráci s políciami iných štátov a medzinárodnými policajnými organizáciami (napr. INTERPOL). Činnosť policajného zboru kontroluje Národná rada Slovenskej republiky a vláda. Policajný zbor patrí do rezortu ministerstva vnútra a jeho prezident je podriadený priamo ministrovi.

Výsledky činnosti polície závisia od úrovne riadiacej práce, ktorú zabezpečujú minister vnútra a prezident policajného zboru. Hlavný podiel na nich však majú policajti. Aby vyšetrovateľ mohol svoju funkciu vykonávať čo najkvalitnejšie, musí spĺňať prísne kritériá. Niektoré predpisuje priamo zákon, napr. dosiahnutý vek 24 rokov a vysokoškolské právnické vzdelanie. Vo výnimočných prípadoch môže minister vymenovať za vyšetrovateľa policajta, ktorý má iné ako právnické vzdelanie, ak spĺňa ostatné podmienky. Požaduje sa aj telesná a duševná spôsobilosť pre výkon funkcie. Absolventi technických a iných vysokých škôl môžu byť zaradení na špeciálne úseky vyšetrovania, kde zužitkujú svoje odborné vedomosti – napr. v dopravnej polícii, pri odhaľovaní daňových únikov, nezákonných finančných operácií a pod. Absolvent vysokej školy musí na polícii pôsobiť ako vyšetrovateľ – čakateľ a po určenej lehote úspešne zložiť

vyšetrovateľskú skúšku. Až potom ho minister vymenuje za vyšetrovateľa policajného zboru. Vo svojej práci postupuje samostatne, musí sa riadiť zákonmi, pokynmi prokurátora a súdu.

O tom, či občania polícii dôverujú a akú majú o nej mienku, rozhodujú predovšetkým policajti svojou každodennou prácou. Do jediného ustanovenia **zákona č. 410/1991 Zb. o služobnom pomere príslušníkov Policajného zboru Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov** sa zmestili požiadavky, ktoré má spĺňať uchádzač o prácu policajta. Musí to byť občan Slovenskej republiky, ktorý dovŕšil 18 rokov, je bezúhonný, má úplné stredoškolské vzdelanie, je telesne a duševne spôsobilý na výkon služby a absolvoval základnú vojenskú službu. Žiadosť posudzuje orgán polície, ktorý rozhodne o prijatí uchádzača a zároveň určí jeho funkciu, hodnotu a miesto pôsobenia. Svojej funkcie sa môže policajt ujať po zložení služobnej prisahy. Celý proces prijímania a rozhodovania sa môže javiť jasný a jednoduchý, ale nie pre toho, kto si uvedomuje, že policajt bude každodenne plniť náročné úlohy pri ochrane života a majetku, ocítiť sa v zložitých a nebezpečných situáciách, ktoré budú vyžadovať jeho dobrú fyzickú a psychickú pripravenosť. Opomenúť nemožno ani skutočnosť, že sám bude nositeľom zbrane a ďalších prostriedkov na prekonávanie odporu. Po zohľadnení všetkých týchto okolností treba považovať prijímanie občanov do policajného zboru za mimoriadne náročnú a zodpovednú úlohu. Hodnotiť preto treba nielen fyzické predpoklady uchádzača, ale aj jeho povahové a morálne vlastnosti, schopnosť jednať s ľuďmi, uplatňovať zásady slušnosti a zdvorilosti a byť autoritou pri výkone svojho povolania. Policajti spĺňajúci tieto požiadavky zvýšia dôveryhodnosť policajného zboru, ochotu občanov k spolupráci a efektívnosť práce polície. Naopak, nedostatky tohto druhu vedú k závažnej trestnej činnosti príslušníkov polície. Najčastejšie ide o zneužitie právomoci verejného činiteľa, napomáhanie trestnej činnosti, neoznámenie trestného činu a pod. Je teda veľmi dôležité sprísniť kritériá na uchádzačov o prácu v policajnom zbore, dôsledne kontrolovať činnosť policajtov a v neposlednom rade i prísne postihovať tých, ktorí neplnia uložené povinnosti a porušujú služobnú disciplínu.

Každý občan vie na prvý pohľad odlíšiť členov policajného zboru od členov obecnej alebo mestskej polície. Umožňuje mu to predovšetkým typ a farba ich uniforiem. Ale to je iba vonkajší odlišovací znak. Policajný zbor a obecnú políciu odlišujú predovšetkým rozdielne úlohy.

Hlavné úlohy obecnej polície určuje **zákon č. 564/1991 Zb. o obecnej polícii v znení neskorších predpisov**. Obecná polícia má predovšetkým ochraňovať verejný poriadok a životné prostredie v obci a dohliadať, aby občania a organizácie rešpektovali nariadenia obecného zastupiteľstva alebo starostu. O zriadení obecnej polície rozhoduje obecné zastupiteľstvo, ktoré na návrh starostu vymenuje aj jej náčelníka. Náčelník riadi činnosť obecnej polície a pri plnení úloh spolupracuje s veliteľom útvaru policajného zboru, starostom obce a inými štátnymi orgánmi (napr. s lekárom pri zabezpečovaní karantény v obci, s úradom životného prostredia pri riadení skládky odpadu, s orgánmi cirkví pri organizovaní náboženských zhromaždení a pod.).

Jednoduchým porovnaním činnosti policajného zboru a obecnej polície možno zistiť, že obecná polícia má užší okruh pôsobnosti. To by jej však nemalo brániť, aby v spolupráci s policajným zborom dokázala riešiť úlohy každodenného života.

Obecní policajti sú pracovníkmi obce a pri plnení svojich úloh majú postavenie verejného činiteľa. Ak si to vyžadujú okolnosti, obecný policajt "môže zasiahnuť" a plniť úlohy, aj keď nie je v službe, aj v takom prípade koná ako verejný činiteľ. Pracovníkom obecnej polície sa môže stať 21-ročný bezúhonný občan, ak zloží skúšku pred odbornou komisiou a preukáže, že je telesne, duševne a odborne spôsobilý.

Systém polície v našom štáte ešte dopĺňajú Železničná polícia Slovenskej republiky a vojenská polícia.

Železničná polícia bola zriadená **zákonom č. 61/1993 Z. z.** a zabezpečuje ochranu v obvodoch železníc a vlečiek na celom území republiky. Železniční policajti ochraňujú osobnú aj nákladnú dopravu. V osobnej doprave ide predovšetkým o bezpečnosť cestujúcich, v nákladnej doprave chránia prepravovaný tovar a predchádzajú jeho rozkrádaniu.

Vojenská polícia má (podľa **zákona č. 124/1992 Zb. o Vojenskej polícii SR**) obdobné úlohy ako policajný zbor, ale iba v armáde. Jej cieľom je ochrana armády. Zasahuje predovšetkým voči vojakom, voči osobám, ktoré spáchali trestný čin alebo priestupok spolu s vojakmi, ako aj voči tým, ktorí odcudzili alebo poškodili vojenský majetok.

Vojenským policajtom môže byť iba vojak z povolania.

10.2 Prokuratúra

Postavenie prokuratúry rámcovo upravuje Ústava Slovenskej republiky vo svojej ôsmej hlave. Jej hlavným poslaním je vyšetrovať spáchané trestné činy a "strážiť zákon", čo znamená, že orgány prokuratúry dozerajú, či zákony a iné právne predpisy dodržiavajú všetci, čo sú povinní tak činiť, teda ústredné orgány (napr. ministerstvá a iné orgány štátnej správy), orgány územnej samosprávy (mestské i obecné úrady), právnické osoby (rôzne obchodné spoločnosti, občianske združenia, politické strany) i občania.

V bývalom Československu existovalo do roku 1948 tzv. "štátne zastupiteľstvo". Bolo späť so súdmi a svoju činnosť zameriavalo predovšetkým na trestné veci. Z neho sa neskôr vyvinula prokuratúra, ktorá prevzala všetky jeho úlohy, ale aj rozšírila svoju pôsobnosť.

V ďalšom období upravoval úlohy prokuratúry **zákon č. 60/1965 Zb. o prokuratúre**, ktorý bol viackrát zmenený a doplnený. Podľa tohto zákona mala činnosť prokuratúry dva zásadné ciele:

- chrániť práva a oprávnené záujmy občanov, právnických osôb a štátu a potrestať porušovateľov práva,

- pôsobiť preventívno-výchovne, t. j. zvyšovať úctu k právnemu poriadku, nabádať orgány, občanov i organizácie, aby dobrovoľne plnili svoje povinnosti a rešpektovali občianske práva a slobody.

Uvedený zákon priznával prokurátorom špeciálne oprávnenia v konaní pred súdmi a určoval ich úlohy v zabezpečovaní dozoru nad zachovávaním zákonnosti a pri vyšetrovaní trestných činov. Zároveň vymedzoval podmienky pre výkon funkcie prokurátora.

Zákon č. 60/1965 Zb. v znení neskorších predpisov bol **zrušený zákonom č. 314/1996 Z. z. o prokuratúre**, ktorý nadobudol účinnosť 1. 11. 1996. Jeho cieľom bolo novo upraviť postavenie prokuratúry v súvislosti s uskutočnenými spoločenskými zmenami. Zákon ako celok i jeho jednotlivé ustanovenia boli bezprostredne po nadobudnutí účinnosti označené za neústavné, a preto bol na ústavný súd podaný návrh, aby konal o súlade tohto zákona s Ústavou Slovenskej republiky.

10.3 Súdny Slovenskej republiky

Článok 141 Ústavy Slovenskej republiky ustanovuje:

- "(1) V Slovenskej republike vykonávajú súdnictvo nezávislé a nestranné súdy.*
- (2) Súdnictvo sa vykonáva na všetkých stupňoch oddelene od iných štátnych orgánov."*

Úlohou súdov je rozhodovať o právach, povinnostiach a právom chránených záujmoch fyzických i právnických osôb a štátu, rozhodovať o vine obžalovaného, ukladať zákonom stanovené tresty za spáchané trestné činy a preskúmať, či rozhodnutia orgánov verejnej správy a iných orgánov boli vydané v súlade so zákonom.

Okrem toho, že súdy ochraňujú práva občanov a organizácií, sú nezastupiteľné aj svojím **výchovným pôsobením**. Napíňajú zásadu, že ak si človek želá, aby boli rešpektované jeho práva, musí sám dobrovoľne rešpektovať práva iných. Súdny teda majú viesť ľudí, aby dodržiavali všeobecné morálne pravidlá, čestne a statočne konali, boli zdvorilí a plnili si svoje povinnosti na pracovisku i v rodine. Toto výchovné pôsobenie môžu podporiť sudcovia svojou prednáškovou a poradenskou činnosťou, ale jeho ťažiskom má byť samo pojednávanie na súde, ktoré je prístupné verejnosti, a predovšetkým spravodlivý rozsudok a jeho kvalitné odôvodnenie.

Prvopočiatky súdneho konania možno nájsť v pôvodnom obyčajovom nepísanom práve, z ktorého boli neskôr hlavné zásady prevzaté do právnych predpisov. Za najstaršie možno považovať zásady vypracované v starovekom Ríme. Súdnictvo v Československu bolo ovplyvnené nemeckým a uhorským právom a ešte aj po vzniku spoločného štátu sa súdna prax uplatňovala odlišne v Čechách a na Slovensku. Zjednotila sa až v roku 1948 prijatím zákona o zľudovení súdnictva. Organizáciu a činnosť súdov výrazne poznačil prebiehajúci spoločenský vývoj, t. j. úsilie vybudovať socialistický štát, čo sa prejavilo aj v právnych predpisoch. Napriek revolučným spoločenským zmenám po roku 1989, ktoré výrazne zasiahli aj platný právny poriadok, uskutočňuje sa občianske súdne konanie podľa **zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov** a trestné súdne konanie podľa **zákona č. 141/1961 Zb. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov**.

Úlohy a poslanie súdov v Slovenskej republike upravuje **zákon č. 335/1991 Zb. o súdoch a sudcoch v znení neskorších predpisov**.

Sústavu súdov tvorí Najvyšší súd Slovenskej republiky, krajské a okresné sudy a osobitné postavenie majú sudy vojenské.

Na všetkých stupňoch súdov sa uskutočňujú konania vo veciach občiansko-právnych (tu zaradujeme aj správne a obchodné veci) a v trestných veciach.

Základnou zložkou súdnictva sú **okresné sudy**. Skladajú sa z predsedu súdu, podpredsedu, ďalších sudcov a prísediach. Na okresnom súde rozhoduje o veciach samosudca alebo senát. Členmi senátu sú sudca a dvaja prísediaci. Pri hlasovaní sú si rovní, ale predsedať senátu môže iba sudca.

Krajské sudy rozhodujú ako sudy druhostupňové (odvolacie) o tom, o čom na prvom stupni rozhodovali okresné sudy. V niektorých prípadoch, ktoré zákon presne určuje, napr. závažné trestné činy, spory v obchodných veciach, môžu aj krajské sudy konať ako sudy prvostupňové.

Krajské sudy majú obdobné zloženie ako okresné sudy. Ak krajský súd koná ako prvostupňový súd, rozhoduje spravidla samosudca. Ak koná ako druhostupňový (odvolací) súd, rozhoduje v senáte zloženom z predsedu a dvoch ďalších sudcov.

Najvyšším súdnym orgánom je **Najvyšší súd Slovenskej republiky**. Rozhoduje o riadnych a mimoriadnych opravných prostriedkoch, dbá o jednotné používanie zákonov a iných právnych predpisov a zjednocuje ich výklad, preskúmava zákonnosť rozhodnutí ústredných orgánov štátnej správy a rozhoduje, či na území Slovenskej republiky budú uznané rozhodnutia zahraničných súdov.

Najvyšší súd Slovenskej republiky nemá prísediach, pôsobia tu sudcovia z povolania a rozhodujú vždy v senátoch.

Sústavu súdov v Slovenskej republike dopĺňajú vojenské sudy. Rozhodujú o všetkých trestných veciach príslušníkov armády, vojnových zajatcov a ďalších osôb určených zákonom.

Nijaký súd by nemohol pracovať bez odborne zdatných a nezávislých sudcov. Pri výkone svojej funkcie sú viazaní jedine zákonom. Právne predpisy sú povinní vykladať podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, rozhodovať musia nestranne, spravodlivo, bez prietahov a iba na základe faktov, ktoré zistili zákonným spôsobom. Zákon chráni sudcov pred neoprávnenými zásahmi do ich činnosti a ich nezávislosť majú podporovať aj primerané platové podmienky.

Podľa zákona o súdoch a sudcoch sú sudcovia a prísediaci pri rozhodovaní v senátoch rovní a zákon dokonca vymedzuje aj predpoklady pre výkon oboch funkcií. Treba však zdôrazniť, že ich úlohy na súde sú neporovnateľné.

Sudcom i prísediacim (v minulosti sudcom z ľudu) môžu byť občania Slovenskej republiky, ktorí dosiahli vek 25 rokov, sú plne spôsobilí na právne úkony, bezúhonní a súhlasia, aby boli zvolení a pridelení na určitý súd. Zatiaľ čo u prísediaceho sa kladie dôraz na jeho životné skúsenosti a morálne vlastnosti, sudca musí mať úplné vysokoškolské právnické vzdelanie a zložiť odbornú justičnú skúšku. Prísediaci vojenského súdu musí byť navyše občan, ktorý vykonáva základnú vojenskú službu alebo je vojak z povolania. Všetky úkony súdu vykonáva sudca, prísediaci sa zúčastňuje iba na hlavnom pojednávaní a spolurozhoduje v senáte ako zástupca verejnosti.

Sudcov volí Národná rada Slovenskej republiky na návrh vlády na obdobie štyroch rokov. Ak sa sudca v tejto lehote osvedčí, je zvolený bez časového obmedzenia. Prísediaci súdov sú volení na štyri roky. Po zvolení zložia zákonom predpísaný sľub. Sudca skladá sľub do rúk predsedu Národnej rady Slovenskej republiky a prísediaci do rúk predsedu toho súdu, na ktorý bol zvolený.

Funkcia sudcu je verejná a jej výkon je nezlučiteľný s funkciou poslanca, inou platenou funkciou alebo so zárobkovou činnosťou. Sudca si však môže sám spravovať vlastný majetok, môže byť vedecky, pedagogicky, literárne, publicisticky a umelecky činný, ak tým nenaruší dôstojnosť sudcovskej funkcie a neohrozí dôveru v nezávislosť a nestrannosť súdu. Sudcovia sú povinní vykonávať svoje povinnosti svedomite, zvyšovať si odborné znalosti, v práci, ale aj vo svojom občianskom živote musia dodržiavať sudcovskú etiku a zdržať sa všetkého, čo by mohlo narušiť dôstojnosť sudcovskej funkcie alebo ohroziť dôveru v nezávislé, nestranné a spravodlivé rozhodovanie súdov. O všetkých veciach, o ktorých sa sudcovia i prísediaci dozvedia v súvislosti s výkonom svojej funkcie, sú povinní zachovávať mlčanlivosť, a to aj vtedy, keď už prestali byť sudcami. Ani ten najzaujímavejší prípad určovania otcovstva či trestného činu znásilnenia sa nemôže stať predmetom diskusií na priateľskom posedení. K dôstojnosti sudcovskej funkcie určite neprispela účasť sudkyne na súťaži Miss monokini.

Ak sa sudca dopustí činu, ktorý je nezlučiteľný s výkonom jeho funkcie a je zaň disciplinárne potrestaný, príp. ak bol odsúdený za úmyselný trestný čin, odvolá ho národná rada z funkcie.

10.4 Ústavný súd

Ústavný súd SR je nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti a demokratického poriadku. Ústavnosť vyžaduje, aby všetky štátne orgány, orgány samosprávy, fyzické a právnické osoby pri svojom konaní a rozhodovaní rešpektovali obsah ústavy ako základného zákona štátu.

*Slávnostné otvorenie činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky,
Košice 17.3.1993.*

Ústavný súd bol v Československu po prvýkrát zriadený zákonom č. 162/1920 Sb. z. a n., ktorý nadobudol účinnosť spolu s ústavnou listinou z roku 1920. Jeho jedinou úlohou bolo rozhodovať o tom, či zákony Československej republiky, teda aj zákony Podkarpatskej Rusi, vyhovujú Ústavnej listine Československej republiky. Ústavný súd mal byť zriadený aj podľa Ústavy ČSSR, na základe ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii, ale vznikol až po vyše dvadsiatich rokoch podľa zákona č. 91/1991 Zb. Hoci Ústavný súd Československej federatívnej republiky existoval iba krátko, potvrdila sa jeho opodstatnenosť a na jeho činnosť nadviazali ústavné súdy v samostatných republikách.

Slovenská republika, ešte za trvania spoločného federatívneho štátu, prijala vlastnú ústavu, ktorá v článkoch 124 – 140 upravuje postavenie a úlohy ústavného súdu. Neskôr, v súlade s ústavou, prijala Národná rada Slovenskej republiky **zákon č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov, ktorý bol novelizovaný zákonom č. 293/1995 Z. z. Kompetencie ústavného súdu boli rozšírené prijatím ústavného zákona č. 119/1995 Z. z. o zamedzení**

rozporu záujmov pri výkone funkcií ústavných činiteľov a vyšších štátnych funkcionárov. Ústavný súd pôsobí Košiciach od 17. 3. 1993.

Ústava Slovenskej republiky ho v čl. 124 definuje takto:

“Ústavný súd Slovenskej republiky je nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti.”

Ústavnému súdu bola zverená veľká zodpovednosť. Má kontrolovať, či zákonodarný orgán a výkonné orgány dodržiavajú vo svojej činnosti ústavnosť. Zároveň má ochraňovať základné práva a slobody občanov, ak nie sú chránené iným súdom.

Zákon číslo 38/1993 Z. z. vo svojich jednotlivých častiach určuje ústavnému súdu tieto kompetencie:

- rozhoduje o súlade právnych predpisov,
- rozhoduje o kompetenčných sporoch medzi orgánmi štátnej správy,
- vykladá ústavné zákony,
- rozhoduje o ústavných sťažnostiach,
- rozhoduje o sťažnostiach vo volebných veciach (voľby do Národnej rady SR i orgánov miestnej samosprávy),
- rozhoduje o rozpustení alebo pozastavení činnosti politickej strany alebo politického hnutia,
- rozhoduje o sťažnostiach proti výsledku referenda,
- rieši sťažnosť proti rozhodnutiu o overení alebo neoverení mandátu poslanca Národnej rady Slovenskej republiky,
- preskúmava rozhodnutia Národnej rady SR vo veciach rozporu osobného záujmu s verejným záujmom,
- rozhoduje o obžalobe na prezidenta republiky.

Z uvedených druhov konaní vidno, že postavenie ústavného súdu je špecifické. Napriek názvu “súd” nepatrí do sústavy všeobecných súdov. Nie je teda odvolacím súdom, nemôže preskúmavať ani nahrádzať vlastnými rozhodnutiami rozhodnutia všeobecných súdov v občianskoprávných alebo trestných veciach. Preto nemôže vyhovieť občanom, ktorí sa naň pravidelne obracajú, aby zmenil či zrušil rozhodnutia okresných a krajských súdov, s ktorými sú nespokojní.

Ústavný súd má 10 sudcov. Prezident Slovenskej republiky ich vymenúva na obdobie 7 rokov z 20 kandidátov navrhnutých národnou radou. Za sudcu ústavného súdu môže byť navrhnutý a vymenovaný občan Slovenskej republiky, ktorý je voliteľný do Národnej rady Slovenskej republiky, dosiahol vek 40 rokov, má vysokoškolské právnické vzdelanie a je najmenej 15 rokov činný v právnickom povolání.

Kandidátov na sudcov ústavného súdu môžu navrhovať poslanci národnej rady, vláda, predseda ústavného súdu, predseda najvyššieho súdu, generálny prokurátor, záujmové organizácie právnikov (napr. Slovenská advokátska komora) a vedecké inštitúcie (napr. Slovenská akadémia vied a právnické fakulty). Celý tento proces by mal byť zárukou, že za sudcov ústavného súdu budú vymenovaní odborníci spĺňajúci najprísnejšie kritériá.

Sudca ústavného súdu skladá ústavou predpísaný sľub do rúk prezidenta republiky. Svoju funkciu vykonáva spolu s ostatnými sudcami pri rozhodovaní v pléne alebo v trojčlennom senáte v prípadoch, ktoré určuje zákon. Pri výkone svojej funkcie sú sudcovia nezávislí, viazaní ústavou a ústavnými zákonmi. Sú povinní pracovať svedomite a zdržať sa aj v občianskom živote takého konania, ktoré by mohlo narušiť vážnosť ústavného súdu a sudcu a dôveru v ústavný súd. Sudcu ústavného súdu nemožno stíhať ani vziať do väzby bez súhlasu ústavného súdu.

*Prezident SR Michal Kováč
a predseda Ústavného súdu SR Milan Čič
na slávnostnom otvorení činnosti
Ústavného súdu SR, Košice 17.3.1993.*

10.5 Advokácia

Hlavnou úlohou advokácie vždy bolo a aj v súčasnosti je poskytovať právnu pomoc a zastupovať občanov a organizácie v právnych sporoch. Činnosť advokátskych organizácií sa však iba zdanlivo nemenila. Museli pracovať v súlade s platným právnym poriadkom, ktorý sa menil súbežne so spoločenskými zmenami.

Každému sa v živote môže stať, že sú porušené jeho práva a oprávnené záujmy alebo sa ocitne v situácii, keď potrebuje odbornú právnu pomoc. V takýchto prípadoch by mal využiť služby advokáta. Je to opodstatnené najmä preto, že občan sa musí svojho práva domáhať na štátnych orgánoch, kde spravidla pracujú profesionáli. Dokument, ktorý kvalitne vypracoval advokát, môže urýchliť konanie, znížiť náklady a najmä rýchlo a účinne nastoliť právo.

Advokácia sa riadi **zákonom č. 132/1990 Zb.** Advokáti vystupujú ako obhajcovia občanov v trestnom konaní, zastupujú občanov a právnické osoby pred súdom a štátnymi orgánmi, spisujú listiny a poskytujú právne rady.

Svoje povinnosti môže advokát vykonávať v slobodnom povolaní, ak ho Slovenská advokátska komora zapísala do zoznamu advokátov. Komora zapíše uchádzača do zoznamu na jeho písomnú žiadosť, ak splní zákonom predpísané požiadavky. Musí byť bezúhonný a plne spôsobilý na právne úkony, musí mať vysokoškolské právnické vzdelanie, 5-ročnú právnickú prax, z toho aspoň 3 roky ako advokátsky koncipient, musí absolvovať advokátsku skúšku a do rúk predsedu advokátskej komory zložiť predpísaný sľub.

Po zapísaní do zoznamu advokátov si advokát môže zriadiť advokátsku kanceláriu a poskytovať právnu pomoc na celom území Slovenskej republiky sám alebo spolu s inými advokátmi a ďalšími pracovníkmi. Vo svojej činnosti je povinný zachovávať ústavu, zákony a vykonávacie predpisy.

Každý občan môže o právnu pomoc požiadať ktoréhokoľvek advokáta. Vzťah občana a advokáta má byť založený na vzájomnej dôvere. Advokát je povinný chrániť práva a oprávnené záujmy klienta. Musí pracovať svedomite, účelne a hospodárne, podľa pokynov klienta aj vlastného uváženia. Klientovými pokynmi sa nesmie riadiť, ak sú v rozpore so zákonom.

Advokát môže odmietnuť klienta a už uzavretú zmluvu o poskytovaní pomoci môže vypovedať len zo závažných dôvodov, ak sa narušila nevyhnutná dôvera medzi ním a klientom.

O všetkom, čo sa advokát dozvie v súvislosti s právnou pomocou, musí zachovávať mlčanlivosť.

Za poskytnuté služby platí občan advokátovi odmenu podľa osobitných predpisov. Ak je to nevyhnutné, advokát môže požadovať na určité úkony aj primeraný preddavok. V odôvodnených prípadoch, predovšetkým vzhľadom na majetkové pomery zastupovanej osoby, možno výšku odmeny primerane znížiť alebo poskytnúť právnu pomoc bezplatne. Naopak, vyšší honorár možno požadovať vtedy, ak si zastupovanie vyžadovalo zvlášť náročnú prípravu.

Ak bol advokát niekomu určený z úradnej moci, uhrádza jeho honorár štát. Ak by advokát spôsobil svojím konaním klientovi škodu, je za ňu zodpovedný a musí ju nahradiť. Je preto povinný uzavrieť poistenie zodpovednosti za škodu.

10.6 Medzinárodné orgány

Doterajší vývoj potvrdzuje, že chrániť ľudí pred násilím štátu nie je jednoduchá úloha. Ľudský život bol v histórii neraz ignorovaný a ľudská dôstojnosť bola vedome ponižovaná.

Ľudské práva obsiahnuté v národných i medzinárodných právnych predpisoch musia byť v súlade s prirodzenými právami človeka. Prvé pokusy zabezpečiť ich medzinárodnú ochranu evidujeme na prelome 18. a 19. storočia. Vychádzali z princípov "prirodzeného práva", z idey, že moc štátu je odvodená od súhlasu slobodného jednotlivca. Tak vznikli **americká Deklarácia nezávislosti**

a francúzska Deklarácia práv človeka a občana. Neskôr si tento princíp osvojili mnohé európske, latinskoamerické a niektoré ázijské štáty.

Ľudské práva ani dnes nie sú vo všetkých krajinách rovnako chránené. Stále existujú štáty, kde ich dodržiavanie nie je zabezpečené zákonmi, kde národná ústava síce uznáva ľudské práva, no napriek tomu sú obmedzované, vedome pošliapávané či dokonca vyhlasované za buržoázny prežitok. Na druhej strane je celý rad štátov, ktoré prichádzajú s novými podnetmi, ako zlepšiť systém medzinárodnoprávnej ochrany ľudských práv a výdatne pomáhajú krajinám, ktoré sa do neho usilujú zapojiť.

Dejinnú úlohu v ochrane ľudských práv splnila **Organizácia spojených národov (OSN)**. Vyslovila zásadu, že človek nie je podriadený jednostrannému rozhodovaniu štátu a zdôraznila, že je potrebné zvyšovať úctu k ľudskej osobnosti. Vypracovala **Deklaráciu základných práv človeka**. Jej hlavné myšlienky boli neskôr prevzaté do **Charty OSN**, ktorá si za jeden z hlavných cieľov stanovila "zvyšovať úctu k ľudským právam a základným slobodám pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka alebo náboženstva".

Ekonomická a sociálna rada OSN (ECOSOC) iniciovala v roku 1945 vznik **Komisie OSN pre ľudské práva**. Komisia mala pripraviť medzinárodnú Listinu ľudských práv, v ktorej by sa definovali práva a slobody obsiahnuté v Charte OSN. Súčasť tejto listiny – **Všeobecnú deklaráciu ľudských práv** prijalo dňa 10. 12. 1948 Valné zhromaždenie OSN. Práva v nej vyhlásené možno rozdeliť na 2 skupiny:

- ① občianske a politické práva,
- ② ekonomické, sociálne a kultúrne práva.

Všeobecné občianske a politické práva sú: právo na život, slobodu, osobnú bezpečnosť, oslobodenie od mučenia a otroctva, právo účasti na politickom dianí, právo na majetok, na sobáš, právo na vlastný názor a jeho vyjadrovanie, právo na slobodu myslenia, svedomia a viery, právo slobodne sa združovať a zhromažďovať. Dodržiavanie týchto práv OSN sleduje a chráni.

Demonštrácia zorganizovaná opozičnými stranami na podporu prezidenta SR Michala Kováča, Bratislava 1996

Všeobecné ekonomické, sociálne a kultúrne práva sú: právo na prácu, na primeranú životnú úroveň, na vzdelanie a na slobodný kultúrny život. Realizáciu týchto práv OSN iba sleduje.

Aj keď má Všeobecná deklarácia ľudských práv iba odporúčajúci charakter, jednotlivé štáty preberajú jej obsah do svojich právnych noriem na ochranu ľudských práv. Ovplyvnila množstvo prijatých dokumentov v oblasti ľudských práv na celom svete.

Všeobecná deklarácia ľudských práv bola prvým z troch dokumentov medzinárodnej Listiny ľudských práv. Dva ďalšie – **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach** a **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** – prijalo Valné zhromaždenie OSN až po takmer dvadsiatich rokoch, dňa 16. 12. 1966. Na rozdiel od deklarácie sú to právne záväzné dokumenty, ale len pre tie štáty, ktoré sú ich spoluúčastníkmi.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach podrobnejšie rozpracúva práva zahrnuté vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv a obsahuje aj nové práva. OSN zriadila **Výbor pre ľudské práva** so sídlom v Ženeve, ktorý dohliada, ako sa plnia zmluvné ustanovenia tohto paktu:

- ❶ skúma správy zmluvných štátov,
- ❷ prijíma a rieši medzinárodné sťažnosti (sťažnosti jedného štátu proti druhému),
- ❸ prijíma a rieši individuálne sťažnosti (sťažnosti jednotlivcov proti štátu, v ktorom sú porušované ich práva).

Špecializovanou organizáciou OSN je **Medzinárodná organizácia práce – ILO**, ktorá sa svojou činnosťou v sociálnej a pracovnej oblasti usiluje dosiahnuť sociálnu spravodlivosť.

Organizácia spojených národov pre vzdelanie, vedu a kultúru (UNESCO) prijala v roku 1960 Dohovor proti diskriminácii vo vzdelaní, v ktorom bol vymedzený obsah práva na vzdelanie. Dodržiavanie záväzkov štátov kontroluje UNESCO na základe pravidelných správ, ktoré jej štáty povinne predkladajú. Dodatkovým protokolom bola v roku 1968 vytvorená Komisia pre zmierovanie a dobré služby. Môže riešiť sťažnosti štátu na iný zmluvný štát, ale nemá charakter súdneho orgánu. Na Výbor UNESCO sa môže so sťažnosťou obrátiť aj občan, skupina osôb alebo mimovládna organizácia v prípadoch porušenia ľudských práv. UNESCO, so súhlasom sťažovateľa, zašle takúto sťažnosť na vyjadrenie vláde krajiny, proti ktorej sťažnosť smeruje, a podľa závažnosti ju prerokuje vo Výbore UNESCO alebo Výkonnej rade UNESCO.

OSN pomáha ochraňovať ľudské práva všestranne a rozmanitými spôsobmi. Najmä Charta OSN a Všeobecná deklarácia ľudských práv výrazne ovplyvnili celosvetové dianie v oblasti ľudských práv. OSN sa usiluje aj o celosvetové zjednocovanie zákonov na ochranu života, slobody a zdravia a zákonov na ochranu žien a detí. Dlhodobé výsledky jej pôsobenia najprecíznejšie interpretovala **Svetová konferencia o ľudských právach**, ktorá sa uskutočnila v roku 1993 vo Viedni. Zhodnotila význam medzinárodných orgánov ochraňujúcich ľudské práva, ale zdôraznila aj význam mimovládnych občianskych a humanitných organizácií pri rozširovaní a ochrane ľudských práv v jednotlivých štátoch, regiónoch i na internacionálnej úrovni.

V roku 1949 vznikla **Rada Európy**. Je to politická medzivládna organizácia, ktorá ku dňu 28. 2. 1997 združuje 40 európskych štátov. Pôvodne bolo jej cieľom chrániť ľudské práva, no dnes je jej pôsobenie oveľa širšie, pretože jej členmi sa stali aj postkomunistické štáty v strednej a vo východnej Európe. Rada Európy ochraňuje pluralitnú demokraciu, posilňuje povedomie európskej kultúrnej

identity, navrhuje, ako riešiť aktuálne spoločenské problémy (menšiny, xenofóbia – nenávisť voči cudzincom, intolerancia, ochrana životného prostredia, AIDS, drogy), pomáha európskym postkomunistickým demokraciám, poskytuje im politické zázemie a plní aj svoj pôvodný cieľ – ochraňuje

Rokovanie Rady Európy v Štrasburgu, 1995.

ľudské práva. Experti Rady Európy vypracovali stovky odporúčaní, ktoré slúžia ako návod pri riešení závažných problémov.

V roku 1950 prijala Rada Európy **Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej Dohovor)**, ktorý vychádza z princípov zakotvených vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv. Schválila ho aj bývalá ČSFR, bol uverejnený v Zbierke zákonov pod č. 209/1991 Zb. Je ním viazaná aj Slovenská republika. Európske štáty prijali k Dohovoru viaceré **dodatkové protokoly**. Sú to vlastne doplnky k Dohovoru, v ktorých nájdeme nové uznané práva a rozhodnutia o zmenách konania určeného Dohovorom.

Prvá časť Dohovoru uvádza jednotlivé práva a slobody: právo na život, zákaz mučenia, zákaz otroctva a nútenej práce, právo na slobodu a bezpečnosť, právo na riadne súdne konanie, zákaz potrestania za konanie, ktoré nie je trestným činom, právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života, sloboda myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia, sloboda prejavu, sloboda zhromažďovania a združovania, právo na uzavretie manželstva. Ďalšie práva obsahujú Dodatkové protokoly č. 1, 4, 6 a 7. Podľa Dohovoru môžu členské štáty v čase schvaľovania určitých práv a slobôd predložiť svoje výhrady.

Na dodržiavanie práv a slobôd zakotvených v Dohovore a dodatkových protokoloch dozerajú **Európska komisia pre ľudské práva (Komisia)**

a Európsky súd pre ľudské práva (Súd) so sídlom v Štrasburgu. Obe inštitúcie prijímajú aj sťažnosti:

- ❶ kolektívne podľa čl. 24 Dohovoru – sťažnosť jedného štátu proti druhému,
- ❷ individuálne podľa čl. 25 Dohovoru – každá fyzická osoba, nevládna organizácia alebo skupina osôb môže podať sťažnosť, ak sa považuje za poškodenú.

Občan Slovenska sa teda môže domáhať ochrany svojich práv aj v Rade Európy. Treba zdôrazniť, že ide o doplnkovú formu ochrany, to znamená, že občan môže podať sťažnosť až potom, keď využil všetky možnosti vnútroštátnej (domácej) ochrany a slovenské orgány rozhodli o jeho prípade s konečnou platnosťou. Sťažnosť musí podať do 6 mesiacov od konečného rozhodnutia vnútroštátneho orgánu. Sťažovať sa môže iba na štát (Slovenskú republiku) a môže sa domáhať ochrany iba toho ľudského práva, ktoré je uvedené priamo v Dohovore. Sťažnosť nemá predpísanú formu a napísať ju možno aj v slovenčine, pretože Slovenská republika je členom Rady Európy. Konanie pred Komisiou a Súdom je bezplatné a občan má právo aj na bezplatnú právnu pomoc.

10.7 Konanie pred Európskou komisiou pre ľudské práva

Konanie pred Komisiou začína zaregistrovaním sťažnosti a posúdením, či je sťažnosť prijateľná, t. j. či spĺňa určené požiadavky. Sťažnosti adresované Komisii sú väčšinou prehlásené za neprijateľné, pretože sú zjavne neodôvodnené alebo porušenie Dohovoru nie je preukázané dôkazmi. Vyhlásením o neprijateľnosti sťažnosti sa konanie končí a Komisia vyčiarkne sťažnosť zo zoznamu.

Ak sťažovateľa možno považovať za "obet", skúmajú sa ďalšie podrobnosti, a to predovšetkým, či nejde o sťažnosť anonymnú alebo takú, ktorú už prerokúva Komisia, prípadne či nebola zaslaná inej medzinárodnej organizácii, napr. Výboru pre ľudské práva do Ženevy. Ak je sťažnosť prehlásená za prijateľnú, Komisia ju preskúmava. V prvom rade sa usiluje dosiahnuť priateľskú dohodu zainteresovaných – **uzavrieť zmier**. Ak sa to podarí, Komisia zmier schváli a vypracuje o tom správu. Tým sa konanie o sťažnosti končí.

Ak k zmieru nedôjde, Komisia ďalej prešetruje sťažnosť. Zisťuje, či bol porušený Dohovor. Posúdi písomné stanoviská a vypočuje strany v spore. Potom vypracuje **správu Komisie**, v ktorej vyjadrí svoj názor, či bol, alebo nebol porušený Dohovor. Po tejto prvej etape konania o sťažnosti nasleduje hlavná časť – konanie pred Súdom.

10.8 Konanie pred Európskym súdom pre ľudské práva

Súd má toľko členov, koľko členských štátov má Rada Európy. Zasadá v Štrasburgu najmenej raz ročne. Rokovacím jazykom je angličtina a francúzština.

Súd nie je názorom Komisie viazaný, a preto opätovne posúdi, či je sťažnosť prijateľná. Ak to považuje za potrebné, zabezpečí ďalšie informácie, ktoré neobsahuje správa Komisie, nariadi pojednávanie a vypočuje zainteresovaných. Konanie končí vynesením rozsudku, v ktorom Európsky súd pre ľudské práva vysloví, či právo bolo porušené, alebo nie. Rozsudok je záväzný a konečný. Ak Súd rozhodne, že bol porušený Dohovor, môže stanoviť pre poškodenú osobu aj primeranú finančnú náhradu, ktorú uhradza žalovaný štát.

Výbor ministrov Rady Európy je nielen politický, ale aj výkonný orgán Rady Európy, má teda aj rozhodovaciu právomoc. Uplatní ju vtedy, ak Komisia nepostúpi svoju správu Súdu do troch mesiacov. V tomto prípade rozhodne Výbor ministrov RE, či bol porušený Dohovor. Rozhodnutie má formu **rezolúcie** a pripája sa k nemu správa Komisie. Závery Výboru ministrov Rady Európy sú záväzné.

Konanie o dodržiavaní ľudských práv v Komisii a na Súde je zložité a časovo veľmi náročné. V poslednom období, po prijatí viacerých postkomunistických štátov do Rady Európy, prudko rastie počet sťažností adresovaných Súdu. Preto bol dňa 11. 5. 1995 prijatý zatiaľ posledný **Dodatkový protokol č. 11**. Jeho cieľom je zjednodušiť a urýchliť konanie pred Súdom a zachovať pritom kvalitu rozhodnutí. Protokol podstatne mení riešenie sťažností. Ide najmä o tieto zmeny:

- ❶ Protokol zakotvuje obligatórnu jurisdikciu (povinnú právomoc) Súdu, čo znamená, že sa naň môže obracať každý štát, ktorý ratifikoval Dohovor.
- ❷ Priamo na Súd sa môžu obracať štáty (medzištátne sťažnosti) aj jednotlivci (individuálne sťažnosti).
- ❸ V sporoch o ochranu ľudských práv sa ruší rozhodovacia právomoc Výboru ministrov Rady Európy a jediným rozhodovacím orgánom sa stáva Súd.
- ❹ Ťažisko práce je v senátoch Súdu, ktoré rozhodujú, či je sťažnosť prijateľná, ako aj o tom, či bol porušený Dohovor.

Každú sťažnosť možno riešiť zmierom. Aj v tomto prípade Súd preskúma, či boli porušené ľudské práva obsiahnuté v Dohovore.

Za najväčší úspech Rady Európy možno považovať fakt, že mnohé štáty pozmenili svoje vnútroštátne predpisy tak, aby zodpovedali Dohovoru. Rada Európy dohliada predovšetkým na dodržiavanie občianskych a politických práv. Sociálne a kultúrne práva, niekedy nazývané ľudské práva druhej generácie, zatiaľ iba monitoruje (sleduje). Slovenská republika aj tieto práva zakotvila priamo v ústave.

10.9 Konferencia o bezpečnosti a spolupráci (KBSE, neskôr OBSE)

V roku 1975 sa v Helsinkách uskutočnila Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe, na ktorej sa zúčastnilo 32 európskych štátov, USA a Kanada. Prijala Helsinský záverečný akt, ktorý bol výsledkom zložitého viacročného diplomaticko-politického úsilia. Účastnícke štáty sa v ňom zaviazali rešpektovať ľudské práva a základné slobody, vrátane slobody zmýšľania, svedomia, náboženstva a presvedčenia pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka alebo náboženstva. Jeho cieľom bolo podporovať uplatňovanie a rozvíjanie občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a iných práv a slobôd, ktoré vyplývajú z dôstojnosti človeka, ako aj rešpektovanie práv národnostných menšín. Cieľom Helsinského záverečného aktu bolo naplňovať zásady Charty OSN a Všeobecnej deklarácie ľudských práv, zabezpečiť mier, spravodlivosť a blahobyt pre všetkých. Aj keď prijatý dokument neriešil všetky problémy (účastnícke štáty patrili k dvom politicko-vojenským blokom), zahrnul maximum toho, čo bolo možné dosiahnuť. Prijatie záverečného aktu viedlo k zvýšeniu spoločensko-politickej aktivity, morálneho a politického tlaku, aby sa účastnícke štáty stali signatármi medzinárodných paktov o ľudských právach. V mnohých štátoch začali pôsobiť občianske iniciatívy v oblasti ľudských práv – tzv. helsinské výbory.

Na helsinskú konferenciu nadviazali ďalšie schôdzky konané v Belehrade (1978), Madride (1980), vo Viedni (1989) a v Kodani (1990). Spolupráca začatá pred viac ako dvoma desaťročiami pokračuje dodnes v rámci Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE). Predovšetkým na kodanskej konferencii bol dosiahnutý výrazný pokrok. Konala sa už v nových medzinárodno-politických podmienkach a zamerala sa na otázky právneho štátu, zákonnosť a rešpektovanie ľudských práv. Dôraz kládla aj na otázky ľudskej dimenzie a postavenie národnostných menšín.

10.10 Mimovládne združenia a iniciatívy na ochranu ľudských práv

Poslaním každého štátu medziiným je chrániť prirodzené práva človeka. Ak však politická moc usiluje o to, aby mohla stáť nad spoločnosťou a má sklon obmedzovať prirodzené práva občanov, je nevyhnutné vytvárať mimovládne mechanizmy, ktoré umožnia ľuďom zobrať veci do vlastných rúk, zlepšovať svoje životné podmienky alebo chrániť svoje základné práva.

Pôvodne bola cieľom občianskych aktivít predovšetkým ekonomická pomoc, časom prevážil záujem o politické problémy.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že občianske združenia nemajú v demokratickej spoločnosti opodstatnenie. Aj ona však musí mať vytvorené mimovládne mechanizmy, ktoré zväčšujú možnosť občanov spolurozhodovať o svojej budúcnosti. Svedčí o tom sám fakt, že v súčasnosti prudko rastie počet

nevládných organizácií na celom svete, no najmä vo vyspelých demokraciách. Ich činnosť je rozmanitá, medziiným chránia aj občianske práva a slobody. Vzniká tak tzv. tretí sektor, ktorý je mimo formálneho aparátu štátu, ale pritom má vplyv na štátne orgány, pretože zabezpečuje potreby občanov a zároveň dohliada, či a ako ich zabezpečuje štát.

Pôsobnosť občianskych združení výrazne ovplyvňuje vzťahy občana k štátu. Tam, kde sú naozaj aktívne, zvyčajne klesá záujem o typické formy účasti občanov na správe štátu – stúpa počet občanov, ktorí nejdú voliť, nechcú byť členmi politických strán, odborov a pod. Zatiaľ čo vo východnej a strednej Európe pomáhajú mimovládne organizácie vytvárať najmä podmienky na vstup do Európskej únie, v západných krajinách Európy pomáhajú riešiť predovšetkým problémy, na ktoré nestačí vláda (napr. drogy, prisťahovalci a pod.).

Mimovládne organizácie učia človeka, aby sa nespoliehal iba na pomoc štátu, aby sám pôsobil pri presadzovaní potrieb svojich i celej spoločnosti. Učia ho byť aktívnym a nieť zodpovednosť za svoj život, za svojich blízkych i za celú spoločnosť.

Aspoň krátku informáciu si zaslúžia predovšetkým organizácie, ktoré výrazne ovplyvnili vývoj nášho štátu. Presadzovali tie demokratické zmeny v Československu, ktoré boli uskutočnené v roku 1989.

Spoločnosť pre ľudské práva vznikla v roku 1968. Požadovala, aby ústava a československý právny poriadok boli uvedené do súladu so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv a s medzinárodnými paktmi. Žiadala predovšetkým oddeliť výkonnú, zákonodarnú a súdnu moc, zabezpečiť nezávislosť súdov a sudcov, zriadiť ústavné a správne súdnictvo, humanizovať a modernizovať výkon trestu, požadovala spravodlivý volebný zákon a realizáciu ďalších demokratických princípov. Spoločnosť pre ľudské práva sa stala členom Medzinárodnej ligy ľudských práv v New Yorku a Medzinárodnej federácie pre ľudské práva v Paríži. V rámci normalizačného procesu bola jej činnosť v roku 1969 zakázaná. Tí, ktorí individuálne alebo v skupinách protestovali proti zákazu, boli stíhaní v politických procesoch a niektorí aj nezákonne väznení.

Perzekúcia a šikanovanie za prejavený názor nikdy nezastrašia celú spoločnosť. Spočiatku nevelká skupina občanov vytvorila nezávislú občiansku iniciatívu **Charta 77**. Nebola to organizácia, nemala stanovy ani orgány. Išlo o voľné, neformálne a otvorené spoločenstvo ľudí rôzneho presvedčenia, rôznej viery a rôznych profesií, ktorých spájala vôľa zasadzovať sa o rešpektovanie občianskych a ľudských práv. Patril k nej každý, kto podpisom vyjadril súhlas s jej myšlienkou, pracoval pre ňu a podporoval ju. "Signatári" Charty 77 organizovali vydávanie samizdatovej literatúry, vydávali časopis INFOCH a spolupracovali so zahraničnými hnutiami podobného charakteru.

Dňa 1. 1. 1977 vydali svoj prvý dokument Prehlásenie Charty '77. Konštatovali v ňom, že pre Československú socialistickú republiku sú od marca 1976 záväzné Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, pretože ich ČSSR podpísala, potvrdila na konferencii v Helsinkách a zákonným spôsobom uviedla do platnosti. Napriek tomu bola československá právna prax v rozpore s oboma

dokumentmi. Signatári analyzovali, ktoré články oboch medzinárodných paktov "platia iba na papieri" (právo na slobodu prejavu, právo na vzdelanie, sloboda náboženského vyznania, právo združovať sa, právo podieľať sa na veciach verejných, vylúčenie diskriminácie pred zákonom, právo na štrajk, právo na súkromie, právo slobodne opustiť svoju vlasť a iné) a poukázali na skutočnosť, že všetka činnosť v štáte – zákonodarná, výkonná aj súdna – je podriadená politickým direktívam aparátu komunistickej strany, že jeho rozhodnutia majú prednosť aj pred zákonom.

Po prijatí Prehlásenia Charty 77 jej hovorcovia vo viac ako 570 konkrétnych dokumentoch upozornili vládu i zákonodarné orgány na porušovanie ľudských práv, vyjadrili sa k zásadným problémom v spoločnosti (náboženské práva a slobody, sloboda cestovania do zahraničia, postavenie Rómov, problematika dôchodcov, ekologické otázky, užívanie drog, problémy väzenstva, školstva a pod.) a žiadali o ich riešenie. Najcharakteristickejšou črtou Charty 77 bolo, že viedla k prebudeniu občianskeho vedomia, svedomia a sebedomia. Napriek krutým represiam, ktoré postihli signatárov a ich rodiny, Charta 77 splnila svoje poslanie a za významné treba považovať predovšetkým jej mravné poslanstvo. Od svojho vzniku organizovala rôzne protestné akcie verejnosti a významnou mierou sa podieľala aj na udalostiach, ktoré vyústili do "nežnej revolúcie" v novembri 1989.

Po rozdelení Československa sa slovenská časť pretransformovala na nezávislý subjekt **Nadácia Charty 77**. Hlavnú pozornosť venuje i naďalej ochrane ľudských práv.

V duchu Charty 77 pôsobil od roku 1978 aj **VONS – Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných**. Jeho hlavnou zásluhou bolo zmiernenie súdnych postihov.

Ako súčasť medzinárodnej helsinskej federácie vznikla v roku 1988 občianska iniciatíva **Československý helsinský výbor**. Mal rovnaký cieľ: chrániť ľudské a občianske práva. Svoje analýzy právnych, politicko-právnych a zahraničnopolitických problémov a protestné stanoviská publikoval v samizdate. Od roku 1989 vydával vlastný Spravodaj. Stál pri zrode **Občianskeho fóra (OF)** a **Verejnosti proti násiliu (VPN)**. Od roku 1990 je riadne zaregistrovanou organizáciou a doteraz pôsobí aj na Slovensku. **Slovenský helsinský výbor** usiluje o to, aby boli v slovenskom právnom systéme dôsledne uplatňované princípy a normy medzinárodných dohovorov, ako skupinové práva, vrátane práv národnostných a etnických menšín, tak aj práva jednotlivých občanov. Pomáha ľuďom, keď sú porušované ich občianske a ľudské práva, a učí ich brániť svoje práva.

Hoci pojem **mimovládna organizácia** nie je v našom právnom poriadku doposiaľ vymedzený, právny základ týchto občianskych združení môžeme odvodiť z článku 28 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý zaručuje právo pokojne sa zhromažďovať, i z článku 29, ktorý priznáva právo slobodne sa združovať v spolkoch, spoločnostiach alebo iných združeníach.

V tzv. treťom sektore pôsobí už dnes na Slovensku množstvo mimovládnych organizácií, medzi nimi celý rad tých, ktoré si osvojili úlohu ochraňovať ľudské

práva a slobody. Účinne im pomáha **Nadácia na podporu občianskych aktivít**, ktorá poskytuje aj finančné prostriedky na najlepšie projekty.

Viaceré slovenské občianske združenia sú súčasťou medzinárodných organizácií. Ako príklad spomeňme **Amnesty International**. O jej celosvetovom význame a vplyve svedčí už sám fakt, že počas svojej existencie upozornila asi na 18 000 konkrétnych prípadov porušovania ľudských práv v mnohých krajinách.

Mierová spoločnosť v Slovenskej republike sleduje, ako sa plní program prijatý na Svetovej konferencii o ľudských právach vo Viedni.

Nadácia pre občiansku spoločnosť (**The Foundation for a Civil Society**) finančne, ale aj inak podporuje projekty, ktoré pomôžu upevniť demokraciu, rozvíjať občiansku spoločnosť, demokratizovať legislatívu a posilniť trhové hospodárstvo v Slovenskej republike.

K podobne zameraným organizáciám patria **Helsinské občianske zhromaždenie v Slovenskej republike, Slovenská únia pre mier a ľudské práva** a iné.

RESUMÉ

12
45
57;

Na zabezpečenie ochrany právneho poriadku i práv občanov štát zriaďuje špeciálne orgány, ktoré vytvárajú podmienky pre to, aby v spoločnosti nedochádzalo k porušovaniu práva, a v prípade, že sa tak stane, stanovuje im úlohy na potrestanie toho, kto právo porušil. Do sústavy týchto orgánov patria polícia, prokuratúra a súdy. Uvedené orgány chránia predovšetkým zákonnosť, t. j. dozerajú na to, či orgány a občania dodržiavajú povinnosti stanovené im zákonom. Ústavný súd, ktorý má osobitné postavenie, poskytuje ochranu ústavnosti. Okrem vnútroštátnych orgánov môžu vo výnimočných prípadoch chrániť práva občanov aj medzinárodné organizácie.

Ak si občan pri ochrane svojich práv nevie poradiť sám, môže sa obrátiť so žiadosťou o pomoc na advokátske kancelárie.

Záujem o spoločenské dianie a ochotu pomôcť pri budovaní občianskej spoločnosti môže občan uplatniť svojou prácou v rôznych nevládných organizáciách.

OTÁZKY

- 1 Ktorý orgán ochraňujúci práva občanov považujete za najdôležitejší a prečo?

- ② Aké predpoklady pre výkon povolania má spĺňať policajt?
- ③ Aké úlohy má advokát?
- ④ Ktoré medzinárodné orgány môžu chrániť práva občana Slovenskej republiky?
- ⑤ Chceli by ste niekedy pracovať v mimovládnej organizácii? Ak áno, v ktorej a prečo?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ① Novákovci po návrate z dovolenky zistili, že im neznámi páchatelia vykradli rodinný dom. Zmizlo všetko, čo malo hodnotu – rodinné šperky, zopár umeleckých originálov, videotechnika, ale aj elektrické náradie do záhrady či súčiastky do auta.

Vytvorte skupinu zastupujúcu rodinu Novákovcov. Pokúste sa vypracovať postup, podľa ktorého by mali konať Novákovci ako poškodení. Vytvorte aj skupinu policajtov a navrhните, čo by mali robiť, aby zistili páchatel'ov krádeže.

- ② Pani Jana bola už dlhšie presvedčená, že si s manželom vôbec nerozumejú. Usilovala sa však udržať manželstvo kvôli dvom deťom. Keď manžel potom podľahol ešte aj hráčskej vášni, pripravil rodinu o celoživotné úspory a vohnal ju do každodenného zápasu o najzákladnejšie potreby, rozhodla sa pani Jana pre definitívny rozchod. Vyhľadala advokáta, aby jej pomohol vypracovať návrh na rozvod.

Vytvorte skupinu predstavujúcu pani Janu a skupinu advokátov. Spoločne sa pokúste zhrnúť potrebné fakty a pripraviť návrh na rozvodové konanie.

- ③ Mimovládna organizácia, ktorá programovo podporuje aj aktivity študentov, ponúka zaujímavú finančnú čiastku a technické vybavenie na vydávanie študentského časopisu. Príspevok získa škola, ktorá vypracuje najlepší projekt.

Pokúste sa vypracovať projekt, ktorým by ste sa uchádzali o daný príspevok.

Gabriela Feťková

ZÁKLADNÝ ÚSTAVNÝ A PRÁVNÝ RÁMEC ČINNOSTI POLÍCIE, PROKURATÚRY A SÚDOV

Polícia, prokuratúra a sudy musia svoje úlohy pri náprave porušených práv a v prevencii vykonávať v súlade s Ústavou Slovenskej republiky a so zákonmi. Je to požiadavka o to významnejšia, že tieto zložky štátnej moci sú pri zabezpečovaní svojich úloh zákonom zmocnené výrazne zasiahnuť do základných práv a slobôd občanov. Pravda, iba v nevyhnutnej miere, v súlade so zákonmi, ústavou a Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej Dohovor), ktorým je Slovenská republika viazaná.

11.1 Polícia

Policaisti sú povinní dodržiavať služobnú disciplínu, dôsledne vykonávať zákonom uložené povinnosti i rozkazy, nariadenia a pokyny nadriadených. Pri svojej činnosti musia dbať na česť, vážnosť a dôstojnosť osoby, i svojej vlastnej, a nesmú pripustiť, aby v súvislosti s ich prácou vznikla niekomu bezdôvodná ujma. Každý zásah policajta musí byť primeraný sledovanému účelu. Ak policajt akýmkoľvek spôsobom zasiahne do práv a slobôd človeka, musí ho poučiť o jeho právach. Túto povinnosť mu ukladá zákon. Je však v záujme občana, aby aj sám

poznal svoje práva a povinnosti a vedel, čo môže urobiť v prípade, keby policajt konal neprimerane alebo dokonca zneužil svoju funkciu.

Zákon ukladá policajtom vykonať služobný zákrok vtedy, ak je páchaný trestný čin alebo priestupok alebo ak existuje podozrenie z ich páchania. **Služobný zákrok** je taká činnosť policajta, ktorou bezprostredne zasahuje do základných práv a slobôd konkrétneho človeka. Skôr, ako policajt vykoná zákrok, musí, ak mu to umožňujú okolnosti, preukázať svoju príslušnosť k polícii. Pochybnosti nevznikajú, ak je policajt v služobnej rovnošate, ktorá má identifikačné číslo. Policajt v civile sa môže preukázať služobným preukazom, odznakom služby kriminálnej polície alebo aj ústnym vyhlásením "polícia". Pred zákrokom použije slová: "V mene zákona".

Vo výkone služby má policajt celý rad oprávnení. Teraz sa oboznámime so situáciami, v ktorých sa môže občan ocitnúť najčastejšie.

Policajt je oprávnený **požadovať od občana potrebné vysvetlenie**. Zvyčajne žiada poskytnúť informácie, ktoré poslúžia na objasnenie trestného činu, priestupku, zistenie páchatelia a pod. Občan je povinný podať vysvetlenie, v opačnom prípade ho môže policajt predviesť na útvar policajného zboru. O podaní vysvetlenia sa spisuje zápisnica. Podľa zákona občan môže odmietnuť podať vysvetlenie, ak by ním spôsobil seba alebo blízkej osobe nebezpečenstvo trestného stíhania. Vysvetlenie nemôžu podávať osoby viazané mlčanlivosťou.

Policajt je oprávnený **požiadať občana, aby preukázal svoju totožnosť**. Ide o jednoduchý a bežný úkon, pri ktorom sa vyzvaný preukazuje občianskym preukazom, pasom alebo iným dokladom (napr. preukaz poslanca, člena vlády, služobný preukaz sudcu alebo prokurátora). Za preukaz totožnosti však nemožno považovať električku, preukaz zdravotne postihnutej osoby alebo členskú legitimáciu športového klubu. Ak niekto nemôže alebo odmietne preukázať svoju totožnosť, môže byť predvedený na útvar policajného zboru, kde sa jeho totožnosť zistí.

Najväčšiu pozornosť treba venovať oprávneniu na **zaistenie osoby**. Ak polícia zaistí občana, môže byť pozbavený osobnej slobody až na 24 hodín. Ide o zásah do jedného z najdôležitejších základných práv. Pristavíme sa pri ňom aj preto, že existuje nesúlad zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore SR s ústavou a Dohovorom o ochrane ľudských práv a slobôd.

*Zásah polície proti zlodejom áut,
Bratislava 1995*

Podľa článku 17 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky:

“Obvineného alebo podozrivého z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. Zadržaná osoba musí byť ihneď oboznámená s dôvodmi zadržania, vypočutá a najneskôr do 24 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu.”

Článok 5 ods. 1 písm. c) Dohovoru umožňuje:

“zákonné zatknutie alebo iné pozbavenie slobody osoby za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán pre dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, alebo ak sú oprávnené dôvody domnievať sa, že je potrebné zabrániť jej v spáchaní trestného činu alebo v úteku po jeho spáchaní”.

Zatiaľ čo ústava a Dohovor umožňujú zaistiť ľudí, iba ak sú dôvodne podozriví zo spáchania trestného činu, a preto ich treba odovzdať súdu, zákon č. 171/1993 Z. z. upravuje možnosti zaistenia oveľa širšie. Podľa § 19 ods. 1 tohto zákona:

“Policajt je oprávnený zaistiť osobu,

- a) ktorá svojím konaním bezprostredne ohrozuje svoj život alebo svoje zdravie alebo život a zdravie iných osôb alebo majetok,*
- b) pristihnutú pri páchaní priestupku, ak je dôvodná obava, že v ňom bude pokračovať, alebo ak je to nevyhnutne potrebné na riadne zistenie alebo objasnenie veci,*
- c) ktorá sa nachádza na mieste trestného činu bezprostredne po jeho spáchaní a je tu súvislosť so spáchaným trestným činom.”*

V uvedených prípadoch možno zaisteného zadržať až 24 hodín. Toto ustanovenie zákona o policajnom zbore je teda v rozpore s ústavou i Dohovorom. Aby v budúcnosti nedochádzalo k porušovaniu základného práva občanov na základe tohto zákona, je nevyhnutné uviesť zákon do súladu s ústavou a Dohovorom.

Policajt je ďalej **oprávnený zaistiť cudzinca, predbežne zaistiť vec, odňať zbraň, má právo zastaviť a prezrieť dopravný prostriedok** a má aj ďalšie oprávnenia.

Každý občan je povinný poslúchnuť výzvu, pokyn, príkaz a požiadavku policajta a strpieť aj ním vykonávaný úkon, na ktorý má oprávnenie.

V nejednom občanovi môže vyvolať pocit bezmocnosti, zraniteľnosti a dokonca hrôzu už len výpočet donucovacích prostriedkov, ktoré môže policajt použiť pri zákroku. Zákon o policajnom zbore zaraďuje medzi **donucovacie prostriedky** napr. hmaty a údery sebaobrany, obušky, slizotvorné prostriedky, putá, služobného psa, zbraň a pod.

Pocit istoty by malo občanovi vrátiť vedomie, že donucovacie prostriedky môže policajt použiť iba v zákonom presne určených prípadoch voči tomu, kto protiprávne koná. Vždy, keď použije donucovací prostriedok pri zákroku, musí to ohlásiť svojmu nadriadenému. Tento kontrolný mechanizmus má zabráňovať

zneužitíu donucovacích prostriedkov. Možnosti ich použitia sú výrazne obmedzené pri zákrokoch proti tehotným ženám, starým ľuďom, osobám telesne postihnutým a deťom.

Poslaním polície je slúžiť štátu, ale predovšetkým občanovi. Práve občan musí mať istotu, že ak sa ocitne v nebezpečenstve, ak budú ohrozené jeho práva alebo bude odkázaný na inú pomoc polície, je polícia pripravená tak, aby ho mohla účinne ochrániť. To závisí od toho, či má dobré technické vybavenie, no predovšetkým kvalitne pripravených policajtov, ktorí spĺňajú najnáročnejšie kritériá.

Pri realizácii všetkých zverených úloh má polícia právo požadovať pomoc aj od občanov, štátnych orgánov a obcí. Zákon im ukladá povinnosť poskytnúť jej požadované podklady a informácie. Zároveň musí byť zarúčené, že ich polícia použije len pre svoje účely a zachová o nich mlčanlivosť.

11.2 Prokuratúra

Právomoc prokuratúry vymedzuje zákon o prokuratúre veľmi široko. Zjednodušene možno povedať, že prokuratúra má dosah na všetky zložky štátu. Jej hlavnou úlohou je vykonávať opatrenia na predchádzanie, zistenie a odstránenie porušenia zákonnosti, na obnovu porušených práv a uplatňovanie zodpovednosti voči tým, ktorí zákonnosť porušili. Na zabezpečenie dôslednej, účinnej a rýchlej ochrany práv a zákonom chránených záujmov fyzických a právnických osôb a štátu je povinná využiť všetky zákonné prostriedky.

Prokurátori pomáhajú realizovať **preventívne opatrenia** zamerané na predchádzanie porušovania zákonov a ostatných právnych predpisov, **odstraňovanie príčin a podmienok trestnej činnosti, trestne stíhajú osoby podozrivé zo spáchania trestných činov a dozerajú, či sa v prípravnom konaní** (pri vyšetrovaní spáchaných trestných činov) **dodržiava zákonnosť**. Dodržiavanie zákonov a iných právnych predpisov sledujú aj v miestach, kde je na základe rozhodnutí štátnych orgánov obmedzená osobná sloboda občanov (vážnice, psychiatrické ústavy). V konaní pred súdmi zastupujú štát ako vlastníka, v určených prípadoch môžu vstúpiť do už začatého konania pred súdom (napr. vo veciach opatrovníctva, výchovy maloletých, spôsobilosti na právne úkony).

Na čele prokuratúry je **generálny prokurátor**, ktorý riadi a kontroluje činnosť všetkých prokuratúr.

Podľa zákona o rodine môže generálny prokurátor v prípadoch, kde si to vyžaduje spoločenský záujem, podať na súd **návrh na zapretie otcovstva**.

11.3 Súdny

Podľa článku 141 ústavy: *“V Slovenskej republike vykonávajú súdnictvo nezávislé a nestranné súdy.”* Nezávislé súdnictvo predstavuje tretiu moc v štáte popri moci zákonodarnej a výkonnej.

Konanie na súde ukončené vydaním rozhodnutia je najtypickejší spôsob, ako sa zabezpečuje ochrana základných práv a slobôd občana, záujmy právnických osôb i štátu. Riešenie problému súdnou cestou by však malo byť východiskom iba vtedy, keď občan vyčerpal všetky mimosúdne prostriedky a jeho úsilie bolo neúspešné.

Súdy musia ochraňovať právo v súlade s Ústavou Slovenskej republiky a Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Podľa čl. 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky:

“Každý má právo, aby sa jeho vec verejne prerokovala bez zbytočných prieťahov a v jeho prítomnosti a aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom.”

Toto právo je podobne upravené aj v Dohovore v článku 6 ods. 1:

“Každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu.”

Tieto zásady možno zhrnúť do jedinej vety: Každý musí mať pred súdom rovnakú šancu.

Súdy vykonávajú svoju právomoc oddelene od iných štátnych orgánov. Rozhodujú v občianskoprávných a trestnoprávných veciach a preskúmávajú aj zákonnosť rozhodnutí správnych orgánov (napr. vo veciach poskytnutia finančnej podpory v nezamestnanosti, pri rozhodovaní o priestupkoch a pod.).

Konanie na súde musí byť dôstojné, čomu pomáha aj prostredie, v ktorom sa uskutočňuje. Pojednávacia miestnosť má byť zariadená účelne, s určeným miestom pre senát alebo samosudcu, pre strany v spore, pre ich právnych zástupcov a pre verejnosť, príp. zástupcov masmédií. V miestnosti musí byť štátny znak a portrét prezidenta. Patrí sem aj elektronické zariadenie na

Justičný palác v Bratislave, 1995

predvolávanie účastníkov konania a na zaznamenávanie priebehu pojednávania, ak sa nevyhotovuje zápis na písacom stroji priamo počas pojednávania. Senát alebo samosudca vedie pojednávanie v talári. Všetci účastníci konania sa v pojednávacej miestnosti musia správať podľa pravidiel slušnosti, inak zákon umožňuje sudcovi zjednať nápravu – uložiť poriadkovú pokutu a vykázať z pojednávacej miestnosti.

Postup súdov v občianskoprávnom konaní upravuje Občiansky súdny poriadok a v trestnom konaní Trestný poriadok.

Občiansky súdny poriadok (OSP) bol prijatý ako **zákon číslo 96/1963 Zb.** Za vyše 30 rokov prešiel mnohými zmenami. Najpodstatnejšie zmeny boli uskutočnené po roku 1989. Ustanovenia OSP upravujú postup súdu a všetkých účastníkov konania na súde. Celý postup musí viesť k tomu, aby bola zabezpečená ochrana tých, ktorí sa so svojou záležitosťou obrátili na súd, a zároveň, aby súdne konanie pôsobilo aj výchovne.

Úlohou súdov v občianskoprávnom konaní je **prejednávať a rozhodovať spory, zabezpečovať výkon tých rozhodnutí**, ktoré neboli dobrovoľne splnené, a dbať, aby ani v budúcnosti nedochádzalo k porušeniu práv občanov.

Každý občan, ktorého právo bolo porušené, sa môže obrátiť na súd a požadovať ochranu. Ide o práva, ktoré občanom priznávajú **Občiansky zákonník** (napr. vlastnícke práva, zodpovednosť za škodu, dedičské záležitosti, nájomné vzťahy, rôzne druhy zmlúv a pod.), **zákon o rodine** (určenie otcovstva, rozvod, výživné a pod.), **pracovnoprávne predpisy** (vzťahy súvisiace s pracovným pomerom, odmenou za vykonanú prácu a pod.), ako aj **Obchodný zákonník** (podnikateľské a hospodárske vzťahy). Súdny prerokúvajú uvedené prípady za podmienky, že osobitnými zákonmi nie je stanovené, že o nich rozhodujú iné orgány.

Účastníci konania môžu na súde vystupovať sami alebo sa môžu nechať zastúpiť iným občanom, príp. advokátom alebo komerčným právnikom (**zastúpenie na základe splnomocnenia**). Deti alebo občanov nespôsobilých konať pred súdom zastupujú spravidla ich rodičia alebo iní zákonní zástupcovia (**zákonné zastúpenie**). Právnické osoby zastupujú nimi určení pracovníci a štát pracovníci štátneho orgánu, ktorého sa prejednávaná vec týka.

Konanie na súde môže začať **na návrh**, ale aj **bez návrhu**. Prípady, keď návrh nie je potrebný, sú stanovené zákonom (napr. vo veciach starostlivosti o maloletých, o dedičstve) a môžeme ich považovať za výnimočné. Bežne sa konanie začína podaním návrhu (žaloby) na súd. **Návrhom** rozumieme také podanie na súd, ktoré obsahuje základné údaje o veci, ktorá sa má prejednať.

Návrh musí obsahovať meno a priezvisko, bydlisko a zamestnanie navrhovateľa, odporcu a právnych zástupcov. Treba v ňom pravdivo opísať fakty, uviesť a navrhnúť, ako sa má vo veci rozhodnúť. Návrh sa podáva spravidla na okresný súd a môže ho podať ten, koho právo bolo porušené. Ešte pred pojednávaním sa súd pokúša **zmierlivo urovnať spor**. Ak dôjde k zmieri, súd ho schváli a spor sa tým končí.

Ak k zmieri nedôjde, začína sa súdne konanie. Účastníci v spore majú rovnaké postavenie. Celé konanie je ústne a verejné. Keď súd konanie začne, je povinný

postupovať tak, aby vec bola čo najrýchlejšie prerokovaná a rozhodnutá. Za celý priebeh je zodpovedný sudca, ktorý koná ako samosudca, alebo predseda senátu. Pojednávanie vo veci musí viesť dôstojne a nerušene. Vypočuje všetky dôkazy, ktoré prednesú obe strany, a na ich základe rozhodne vo veci.

Rozhodnutím vo veci je spravidla **rozsudok**. Sudca ho vyhlasuje verejne a "V mene republiky". Každý rozsudok obsahuje: **výrok, odôvodnenie a poučenie o odvolaní**. Z výroku rozsudku musí byť jasné, ako súd rozhodol. V druhej časti rozsudku súd uvedie, na základe akých dôkazov rozhodol, a záverečnú časť tvorí poučenie o odvolaní, kde sa uvádza, v akej lehote a na ktorom orgáne sa voči rozsudku možno odvolať. Písomný rozsudok sa doručuje účastníkom konania do vlastných rúk spravidla do 30 dní. Doručený rozsudok, voči ktorému nemožno podať odvolanie, je právoplatný a záväzný.

Na občianskom súde sa prerokúvajú najmä:

- ❶ **veci občianskoprávne** (vlastnícke vzťahy, susedské vzťahy, majetkové spory, rôzne druhy zmlúv),
- ❷ **veci pracovné** (neplatnosť výpovede z pracovného pomeru a náhrada mzdy),
- ❸ **veci rodinné** (rozvod, určenie otcovstva, výživné),
- ❹ **veci družstevné** (členstvo v družstve),
- ❺ **veci obchodné** (podnikateľské spory).

Medzi osobitné druhy súdnych konaní patria napr. **konanie o dedičstve, o veciach maloletých, o spôsobilosti na právne úkony, o vyhlásení za mŕtveho, vo veciach voličských zoznamov**.

Osobitným druhom sú aj konania v **správnom súdnictve**. Ak občan alebo právnická osoba tvrdia, že boli rozhodnutím správneho orgánu ukrátení na svojich právach, preskúmajú súdy v správnom súdnictve, či rozhodnutia o právach a povinnostiach občanov a právnických osôb vydané správnymi orgánmi – orgánmi štátnej správy, územnej samosprávy a inými orgánmi verejnej správy – boli vydané v súlade s platnými zákonmi. Rozhodnutia správnych orgánov preskúmajajú krajské súdy, ak ide o rozhodnutia ústredných orgánov štátnej správy alebo správnych orgánov s pôsobnosťou pre celú republiku, je na konanie príslušný Najvyšší súd Slovenskej republiky.

Súdy môžu vykonávať aj inú netypickú činnosť, napríklad **prijímať do úschovy peniaze, listiny a iné hnutelné veci**, ale iba v súvislosti so súdnym konaním.

Podobne ako prokuratúra majú aj súdy v trestnom konaní úlohu **represívnu a výchovnú**. Represívna úloha trestného konania sa završuje potrestaním páchatel'a za trestný čin, ktorého sa dopustil. Výchovná úloha sa napĺňa predchádzaním trestným činom, zamedzovaním trestnej činnosti a výchovou občanov k dodržiavaniu zákonov.

Trestné konanie postupuje podľa **zákona číslo 141/1961 Zb. o trestnom konaní (Trestný poriadok) v znení neskorších predpisov**. Zmyslom trestného

konania je predovšetkým potrestať páchatel'a trestného činu, ale aj upevniť zákonnosť, predchádzať a zamedzovať ďalšej trestnej činnosti a vychovávať občanov k dodržiavaniu zákonov.

Páchatel'om trestného činu je občan, ktorý sa dopustil činu nebezpečného pre spoločnosť. Znaky tohto činu sú uvedené v Trestnom zákone. Napr. v § 247 – Krádež sa uvádza:

"(1) Kto si prisvojí cudziu vec tým, že sa jej zmocní a

- a) spôsobí tak škodu nie nepatrnú,*
- b) čin spácha vlámaním,*
- c) bezprostredne po čine sa pokúsi uchovať si vec násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia,*
- d) čin spácha na veci, ktorú má iný na sebe alebo pri sebe, alebo*
- e) bol za taký čin v posledných dvoch rokoch potrestaný,*

potresce sa odňatím slobody až na dva roky alebo peňažným trestom alebo prepadnutím veci.

(2) Odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky alebo peňažným trestom sa páchatel' potresce, ak spôsobí činom uvedeným v odseku 1 škodu nie malú.

(3) Odňatím slobody na dva roky až osem rokov sa páchatel' potresce,

- a) ak spácha čin uvedený v odseku 1 ako člen organizovanej skupiny,*
- b) ak spácha taký čin pre zárobok alebo*
- c) ak spôsobí takým činom značnú škodu alebo iný obzvlášť závažný následok.*

(4) Odňatím slobody na päť až dvanásť rokov sa páchatel' potresce, ak spôsobí činom uvedeným v odseku 1 škodu veľkého rozsahu alebo ak ho spácha v spojení s organizovanou skupinou pôsobiacou vo viacerých štátoch."

Trestný zákon číslo 140/1961 Zb. v znení neskorších predpisov rozlišuje trestné činy podľa druhov, napr. trestné činy proti republike, trestné činy všeobecne nebezpečné, trestné činy proti rodine a mládeži, trestné činy proti životu a zdraviu, trestné činy proti majetku.

Trestné konanie môže končiť obmedzením alebo odňatím osobnej slobody, a preto súdy, podobne ako polícia, musia pri ňom dodržiavať Ústavu Slovenskej republiky a Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Trestný poriadok stanovuje základné **zásady trestného konania** takto:

- ❶ Nikto nemôže byť stíhaný ako obvinený ináč, než zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanovuje zákon.

- ② Kým nie je právoplatným odsudzujúcim rozsudkom vyslovená vina, nemožno na toho, proti komu sa vedie trestné konanie, hľadiť ako by bol vinný.
- ③ Prokurátor je povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel.
- ④ Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol náležite zistený skutkový stav – objasňujú okolnosti svedčiace proti páchateľovi i v jeho prospech, priznanie obvineného nezbavuje tieto orgány povinnosti preskúmať všetky okolnosti prípadu.
- ⑤ Trestné stíhanie pred súdom je možné len na základe obžaloby podanej prokurátorom.
- ⑥ Osoba, proti ktorej sa vedie trestné konanie, musí byť v každom období konania poučená o svojich právach.

Trestné veci spravidla riešia okresné sudy v obvode, kde bol trestný čin spáchaný. O závažnejších trestných činoch rozhodujú krajské sudy.

Trestné konanie uskutočňuje súd na základe obžaloby podanej prokurátorom. Cieľom konania je zistiť na podklade dôkazov, či sa skutok stal, kto ho spáchal, posúdiť skutok podľa Trestného zákona, uložiť zaň trest alebo ochranné opatrenie a rozhodnúť o nároku poškodeného na náhradu škody. Na hlavnom pojednávaní sa okrem sudcov zúčastňujú prokurátor, obžalovaný, jeho obhájca, poškodené osoby (ktorým bolo trestným činom ublížené na zdraví alebo im bola spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda) a svedkovia. Celé konanie je ústne a verejné. Na začiatku prokurátor prednesie obžalobu, potom súd vypočuje obžalovaného a svedkov. Záver hlavného pojednávania tvoria záverečné reči prokurátora, poškodeného, obhajcu a obžalovaného, ktorý má, pred odchodom súdu na záverečnú poradu, právo posledného slova. Potom sa súd poradí a vynesie rozsudok. Ak bola preukázaná vina páchateľa, ide o rozsudok odsudzujúci, ak bol páchateľ spod obžaloby oslobodený, je rozsudok oslobodzujúci.

V odsudzujúcom rozsudku možno páchateľovi uložiť niektorý z týchto trestov:

- a) odňatie slobody (výnimočný trest),

*Zo súdneho pojednávania,
Justičný palác v Bratislave 1995.*

- b)** strata čestných titulov a vyznamenaní,
- c)** strata vojenskej hodnosti,
- d)** zákaz činnosti,
- e)** prepadnutie majetku,
- f)** peňažný trest,
- g)** prepadnutie veci,
- h)** vyhostenie,
- i)** zákaz pobytu.

Niektoré z týchto trestov možno uložiť samostatne, iné iba v zákonom určenej kombinácii. Popri treste možno uložiť aj ochranné opatrenie (ochranné liečenie, ochrannú výchovu a zhabanie veci).

Najbežnejším trestom je trest odňatia slobody. Znamená, že páchatel' je na súdom určený čas uväznený v ústave pre výkon trestu. Ak bolo odsúdenému uložené aj ochranné opatrenie – napr. sexuologická alebo protialkoholická liečba, môže sa jej podrobiť počas výkonu trestu. Pri dopravných nehodách, ktoré boli spôsobené pod vplyvom alkoholu, sa páchatel'ovi, popri inom treste, zvyčajne na určený čas zakazuje viesť motorové vozidlá.

11.4 Ústavný súd

Ústavný súd má chrániť ústavnosť. Táto povinnosť mu vyplýva z Ústavy Slovenskej republiky a **zákona číslo 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov**. Napriek tomu, že neexistujú závažnejšie práva, než aké vyplývajú z ústavy, trvalo dlhé, takmer historické obdobie, kým sa podarilo zriadiť ústavný súd a vymedziť mu právomoc. Ústavný súd pomáha budovať demokratický štát a zabezpečovať ústavnosť tým, že kontroluje, či sú dôsledne dodržiavané ústava a medzinárodné dohovory o ľudských právach. Ďalšou zo základných úloh súdu je zabezpečiť aj súlad právnych predpisov.

Na rozdiel od všeobecných súdov, ústavný súd nemá oprávnenie začať konanie z vlastnej iniciatívy, a to ani v prípadoch, ak by existovala potreba konanie začať – napr. ak by sa ústavný súd v súvislosti so svojou činnosťou dozvedel o nesúlade konkrétneho zákona s ústavou.

Zákon presne určuje, kto je oprávnený podať návrh na začatie konania pred ústavným súdom:

- a)** najmenej pätina poslancov Národnej rady SR (30 a viac poslancov),
- b)** prezident republiky,
- c)** vláda SR,

- d) súd v súvislosti so svojou rozhodovacou činnosťou,
- e) generálny prokurátor SR,
- f) občan alebo právnická osoba, ak namietajú porušenie svojich ústavných práv.

Najviac návrhov podaných ústavnému súdu pochádza od občanov, vo väčšine prípadov im však nie je možné vyhovieť. Na návrh občanov môže ústavný súd podľa ústavy konať iba v prípadoch podania ústavnej sťažnosti a podnetu.

Podľa čl. 127 Ústavy Slovenskej republiky:

"Ústavný súd rozhoduje o sťažnostiach proti právoplatným rozhodnutiam ústredných orgánov štátnej správy, miestnych orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy, ktorými boli porušené základné práva a slobody občanov, ak o ochrane týchto práv a slobôd nerozhoduje iný súd."

Podľa čl. 130 ods. 3 ústavy:

"Ústavný súd môže začať konanie aj na podnet právnických alebo fyzických osôb, ak namietajú porušenie svojich práv."

Aby ústavný súd mohol sťažnosť alebo podnet prerokovať, musí preskúmať, či sú splnené všetky zákonom predpísané podmienky pre začatie konania. Predovšetkým skúma, či občan namietá porušenie základného práva, ktorému ústava poskytuje ochranu, napr. právo na osobnú slobodu, právo na súkromie, právo vlastníť majetok, právo na súdnu ochranu a iné. Občan sa na ústavnom súde môže domáhať ochrany iba svojich vlastných práv, návrh nemôže urobiť v mene iných osôb – svojich príbuzných alebo známych. Za návrh na začatie konania nemožno považovať "sťažnosť", v ktorej občan opíše (a prípadne doloží aj dokladmi) svoje problémy pri získavaní bytu, strate zamestnania, rodinné problémy, poukáže na "nespravodlivosť" v konaní na súde pri vysporiadaní majetku po rozvode manželstva, alebo sťažnosť na rozhodnutia iného štátneho orgánu. Je potrebné zdôrazniť, že ústavný súd nepreskúmava právoplatné rozhodnutia všeobecných súdov, nemôže meniť ani rušiť ich rozsudky a uznesenia.

Návrh na začatie konania pred ústavným súdom musí byť podaný písomne a musí obsahovať: kto ho podáva, proti komu smeruje, porušenia akého ústavného práva sa týka, odôvodnenie návrhu, akého rozhodnutia sa ním občan domáha a všetky navrhované dôkazy. K ústavnej sťažnosti je navyše potrebné pripojiť aj kópiu právoplatného rozhodnutia ústredného, miestneho alebo územného orgánu štátnej správy, proti ktorému sťažnosť smeruje. Ústavnú sťažnosť možno podať do dvoch mesiacov od právoplatnosti rozhodnutia, ktorého neústavnosť občan namietá. Z uvedených skutočností vyplýva, že vypracovanie návrhu na ústavný súd si vyžaduje odborné znalosti, a preto by ho mal občan zveriť odborníkovi – advokátovi alebo komerčnému právnikovi. Ním musí byť občan zastúpený v celom konaní pred ústavným súdom.

Konanie o ústavnej sťažnosti prichádza do úvahy napr. v prípade, ak obvodný úrad práce a následne okresný úrad rozhodli o odňatí podpory v nezamestnanosti, vo veci nie je príslušný konať všeobecný súd a uvedenými rozhodnutiami došlo k porušeniu práva priznaného čl. 39 ústavy na pomoc v hmotnej núdzi. V takomto prípade ústavný súd vysloví porušenie práva a napadnuté rozhodnutia zruší. V ďalšom konaní je orgán, ktorý vec opätovne prerokuje, viazaný právnym názorom ústavného súdu.

V konaní o podnete ústavný súd vyslovil nálezom porušenie práva priznaného čl. 48 ústavy (právo občana, aby jeho vec bola prerokovaná bez zbytočných prieťahov) v prípade, keď obvodný súd nerozhodol o určení otcovstva ani po 17 rokoch.

Pre ochranu demokracie a celej spoločnosti je veľmi významná ďalšia právomoc ústavného súdu. V konaní o súlade právnych predpisov skúma, či právny predpis nižšej právnej sily je v súlade s právnym predpisom vyššej právnej sily, napr. zákon s ústavou, ústavnými zákonmi a medzinárodnými zmluvami; nariadenie vlády s ústavou a zákonmi; všeobecne záväzné nariadenie obce s ústavou a zákonmi a pod. Ak ústavný súd pri rozhodovaní zistí nesúlad právnych predpisov, uverejní rozhodnutie vo veci – nález v Zbierke zákonov, čím ustanovenie, ktorého nesúlad bol zistený, stráca svoju účinnosť a nemožno ho uplatňovať v praxi.

Ústavný súd tiež podáva výklad Ústavy Slovenskej republiky a ústavných zákonov. Nepodáva výklad zákonov, ani iných právnych predpisov nižšej právnej sily a nezaujíma stanoviská, či sú pripravované právne predpisy v súlade s ústavou. Nemenej dôležité sú aj rozhodnutia o právoplatnosti volieb do orgánov národnej rady a miestnej samosprávy, o sťažnostiach proti rozhodnutiu o overení, alebo neoverení mandátu poslanca národnej rady. Za zriedkavejšie druhy konaní možno považovať rozhodovanie o kompetenčných sporoch medzi ústrednými orgánmi štátnej správy, o rozpustení a pozastavení činnosti politickej strany alebo hnutia, konanie o sťažnosti proti výsledku referenda a konanie o preskúmaní rozhodnutia národnej rady vo veciach rozporu osobného záujmu s verejným záujmom u ústavných činiteľov alebo vyšších štátnych funkcionárov.

Ústavný súd má ešte jednu výnimočnú právomoc: Ak by Národná rada Slovenskej republiky obžalovala prezidenta republiky, že spáchal trestný čin vlastizrady, ústavný súd rozhoduje rozsudkom o prezidentovej vine, alebo nevine.

Konanie na ústavnom súde začína predbežným prerokovaním každého návrhu na neverejnom zasadnutí. Návrh je alebo odmietnutý, alebo prijatý na ďalšie pokračovanie. Prijaté návrhy sa podľa zákona prerokúvajú v pléne alebo v senátoch ústavného súdu. Podľa druhu konania môže ísť o verejné, alebo neverejné zasadnutia.

Jednotlivé prípady spracovávajú a na rokovanie predkladajú sudcovia spravodajcovia. Pri zhromažďovaní potrebných faktov môžu požadovať pomoc od všetkých súdov, orgánov verejnej správy a iných štátnych orgánov. Po zistení stavu veci súd rozhodne väčšinou hlasov nálezom. Rozhodnutie sa vyhlasuje: "V mene Slovenskej republiky". Raz ročne vydáva ústavný súd súbor svojich

nálezov a uznesení v Zbierke nálezov a uznesení, ktoré sú prístupné verejnosti, čo znamená, že každý, kto má záujem, sa môže oboznámiť s najdôležitejšími rozhodnutiami ústavného súdu.

RESUMÉ

12
45
57

Orgány polície, prokuratúry i súdov uplatňujú svoju právomoc predovšetkým v prípadoch, ak dôjde k porušeniu práv občanov a organizácií. Ony samy však musia svoju činnosť vykonávať tak, ako im to určuje ústava a zákony, to znamená využívať v prípade potreby aj rôzne represívne opatrenia, ale zároveň dbať o to, aby nedošlo k zneužívaniu právomoci, resp. aj k ďalšiemu porušeniu práv občana. Pracovníci konajúci v mene polície, prokuratúry i súdov musia sami, predovšetkým svojím profesionálnym prístupom, dbať o to, aby sa v každom prípade poškodenému občanovi poskytla účinná pomoc pri ochrane jeho práv. Každý občan by mal poznať aspoň základné pravidlá konania na všeobecných súdoch vo veciach občianskoprávných a trestných i možnosti uplatnenia ochrany práv na ústavnom súde.

OTÁZKY

- ❶ Čo rozumieme pod oprávnením policajta zaistiť osobu? Za akých podmienok môže policajt zaistiť občana podľa Ústavy Slovenskej republiky a Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd?
- ❷ Akú činnosť rozumieme pod pojmom prokurátorský dozor?
- ❸ Čo je rozsudok a čo musí obsahovať?
- ❹ Aké trestné činy páchajú občania najčastejšie? Pokúste sa hľadať pohnútky, ktoré ich k tomu vedú, a možnosti, ako obmedziť tieto formy trestnej činnosti.
- ❺ Kedy sa občan môže domáhať ochrany svojho práva na ústavnom súde?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Po zložitom vyšetrovaní sa polícii podarilo zistiť páchatel'ov krádeže v dome Novákovcov (téma č. 10). Je to organizovaná skupina páchatel'ov vo veku 18 – 34 rokov, ktorá sa špecializuje na bytové krádeže. Po zdokumentovaní prípadu a vypracovaní obžaloby začína na okresnom súde trestné konanie. Rozdel'te si v skupine úlohy (sudca, prokurátor, obžalovaní a ich obhajcovia, svedkovia, poškodení) a pokúste sa simulovať celé konanie na súde. Spolužiaci, ktorým sa neušla úloha, predstavujú verejnosť. Sledujú proces a po jeho skončení sa k celému prípadu vyjadria.
- ❷ Využite informácie o manželstve pani Jany (téma č. 10) a pokúste sa simulovať občianskoprávne rozvodové konanie. Vypracujte aj rozsudok, ktorým bolo manželstvo rozvedené.
- ❸ Susedia Peter B. a Pavol C. z malej obce D. nikdy nežili vo veľkej susedskej zhode. Keď si však Peter B. postavil králikáreň priamo na rozhraní pozemkov, ba jednou časťou dokonca zasiahol do pozemku Pavla C., rozhodol sa Pavol C. riešiť spor súdnou cestou. Po porade s advokátom podal na súd v okresnom sídle žalobu na určenie hranice pozemku. Pavol C. veril, že súd spor rozhodne rýchlo a spravodlivo. Bol veľmi nespokojný, keď sa prvé pojednávanie na súde uskutočnilo po viac ako roku od podania žaloby. Avšak ani po 5 rokoch nebola vec rozhodnutá. Pavol C. bol presvedčený, že sudca konanie vedome predlžuje. Keď k náprave neviedla ani sťažnosť na prieťahy v konaní, ktorú podal predsedovi okresného súdu, rozhodol sa obrátiť na ústavný súd s podnetom pre porušovanie základného práva.

Vyhľadajte v Ústave Slovenskej republiky základné právo, ktorého ochrany sa na ústavnom súde mohol domáhať a pokúste sa vypracovať text podnetu na ústavný súd.

Ján Drgonec

PRÁVO NA ŽIVOT

Život a smrť sú nezlučiteľné protiklady ľudského bytia. A predsa ich právny poriadok zamieňa, keď priznáva právo na život. Podstatou tohto práva je totiž ochrana pred smrťou. Strach zo smrti viedol človeka, aby hľadal prostriedky, ktoré by znemožnili pochovať zdanlivého nebožtíka. Napríklad od roku 1694 v prvej berlínskej márnici priväzovali ľuďom vyhláseným za mŕtvych na ruku šnúru, aby mohli rozozvučať zvonček, ak by ožili. Na sklonku 19. storočia v Nemecku udelili cisársky patent na "rakvu s okienkom", ktoré sa dalo otvárať zvnútra, aby na seba zdanlivo mŕtvy mohol upozorniť, kým bola rakva ešte nad zemou.

Hoci sa v tých časoch ochrane pred smrťou venovalo veľa vynálezcov, pre právo nebola smrť veľmi problematická. Všeobecne sa uznávalo, že mŕtvy je ten, komu nebije srdce a kto nedýcha. Ťažkosti s ochranou života pred smrťou nastali právnikom až v polovici 20. storočia, keď lekári zistili, že smrť nie je jediná. Že môže byť smrť klinická, smrť bunková alebo smrť mozgová.

V okamihu zastavenia činnosti srdca, mozgu a dýchania nastáva stav klinickej smrti. Stav klinickej smrti je odvrátiteľný stav; je to krátka, niekoľkominútová chvíľa, v ktorej existuje nádej na návrat do života. Niekoľko minút po nástupe klinickej smrti dochádza k neobnoviteľnému odkrvovaniu mozgu a v niekoľkých

ďalších minútach mozog odumrie. Po smrti mozgu, ktorý je najcitlivejší na nedostatok krvi, postupne odumierajú ďalšie orgány a tkanivá.

Teda smrť je postupne prebiehajúci biologický proces, pohyb ľudského organizmu od bytia k nebytíu. Právo však nemôže zohľadňovať postupné odumieranie človeka. Preto sa nepridržiava medicínskych poznatkov, ale pre svoje potreby si vytvára fikciu, ktorá smrť stotožňuje s momentom.

Súčasná medicínska prax vychádza z toho, že podstatou vedomého ľudského života je jeho psychika závislá od činnosti mozgu, a preto odumretie mozgu prijala za kritérium smrti človeka. Smrť sa prestala stotožňovať so zastavením srdca a stotožnila sa so smrťou mozgu.

Zmenila sa právna úprava. V mene ochrany života právnici súhlasili s prijatím zákonov, ktoré dovoľujú lekárom uznať za mŕtveho toho, komu zomrel mozog.

12.1 Ochrana práva na život pred narodením

Keď sa raz dostali život a smrť do styku s paragrafmi, do popredia záujmu právnikov sa začala predierať otázka, kedy vlastne vzniká život, a ochrana života už pred pôrodom.

Vďaka rozvoju lekárskej vedy i praxe a technickému pokroku postupne totiž aj ľudský zárodok stratil svoju anonymitu, ktorú mal do okamihu narodenia.

Moderné prístroje dnes už napríklad bežne dovoľujú priblížiť správanie sa plodu v tele matky vonkajšiemu svetu. Rodičia môžu načúvať, čo plod robí, a lekári ho môžu liečiť v niektorých prípadoch ešte skôr, než sa narodí. Od niektorých chorôb mu môžu pomôcť, len ak ho začnú liečiť pred narodením.

Živý ľudský zárodok sa môže dokonca prenášať z tela jednej ženy do tela inej ženy.

Umelé oplodňovanie priviedlo k vzniku "náhradného materstva" založeného na zmluve. Podstatou zmluvy je dohoda, že žena sa nechá umelo oplodniť a porodí dieťa. Odovzdá ho niekomu ďalšiemu a dostane peniaze, kvôli ktorým zmluvu uzavrela.

Nevyhnutná ochrana ľudského života pred narodením sa nevel'mi uvážene, ale o to častejšie, zužuje na ochranu pred interrupciou.

V súvislosti s uvedeným sa však vynára aj celý rad ďalších otázok. Čo je dôležitejšie? Právo plodu narodiť sa, alebo právo matky prežiť, ak jej hrozí, že pri pôrode zomrie? A ďalej, je dôležitejšie právo plodu narodiť sa, alebo právo matky na súkromie, z ktorého sa odvodzuje aj jej právo rozhodnúť sa, kedy a koľko detí bude mať?

Za možnosť interrupcií sa prihovárajú racionálne dôvody, za ich zákaz emocionálne dôvody podmienené najmä náboženskými a etickými postojmi. Medzi etickými argumentmi sa najčastejšie spomína nezodpovednosť. Celkom

oprávnené? Je rozhodnutie nemať dieťa ozaj vždy nezodpovedné? Nie je niekedy prejavom nezodpovednosti rodičov práve opačné rozhodnutie mať dieťa?

Racionálne argumenty vychádzajú zo sociálnych a demografických hľadísk. Problémy so zabezpečením dôstojného života dieťaťa, osobná situácia matky či oboch rodičov a ďalšie okolnosti svedčia v prospech regulácie pôrodnosti.

Regulácia pôrodnosti má však aj stránku, o ktorej sa cudne mlčí. Mocenskú, politickú. Čím viac detí je v rodine, tým zaneprázdnenejší sú rodičia starostlivosťou o ne. Honba za obživou, obavy o jej zabezpečiteľnosť v budúcnosti skláňajú hlavu otcovi, zvierajú srdce matke. Rodina sa nevzpiera verejnej moci, prijíma ponúkané príležitosti pre ambiciózných. Kto má pod kontrolou rodinu, súčasne kontroluje štát.

Motívy náboženské, sociálne, etické, zdravotné, demografické, psychologické, politické sa navzájom premiešavajú do ťažko oddeliteľnej zmesi. Komu ide o filozofiu a humanitu, komu o moc? Kto je úprimný a kto predstiera nepocitované rozhorčenie? Kto už v rukáve skrýva eso a kto si ho ešte len faľšuje pod stolom? Situácia je neprehľadná, nálady verejnosti sa striedajú.

V staroveku sa interrupcie nepokladali za trestné. Sankcie, ktoré právo niekedy určovalo za potrat, neboli trestom za umelé prerušenie tehotenstva, ale trestom za poškodenie práv otca na potomstvo – napríklad Chammurapiho kódex, prijatý približne 2250 rokov pred n. l., upravoval zodpovednosť človeka, ktorý spôsobil potrat dcéry plnoprávného občana (§ 209), závislého (§ 211) a otrokyne (§ 213).

Ani niektorí predstavitelia kresťanského učenia neodmietali interrupcie. Tomáš Akvinský (13. stor.) je napríklad autorom teórie o animácii ľudského plodu. Myslel si, že duša doňho vstupuje až po 40 dňoch (chlapci), resp. 80 dňoch (dievčatá).

Postoj cirkvi k interrupciám sa vyhranil, keď v roku 1588 pápež Sixtus V. svojou Bulou Effraenatum odsúdil potrat v každej fáze tehotenstva. Napriek tomu však cirkevné právo rozlišovalo medzi zabitím neanimovaného a animovaného plodu. Vyvolaný potrat animovaného plodu sa v tom čase považoval za vraždu, zatiaľ čo osoba, ktorá vyvolala potrat neanimovaného plodu, sa potrestala iba vyhnanstvom.

Okrem ideových dôvodov pri presadzovaní tohto postoja zohrala významnú úlohu aj rizikovosť interrupčných zákrokov pre život a zdravie ženy vyplývajúca z nízkej úrovne medicínskeho poznania a dobovo dostupných foriem lekárskej starostlivosti.

Hoci sú dnes vedomosti lekárov a zdravotná starostlivosť na podstatne vyššej úrovni, postoj k interrupciám doteraz poznamenávajú obavy o zdravie ženy, no najmä rozdielne filozofické a ideové názory na spôsob, čas a miesto vzniku života. Biblia vysvetľuje túto otázku po svojom, Charles Darwin zas po svojom. Erich von Däniken našiel nemálo nasledovníkov v úvahách, že človeka nestvoril ani Boh, ani mikrobiologický bujón v praoceáne. Pre neho je človek potomkom kozmonautov z bližšie neurčenej planéty alebo hračkou z ich génových laboratórií. Táto možnosť sa dá odkázať na ďalšie využívanie autorom science-fiction ako málo vedecká.

Predstava, že ľudský život vzniká v okamihu počatia, nie je z hľadiska vedy absolútne presná. Po prvé, ľudský život v pohlavných bunkách existuje pred počatím. Pri oplodnení by život nemohol vzniknúť, ak by nesídlil v mužských spermiiach a vajíčkach žien. Po druhé, oplodnenie sa identifikuje s procesom, v ktorom mužská spermia splynie s vajíčkom ženy. Lenže v súčasnosti sú známe už aj iné postupy, pri ktorých môže vzniknúť ľudská bytosť. Partenogenéza je jedným z nich. Zvládli ju na plátnach kín ženy v poľskej komédii Sexmisia, aby mohli z generácie na generáciu žiť bez mužov. Partenogenéza nezostala na plátnach kín. V laboratóriách genetikov sa názorne dokazuje, že na to, aby sa zrodil človek, nie je nevyhnutné spájať mužské a ženské pohlavné bunky.

Voči vede a jej poznatkom možno, pravda, vznášať rozmanité námietky. Najčastejšie teologické. Preto nezaškodí pripomenúť, že ani katolícka cirkev nepokladá nenarodený život za rovnocenný so živo narodeným dieťaťom: krst poskytuje až po pôrode, a to iba živým novorodencom.

A tak odpoveď na to, čo je život, ako súvisí ľudský život so súčasnými a predchádzajúcimi formami života, nie je ľahká. To vedie aj k sporom, kedy vlastne vzniká život a či a odkedy je ľudský plod osobou.

Požiadavka chrániť ľudský život od okamihu počatia zvádza k podozreniu, že smeruje k absolútnemu zákazu interrupcií. Prehliada pritom množstvo skutočností a komplikácií, ktoré súvisia s každým takto jednostranne formulovaným stanoviskom. Situácia sa môže značne zamotať, keď sa s takýmto zákazom spojí aj určitá sankcia. Nezodpovedaných otázok si pritom možno predstaviť nespočetné množstvo.

V každom tehotenstve existuje obdobie, keď sama žena netuší, že je tehotná. Ak v tomto období požiadala napríklad o ošetrenie chrupu a pritom plod utrpí ujmu, možno za to lekára stíhať? Alebo treba stíhať matku? Ak právny poriadok chráni nenarodený život od počatia a plodu bolo ublížené, kto je za to zodpovedný? Možno z týchto dôvodov ženu zaviazat, aby sa po každom pohlavnom styku správala, ako keby bola tehotná?

Ďalšie problémy môžu vzniknúť v súvislosti so stále sa rozširujúcimi poznatkami lekárskej genetiky. Možno si predstaviť, že osoba postihnutá genetickým ochorením sa bude domáhať odškodnenia za to, že keď bola plodom, nepodrobili ju príslušným vyšetreniam, a preto ju ani neliečili skôr, než sa narodila. Ako vinníci by opäť prichádzali do úvahy ošetrojúci lekár i matka. Dali by sa teda predvídať ani nie priveľmi vzdialené konflikty v základe civilizácie – v rodine. Takmer každý jej člen by mohol podať súdnu žalobu na iného príbuzného za to, čo pre plod urobil, ale aj za to, čo preň neurobil.

Ochranu života priznáva aj Ústava Slovenskej republiky:

„Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.“

Právna úprava nadväzujúca na ústavu chráni plod pred pokusmi, ktoré nie sú odôvodnené záujmom liečiť ochorenie plodu. (Podľa § 42 ods. 3 písm. c) zákona č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti "overovanie bez zdravotnej indikácie nemožno vykonať na ľudských plodoch a zárodkoch".) Zakázané sú aj interrupcie

vykonávané inak ako v súlade so zákonom. (Trestný zákon má ustanovenia, ktoré sankcionujú nedovolené prerušenie tehotenstva – §227 až § 229.)

Ústavné práva sú v Slovenskej republike dvojzložkové. Okrem ustanovení výslovne uvedených v ústave sa ústavné práva občanov Slovenskej republiky dopĺňajú aj o ustanovenia tých medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, ktoré náš štát ratifikoval. Pritom obsah zmlúv, tento medzinárodne uznaný režim jednotlivých ľudských práv a základných slobôd, sa dotvára aj rozhodnutiami medzinárodných orgánov, ktoré zabezpečujú uplatňovanie medzinárodných dohovorov. Dvojzložkový obsah má aj ústavou priznané právo na život. Odpoveď na otázku, v akom rozsahu sa priznáva ochrana života pred narodením, teda v nemalej miere závisí od toho, ako riešia ochranu počatého života medzinárodné orgány.

Pretože Slovensko sa nachádza v Európe a je členom Rady Európy, kľúčový význam pre nás majú rozhodnutia orgánov Rady Európy, ktoré v tejto otázke vychádzajú najmä z obsahu článku 2 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej Dohovor) v znení neskorších protokolov. Článok 2 Dohovoru konštatuje, že právo každého na život je chránené zákonom.

Európska komisia pre ľudské práva (ďalej Komisia) riešila aj niektoré otázky súvisiace s prerušením tehotenstva. Mimoriadne významné rozhodnutie prijala v spore Paton proti Spojenému kráľovstvu Veľkej Británie a Írska. Konštatovala totiž, že slovo "každý" sa v Dohovore vždy používa na označenie osôb, ktoré sa narodili. Podľa názoru Komisie sa preto ustanovenie čl. 2 nemôže vzťahovať na plod.

Orgány Rady Európy nie sú ochotné prijať v dohovoroch o ľudských právach taký výklad slova "každý", ktorý by umožňoval zahrnúť pod pojem "každý" aj počatý ľudský zárodok.

U nás sa postojom RE z neznalosti, ale možno aj úmyselne, argumentuje oveľa zriedkavejšie ako postojom štátov, ktoré majú zákony proti interrupciám. Najčastejšie sa pripomína Írsko, ktoré jediné uprednostňuje právo na ochranu nenarodeného života už od počatia pred právom na život matky.

Základom právnej úpravy platnej v Írsku je zákon o prečinoch voči osobám prijatý roku 1861 a novelizácia niektorých článkov írskej ústavy z roku 1983.

Podľa čl. 40 ods. 3 bod 3 ústavného dodatku Írskej republiky: "Štát potvrdzuje právo na život nenarodeného a, s primeraným prihliadnutím na rovnaké právo na život matky, zaručuje vo svojich zákonoch rešpektovať a pokiaľ to bude uskutočniteľné, svojimi zákonmi chrániť a brániť toto právo."

Keď Najvyšší súd Írska rozšíril svojimi rozhodnutiami ústavnú ochranu ľudského plodu pred interrupciami aj na príjem a rozširovanie informácií o možnostiach realizácie interrupcií v zahraničí, írské súdy sa pokúsili zakázať cesty do zahraničia ženám, ktoré by sa tam mohli podrobiť interrupcii. Tieto obmedzenia sa ukázali ako prisilné pre Radu Európy. Antiinterrupčná írská právna úprava sa začiatkom 90. rokov stala predmetom niekoľkých súdnych sporov, ktoré sa skončili pred orgánmi RE.

V jednom zo sporov predložených Európskemu súdu pre ľudské práva študentská organizácia, ktorej írsky vláda zakázala rozširovať informácie o zahraničných klinikách vykonávajúcich interrupcie, namietala, že vláda svojím zákazom porušuje čl. 59 Rímskeho dohovoru, v ktorom sa zakazuje obmedzovanie slobody poskytovania komerčných služieb v rámci európskych spoločenstiev. Základnou otázkou, na ktorú súd musel dať odpoveď, bolo, či interrupciu možno pokladať za službu v zmysle práva platného v európskych spoločenstvách. Námietky voči takémuto prístupu uplatňovala najmä írsky Spoločnosť pre ochranu nenarodených detí (Society for the Protection of Unborn Children). Podľa jej stanoviska interrupcia nemôže byť službou, lebo je vysoko nemorálna – zahŕňa zničenie ľudskej bytosti. Súd pre ľudské práva rozhodol, že interrupcia je medicínska činnosť spravidla vykonávaná za odplatu, že v praxi Súdu sa medicínske úkony uznali za služby už dávnejšie, najmä keď sa poskytovali v súlade so zákonmi členských krajín. Súd pre ľudské práva však, aj napriek uvedenému, sťažovateľom z formálnych dôvodov nevyhovel, pretože študenti nekonali ako zástupcovia britských interrupčných kliník. Podľa jeho stanoviska, ak by britské interrupčné kliniky samy prejavili vôľu rozširovať informácie o službách, ktoré poskytujú, írsky štát by im v tom nemohol brániť bez porušenia práva európskych spoločenstiev.

Ďalším príkladom toho, kam až môžu v Írsku zájsť pri obmedzovaní interrupcií, je spor, ktorý sa začal v prvých mesiacoch roku 1992. Štrnásťročné dievča otehotnelo pri znásilnení. Rodičia zamýšľali vycestovať s dcérou do Veľkej Británie, aby sa tam podrobila interrupcii. Keď sa o ich zámere dozvedel generálny prokurátor Írsky, podal na Vrchný súd Írsky žalobu, ktorou si vymohol súdny zákaz vycestovania tehotnej. Ako právny základ pre toto rozhodnutie uviedol ústavný dodatok z roku 1983, ktorý ho zaväzuje brániť právo nenarodeného na život. Rodičia namietali, že ústava zaručuje právo na život aj ich dcére, a toto jej právo je vážne ohrozené, pretože sa viackrát vyjadrila, že sa zabije, ak nedosiahne interrupciu. Vrchný súd vyslovil, že aj vtedy, keď je takmer isté, že tehotná žena zomrie, ak sa potrat nevykoná, právo plodu na život prevláda nad jej právom na život. Toto rozhodnutie vyvolalo rozhorčenie nielen v Írsku, ale aj v Európe a Severnej Amerike, kde sa právo na život nepriznáva plodu od počatia, ale až o niekoľko mesiacov neskôr, keď plod získa schopnosť prežiť aj bez matky (napríklad v inkubátore).

S prispáním hromadných informačných prostriedkov, už týždeň po podaní odvolania Najvyšší súd Írsky pomerom hlasov 4 : 1 zmenil rozhodnutie vrchného súdu s odôvodnením, že tento súd nevhodne postupoval pri ohodnotení vzťahu medzi ústavným právom na život matky a plodu. Najvyšší súd rozhodol, že pre určenie zákonnosti interrupcie je potrebné skúmať otázku, či sa s tehotenstvom spája "skutočné a závažné riziko" pre život matky. Potom, ako si vypočul svedecké výpovede rodičov, obeti znásilnenia i znalecké posudky psychológov, povolil dievčaťu vycestovať do Anglicka na interrupciu.

Príklady zo zahraničia možno uvádzať v prospech všetkého. Práve na príklade Írsky si však treba pripomenúť to najpodstatnejšie: Táto krajina si vo veciach interrupcií nepočína svojvoľne. Súčasťou Maastrichtského dohovoru, ktorý je základom budúceho usporiadania Európy, je totiž osobitný protokol, ktorým sa Írsku priznáva výnimka práve v otázke interrupcií. Každý ďalší štát, ktorý by

chcel ísť rovnakou cestou, skôr, ako sa ňu vydá, potrebuje od krajín združených v európskych organizáciách rovnakú výnimku.

12.2 Eutanázia

Ochrany života pred činnosťou lekára sa netýka iba spor, či umelé prerušenie tehotenstva je násilím spáchaným na živote ľudskej bytosti. Polemiku vyvoláva aj lekárova činnosť vedúca k eutanázii. Toto slovo je gréckeho pôvodu. Označuje sa ním smrť na želanie. Toho, kto má zomrieť. Cudzie slová u nás ťažko nachádzajú domov. Častejšie dostávajú iba prístrešok, ktorý ich neukryje celé. Takýto osud má aj eutanázia.

Nie každé predčasné usmrtenie pacienta je eutanáziou. O eutanáziu ide jedine vtedy, keď sa splní niekoľko podmienok – pacient je nevyyliečiteľne chorý a výslovne požiada lekára, aby skrátil alebo nepredlžoval jeho utrpenie, od ktorého mu nemožno pomôcť liečbou. Ak sú tieto podmienky dodržané, lekár môže mať jediný motív, aby vyhovel želaniu chorého – súcit s trpiacim. Ak lekár poslúchne pacienta preto, aby mu svojimi výkrikmi nerušil pôžitok z televízneho prenosu Ligy majstrov alebo voľby Miss World, o eutanázii nemôže byť ani reči.

Eutanázia sa rozlišuje v dvoch podobách: 1. aktívna eutanázia, keď zdravotnícky pracovník podá pacientovi prípravok spôsobujúci smrť, a 2. pasívna, keď zdravotnícky pracovník upustí od úkonov, ktorými udržiava život, či skôr živorenie, nevyyliečiteľne chorého a bolesťami postihnutého pacienta. Aktívnu eutanáziu uzákonili americké štáty Ohio (1906) a po ňom Iowa. Oba štáty tieto zákony neskôr zrušili.

“Experimentovanie” na ľuďoch v nacistických koncentračných táboroch a podobných zariadeniach v iných štátoch spôsobilo, že úvahy o eutanázii v posledných desaťročiach sa obrátili proti eutanázii. Ide pritom o očividné a hlboké nedorozumenie. Eutanázia je len také správanie, ktorým sa sleduje prospech nevyyliečiteľne chorého a ktoré je motivované súcitom, kým v nacistických akciách išlo o zákonom dovolené vyvražďovanie nepohodlných chorých. Tento zásadný rozdiel nebol pochopený a to je aj príčinou odmietania aktívnej eutanázie.

Výnimka sa priznáva pasívnej eutanázii.

Rada Európy 26. januára 1976 prijala Odporúčanie k právam chorých a umierajúcich. Zdôrazňuje sa v ňom povinnosť lekára zmierniť bolesti beznádejne chorých i za cenu skrátenia ich života. Roku 1983 Svetová zdravotnícka organizácia v Benátskej deklarácii akceptovala možnosť obmedziť utrpenie pacienta v terminálnom štádiu choroby. Lekár môže upustiť od liečby so súhlasom pacienta, prípadne so súhlasom rodiny, ak chorý nie je schopný sám požiadať o skončenie svojej liečby.

Zákonne prerušiť ťažké, nebezpečné, zvláštne lekárske postupy, ktoré sú neprimerané očakávaným výsledkom, umožňuje aj Vatikán. Dokument

z rokovania účastníkov poradného zhromaždenia hodnostárov kresťanskej cirkvi (z roku 1980) i nová učebnica kresťanskej viery (katechizmus) hovoria v tejto súvislosti o zrieknutí sa "liečebnej tvrdošijnosti". Zámerom prerušenia takýchto lekárskeho postupov nie je privodiť smrť, ale prijať jej neodvratnosť. Rozhodnúť sa musí sám pacient, ak je kompetentný a schopný, inak tí, čo majú zákonné právo konať za neho, berúc pritom do úvahy rozumnú vôľu a odôvodnený záujem chorého.

Ďalším okruhom vyvolávajúcim pochybnosti je užívanie bolestí tíšiacich prostriedkov v posledných fázach života. Snaha zmierňovať bolesť môže viesť k zvyšovaniu dávok liekov i za cenu skrátenia života. Takéto konanie môže byť podľa katolíckej cirkvi morálne, v súlade s ľudskou dôstojnosťou, ak smrť nie je chcená ani ako koniec ani ako prostriedok, ale je iba predvídaná a tolerovaná ako nevyhnutnosť. Utišujúce prostriedky sú v takom prípade privilegovanou formou nezištnej lásky.

Má právo nevyliečiteľne chorý (alebo jeho blízky, ak je chorý v bezvedomí) odmietnuť liečbu, požiadať lekára, aby nepredlžoval jeho útrapy? Súdny na celom svete opakovane riešia, či je to v súlade so zákonom.

"Každý občan má právo na zdravie, ale má aj právo rozhodnúť sa pre bezbolestnú smrť, keď trpí na ťažkú, nevyliečiteľnú chorobu," rozhodol kostarický ústavný súd v októbri 1992. Štátu uložil za povinnosť poskytnúť občanovi, ktorý sa rozhodol zomrieť, liečivá potrebné pre tento účel. Takmer v rovnakom čase, v novembri 1992, londýnsky súd povolil anglickým lekárom, aby nechali zomrieť Tonyho Blanda. Tony utrpel zranenie v apríli 1989. Od úrazu bol v bezvedomí. Lekári zistili, že jeho vyššie mozgové funkcie boli zničené a nikdy by sa neprebral z bezvedomia. Súd ich posudok zohľadnil a dal "poukaz na smrť" pre T. Blanda. Došlo v Kostarike a vo Veľkej Británii na sklonku roka 1992 k revolúcii v rozhodovaní o eutanázii? Ak by sme odpovedali kladne, veľmi by sme sa mylili.

Eutanázia sa opakovane vracia a bude sa vracieť nielen do diskusií, ale aj do súdnych siení a právnych predpisov. Prijíma ich vzrastajúci počet štátov. V USA skoro všetky členské štáty majú zákony o prirodzenej smrti, ktoré určujú, kto a za akých podmienok môže odmietnuť určité formy liečby. Právo odmietnuť život udržiavajúcu liečbu má podľa týchto zákonov nevyliečiteľne chorý, ak je plnoletý a plne spôsobilý na právne úkony. Vyhlásenie pacienta odmietajúce život udržiavajúcu liečbu musí lekár rešpektovať. Lekár, ktorý neakceptuje požiadavku chorého, nemusí mu vyhovieť osobne, ale je povinný prenechať pacienta svojmu kolegovi, ktorý splní príkaz ukončiť život udržiavajúcu liečbu. Podobne ako v USA, aj v Austrálii prijali v 80. rokoch zákony o prirodzenej smrti.

12.3 Právo na život a trest smrti

Pod pojmom ochrana pred smrťou sa najčastejšie rozumie ochrana pred predčasnou a násilnou smrťou. Takú ochranu vytvára Ústava Slovenskej republiky v čl. 15 ods. 2, keď konštatuje: "Nikto nesmie byť pozbavený života." Ďalší odsek toho istého článku zakazuje trest smrti. ("Trest smrti sa nepripúšťa.")

Naša úprava je v súlade s obsahom Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach a Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Pohreb upáleného Róma Mária Gorala, Žiar nad Hronom 1996.

V Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach sa konštatuje:

“V krajinách, kde nebol zrušený trest smrti, môže byť rozsudok trestu smrti vyhlásený len za najťažšie trestné činy, v súlade s právom platným v čase, keď bol trestný čin spáchaný, a nie v rozpore s ustanoveniami tohto paktu a Dohovoru o zabránení a trestaní zločinu genocídy. Tento trest sa môže vykonať len na základe konečného rozsudku vyneseného príslušným súdom” (čl. 6 ods. 2).

Podľa tohto medzinárodného dokumentu každý, kto bol odsúdený na trest smrti, má právo žiadať o milosť alebo zmiernenie trestu. Amnestia, milosť alebo zmiernenie trestu smrti sú prípustné vo všetkých prípadoch.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach zakazuje ukladať trest smrti za trestné činy spáchané osobami mladšími ako osemnásť rokov a vykonávať trest smrti na ťarchavých ženách.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd obsahuje porovnateľné ustanovenia vo svojom 2. článku:

“Právo každého na život je chránené zákonom. Nikoho nemožno úmyselne zbaviť života okrem výkonu súdom uloženého trestu nasledujúceho po uznaní viny za spáchanie trestného činu, pre ktorý zákon ukladá tento trest.

Zbavenie života sa nebude považovať za spôsobené v rozpore s týmto článkom, ak bude vyplývať z použitia sily, ktorá nie je viac než úplne nevyhnutná pri:

- a) obrane každej osoby proti nezákonnému násiliu,*
- b) zákonom zatýkaní alebo zabraňovaní v úteku osoby zákonne zadržanej,*
- c) zákonne uskutočnenej akcii potláčajúcej nepokoje alebo vzburu."*

Cieľom všetkých týchto ustanovení je zrušiť trest smrti. Či je zákaz trestu smrti naozaj opodstatnený, to je námet na dlhú a nekončiacu diskusiu.

Najmä pred voľbami sa vždy nájde politická strana, ktorá založí svoju kampaň na sľube, že sa pričíní o obnovu trestu smrti. Taký sľub buď nie je mienený vážne a má iba zavádzať voličov, alebo usvedčuje vodcov danej strany, že nepoznajú podmienky členstva v Rade Európy.

Zásadnú zmenu postoja k trestu smrti zakotvuje protokol č. 6 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorý dojednali zástupcovia členských štátov Rady Európy dňa 28. apríla 1983 v Štrasburgu. Konštatuje sa v ňom:

"Trest smrti sa zrušuje. Nikoho nemožno na taký trest odsúdiť ani popraviť." K tomu sa dodáva: "Od ustanovení tohto protokolu nemožno odstúpiť podľa čl. 15 Dohovoru."

12.4 Usmrtenie v sebaobrane

V súvislosti s právom na život a zákazom trestu smrti Ústava Slovenskej republiky konštatuje, že nie je porušením týchto práv, "ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné". Podľa zákona, presnejšie podľa Trestného zákona, nie je trestným konaním nutná obrana.

Podstatu nutnej obrany najlepšie približuje prípad zo súdnej siene v Bratislave. Začal sa na chate uprostred hôr. Dovoľenku tu trávili mladí manželia. Počas ich odpočinku ďaleko od ľudí prepustili z väznice v Leopoldove recidivistu Róberta, ktorého ani jedenásťročný pobyt za mrežami nezmenil k lepšiemu. Keď sa tento bývalý väzeň už v leopoldovskej krčme posilnil niekoľkými pivami s vodkou, zatúžil po horách, v ktorých vyrastal. Zo zvolenskej železničnej stanice zamieril na ten istý horský chodník ako pred týždňom mladomanželský pár z Bratislavy. Chodník ho doviedol až k chate, ktorú pred rokmi vykradol. Keď zbadal na verande vešať bielizeň stíhlu dlhovlasú blondínku v plavkách, bez okolkov ju začal obťažovať. Mladomanžel sa vrhol na drzého votrelca. Proti skúsenému kriminálnikovi, ktorý mu mocne zovrel hrdlo, však nemal šancu. Kriminálnik potom dva dni a dve noci nútil mladú vdovu uspokojovať jeho chůtky. Žena bola presvedčená, že ju nakoniec aj tak zabije. Na pokraji zúfalstva zbadala za krbom kladivo a veľký klinec. Schovala ich pod vankúš a čakala. Keď sa zločinec

na ňu opäť vrhol, celou silou mu vrazila klinec do oka a kladivom udierala, pokým jej väzňateľ naposledy nevydýchol. Bratislavský mestský súd, po zvážení všetkých okolností tohto tragického prípadu, uznal obranu ženy za primeranú a v plnej miere ju oslobodil spod obžaloby.

Právo na ochranu života sa priznáva voči tretím osobám. Súčasťou práva na ochranu života teda nie je ochrana pred samovraždou. Stres, neúspech v práci či v rodinnom živote, nahromadenie ťažkostí pomerne často spôsobia depresiu, ktorá môže vyústiť až do rozhodnutia dobrovoľne skončiť so životom. Neraz len malá pomoc blízkeho človeka, milé slovo cudzieho alebo náhoda odvedú potenciálneho samovraha od jeho zámeru. Ak predsa završí svoj úmysel, právo už nemôže vyvodzovať z činu nijaké dôsledky. Nielen preto, že mŕtveho nemožno uväzniť, alebo preto, že posmrtné uložená pokuta by postihla dedičov namiesto samovraha, ale jednoducho preto, že súčasná spoločnosť má aspoň toľko porozumenia pre ťažkosti nešťastníka, aby sa s jeho rozhodnutím zmierila.

Rovnako ťažko možno uvažovať o stíhaní toho, kto pre prípadnú ľahostajnosť alebo nedbanlivosť nedokázal odradiť samovraha od jeho úmyslu.

Inak sa však právo stavia ku konaniu, ktorým niekto vyvolá alebo posilní rozhodnutie iného siahnuť si na život. Takéto správanie sa nazýva účasť na samovražde.

Účasť na samovražde môže mať rôzne podoby. Vo Francúzsku napríklad rozvírilo verejnú mienku rozhodnutie súdu o žalobe na autorov knihy *Návod na samovraždu* za pomoc čitateľke pri samovražde.

Dominique M. zriedka žila s pocitom šťastia. Nepríjemnostiam sa už dva razy pokúsila uniknúť samovraždou, ale zakaždým sa prebrala v nemocnici. Po prvom i druhom pokuse jej rodičia venovali zvýšenú pozornosť, no ako plynul čas, Dominiquin život sa zas vrátil do starých koľají. V takomto období našla v kníhkupectve knižnú novinku – *Návod na samovraždu*. Nadobudnuté vedomosti, žiaľ, zužitkovala. Pozostalí rodičia podali na súd žalobu proti vydavateľovi aj autorom knihy za to, že ich dcéru naviedli na samovraždu. Súd charakterizoval jej samovraždu ako tragický výraz individuálnej vôle, ktorý je v zásade slobodným rozhodnutím. Vzal do úvahy fakt, že Dominique M. nenadviazala priamy dialóg s autormi a vydavateľom knihy, ktorý by ich bol upozornil na nebezpečenstvo smrti, a teda na stav vyžadujúci pomoc. Súd pripísal význam aj skutočnosti, že 27-ročná Dominique M. sa, podľa výpovede svojich rodičov, od svojich 17 rokov pokúsila už dvakrát o samovraždu a pred osudným činom zanechala listy svojim blízkym, ktoré mali charakter dedičskej alebo osobnej poslednej vôle. Na základe všetkých týchto zistení súd rozhodol, že autorov a vydavateľa knihy *Návod na samovraždu* nemôže odsúdiť za navádzanie čitateľky na rozhodnutie, ktoré vzišlo zo skrytej hĺbky jej duše a osobnosti.

Podľa právneho poriadku Slovenskej republiky je účasť ďalšej osoby na samovražde trestná (§ 230 Trestného zákona), ak páchatel navádza iného na samovraždu alebo inému k samovražde pomáha. Ako navádzanie na samovraždu sa hodnotí akékoľvek konanie, ktoré je spôsobilé vzbudiť u inej osoby rozhodnutie spáchať samovraždu. Môže ísť napr. o nahováranie, týranie alebo

vyvolávanie depresívnych stavov s úmyslom vyvolať u inej osoby rozhodnutie spáchať samovraždu alebo také rozhodnutie posilniť. V niektorých osobitných prípadoch možno však za pomoc k samovražde pokladať aj iné konanie (napr. ponechanie smrtiacej dávky liekov v dosahu pacienta).

Pri tomto trestnom čine je trestná sadzba výrazne nižšia ako pri trestnom čine vraždy podľa § 219 Trestného zákona.

12
45
57

RESUMÉ

Ústava SR priznáva právo na život každému. Deklaruje, že ľudský život je hodný ochrany už pred narodením a zakazuje trest smrti. Okrem prípadov nutnej obrany nikto nesmie byť pozbavený života.

Podstatou práva na život je teda ochrana pred smrťou. Nejde len o násilnú smrť. Právne predpisy upravujú aj niektoré otázky medicínskej praxe, najmä interrupcie a eutanáziu.

Právo na život, ako všetky ústavné práva, je chránené aj ustanoveniami medzinárodných dohovorov o ľudských právach a slobodách a rozhodnutiami príslušných medzinárodných inštitúcií.

OTÁZKY

- ❶ Namiesto trestu smrti umožňuje náš Trestný zákon uložiť za stanovených podmienok páchatelovi (ktorý spáchal trestný čin vraždy na dvoch alebo viacerých osobách, obzvlášť surovým spôsobom, opakovane, na osobe mladšej ako pätnásť rokov, na verejnom činiteľovi pri výkone alebo pre výkon jeho právomoci, v úmysle získať majetkový prospech alebo v úmysle zakryť alebo zľahčiť iný trestný čin alebo z inej obzvlášť zavrhnutiahodnej pohnútky) výnimočný trest (trest odňatia slobody nad pätnásť až do dvadsaťpäť rokov alebo doživotný trest odňatia slobody).
 - a Myslíte, že pre odsúdeného páchatela je humánnejšia jeho prakticky celoživotná izolácia vo väzení (osoba odsúdená na výnimočný doživotný trest odňatia slobody môže byť za stanovených podmienok podmienenečne prepustená až po najmenej dvanástich rokoch výkonu tohto trestu) ako strata života popravou?

- b** Súhlasíte so zástancami trestu smrti, ktorí zdôvodňujú svoj postoj záujmom spoločnosti (nižšie výdavky štátu na starostlivosť o páchatela trestného činu vo väzení, absolútna záruka, že "neprevychovateľný" páchatel už nebude vraždiť)? Ak súhlasíte, prečo?
- 2** Podľa Trestného zákona má každý trest zabrániť páchatelovi v páchaní ďalších trestných činov, vytvoriť podmienky na prevýchovu páchatela a chrániť spoločnosť pred páchatelom.
- Možno označiť podľa vášho názoru za trest vyhovujúci týmto kritériám aj taký trest, ktorý nedovoľuje splniť všetky dané funkcie trestu (napr. trest smrti neumožňuje prevýchovu), alebo podľa vás stačí splniť iba niektoré funkcie trestu? Ktoré by ste potom pokladali za dôležitejšie a prečo?
- 3** Aké argumenty by ste použili, keby ste stáli pred úlohou odhovoriť svojho priateľa (priateľku) od úmyslu spáchať samovraždu?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- 1** Zrušenie trestu smrti sa často odôvodňuje tým, že nikto nemá právo iného obrať o život. Trest smrti sa spravidla ukladá za spáchanú viacnásobnú alebo brutálnu vraždu. Skúste prediskutovať, ako možno spravodlivo vyvážiť záujmy páchatela a obete, rovnakou mierou vyjadriť hodnotu života vraha i zavraždeného.
- 2** Ústava Slovenskej republiky proklamuje: "Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením."
- Pokúste sa odpovedať na otázku, odkedy to možno chápať ako príslub chrániť ľudský život: od okamihu počatia, od prvých pohybov plodu, od schopnosti nenarodeného dieťaťa prežiť mimo tela matky či od iného okamihu?
- Odôvodnite svoje stanovisko.
- 3** V súvislosti s interrupciami sa hovorí iba o práve matky na jej súkromie. Názory fyzických otcov, a teda osôb, bez ktorých žena za normálnych okolností nemôže otehotnieť, sa neberú do úvahy. Myslíte si, že je to správne?
- Pokúste sa v diskusii odôvodniť svoje stanovisko.
- 4** Ako ukazujú štatistiky, po novembri 1989 sa v Slovenskej republike značne zvýšil počet samovrážd mladistvých a ľudí v dôchodkovom veku.

Hľadajte v diskusii dôvody. Sú rovnaké u mladistvých a u dôchodcov?

Existujú podľa vás možnosti, ako zmeniť tento vývoj?

DISKUSIA

Mladistvý Jozef sa vracal z tanečnej zábavy na svojej malej motorke. Neďaleko od svojho domova havaroval tak nešťastne, že upadol do bezvedomia a zapadnutý jazyk mu zabránil dýchať niekoľko minút. Po prevoze do nemocnice lekári dokázali udržať jeho životné funkcie iba za pomoci prístrojov. Nepodarilo sa im prebrať Jozefa k vedomiu a výsledky testov ukazovali, že pacient dospel do štádia mozgovej smrti. V tejto situácii ošetrojúci lekár nariadil vypnúť prístroje.

Jozefovi nešťastní rodičia neverili stanovisku lekára. Boli presvedčení, že ich syn by sa neskôr dokázal prebrať k životu, veď nemal prakticky nijaké viditeľné zranenia a ako sa mohli sami presvedčiť v nemocnici, "dýchal a srdce mu bilo". Chceli sa domáhať, aby bol lekár potrestaný za úmyselné usmrtenie ich syna, ktorý podľa ich názoru nezomrel v dôsledku pádu z motorky, ale v dôsledku toho, že ošetrojúci lekár vypol prístroje udržiavajúce jeho tep a dýchanie.

Pokúste sa odpovedať na tieto otázky:

- Ako by ste podľa popísaných údajov hodnotili Jozefov stav?
- Mali podľa vás Jozefovi rodičia právo žiadať ošetrojúceho lekára, aby ponechal prístroje v činnosti?
- Mal ošetrojúci lekár právo (alebo povinnosť) rešpektovať ich žiadosť?
- Aké právne a morálne (etické) problémy sú nastolené v tomto prípade? Porušil ošetrojúci lekár text Hypokratovej prísahy, ktorá ho zaväzuje chrániť blaho pacienta a jeho život?
- Ako by ste sa vy zachovali na mieste Jozefových rodičov?
- Ako by ste sa zachovali na mieste ošetrojúceho lekára?

Právny stav v Slovenskej republike

Podľa rozhodnutí v trestných veciach zo Zbierky súdnych rozhodnutí a stanovísk sa smrťou rozumie mozgová (cerebrálna, biologická) smrť (Rt 41/76, 16/84), nestačí smrť klinická, teda zastavenie srdca alebo dýchania (Rt 47/70).

V čase prevozu do nemocnice bol Jozef podľa súčasnej úrovne lekárskej vedy a nášho právneho poriadku mŕtvy. Nič na tom nezmenila ani skutočnosť, že prístroje udržiavali činnosť jeho srdca a jeho dýchanie. Ošetrojúci lekár teda neusmrtil Jozefa a jeho rodičia by nemohli žiadať, aby bol z tohto dôvodu potrestaný.

*Stop francúzskym nukleárnym testom,
z demonštrácie v Bratislave 1996.*

Ján Drgonec

VLASTNÍCKE PRÁVO

Základné ľudské práva a slobody majú morálny rozmer. V "zákulisí" každého ľudského práva alebo slobody stojí určitá hodnota, ku ktorej sa ľudstvo hlási, lebo si ju ctí, a preto jej vytvára právnu ochranu.

Sloboda vlastniť majetok má zabezpečiť vlastníkovi istotu, že o svoj majetok nepríde, že bude s ním môcť voľne nakladať a bude môcť slobodne využívať tie práva, ktoré vyplývajú z vlastníctva.

Vlastníctvo a nádej získať majetok silne motivujú ľudskú aktivitu. Umožniť vlastníctvo a zabezpečiť jeho ochranu patrí k najstarším úlohám práva. Vlastníctvo ochraňoval Chammurapiho kódex prijatý približne v roku 2250 pred n. l., vlastníctvo chránil právny poriadok antického Ríma. V nadväznosti na toto odveké poslanie práva zakotvila Magna Charta libertatum z roku 1215 početné ustanovenia na ochranu majetku a práv dedičov v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska.

Hneď, ako právny poriadok začal chrániť vlastníka, bola nedotknuteľnosť majetku základom slobody vlastniť. Trvalo však veľmi dlho, kým sa táto sloboda priznala všetkým ľuďom. Otrokom vôbec nepatrila. Naopak, oni sami boli vecou vo vlastníctve. Poddaní za feudalizmu mali výhodnejšie postavenie než otroci, ale rovnaké šance vlastniť majetok boli uznané až pod vplyvom myšlienok o rovnosti, ktoré presadzovala Veľká francúzska revolúcia v Deklarácii práv človeka a občana roku 1789. Za prirodzené a nepremieľateľné právo človeka označila vlastníctvo aj prvá francúzska ústava z roku 1791.

Ústava Slovenskej republiky zaručuje právo vlastniť majetok.

V čl. 20 ods. 1 sa hovorí:

“Každý má právo vlastníť majetok. Vlastnícke právo všetkých vlastníkov má rovnaký zákonný obsah a ochranu. Dedenie sa zaručuje.”

Právo vlastníť majetok sa vzťahuje na nadobudnuté vlastníctvo. Nie je to príslub adresovaný každému, že sa stane vlastníkom. Zároveň sa právo vlastníť majetok spája s územím štátu, ktorý sa v ústave zaväzuje chrániť toto právo. Preto Ústavný súd Slovenskej republiky nemohol vyhovieť požiadavke občana, ktorý, argumentujúc právom vlastníť majetok, žiadal, aby mu ústavný súd prideliť do vlastníctva planéty slnečnej sústavy Mars, Venušu a Merkúr. Ani jedno z týchto vesmírnych telies nie je súčasťou územia Slovenskej republiky, a preto orgány Slovenskej republiky nemôžu na nich zabezpečovať ochranu práv svojich občanov. Ba aj keby sa tieto planéty stali slovenskými kolóniami, išlo by o nespĺniteľnú požiadavku, pretože z článku 20 sa nedá odvodiť právo na pridelenie akéhokoľvek majetku.

Inou otázkou je, komu sa priznáva právo vlastníť majetok.

Prvé slovo článku 20, slovo “každý”, ponúka príležitosť na rozmanité výklady. Z nich treba odmietnuť všetky, ktoré by pod pojem “každý” dosadili hyenu škvrnitú alebo ktoréhokoľvek iného predstaviteľa živočíšnej ríše. Za správne nemožno považovať ani to, ak by sme si slovo každý stotožnili so slovami prokurátor, policajt, výberca daní alebo akoukoľvek inou funkciou v štátnom aparáte či vo vedení politických strán. Dokonca ani pojmy majiteľ herne alebo generálny riaditeľ neurčujú osoby, ktorým ústava priznáva právo vlastníť majetok. Podstatou základných práv a slobôd je ochrana ľudskej bytosti pred štátom a jeho predstaviteľmi. Táto ochrana sa priznáva všetkým ľuďom bez výnimky. Preto slovo každý v čl. 20 ústavy znamená každý človek. Právo vlastníť majetok sa prostredníctvom slova každý priznáva človekovi od narodenia a počas celého života, až do posledného vydýchnutia.

13.1 Predmet vlastníctva

Predmetom vlastníckeho práva môže byť každá vec v právnom význame. Právne chápanie veci je širšie, než sa bežne rozumie pod slovom vec.

Slová “veci vo vlastníctve” vyvolávajú podmienený reflex, ktorý na obrazovku vnútorného zraku premietne dom, auto, záhradu či umelú obličku. Teda predmety prenosné v priestore, ale aj také, ktorými sa nedá pohybovať. V závislosti od tejto vlastnosti právo rozlišuje medzi hnutelnosťami a nehnuteľnosťami. Rozlíšenie má právny význam vo viacerých situáciách. Napr. kúpna zmluva o predaji hnutelností nemusí byť písomná. Ak sa kupuje nehnuteľnosť, kúpna zmluva (podľa § 588 ods. 2 Občianskeho zákonníka) musí mať písomnú formu, pričom účinnou sa taká zmluva stane až po registrácii na notárstve.

Vec v hovorovej reči a podľa každodennej skúsenosti je to, na čo sa dá položiť ruka. (Ak pravda, pod vecou nerozumieme živého človeka.) Vec v právnom

význame zahŕňa nielen predmety, ktoré môžeme ohmatať, ale napríklad aj elektrickú energiu.

Rozlíšenie právnej povahy vecí, ktorá sa nadobúda do vlastníctva, má veľký význam. Vo vzťahu k vlastníctvu je však najdôležitejšie a potrebné zmeniť naše tradičné predstavy o vlastníctve. Višňový sad alebo miliónová bankovka sú solídnym zhmotnením vlastníctva podľa tradičných predstáv, ale napr. nové technológie a výsledky ich uplatnenia ponúkajú oveľa väčší majetok.

Právo vlastníť majetok zahŕňa dovoľenie zaobchádzať s predmetom vlastníctva ako so svojím. Toto dovoľenie znamená, že vlastník môže svoj majetok držať. Buď tak, že ho nosí so sebou, alebo tak, že si ho odloží, schová alebo inak zabezpečí, ak chce, aby oň neprišiel. Súčasťou dovoľenia mať majetok je aj dovoľenie užívať majetok a mať z neho prospech. K tomu dochádza napríklad vtedy, keď majiteľ čerešňového sadu oberie čerešne, zje ich, zavarí alebo zanesie do pálenice. Dovolenie mať majetok dáva vlastníkovi aj možnosť nakladať so svojím majetkom. Inak povedané, dovoľuje mu predmet vlastníctva spotrebovať, vymeniť, zahodiť alebo zničiť.

Vlastníctvo sa nepremičuje. To znamená, že ten, kto vec nevlastní, nemôže po roku alebo desiatich rokoch tvrdiť, že vlastník mal už dosť dlho vec pre seba, a teraz je na rade on – nevlastník.

13.2 Nadobúdanie vlastníctva

Vlastníctvo sa môže nadobudnúť originálnym spôsobom. To znamená, že vec, ktorú dosiaľ nikto nevlastnil, získa pre seba vlastník. Lov lesnej zveri, rýb, zber lesných plodín môžu byť príkladom tohto spôsobu nadobudnutia vlastníctva, ktorý je v modernej spoločnosti čoraz zriedkavejší.

Originálne nemožno vlastníctvo nadobudnúť nájdením stratenej veci. Nálezca je povinný vydať nájdenú vec jej vlastníkovi. Ak vlastník veci nie je známy, nálezca má povinnosť odovzdať ju štátu. Nálezca má právo iba na náhradu potrebných výdavkov. Napríklad na preplatenie sumy, ktorú zaplatil za nákladný taxík, ktorý si najal, aby z miesta nálezu odviezol na políciu melóny rozsypané pri ceste. Okrem toho má nálezca právo na nálezné, ktoré tvorí desať percent ceny nálezu.

Protikladom originálneho nadobudnutia vlastníctva je odvodené nadobudnutie majetku. V tomto prípade sa majetok nadobúda od predchádzajúceho vlastníka. Deje sa tak najčastejšie na základe zmluvy, a to buď kúpnej, alebo darovacej, alebo výmennej.

Ak sa kúpna zmluva týka nehnuteľnosti, musí byť písomná a registrovaná na štátnom notárstve.

Kúpnu zmluvu o hnutelných veciach možno uzavrieť ústne alebo spôsobom, ktorý nevzbudzuje pochybnosti o tom, či ku kúpe došlo. Zmluva je uzavretá, ak sa kupujúci a predávajúci dohodli na predmete kúpy a jeho cene.

Kúpnu cenu si určujú účastníci dohodou, ale vo výške, ktorá nemôže byť ľubovoľná.

V rámci vzťahov medzi občanmi sa len zriedka predáva nová vec. Častejšie je kupovaný predmet používaný. Preto zákon vyžaduje, aby predávajúci upozornil kupujúceho na tie chyby predávanej veci, o ktorých vie. Upozornenie nemôže byť všeobecné, ale musí sa týkať konkrétnych chýb. Ak predávajúci na chyby upozorní a kupujúci napriek tomu vec kúpi, predávajúci za chyby nezodpovedá. Ak to predávajúci neurobí, kupujúcemu vznikne nárok na zľavu z ceny, alebo právo odstúpiť od zmluvy. Ktoré z týchto práv kupujúcemu vznikne, to závisí od charakteru a rozsahu chyby.

Kupujúci môže odstúpiť od zmluvy aj vtedy, keď vyjde najavo, že predávajúci nepravdivo tvrdil, že predávaná vec má určité vlastnosti alebo že nemá nijaké chyby.

Pri posudzovaní právnej významnosti chyby je rozhodujúce, aby existovala v čase uzavretia zmluvy. Nie je teda dôležité, že vyšla najavo až dodatočne. Naopak, za chyby vzniknuté až po uzavretí kúpnej zmluvy predávajúci nezodpovedá.

Ak kupujúci zistí, že vec, ktorú kúpil, má chybu, musí to bezodkladne oznámiť predávajúcemu. Jedine vtedy, ak (namiesto ochoty znížiť cenu alebo vziať chybnú vec nazad) si vypočuje zopár nevybraných výrazov, môže kupujúci predložiť súdu nárok zo zodpovednosti za chyby.

Všetko, čo bolo dosiaľ vyslovené o kúpe, platí aj pre výmenu.

Z toho, čo sme ešte nepovedali, treba pripomenúť požiadavku, aby zmluva o kúpe či výmene neodporovala obsahu alebo účelu zákona, aby zákon neobchádzala a aby sa nepriečila záujmom spoločnosti. Výmena ženy za koňak alebo predaj dcéry bohatému príbuznému teda patria minulosti.

Veľmi obľúbeným spôsobom nadobudnutia veci od predchádzajúceho vlastníka je darovanie.

Právny poriadok upravuje postup pri darovaní, ako aj jeho dôsledky. Pretože je vylúčené vymenovať v zákone všetky veci, ktoré môžu potešiť ako dar, Občiansky zákonník sa o to ani nepokúša. Prináša iba všeobecnú formuláciu, podľa ktorej darom môže byť vec hnutelná i nehnuteľná, majetkové právo alebo iné plnenie majetkového charakteru.

Podrobnejšie sú upravené až ďalšie otázky súvisiace s darovaním.

K darovaniu dochádza darovacou zmluvou. Na jej uzavretie je potrebná bezplatná a dobrovoľná ponuka daru na jednej strane a prijatie daru obdarovaným na druhej strane. Darovacia zmluva nemusí byť písomná, ak je darom hnutelná vec, ktorá sa obdarovanému odovzdá hneď.

Ak sa odovzdanie sľúbenej hnutelnosti má uskutočniť neskôr alebo ak darom je pozemok, chata, vila alebo iná nehnuteľnosť, darovacia zmluva musí byť písomná. Darcovi tým vznikne súdne vynútitelná povinnosť odovzdať

obdarovanému v určenom čase predmet obdarovania. Tejto povinnosti sa nemôžu vyhnúť ani darcovi dedičia, ak po spísaní zmluvy darca zomrie.

Darca zväčša predpokladá, že za svoju štedrosť bude náležite odmenený. Nie v korunách, veď v tom prípade by sa o darovaní nedalo hovoriť, ale opodstatnene očakáva lásku a úctu. Nie vždy sa ich dočká. Stáva sa, a nie výnimočne, že obdarovaný fyzicky napadne darcu, uráža ho a vyhráža sa mu alebo neposkytne pomoc členovi rodiny darcu.

V takých prípadoch má darca možnosť domáhať sa vrátenia daru. Darca však môže toto svoje právo uplatniť len dovtedy, kým sa nepremičí.

Ale aj obdarovaný má možnosť vrátiť dar. Vtedy, keď dar má chyby, na ktoré ho darca neupozornil, hoci o nich vedel.

Ak sa vlastníctvo nadobúda zmluvou, či už kúpnu, výmennou alebo darovacou, nevyhnutnou podmienkou pre získanie práv vlastníka je, aby vec na predaj, výmenu alebo do daru ponúkal jej skutočný vlastník. Vlastníctvo sa nedá nadobudnúť protiprávnym prisvojením si veci. Zlodej, ani páchatel' iného trestného činu, ktorým si získal kontrolu nad vecou, sa nestáva vlastníkom protiprávne nadobudnutej veci. Dokonca ani vtedy, keď zaplatí náhradu za odňatú vec.

Ľudia žijú v čase. Jednak popri sebe, v tom istom období, ale aj po sebe. Jednu generáciu strieda nasledujúca. Právny poriadok zabezpečuje ochranu vlastníctva voči tým, ktorí žijú súčasne s vlastníkom, ale zároveň umožňuje prechod vlastníctva na vlastníkových potomkov. Na tento účel slúži dedenie.

Dedičské právo je azda najobľúbenejšie právo vôbec, lebo v presne určenom poradí zaručuje príbuzným podiel na cudzom majetku.

V prvej skupine dedia deti a manžel zosnulého. Ak nededia deti, či už preto, lebo zosnulý je bezdetný, deti mu zomreli alebo z iných dôvodov, dedičstvo sa rozdeľuje medzi osoby zaradené do druhej skupiny dedičov.

V druhej skupine dedí manžel zosnulého, jeho rodičia a všetci tí, ktorí aspoň rok pred jeho smrťou žili s ním v spoločnej domácnosti a starali sa o spoločnú domácnosť, prípadne boli odkázaní svojou výživou na zosnulého. Ak dedičia z druhej skupiny nemôžu dediť, lebo mŕtvy nemá manželského partnera ani rodičov, dedičstvo sa prenáša na dedičov z tretej skupiny.

V tretej skupine dedia súrodenci zosnulého a tí, ktorí aspoň rok pred jeho smrťou žili s ním v spoločnej domácnosti a starali sa o spoločnú domácnosť, prípadne boli odkázaní svojou výživou na zosnulého.

Zákon určuje pomerne veľa príbuzných, ktorí môžu dediť. Za predpokladu, že majú čo dediť, lebo tam, kde zosnulý zanechá dlžoby, dedičské právo stráca popularitu. Len výnimočne sa totiž stáva, že dediča zláka aj dedičstvo späť s dlžobami.

13.3 Ochrana vlastníctva

Právo vlastníť majetok sa od nepamäti spája s ochranou vlastníka pred zasahovaním cudzích osôb do jeho vlastníckych práv. Napríklad stredoasýrske zákony (vydané na sklonku druhého tisícročia pred n. l.) určili, že kto proti vôli majiteľa zabral jeho pozemok a obrobil ho, stratil úrodu na ňom vypestovanú spolu s neoprávnene získaným pozemkom. Ochrana vlastníctva sa od prvých zábleskov právnej regulácie zabezpečovala predovšetkým pomocou trestného práva a bola veľmi dôrazná. Zloději boli po mnohé stáročia odsudzovaní na zmrzačovacie tresty, odsekávali sa im nosy, uši, ruky, na tvár sa im vyznačovali potupné znamenia. Len relatívne nedávno sa zaviedla novinka – trest odňatia slobody.

Aj v modernej spoločnosti sa ochrana vlastníka opiera o trestné právo, ktoré určuje trest pre toho, kto inému ničí, poškodzuje alebo odníma majetok. Trestný zákon Slovenskej republiky upravuje trestné činy proti majetku v samostatnej deviatej hlave. Rozlišuje pätnásť podôb majetkovej trestnej činnosti: krádež, sprenevera, neoprávnené užívanie cudzej veci, podvod, prevádzkovanie nepoctivých hier a stávk, podielníctvo, úžera, zatajenie veci, porušovanie povinností pri správe cudzieho majetku, poškodzovanie veriteľa, zvyhodňovanie veriteľa, machinácie v konkurznom a vo vyrovnávacom konaní, poškodzovanie cudzej veci a zneužívanie vlastníctva. Pätnástou podobou majetkovej trestnej činnosti je poškodenie a zneužitie záznamu na nosiči informácií. Týmto trestným činom sa Trestný zákon prispôsobuje zmenám v chápaní vlastníctva. Berie na vedomie, že majetkom nemusí byť len to, čo možno ohmatať. Že nové technológie vytvárajú príležitosť páchať nové trestné činy – počítačovú kriminalitu.

Určením vecí, ktoré môžu byť vo vlastníctve, určením osôb, ktoré môžu vlastníť, upravením spôsobov nadobudnutia vlastníctva a ochranou vlastníctva a dedičstva – tým všetkým sa uplatňuje právo na vlastníctvo priznané v čl. 20 ods. 1 ústavy.

13.4 Vlastníctvo štátu

Článok 20 ústavy však úzko súvisí s článkom 4 ústavy, ktorý znie:

“Nerastné bohatstvo, podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky sú vo vlastníctve Slovenskej republiky.”

Toto ustanovenie znamená, že právo vlastníť sa netýka akéhokoľvek majetku, a môže okamžite vyvolať námietky, ba i nekompromisný nesúhlas. Ako je vôbec možné, že v demokratickej spoločnosti sa zachováva vlastníctvo štátu, ktoré bolo základom ekonomiky socialistického typu?

Skôr, než taká námietka zaznie, nezaškodí pozrieť sa hlbšie do dejín. V Aténach, keď hrozil príchod Peržanov, sa občania vzdali svojho podielu, ktorý dostávali z výnosu ťažby zlata v mestských baniach, aby pomohli mestu vybudovať

lodstvo. Mestské bane v danom prípade patrili mestskému štátu. To znamená, že už v staroveku, a nie až za socializmu, sa obmedzovalo vlastníctvo v tom zmysle, že niektoré suroviny vlastnil štát. V stredoveku, v 16. storočí na opačnom póle Európy, v Dubline, sa členoviaestskej rady uzniesli, že priestor v strede mesta sa stane mestským parkom pre všetkých a nebude môcť byť súčasťou súkromného vlastníctva. Podobných príkladov z rôznych končín sveta a z rozličných období je veľa. Štát si od svojho vzniku vyhradzoval niektoré veci do svojho vlastníctva. Preto čl. 4 Ústavy Slovenskej republiky nevytvára skrytú základňu pre obnovu socializmu, ale ponecháva štátu to, čo odjakživa mohol mať.

13.5 Vyvlastnenie

Zo súkromného vlastníctva sa môže vylúčiť aj majetok, ktorý nie je obsiahnutý v článku 4. Môže sa tak udiť spôsobom a v rozsahu, ktorý upravuje čl. 20 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky.

Podľa neho:

“Zákon ustanoví, ktorý ďalší majetok okrem majetku uvedeného v čl. 4 tejto ústavy, nevyhnutný na zabezpečovanie potrieb spoločnosti, rozvoja národného hospodárstva a verejného záujmu, môže byť iba vo vlastníctve štátu, obce alebo určených právnických osôb. Zákon tiež môže ustanoviť, že určité veci môžu byť iba vo vlastníctve občanov alebo právnických osôb so sídlom v Slovenskej republike.”

Podľa čl. 20 ods. 4:

“Vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu.”

Tieto ustanovenia zabezpečujú vlastníčkovi predovšetkým ochranu pred odňatím jeho majetku. Ústavnú ochranu vlastníka neodôvodňuje iba zlá spomienka na znárodňovanie v polčase nášho storočia. Od vzniku právnych noriem na ochranu vlastníctva sa medzi nimi vyskytujú aj také, ktoré upravujú podmienky, za ktorých štát môže vlastníčkovi nútené odňať majetok. Túto nepríjemnú skutočnosť právnici pomenovali slovom vyvlastnenie.

Vyvlastnenie, nútené odňatie vlastníckeho práva, možno realizovať iba:

- a)** vo verejnom záujme,
- b)** na základe zákona,
- c)** na stanovený účel,
- d)** za náhradu.

Podmienky vyvlastnenia musí určiť zákon. Najrozsiahlejšia úprava vyvlastnenia vecí je uvedená v zákone č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku. Tento zákon je známy aj pod názvom stavebný zákon.

Vyvlastniť alebo obmedziť vlastnícke práva možno jedine vtedy, ak sa zároveň splní niekoľko podmienok:

- ❶ Cieľ vyvlastnenia sa nedá dosiahnuť dohodou. To znamená, že skôr, ako sa začne konanie o vyvlastnení, ten, kto navrhuje, aby vlastníka majetku vyvlastnili, sa musí pokúsiť o dohodu s vlastníkom. Iba ak vlastník odmieta dohodnúť sa o podmienkach, za ktorých by sa vzdal svojho majetku alebo jeho časti, môže dôjsť k vyvlastneniu.
- ❷ Vyvlastnenie sa môže uskutočniť iba na taký účel, ktorého realizácia nie je iba fiktívna. To znamená, že napr. starosta obce v turisticky zaujímavej lokalite nemôže zbaviť svojho suseda záhrady s výhľadom na horské štíty pod zámienkou, že v záhrade bude vybudované letisko, hoci v skutočnosti chce, aby v záhrade jeho syn vybudoval kaviareň s reštauráciou.
- ❸ Vyvlastnenie sa môže uskutočniť len v nevyhnutnom rozsahu. To znamená, že ak by v zmienenej obci naozaj mali stavať letisko, starosta by do vyvlastňovanej plochy záhrady nemohol zahrnúť aj priestor, ktorý by bol zbytočný pre letisko, ale dal by sa využiť na postavenie kaviarne s reštauráciou.

Hoci sa podmienky pre vyvlastnenie splnia, vlastník ešte nemôže byť zbavený vlastníckych práv. Posledným krokom je rozhodnutie o vyvlastnení vydané orgánom štátnej správy v konaní podľa zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní. Tento posledný krok bol napríklad vynechaný v zákone č. 370/1994 Z. z. o zrušení rozhodnutí vlády Slovenskej republiky o privatizácii podnikov, časti majetku podnikov a majetkových účastí štátu priamym predajom. Bola to jedna z príčin, kvôli ktorým ústavný súd rozhodol, že tento zákon nie je v súlade s ústavou. Namiesto toho, aby sa v tomto zákone určili podmienky vyvlastnenia a orgány štátnej správy alebo súdy podľa neho vydali rozhodnutia o odňatí majetku, zákon priamo uviedol majetky, o ktoré ich vlastníci prišli na základe rozhodnutia poslancov parlamentu. Národná rada Slovenskej republiky môže prijímať zákony, ktoré sú v súlade s ústavou, ale uplatňovanie zákonov sa v právnom štáte musí prenechať ďalším štátnym orgánom.

13.6 Prepadnutie majetku

Od vyvlastnenia sa odlišuje prepadnutie majetku podľa Trestného zákona.

“Prepadnutie majetku postihuje celý majetok odsúdeného alebo tú jeho časť, ktorú súd určí; prepadnutie sa však nevzťahuje na prostriedky alebo veci, ktoré sú nevyhnutne potrebné na uspokojenie životných potrieb odsúdeného alebo osôb, o ktorých výživu

alebo výchovu je odsúdený podľa zákona povinný sa starať." (§ 52 ods. 1.)

"Vlastníkom prepadnutého majetku sa stáva štát." (§ 52 ods. 3.)

Aj v tomto prípade ide o nútené zrušenie vlastníckeho práva vo verejnom záujme a na základe zákona, ale bez náhrady. Prepadnutie majetku je formou trestu. Neukladá sa podľa čl. 20 ods. 4 ústavy. Ukladá sa podľa čl. 49 ústavy: "Len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie."

13.7 Medzinárodná ochrana vlastníctva

Prepadnutie majetku teda nie je doplnením ústavného článku 20 o ďalšie práva alebo povinnosti vlastníka. Doplnok k článku 20 vytvára Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej Dohovor), či presnejšie Protokol č. 1 k Dohovoru. Dôležité sú aj rozhodnutia Európskej komisie pre ľudské práva a Európskeho súdu pre ľudské práva, ktoré oba tieto orgány Rady Európy urobili pri uplatňovaní Protokolu č. 1.

Protokol č. 1 k Dohovoru na ochranu vlastníctva uvádza:

"Každá fyzická alebo právnická osoba má právo pokojne užívať svoj majetok. Nikoho nemožno zbaviť jeho majetku s výnimkou verejného záujmu a za podmienok, ktoré ustanovuje zákon a všeobecné zásady medzinárodného práva.

Predchádzajúce ustanovenie nebráni právu štátov prijímať zákony, ktoré považujú za nevyhnutné, aby upravili užívanie majetku v súlade so všeobecným záujmom a zabezpečili platenie daní a iných poplatkov alebo pokút."

Komisia a Súd pre ľudské práva prešetrili niekoľko prípadov, ktoré im umožnili vymedziť povahu "držby" v zmysle tohto článku. Vo veci Mellance a iní proti Rakúsku (1989) žalobcovia tvrdili, že právo vyberať nájomné na základe nájomnej zmluvy predstavuje vlastnícke právo, ktoré je odlišné od práva užívať majetok. Súd tento názor nepodporil a vyjadril sa, že právo uzavrieť nájomnú zmluvu je súčasťou práva užívať nehnuteľný majetok a je tak prvkom držby tohto majetku. Okrem toho vyhlásil, že v Rakúsku rozhoduje o vykonávaní kontroly nájomného štát, a preto nejde o porušenie vlastníckeho práva.

Niekoľko žiadateľov uviedlo, že rôzne druhy licencií predstavujú držbu v zmysle článku 1 Protokolu č. 1. Komisia i Súd pre ľudské práva pripustili, že licencie sú držbou podľa tohto článku, avšak poznamenali, že štát udeľuje licenciu za určitých okolností, a teda môže udelenie licencie odmietnuť alebo ju odňať, pokiaľ jej držiteľ neplní podmienky, za ktorých bola licencia udelená. Vo veci Tre Traktorer Aktiebolag proti Švédsku (1989) Súd pre ľudské práva pripustil, že licencia na predaj alkoholu je dôležitým prvkom prevádzky reštaurácie, a teda zrušenie licencie spadá do pôsobnosti článku 1 Protokolu č. 1. Súčasne dodal

i to, že okolnosti odňatia povolenia môže Švédsko stanoviť v rámci svojej voľnej úvahy.

Vo veci Van Marle a iní proti Holandsku (1986) Súd pre ľudské práva vyhlásil, že dobrá povesť firmy ("goodwill") sa môže za určitých okolností pokladať za "držbu majetku" v zmysle článku 1 Protokolu č. 1:

"Vďaka svojej práci si sťažovatelia vybudovali klientelu, ktorá má v mnohých ohľadoch povahu súkromného práva, je hodnotou, a teda držbou v zmysle článku 1."

13.8 Povinnosti vlastníka

Ak si aj uvedomíme celú šírku práva na vlastníctvo, koľko zákonov je potrebných, aby bolo chránené v celom rozsahu, ešte stále to nie je všetko o vlastníctve. V Ústave Slovenskej republiky v čl. 20 ods. 3 sa konštatuje aj toto:

"Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom. Výkon vlastníckeho práva nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu, kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru ustanovenú zákonom."

Účelom tohto ustanovenia ústavy je poskytnúť ochranu pred neprimeraným správaním vlastníka voči nevlastníkom. Vlastníctvo je nedotknuteľné v tom zmysle, že nikto si nemôže svojvoľne prisvojovať cudzí majetok, ale nie je natoľko nedotknuteľné, aby sa vlastník mohol správať bezohľadne pri využívaní a údržbe svojho majetku a pošliapávať práva iných. Každodenné skúsenosti dokazujú, že ustanovenie čl. 20 ods. 3 ústavy nie je nadbytočné, ani zbytočné. Napríklad automobil sa zaparkuje na chodníku, aby majiteľ ani na chvíľu nestratil z dohľadu bezpečnostnú zámku na volante. Čo na tom, že chodci sa už na chodník nezmestia, že musia vkročiť do vozovky preplnenej motorovými vozidlami! Majitelia automobilov nie sú jedinými vlastníkmi so zníženou citlivosťou na ústavou určený záväzok vlastníkov voči spoluobčanom. Uvedenie tohto ustanovenia ústavy do každodennej praxe nie je o nič menej významné ako rešpektovanie vlastníkových práv.

V Slovenskej republike má každý právo vlastníť majetok a užívať ho. Predmet vlastníctva sa najčastejšie nadobúda od predchádzajúceho vlastníka na základe kúpnej, darovacej či výmennej zmluvy alebo dedením.

Chrániť vlastníctvo je odvekým poslaním práva. Majetok nemožno nikomu beztrešne ničiť, poškodiť ani odňať.

Ústava SR určuje, ktorý majetok je výlučne vo vlastníctve štátu a umožňuje vylúčiť z vlastníctva občanov aj ďalší majetok nevyhnutný na zabezpečovanie potrieb spoločnosti.

Štát môže nútene obmedziť vlastnícke právo a vyvlastniť majetok občanov iba vo verejnom záujme, podľa zákona, na stanovený účel a za náhradu.

Vlastníctvo zaväzuje a nemožno ho zneužiť.

Vlastnícke právo, podobne ako ďalšie základné ľudské práva, je chránené aj medzinárodnými zmluvami a inštitúciami.

OTÁZKY

- ❶ Ak obecné zastupiteľstvo vydá všeobecne záväzné nariadenie, ktorým si prizná splnomocnenie vyvlastniť všetko, čo obec potrebuje, bude také nariadenie v súlade s ústavou?
- ❷ Ak dlhodobý nájomník má možnosť odkúpiť byt do vlastníctva za nižšiu cenu, než je trhovú cenu porovnateľných bytov, poruší sa tak právo na vlastníctvo voči tým, ktorí sa o odkúpenie tohto bytu nemôžu uchádzať?
- ❸ Chráni sa vlastníckym právom aj nádej, možnosť v budúcnosti nadobudnúť majetok?
- ❹ Ak si mineralóg bez súhlasu kohokoľvek odnesie z pobytu v nemocnici do svojej zbierky žľčovú kameň vyoperovaný pacientovi, s ktorým ležal na izbe, dopustí sa krádeže?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

V 80. rokoch sa v Kalifornii uskutočnil súdny spor o bunky. Žalobu podal John Moore, ktorému museli pri liečbe leukémie vyoperovať slezinu. Moorov lekár náhodne zistil, že bunky zo sleziny sú funkčne unikátne. Lekár z nich vypestoval bunkovú líniu, ktorú si dal patentovať a predal ju farmakologickej firme. Zisk sa odhadoval na tri miliardy dolárov.

John Moore sa dozvedel o trhovej úspešnosti svojich buniek. Podal žalobu, v ktorej tvrdil, že jeho slezina i patentom chránená bunková línia patria do

jeho vlastníctva, že lekár ho poškodil, keď si ich privlastnil na komerčné využitie bez jeho súhlasu.

Lekár proti žalobe uplatnil štyri námietky. Podľa prvej Moore nemohol mať vlastníctvo k odňatým bunkám, pretože bol iba zdrojom suroviny, v ktorej lekár našiel drahocennú látku. Ako druhý argument proti žalobe poslúžilo tvrdenie, že DNA z Moorových buniek nepredstavuje časť tela, nad ktorou má človek dispozičnú moc počas svojho života. Po tretie žalovaná strana tvrdila, že ak by sa uznali finančné nároky pacientov za použitie ich tkaniva, ohrozilo by to medicínsky výskum. Ako štvrtú námietku si súd vypočul tvrdenie, že priznaním vlastníckych práv pacientovi na materiál odňatý z jeho tela, sa zvýšia ceny za transplantáty.

Ak by sa tento prípad odohral u nás, ako by ste ho riešili?

- a** Môže sa vyoperovaný orgán určený na odhodenie stať predmetom vo vlastníctve?
- b** Kto by mal byť jeho vlastníkom? Chorý, ktorý ho "vypestoval"? Lekár, ktorý ho "zušľachtil", tým, že objavil liečebné využitie orgánu? Alebo by mali byť obaja spoluvlastníkmi?
- c** Pre riešenie sa pokúste využiť všetky štyri argumenty, o ktorých uvažovali v Kalifornii.

Ján Drgonec

OSOBNÁ SLOBODA

Pred dvoma - troma tisícročiami sa pokladalo za samozrejmé, že osobná sloboda je privilégium, ktoré nepatrí každému. Upierala sa otrokom. Prešiel ešte dlhý čas, kým si ľudia uvedomili, že osobná sloboda je jednou z najzákladnejších podmienok dôstojnej ľudskej existencie. Koncepcia ľudských práv je nerozlučne spätá s osobnou slobodou. Požiadavku obmedziť osobnú slobodu jedine na základe zákona nachádzame v základných dokumentoch orientujúcich ľudstvo na cestu humanizmu. V Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska ju nastolila Magna Charta Libertatum už roku 1215. Vo Francúzsku Deklarácia práv človeka a občana roku 1791 v čl. 7 vyhlásila: "Nikto nesmie byť zatknutý, obvinený ani zadržaný okrem prípadov, ktoré vymedzuje zákon." Počet krajín, kde sa zakrátko prijímali podobné dokumenty, narastal geometrickým radom.

Tohto práva sa človek môže vzdať dobrovoľne. Možno mu ho tiež odoprieť, dokonca aj napriek jeho výslovne prejavenej nesúhlasu. V právnom štáte môžu násilne obmedziť osobnú slobodu jedine štátne orgány, ktoré to majú výslovne dovolené. Ani ony

*Osobná sloboda jednotlivca podriadená
záujmom obrany štátu*

však nemôžu siahnuť na slobodu jednotlivca svojvoľne, kedykoľvek a bez dôvodu. Musia rešpektovať zákonom určené podmienky, za ktorých je dovolené obmedziť osobnú slobodu, a postupovať tak, ako im ukladá zákon.

Ústava Slovenskej republiky chráni osobnú slobodu v dvoch základných smeroch. Prvým je ochrana osobnej slobody v trestnom konaní, v rámci ktorého sa vyšetruje, či osoba podozrivá z trestnej činnosti naozaj spáchala trestný čin. Základy tejto ochrany ustanovujú ústavné normy v čl. 17 v odsekoch 2, 3, 4, 5, 7.

"Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Nikoho nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok." (Čl. 17 ods. 2 ústavy.)

"Obvineného alebo podozrivého z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. Zadržaná osoba musí byť ihneď oboznámená s dôvodmi zadržania, vypočutá a najneskôr do 24 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu. Sudca musí zadržanú osobu do 24 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo ju prepustiť na slobodu." (Čl. 17 ods. 3 ústavy.)

"Obvineného možno zatknúť iba na odôvodnený písomný príkaz sudcu. Zatknutá osoba musí byť do 24 hodín odovzdaná súdu. Sudca musí zatknutú osobu do 24 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo ju prepustiť na slobodu." (Čl. 17 ods. 4 ústavy.)

"Do väzby možno vziať iba z dôvodov a na čas ustanovený zákonom a na základe rozhodnutia súdu." (Čl. 17 ods. 5 ústavy.)

"Skúmanie duševného stavu osoby obvinenej z trestného činu je možné iba na písomný príkaz súdu." (Čl. 17 ods. 7 ústavy.)

14.1 Obmedzenie osobnej slobody v trestnom konaní

Zákonom, na ktorý ústava odkazuje v súvislosti s obmedzovaním osobnej slobody v trestnom konaní, je Trestný poriadok.

Obmedzenie slobody podľa Trestného poriadku sa môže začať väzbou.

Medzi paragrafmi sa zablúdi ľahšie než v rozľahlom lese. Právne podmienky väzby upravuje až nadbytok paragrafov, ak sa na ne pozrieme z hľadiska možností orientovať sa medzi nimi. Podstata úpravy väzby je taká, že spočiatku sa dovoľuje vziať do väzby na šesť mesiacov. Trestný poriadok dovoľuje predĺžiť "prvú etapu" o "tri kolá". V prvom kole sa väzba predlžuje zo 6 mesiacov na jeden rok. V druhom kole sa väzba predlžuje na viac ako jeden rok, ale najviac na dva roky. V treťom kole sa väzba môže predĺžiť ešte o jeden rok. Rozhodovanie v prvom kole patrí sudcovi. V druhom kole rozhoduje zbor sudcov - súdny senát. V treťom kole môže väzbu predĺžiť jedine Najvyšší súd Slovenskej republiky.

Vziať do väzby je jednou z foriem obmedzenia osobnej slobody toho, kto pravdepodobne spáchal trestný čin. Ďalšou formou je zadržanie.

V nadväznosti na výsledok trestného konania, ak sa dokáže vina obžalovaného, súd môže obmedziť osobnú slobodu uložením trestu odňatia slobody. Dovoľuje mu to Trestný zákon. Podľa § 39 ods. 1 Trestného zákona: *“Trest odňatia slobody sa ukladá najviac na pätnásť rokov.”* V osobitnej časti Trestného zákona, kde sú uvedené jednotlivé trestné činy, sa pri každom z nich uvádza aj dĺžka trvania trestu odňatia slobody za daný trestný čin.

Trestný zákon dovoľuje nielen trest odňatia slobody, ale aj výnimočný trest.

Podľa Trestného zákona:

“Výnimočným trestom sa rozumie jednak trest odňatia slobody nad pätnásť až do dvadsiatich piatich rokov, jednak trest odňatia slobody doživotne. Výnimočný trest sa môže uložiť len za trestný čin, pri ktorom to tento zákon v osobitnej časti dovoľuje.” (§ 29 ods. 1.)

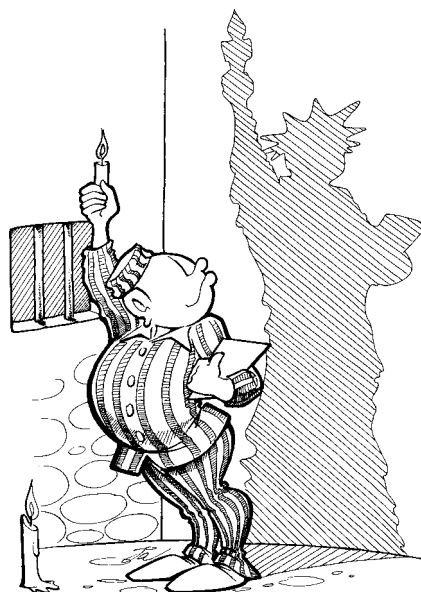
Spôsoby, ako možno človeka zatknúť, zadržať, vziať do väzby a uložiť mu trest odňatia slobody upravujú zákon č. 59/1965 Zb. o výkone trestu odňatia slobody v znení viacerých novelizácií, vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 114/1994 Z. z. Poriadok výkonu väzby a vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 125/1994 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody.

Osobnú slobodu cudzincov, ktorí sa dopustili trestného činu, možno obmedziť zaistením. Zaistenie cudzinca povoľuje zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore SR najviac na 30 dní.

Osobnej slobode venuje značnú pozornosť Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej Dohovor). Podľa jeho čl. 5 ods. 1 *“nikoho nemožno zbaviť slobody okrem nasledujúcich prípadov, ak sa tak stane v súlade s konaním ustanoveným v zákone”*. Medzi prípady, keď možno obmedziť osobnú slobodu, Dohovor zaraďuje aj *“zákonné zadržanie osôb, aby sa zabránilo šíreniu nákazlivej choroby, alebo osôb duševne chorých, alkoholikov, narkomanov alebo tulákov”* (čl. 5 ods. 1 písm. e).

Ak sú zákonom ustanovené podmienky pre obmedzenie osobnej slobody splnené, Dohovor vytvára ďalší mechanizmus v čl. 5 ods. 4. Podľa neho:

“Každý, koho zbavili osobnej slobody zatknutím alebo iným spôsobom, má právo podať návrh na začatie konania, v ktorom by súd urýchlene rozhodol o zákonnosti jeho zbavenia slobody a nariadil prepustenie, ak je zbavenie slobody nezákonné”.

Vo veci Schiesser proti Švajčiarsku Európsky súd pre ľudské práva vyhlásil, že "súdny orgán musí prešetriť všetky sporné otázky spojené s väzbou a prijať konečné rozhodnutie na základe objektívnych hľadísk". Táto inštrukcia je významná pre všetky naše súdy, keď rozhodujú, či "prvú etapu" väzby predĺžia o ktoréhokoľvek kolo dovolené v zákone.

14.2 Nútená liečba

Osobnej slobody možno pozbaviť nielen tých ľudí, ktorí spáchali trestný čin. Ďalším dôvodom môže byť zdravotný stav. Je príčinou na obmedzenie slobody predovšetkým vtedy, keď sa chorému ukladá nútená liečba, teda taká liečba, pri ktorej súd chorému uloží povinnosť liečiť sa.

Nútená liečba podlieha režimu čl. 17 ods. 6 ústavy:

"Zákon ustanoví, v ktorých prípadoch možno prevziať osobu do ústavnej zdravotníckej starostlivosti alebo ju v nej držať bez jej súhlasu."

Prvým zákonom, ktorý dovoľuje súdu, aby rozhodol o tom, že niekto má povinnosť liečiť sa, je Trestný zákon, pričom postup súdu upravujú ustanovenia Trestného poriadku.

Zákon dovoľuje súdu nariadiť povinnú liečbu aj v konaní o obmedzení spôsobilosti na právne úkony z dôvodu nadmerného užívania alkoholických nápojov, omamných prostriedkov alebo jedov. Ak možno očakávať, že stav vyšetrovaného sa zlepší, súd môže podľa § 188 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku prerušiť konanie o obmedzení spôsobilosti na právne úkony na čas, ktorý určí, a súčasne môže rozhodnúť, že vyšetrovaný je povinný podrobiť sa potrebnému liečeniu.

Do tretice súd môže uložiť povinnosť liečiť sa duševne chorým podľa zákona č. 277/1994 Zb. o zdravotnej starostlivosti, § 38 ods.1, ktorý predpisuje:

"Osobám s príznakmi duševnej poruchy alebo duševnej choroby sa poskytne ambulantná alebo ústavná psychiatrická starostlivosť."

Liečba chorého bez jeho súhlasu, ktorá sa môže realizovať tak, že človeka izolujú od sveta v liečebni, zabráni mu stykať sa s príbuznými, priateľmi a známymi, nedovolí mu telefonovať, prípadne ani čítať noviny, sledovať rozhlasové a televízne vysielanie, je závažným zásahom do osobnej slobody. Napriek tomu sa po desaťročia hľadalo na tento zásah veľmi zhovievavo, pretože prevládajúci názor na duševne chorých sa dal zhrnúť do vety: "Blázni majú byť za mrežami." Na sklonku 70. rokov nášho storočia začalo vychádzať najavo, že predpojatosť voči duševne chorým zneužívajú štátne orgány. Namiesto čoraz ťažšie odôvodniteľných politických procesov sa ľuďom kritizujúcim vládu "diagnostikovala" duševná choroba. Odporca režimu neputoval do väznice. Spoznal zvieraciú kazajku. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy túto prax odsúdilo v Odporúčaní č. 818 z roku 1977 o postavení duševne chorých. K štátnemu

záujmu obmedziť osobnú slobodu "nevhodne, a preto nezdravo zmýšľajúcich" sa nezriedka pridávali aj majetkové záujmy detí a ďalších príbuzných alebo aj susedov či spolupracovníkov. Voči podobnej praxi sa zdvíhala celosvetová vlna odporu. Ľudia žiadali, aby boli prijaté zákony zabráňujúce zneužívať psychiatriu.

Tomuto účelu slúži na Slovensku zákon o zdravotnej starostlivosti. Nedovoľuje poskytnúť psychiatrickú starostlivosť osobám, u ktorých nie sú príznaky duševnej poruchy alebo duševnej choroby. Očividné príznaky ochorenia sú prvou podmienkou pre poskytnutie psychiatrickej starostlivosti.

Ďalšou dôležitou podmienkou, ktorú zákon predpisuje, je súhlas s vyšetrovacími a liečebnými úkonmi psychiatrickej starostlivosti. Podľa § 38 ods. 2 zák. č.277/1994 Z. z. súhlas udeľuje pacient, jeho zákonný zástupca alebo opatrovník.

Táto podmienka znamená, že psychiater nemôže robiť, čo uzná za správne, kým chorého alebo jeho zástupcu nepoučí, ako a prečo chce v liečbe postupovať, a nezistí si, či chorý alebo jeho zástupca s navrhovaným postupom súhlasia. Ak lekár nezíska súhlas pacienta či jeho zástupcu, dostane sa do rozporu so zákonom a možno ho volať na zodpovednosť. Okrem toho pacient môže požiadať súd, aby nariadil prepustiť ho z liečby poskytovanej nezákonným spôsobom. Pritom treba podčiarknuť, že podmienka súhlasu predpísaná § 38 ods. 2 a 3 sa splní iba vtedy, ak je súhlas daný pred realizáciou psychiatrických vyšetrovacích a liečebných úkonov. Teda udelenie súhlasu musí predchádzať zásahu do telesnej integrity chorého. Dodatočný súhlas, po podaní lieku alebo dokonca až po skončení liečby, zákon nepredpokladá. Preto dodatočným súhlasom nie je splnená podmienka zákona a chorý sa môže domáhať, aby bol prepustený z liečby.

Ak sa chorý dobrovoľne nepodrobí obmedzeniu svojej osobnej slobody, musia sa dodržať ďalšie podmienky. Subjektom s právomocou rozhodovať o zákonnosti obmedzenia osobnej slobody nie je a nemôže byť lekár. Podľa §14 ods. 2 písm. b) zák. č.277/1994 Z. z. možno chorého prevziať do ústavnej zdravotnej starostlivosti bez jeho súhlasu, ak ohrozuje seba alebo svoje okolie alebo ak hrozí, že sa vážne zhorší jeho zdravotný stav, jedine na základe rozhodnutia súdu. V takýchto prípadoch musí zdravotnícke zariadenie postupovať podľa čl. 17 ods. 6 ústavy a požiadať súd, aby rozhodol, či súhlasí so zadrжанím chorého na psychiatrii.

Právna úprava zavedená zákonom č. 277/1994 Z. z. nedovoľuje obmedziť osobnú slobodu chorého preventívne, aby chorý v bližšej alebo vzdialenejšej budúcnosti neohrozil seba alebo okolie.

Právo na osobnú slobodu je takým právom, ktorého ochrana je podľa platného právneho poriadku dvoj etapová. V prvej etape právomoc chrániť toto právo majú všeobecné súdy podľa ustanovení § 191a až § 191g Občianskeho súdneho poriadku. Úlohou všeobecných súdov je preskúmať, či zdravotný stav chorého je taký, že treba obmedziť jeho osobnú slobodu. V druhej etape sa právomoc chrániť právo na osobnú slobodu prenáša zo všeobecných súdov na ústavný súd.

Podľa § 8 ods. 1 zákona č. 314/1996 Z.z. o prokuratúre prokurátor dozerá na to, aby v miestach výkonu väzby, trestu odňatia slobody, ochranného liečenia a v ostatných miestach určených na realizáciu rozhodnutí štátnych orgánov o obmedzení osobnej slobody osôb, boli tieto osoby držané len na základe rozhodnutia oprávneného orgánu a aby sa dôsledne zachovávali predpisy platné na vykonávanie týchto obmedzení osobnej slobody.

Na rozdiel od všeobecného súdu, ktorý v konaní podľa § 191a až § 191g Občianskeho súdneho poriadku má preskúmať, či zdravotný stav chorého vyžaduje obmedzenie jeho osobnej slobody, úlohou prokurátora je zistiť, či všeobecný súd udelil súhlas na obmedzenie osobnej slobody toho chorého, ktorého prijali do zdravotníckeho zariadenia bez jeho súhlasu. Ak prokurátor zistí, že sa tak nestalo, podľa § 8 ods. 2 zákona o prokuratúre je povinný ihneď prepustiť osobu držanú v liečebnom zariadení bez rozhodnutia súdu alebo v rozpore so súdnym rozhodnutím.

Osobná sloboda je natoľko dôležitá, že na jej ochranu slúži aj mechanizmus vytvorený pre prípad zlyhania prokurátora. Ak by si prokurátor nesplnil zákonom ustanovenú povinnosť, ochrancom osobnej slobody sa stáva ústavný súd. Rovnako ako prokurátor, ani ústavný súd neskúma zdravotný stav chorého, ale dozerá na to, či jeho osobná sloboda bola obmedzená v súlade so zákonom.

Bez ohľadu na zdravotný stav chorého, ak sa obmedzí jeho osobná sloboda inak, ako v súlade so zákonom, porušuje sa ústavné právo priznané v čl. 17 ods. 6.

Ak je osobná sloboda obmedzovaná spôsobom ustanoveným v zákone, ústavné právo podľa čl. 17 ods. 6 nie je porušované. Nie je teda porušované vtedy, keď všeobecný súd koná v súlade s Občianskym súdnym poriadkom. Ak všeobecný súd prestane konať podľa ustanovení § 191a až § 191g Občianskeho súdneho poriadku alebo podľa nich konať vôbec nezačne, nastane porušenie ústavného práva. O jeho ochranu sa v takom prípade možno uchádzať pred jediným orgánom ochrany ústavnosti – pred ústavným súdom. Právomoc ústavného súdu chrániť právo na osobnú slobodu vzniká aj vtedy, ak zdravotnícke zariadenie poruší čl. 17 ods. 6 ústavy a vôbec neoznámi súdu obmedzenie osobnej slobody alebo ak svoju ústavnú povinnosť splní oneskorene.

Ústavný súd pri ochrane ústavou zaručeného práva na osobnú slobodu musí dôsledne dbať, aby sa z nijakých dôvodov neporušila právna úprava. Ak by ústavný súd zistil, že osobná sloboda je obmedzená nezákonne, ale ten, koho zbavili osobnej slobody, je duševne chorý, a preto by nevyslovil porušenie ústavy, neskôr by sa mohlo stať, že by prehliadol aj porušenie ústavy v prípade takého chorého, ktorý by nikoho neohrozoval, ibaže "ten jeho byt je pre blázna pridobrá, a tak ho treba prenajať za devízy". Napokon by mohla nastať záverečná fáza, v ktorej by sa nijaké obmedzenie osobnej slobody vykonané v rozpore so zákonom nehodnotilo ako protiústavné, ale začalo by sa vnímať ako fakticky prijateľné, lebo "slúži dobrej veci" alebo "záujmom spoločnosti".

Ústavný súd slúži ako priechod práva z ústavy do života. Cez tento priechod začala vstupovať do života aj ochrana osobnej slobody pred jej obmedzeniami v zdravotníckych zariadeniach.

Roku 1993 pacient zadržaný v psychiatrickej liečebni namietal pred Ústavným súdom Slovenskej republiky porušenie ústavného práva podľa čl. 17 ods. 6 z dôvodu, že bez jeho súhlasu ho prevzali do psychiatrického ústavu a že ani po piatich mesiacoch liečby okresný súd rozsudkom nerozhodol, či je jeho ústavná liečba potrebná. Preto pacient žiadal, aby ústavný súd nariadil prepustiť ho z psychiatrickej liečebne. Ústavný súd jeho požiadavke vyhovel, pretože bez toho, aby okresný súd vydal rozsudok dovoľujúci zadržať chorého, sa naozaj porušovalo jeho ústavné právo na osobnú slobodu.

Ústavou priznaná ochrana osobnej slobody pred zdravotníckou starostlivosťou bez súhlasu nepozostáva iba z právnych noriem výslovne uvedených v Ústave Slovenskej republiky. Na základe ústavného čl. 11 chráni túto slobodu aj práva priznané v Európskom dohovore o ľudských právach a základných slobodách. V danom prípade sú to už citovaný článok 5 Dohovoru, ako aj podmienky precizované v rozhodnutiach Komisie a Súdu pre ľudské práva. Oba orgány Rady Európy pri uplatňovaní článku 5 vyslovili, že:

- ❶ Duševná choroba alebo porucha musí byť preukázateľne zistená, t.j. pred štátnym orgánom s právomocou rozhodnúť o veci sa musí objektívnou lekárskou expertízou dokázať, že zadržaná osoba naozaj trpí duševnou chorobou alebo poruchou.
- ❷ Povaha a závažnosť duševnej choroby alebo poruchy musia opodstatňovať obmedzenie osobnej slobody, teda chorý musí byť reálne nebezpečný pre seba, pre iného alebo pre verejný poriadok.
- ❸ Zadržanie môže trvať len dovtedy, dokedy trvá duševná choroba alebo porucha. Súd pritom prihliada na konkrétnu situáciu navrhovateľa, v zdravotníckom zariadení, pričom hodnotí také skutočnosti, ako typ liečby, dĺžku jej trvania, nežiadúce účinky a spôsob uplatnenia liečebných prostriedkov.
- ❹ Slabomyselné osoby z donútenia umiestnené v psychiatrickom zariadení na neurčitý alebo dlhý čas majú právo, v primeraných intervaloch požiadať súd, aby preskúmal zákonnosť ich ďalšieho zadržiavania v psychiatrickom zariadení, a to bez ohľadu na to, či zadržanie nariadil súd v občianskom alebo trestnom konaní alebo iný štátny orgán.
- ❺ Pretože slabomyselná osoba s obmedzením osobnej slobody nestráca aj všetky ďalšie ľudské práva a slobody, Súd preskúmava, ako sú dodržiavané počas jej pobytu v psychiatrickom zariadení. Napríklad vo veci Herczegfalvy proti Rakúsku Súd konštatoval, že bol porušený Dohovor o ľudských právach a základných slobodách, pretože bolo porušené právo na rešpektovanie korešpondencie (čl. 8) a právo prijímať informácie (čl. 10), lebo sťažovateľovi hospitalizovanému v psychiatrickom zariadení zabránili odoslať časť korešpondencie a neumožnili mu odoberať tlač.

Osoba, ktorej osobná sloboda bola obmedzená zo zdravotných dôvodov, má podľa Dohovoru predovšetkým právo žiadať súd, aby podľa čl. 5 ods. 4 Dohovoru

nariadil prepustiť ju z ústavnej zdravotníckej starostlivosti, ak je pozbavená slobody nezákonne. Právny poriadok Slovenskej republiky také právo výslovne nepriznáva, ale ono vyplýva z Dohovoru o ľudských právach, ktorý je súčasťou ústavného stavu vytvoreného článkom 11 ústavy. Ak pacient umiestnený na psychiatrii proti svojej vôli výslovne požiada Ústavný súd Slovenskej republiky, aby zabezpečil ochranu jeho práva vyplývajúceho z čl. 5 ods. 4 Dohovoru o ľudských právach a nariadil jeho prepustenie, ústavný súd môže začať konanie o jeho požiadavke.

Ochrana osobnej slobody každého pred akýmkoľvek bezprávím je jedným z kľúčov k demokracii. Na druhej strane amnestia väzňov na sklonku roku 1989 je výstrahou. Ani ochrana osobnej slobody zo zdravotných dôvodov by nemala zájsť tak ďaleko, aby vzrástlo ohrozenie okolia duševne chorými. Záujem o ochranu osobnej slobody pred neopodstatneným obmedzením a záujem o ochranu spoločnosti pred ohrozením zo strany agresívnych duševne chorých udržiava platný právny poriadok v rovnováhe. Ochrana spoločnosti pred duševne chorými, ktorí ohrozujú seba alebo okolie, sa dá v praxi ľahko dosiahnuť. Treba, aby psychiatrická liečebňa oznámila súdu, že prijala chorého spôsobom predpísaným ústavou a zákonmi, a aby sa súd neuspokojil s vydaním formálneho uznesenia alebo rozsudku, ale pred vydaním rozhodnutia dôsledne preskúmal, či zdravotný stav chorého opodstatňuje obmedzenie jeho osobnej slobody zo zdravotných dôvodov bez jeho súhlasu.

Medicínske dôvody pre obmedzenie osobnej slobody však zďaleka nemožno zúžiť iba na duševné choroby. Právny režim obmedzenia osobnej slobody z ďalších zdravotných dôvodov nie je v súlade s postupom predpokladaným ústavou. Aj izolácia osôb postihnutých infekčným ochorením je obmedzením osobnej slobody. Dovoľuje ju vyhláška Ministerstva zdravotníctva SR č. 103/1984 Zb. Je správne zabrániť šíreniu nákazy, ale aj taký zásah do osobnej slobody musí byť v právnom štáte v súlade s ústavou. Tá umožňuje obmedziť osobnú slobodu jedine zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Preto zásah do osobnej slobody nemôže dovoľovať vyhláška, ktorá je podzákonným predpisom (má nižšiu právnu silu ako zákon). Ešte zarážajúcejšie je, že vyhláška č. 103/1984 Zb. dovoľuje obmedziť osobnú slobodu bez súhlasu chorého, stačí rozhodnutie lekára, navyše bez toho, aby sa jeho rozhodnutie zverovalo na preskúmanie súdu. Tým sa vytvára právny režim nezlučiteľný s čl. 17 ods. 6 ústavy. Podľa čl. 152 ods. 4 ústavy: "Výklad a uplatňovanie ... všeobecne záväzných právnych predpisov musí byť v súlade s touto ústavou." Keďže právne normy obsiahnuté v § 25 ods. 1 a § 36 vyhlášky č. 103/1984 Zb. nie sú v súlade s ústavou, nemožno ich uplatňovať. Bez ohľadu na medicínske dôvody obmedzenia osobnej slobody, lekár nie je osobou oprávnenou nahrádzať súhlas toho, koho osobná sloboda sa obmedzila.

14.3 Skúmanie duševného stavu osoby obvinenej z trestného činu

Doteraz sme hovorili o dvoch dôvodoch obmedzenia osobnej slobody proti vôli toho, komu sa siahne na osobnú slobodu: keď treba uväzniť páchatel'a

trestného činu a keď treba liečiť chorého. Existuje aj tretí dôvod: keď treba v nemocnici preskúmať duševný stav osoby obvinenej z trestného činu. V tomto prípade ide iba o pozorovanie obvineného. Lekári si pozorovanie nesmú zamieňať s nútenou liečbou. Ústava Slovenskej republiky v čl. 17 ods. 7 dovoľuje obmedziť osobnú slobodu z dôvodu pozorovania, ale jedine vtedy, ak sa splnia dve podmienky:

- ❶ preskúmať treba duševný stav osoby, ktorá je obvinená z trestného činu,
- ❷ súd vydal písomný príkaz na preskúmanie duševného stavu.

Ak sú tieto dve podmienky splnené, treba ďalej postupovať v súlade s Trestným poriadkom.

Skúmanie duševného stavu upravuje aj Občiansky súdny poriadok. Podľa § 187 ods.3, ak súd rozhoduje o spôsobilosti osoby na právne úkony, môže nariadiť, aby bola počas najviac troch mesiacov vyšetrovaná v zdravotníckom zariadení. Môže to nariadiť na návrh znalca vyšetrojúceho zdravotný stav osoby, ak je to nevyhnutne potrebné.

V civilizovanej spoločnosti môže obmedziť osobnú slobodu občana jedine štátny orgán, ktorému to zákon výslovne dovoľuje. Musí pritom konať tak, ako predpisuje zákon. Ak k zásahu proti osobnej slobode dôjde v rozpore so zákonom, ak proti osobnej slobode zasiahne štátny orgán, ktorý nemá zákonom priznanú právomoc obmedziť osobnú slobodu, alebo ak cudziu osobnú slobodu obmedzí súkromná osoba, sú porušené ústavné práva.

Toto je základné pravidlo pri uvádzaní tohto ústavného práva do života. Pošliapanie ústavného práva na osobnú slobodu nemusí zostať bez trestu. Stačí, aby sa poškodený obrátil na prokuratúru. Trestný zákon umožňuje potrestať také správanie ako trestný čin obmedzovania osobnej slobody alebo ako trestný čin pozbavenia osobnej slobody.

RESUMÉ

12
45
57;

V právnom štáte môžu osobnú slobodu násilne obmedziť jedine štátne orgány, ktoré to majú výslovne dovolené, pričom musia rešpektovať zákonom určené podmienky a zákonom predpísaný postup.

V trestnom konaní, teda počas vyšetrovania trestného činu, je týmto zákonom Trestný poriadok SR. Obvineného alebo podozrivého z trestného činu možno zadržať, zatknúť a vziať do väzby.

Ak sa dokáže vina obžalovaného, súd mu môže uložiť trest odňatia slobody alebo výnimočný trest podľa Trestného zákona.

Nútene pozbaviť človeka osobnej slobody možno aj zo zdravotných dôvodov. U duševne chorých lekár hodnotí povahu a závažnosť ochorenia, ale nie je oprávnený obmedziť osobnú slobodu chorého bez súhlasu chorého alebo jeho zákonného zástupcu. Nútenú liečbu duševne chorého, ako aj preskúmanie duševného stavu osoby obvinenej z trestného činu môže nariadiť iba súd. Izolácia osôb postihnutých infekčným ochorením zatiaľ u nás nie je podmienená príkazom súdu.

Kto v rozpore so zákonom poruší ústavné právo človeka na osobnú slobodu, môže byť potrestaný podľa Trestného zákona.

OTÁZKY

- 1 Môže štátny orgán zatknúť občanov, o ktorých sa povára, že sú teroristi, bez dôvodného podozrenia, že spáchali trestný čin?
- 2 Ak súd môže v tomto istom čase prejednať vec toho, kto je vo väzbe, alebo vec obvineného, ktorý je na slobode, ktorý prípad má uprednostniť?
- 3 Môže psychiater rozhodnúť o pozbavení osobnej slobody agresívneho pacienta z dôvodu, aby chránil súd pred jeho prípadnými útokmi?
- 4 Na jednom z ostrovov Kuby založili osadu, do ktorej násilne nasťahovali chorých na AIDS. Porušilo by sa právo na osobnú slobodu, keby sme v prevencii šírenia AIDS využili túto metódu?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

V byte nad vami už druhý deň oslavovali susedovu plnoletosť. Vaša stará matka sa rozhodla využiť teplý jarný deň a posediť si na lavičke. Zamkla dvere príbytku a vykročila smerom k výťahu práve vo chvíli, keď sa rozjarený oslávenec spúšťal dolu po schodišti na lyžiach. Starú matku zrazil. Spadla, zlomila si ruku a utrpela otras mozgu. Keď v nemocnici precitla z bezvedomia, ponosovala sa lekárovi, že ju pri výťahu zrazil sused na lyžiach. Lekár si pravdivosť tvrdenia starej panej neoveril. Vysvetlil si ho stratou príčetnosti a zabezpečil jej prijatie na psychiatrii. O niekoľko dní sa dozviete, že vaša stará matka sa márne dožaduje, aby ju zo psychiatrie prepustili. Čo urobíte, aby ste jej pomohli?

Ján Drgonec

PRÁVO NA OCHRANU ĽUDSKEJ DÔSTOJNOSTI, OSOBNÉJ CTI, DOBREJ POVESTI, MENA, SÚKROMIA A RODINNÉHO ŽIVOTA

Demokracia sa u nás najčastejšie chápe ako forma vlády umožňujúca ľudu zúčastňovať sa na riadení štátu a vecí verejných. To je však len slávnostná, a tým aj výnimočná podoba demokracie bez ohľadu na to, či sa uskutočňuje uplatnením volebného práva, spísaním petície, účasťou na verejnom zhromaždení alebo hlasovaním v referende. Okrem slávnostnej podoby má demokracia aj každodennú podobu. Demokracia na všedný deň vytvára v štáte také prostredie, aby mal jednotlivec čo najviac príležitostí sám rozhodovať o sebe a svojom osude. Hranice priestoru, v ktorom jednotlivec môže rozhodovať o sebe, vytyčuje štát v ústave a zákonoch.

Sloboda prejavu sa občas pociťuje i nahlas spomína ako najdôležitejšie právo jednotlivca v spoločnosti, kde vládne demokracia. Tento pocit, dokonca nahlas vyslovovaný, je sprievodným znakom demokratickej spoločnosti v plienkach. Vo vyspelej demokracii sa na "vkladnej knižke práv občana" ocitajú mnohé ďalšie práva, ktoré vytvárajú predpoklady nielen na to, aby sa občan neostýchal, ani nebál vysloviť, čo cíti a čo si myslí, ale predovšetkým na to, aby nebol nútený správať sa jedine podľa "spoločenskej objednávky".

Na zozname práv zaručujúcich nezávislosť jednotlivca v spoločnosti sa na prvom mieste nachádza právo na súkromie. Toto právo má zabrániť štátu prisvojiť si nadmerné alebo neprimerané výhody v procesoch, v ktorých sa formujú jednotlivci, a tak si vytvárať nadmerne štandardizovaných občanov. Proti neprimeranej jednote v zmýšľaní, konaní a cítení, teda v konečnom súčte v žití, smerujú ruka v ruku s právom na súkromie ďalšie práva, ako napríklad právo na ľudskú dôstojnosť, česť alebo právo na rodinný život.

*Zásah antiteroristického komanda
proti demonstrácii ochrancov prírody
v Čilistove, VD Gabčíkovo 21.7.1991.*

15.1 Ochrana cti, dôstojnosti a dobrého mena

Ústava Slovenskej republiky tieto
práva zaručuje v čl. 19.

Podľa čl. 19 ods. 1:

*"Každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti,
dobrej povesti a na ochranu mena."*

Práva priznané v čl. 19 ods. 1 ústavy sa ďalej zabezpečujú v zákonoch. Osobnú česť a dobré meno chráni Trestný zákon. Ustanovuje podmienky, za ktorých štát stíha toho, kto sa dopustí ohovárania. Okrem toho chráni česť aj z dôvodu "urážky medzi vojakmi", ktorej sa násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia môžu medzi sebou dopustiť muži vo vojenských rovnošatách. Trestný zákon chráni aj ľudskú dôstojnosť. Za trestné činy proti ľudskej dôstojnosti označuje znásilnenie, pohlavné zneužívanie, súlož medzi príbuznými a obchodovanie so ženami.

Trestnoprávnú ochranu, ktorú vykonáva štát vo svojom mene a z vlastnej iniciatívy potom, ako sa jeho orgány dozvedeli o spáchaní trestného činu, dopĺňa ochrana vytvorená Občianskym zákonníkom. Na rozdiel od trestnoprávnej ochrany, ktorú štát zabezpečuje bez toho, aby vyžadoval iniciatívu poškodenej osoby, občianskoprávna ochrana sa dá dosiahnuť jedine vtedy, ak poškodený koná sám. Musí podať na súd žalobu, uviesť v nej, akým správaním utrpel ujmu, predložiť súdu dôkazy o tom, že ujmu naozaj utrpel. Bez toho sa ochrana podľa Občianskeho zákonníka získať nedá.

Občiansky zákonník priznáva ochranu pred správaním, ktoré znižuje dôstojnosť, česť a vážnosť človeka u iných ľudí, a tak ohrozuje jeho postavenie a uplatnenie sa v spoločnosti. Podľa nášho občianskeho práva nie je predmetom práva na česť abstraktná česť, ale výlučne úcta a vážnosť, ktorú človek naozaj má medzi

členmi spoločenstva, ku ktorému patrí. Preto sa za porušenie práva na česť nepokladá napr. urážka vyslovená medzi štyrmi očami, bez svedkov. Zvláštnosťou práva na česť a ľudskú dôstojnosť je to, že hoci sa nadobúda narodením, neochraňuje sa rovnako počas celého života. Rozsah životných situácií, v ktorých sa chráni česť alebo dôstojnosť dieťaťa, je menší ako u dospelého človeka.

Právo na česť, dôstojnosť a dobré meno môže byť porušené slovom, obrazom alebo akýmkoľvek iným správaním.

Najčastejšie využívanou formou sú posunky.

Toto základné ľudské právo sa môže porušiť nielen úmyselne, ale aj bez zlého úmyslu. Ako príklad spomeňme súdny spor z Nórska. Fotoreportér časopisu *Aktuell* na reportáži v priemyselnom podniku urobil fotografiu robotníka. Túto fotografiu z *Aktuellu* prevzal neskôr týždenník *Allers*, ale omylom ju vymenil s fotografiou určenou na ilustráciu k článku o alkoholizme. Pod fotografiou robotníka sa na stránkach *Allersu* objavil text, že je to jedna z beznádejných obetí alkoholizmu. Žaloba nenechala na seba dlho čakať a súd priznal žalobcovi odškodné.

Právo na česť, dôstojnosť alebo dobré meno sa najčastejšie porušuje nepravdivými tvrdeniami. Ale aj pravdivé tvrdenie môže byť príčinou žaloby. Príklad opäť ponúka nórska prax. Roku 1926 spáchala dvojica zlodějov sériu krádeží. Pri ich prenasledovaní došlo k prestrelke, v ktorej zloději zabili dvoch policajtov. Starší z dvojice zločincov sa pri zatýkaní zastrelil, aby unikol trestu. Mladšieho odsúdili na doživotný trest. Roku 1933 príbeh oboch páchatel'ov dostal románovú podobu, ktorú roku 1949 sfilmovali. V čase, keď príbeh spred 23 rokov uviedli do kín, odsúdenec bol už opäť na slobode, lebo dostal milosť. Založil si rodinu a živil sa ako remeselník. Filmový prepis románu tak verne zobrazil skutočnosť, že susedia a známi ho vo filme ľahko identifikovali ako páchatel'a. Preto podal žalobu, v ktorej žiadal zakázať ďalšie premietanie filmu. Súd žalobe vyhovel z dôvodu, že pravdivé rozprávanie sa týkalo udalosti z dávnej minulosti žalobcu.

Uvedený spor môže poskytovať rôzne ponaučenia. Hlavným poučením je, že osoba poškodená na svojej cti, dôstojnosti alebo dobrom mene sa nemá ostýchať podať žalobu.

U nás v poslednom čase rastie počet prípadov, keď sa verejne kritizuje správanie na prvý pohľad nezlučiteľné s morálkou. Typickým príkladom sú rôzne zoznamy "neplatičov nájomného". Pri ich zostavovaní sa neraz neberie do úvahy možnosť, že neplatenie nájomného nemusí byť iba prejavom zlej platobnej morálky, ale

môže byť aj prostriedkom sebaobrany nájomníka bytu pred nemorálnosťou majiteľa domu, ktorý sa nestará o údržbu domu, dodávku teplej vody, vykurovanie, vymáha neprimerané nájomné a podobne. Preto uverejnením oznámenia, že konkrétna osoba neplatí nájomné, bez overenia dôvodov či dokonca so zamlčaním dôvodov neplatenia, môže byť porušené právo na česť alebo dobré meno.

15.2 Ochrana rodinného života

“Demokracia na všedný deň” sa nezabezpečuje iba prostredníctvom článku 19 ods. 1 ústavy. Právo jednotlivca rozhodovať o sebe potvrdzuje ústava aj v čl. 19 ods. 2:

“Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života.”

Ústava Slovenskej republiky v tomto jednom ustanovení priznáva dve práva – právo na ochranu pred neoprávnenými zásahmi do rodinného života a právo na ochranu pred neoprávnenými zásahmi do súkromia.

Celú šírku práva na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do rodinného života nemožno oceniť, ak nepoznáme spory, v ktorých sa toto právo úspešne uplatňovalo. Napríklad roku 1967 v USA v spore Loving versus Virginia žalobcovia napadli zákon Virgínie zakazujúci uzavrieť manželstvo príslušníkom rôznych rás. Najvyšší súd USA vtedy vyslovil: “Sloboda uzavrieť manželstvo sa dlho považuje za jedno zo životne dôležitých osobných práv, nevyhnutných na zabezpečenie šťastia pre slobodného človeka. Manželstvo je jedno zo základných ľudských práv, podstatné pre celú našu existenciu a prežitie.” Právo takého zásadného významu podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu USA nemôže podliehať obmedzeniu založenému na rasovej diskriminácii.

Je veľmi dôležité, aby človek poznal potenciálnu šírku práva na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do rodinného života.

Trestný zákon v šiestej hlave nazvanej Trestné činy proti rodine a mládeži uvádza tieto trestné činy: dvojmanželstvo, opustenie dieťaťa, zanedbanie povinnej výživy, týranie zverenej osoby, únos, obchodovanie s deťmi, ohrožovanie mravnej výchovy mládeže a podávanie alkoholických nápojov mládeži.

Ďalší zákon – zákon o rodine – upravuje vznik a zánik manželstva, vzájomné vzťahy medzi manželmi, ako aj vzťah medzi rodičmi a deťmi.

Trestný zákon i zákon o rodine vyjadrujú, čo štát považuje za verejný záujem pri ochrane rodinného života, určujú medze pre rozhodovanie o tom, ktoré zásahy do rodinného života sú oprávnené. Oba zákony upravujú väčšinu otázok spätých s ochranou rodinného života, no napriek tomu u nás platia aj ďalšie príbuzné predpisy.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach chráni v čl. 17 nielen česť a povesť človeka. Okrem iného sa v ňom uvádza:

"Nikto nesmie byť vystavený svojvoľnému zasahovaniu do súkromného života a do rodiny."

Podľa čl. 8 ods. 1 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej Dohovor):

"Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života."

Ochrana rodinného života sa netýka len uzavierania manželstva. Zahŕňa ochranu v mnohých ďalších životných situáciách. Veľmi často sa vzťahuje na otázku rodičovstva, presnejšie otcovstva.

Napríklad roku 1989 v Kalifornii v spore Michael H. a Victoria D. versus Gerald D. otec a matka dieťaťa, vydatá za iného muža, podali žalobu proti jej manželovi, aby súd rozhodol, že nie je otcom dieťaťa. Žaloba v tomto prípade v skutočnosti smerovala predovšetkým proti zákonu štátu Kalifornia. Podľa tohto zákona manžel vydatej ženy, ktorá s ním žije v spoločnej domácnosti, sa pokladá za otca dieťaťa, ktoré sa jej narodí, kým sa nedokáže, že manžel je neplodný. Súd žalobu o určenie otcovstva zamietol s odôvodnením, že žalobca Michael H. a jeho vydatá milenka "sa nikdy nepokladali za chránenú rodinnú jednotku podľa historických skúseností našej spoločnosti".

Rodinný život sa neraz stal predmetom konania orgánov Rady Európy. Európska komisia pre ľudské práva vyslovila, že štáty nie sú oprávnené odoprieť vážnom možnosť uzavrieť manželstvo, ale môžu ženatým vážnom zakázať žiť spoločne s manželkou. Európsky súd pre ľudské práva v prípade Marckx proti Belgicku riešil sťažnosť matky a jej nemanželskej dcéry. Napadli belgické zákonodarstvo vyžadujúce, aby matka podala osobitný návrh, ak chcela v rodine zabezpečiť pre svoje nemanželské dieťa právne postavenie dcéry. Hoci podala taký návrh, zákony upierali dcére plnoprávne postavenie voči ostatným členom rodiny. Súd pre ľudské práva konštatoval porušenie práva na rodinný život podľa Dohovoru a vyhlásil: "Keď štát upravuje vo svojom právnom poriadku režim určitých rodinných vzťahov..., musí postupovať tak, aby umožnil dotknutým osobám viesť normálny rodinný život."

Ochrana pred zasahovaním do rodinného života nie je absolútna. Sú vzťahy medzi príbuznými, do ktorých štátne orgány môžu zasahovať. To platí aj pre vzťah rodičov a detí.

Charta práv dieťaťa prijatá roku 1989 priznáva deťom právo nezávislého hlasu bez ohľadu na názor rodičov.

Na základe tohto práva vyhral roku 1992 Gregory Kingsley z Floridy súdny spor, v ktorom žiadal o odluku od rodičov a o možnosť byť adoptovaný inou rodinou. Hlavnými dôvodmi boli matkin alkoholizmus, jej závislosť od drog a celková nebanlivá starostlivosť. Tá podľa Gregoryho názoru poškodzovala jeho detské práva. Americký súd sa s názorom chlapca v rozsudku stotožnil. Vo Veľkej Británii roku 1992 Mestský súd v Leedse rozhodoval o rovnakej žalobe. Vyhovel

12-ročnému dievčaťu žiadajúcemu o "rozvod" so svojou matkou a priznal mu právo zostať v pestúnskej rodine.

Charta práv dieťaťa je medzinárodný dohovor, ktorému čl. 11 Ústavy Slovenskej republiky priznáva prednosť pred domácimi zákonmi. A preto, hoci v našich zákonoch nenájdeme právo dieťaťa na "rozvod" od rodičov zanedbávajúcich rodičovské povinnosti, vyplýva toto právo z Charty práv dieťaťa. Je to príklad ako možno uplatniť právo priznané v čl. 19 ods. 2 ústavy nad rámec oprávnení priznaných v našich zákonoch.

15.3 Ochrana súkromia

Článok 19 ods. 2 ústavy priznáva aj právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromia. Obsah tohto práva a jeho individualistické zameranie popiera kolektivistické ponímanie úlohy a miesta jednotlivca v socialistickej spoločnosti. Preto sa o tomto práve začalo u nás uvažovať iba po prijatí Občianskeho zákonníka roku 1964 a výslovne sa priznalo až roku 1991 v Listine základných práv a slobôd. Článok 7 listiny, v ktorom sa právo na súkromie zrodilo, doplnila novela Občianskeho zákonníka, takisto prijatá v roku 1991.

Právo na súkromie je teda batola v rodine práv jednotlivca.

Toto právo si na Slovensku vari najmenej uvedomujeme. Akoby sme ani nevedeli, že ho máme a môžeme sa brániť, ak je naše právo na súkromie porušované a pošliapávané.

Rozmach bytových krádeží viedol aj k tomu, že v typickom slovenskom príbytku – vo viacposchodovom paneláku je brána diaľkovo ovládaná. Kto v dome nebýva, nemá doň voľný prístup. V bytoch neraz vyzvávajú distribútori reklám, brusiči náradia, záujemcovia o obnosené šatstvo a žiadajú otvoriť dvere do domu. Kto z nás to pociťuje ako porušovanie práva na súkromie?

V dotazníkoch, anketách, pri prieskumoch verejnej mienky žiadajú od nás, ba neraz vynucujú, údaje alebo odpovede týkajúce sa súkromia. Nemožno sa čudovať, že prekvitajúcu nevedomosť o nedotknuteľnosti súkromia bezstarostne využívajú početní podnikatelia, rovnako ako štátni úradníci vymýšľajúci iným povinnosti, aby sebe uľahčili služobný život.

V záujme ochrany autorov počítačových programov bol roku 1992 takmer prijatý zákon dovoľujúci "softwarovej polícii" vpadnúť všade, kde sa používajú počítače. V záujme zvýšenia príjmov Slovenského rozhlasu a Slovenskej televízie sa uvažuje o prijatí zákona dovoľujúceho vpády do príbytkov podozrivých z toho, že v nich žiari obrazovka neprihláseného televízora. Koľko iných zákonov zneužíva, že jednotlivec ešte nevie, že už nemusí uprednostňovať kolektívne návštevy divadla, kina, odborárskych zotavovní či pobyt v krúžkoch, ktoré ho nezaujímajú, pred samotou svojho príbytku! Koľko zákonov možno prinajmenšom upodozrievať, že sú v rozpore s právom na súkromie! A do tretice, koľko zákonov by mal štát prijať, aby chránil súkromie v konkrétnych životných

situáciách! To všetko je hudba budúcnosti. Ide predovšetkým o to, aby tá budúcnosť nebola veľmi vzdialená.

Ako už bolo povedané, právo na súkromie chráni u nás zákon iba od roku 1991. Nedostatok skúseností s jeho uplatňovaním by mohol spôsobiť, že právo na súkromie sa u nás v dohľadnom čase neudomáčni v celej svojej šírke. Že sa mu neprizná úloha ochrancu pred každou podobou totality, pred nenáležitými zásahmi štátu do života jednotlivca, ale zúži sa tak ako v 60. a 70. rokoch, keď právo na súkromie malo slúžiť len na to, aby sa o človeku priveľa nepísalo v tlači a aby si mohol doma posedieť v papučiach a teplákoch. Železná košeľa zvyku sa v prípade práva na súkromie môže zmeniť na rubašku zlozvyku.

V demokratickom svete právo na súkromie ďaleko prekračuje hranice, ktoré sme mu vymedzili u nás pri uplatňovaní ochrany priznanej Občianskym zákonníkom. Prvý krok k medzinárodnému štandardu sme urobili tým, že sme povýšili právo na súkromie na ústavné právo. Je to predpoklad, že časom dosiahneme medzinárodný štandard aj pri jeho šírení z riadkov ústavy do reality všedného dňa.

Opakovanie je údajne matkou múdrosti. A tak si zopakujme, že vo vyspelých demokraciách slúži ústavou priznané právo na súkromie nielen na ochranu súkromia jedného občana pred neoprávnenými zásahmi iného občana, ale aj na ochranu súkromia pred takým správaním štátu, ktorým sa súkromie porušuje alebo slabo chráni.

Podstatu takto chápaného súkromia umožňujú objasniť najmä zahraničné skúsenosti.

Právo na súkromie sa zrodilo v USA na sklonku 19. storočia. Stalo sa predovšetkým prostriedkom právnej ochrany jednotlivca pred zásahmi štátu do jeho osobného života.

Roku 1923 Najvyšší súd USA rozhodol, že zákon štátu Nebraska zakazujúci výučbu cudzích jazykov na základných školách porušuje právo učiteľov a žiakov na súkromie. Neskôr Najvyšší súd USA vyhlásil za neústavný zákon, ktorý nariaďoval povinnú školskú dochádzku výlučne vo verejných školách. Podľa súdu zákon porušoval súkromie rodičov – zbavil ich možnosti usmerňovať vzdelávanie svojich detí.

Za súčasť práva na súkromie uznal Najvyšší súd USA viaceré práva v oblasti ľudskej reprodukcie.

Vo veci Griswold versus State of Connecticut vyhlásil za protiústavné ustanovenie trestného zákona štátu Connecticut zakazujúce manželom používať antikoncepciu.

Antikoncepcia sa stala predmetom konania o práve na súkromie aj vo veci Eisenstadt versus Baird, kde navrhovateľ napadol protiústavnosť zákona štátu

Massachusetts zakazujúceho používať antikoncepciu slobodným partnerom. Najvyšší súd USA v odôvodnení svojho rozhodnutia uviedol:

"Nech právo na súkromie znamená čokoľvek, je právom jednotlivca, ženatého alebo slobodného, byť oslobodený od neoprávneného zasahovania štátu do záležitostí zásadne ovplyvňujúcich osobu, ako napr. do rozhodovania o počatí alebo porodení dieťaťa."

Vo veci Roe versus Wade potom Najvyšší súd USA vyslovil, že súčasťou práva na súkromie je aj právo ženy rozhodnúť sa o skončení svojho tehotenstva.

Vo veci Baby M. Najvyšší súd štátu New Jersey uviedol v obsahu práva na súkromie právo na osobnú dôvernosť, manželstvo, sexuálny život, rodinu a počatie a od nich, ako súčasti práva na súkromie, odvodil "právo mať deti, či už prostredníctvom pohlavného styku alebo umelého oplodnenia".

Sféra práva na súkromie sa šírila nielen do oblasti partnerských vzťahov a ľudskej reprodukcie. V mnohých ďalších vzťahoch americké súdy odmietli zákony ako protiústavné, pretože porušovali právo na súkromie. Napr. vo veci Keyishian versus Board of Regents Najvyšší súd USA rozhodol, že zákon, ktorý učiteľom predpisoval, aby písomne vyhlásili, že nie sú členmi komunistickej strany, je protiústavný, lebo porušuje právo na súkromie.

Právo na súkromie teda chráni jednotlivca pred štátom, aby nijako nenarúšal jeho duševný pokoj, city a ďalšie hodnoty. Ale rovnako má chrániť súkromie pred každým človekom alebo skupinou osôb.

V rámci ochrany pred vpádmi do súkromia je jedným z najzaujímavejších sporov posledných rokov konanie vo veci Vance versus Judas Priest. Rodičia maloletého, ktorý sa pokúsil o samovraždu, podali žalobu na rockovú skupinu Judas Priest. Jej skladby podľa nich narúšali súkromie dieťaťa, lebo obsahovali posolstvá vyzývajúce podvedomie na samovraždu. Súd žalobu zamietol s odôvodnením, že piesne naozaj obsahovali také podprahové posolstvá, ale neboli v nich zakomponované úmyselne.

Právo platné v USA nie je pre nás záväzné. Patrí cudziemu štátu a dokonca aj k cudzej právnej kultúre, ktorá sa nazýva Common Law. Táto právna kultúra má iný právny systém, tvorba a uplatňovanie práva sa riadia inými princípmi ako v právnom systéme vytvorenom na európskom kontinente. A predsa výklad v USA zrodeného práva na súkromie ovplyvnil hľadisko Rady Európy. Slovensko sa stalo členom Rady Európy, a preto aj u nás právo na súkromie nadobudlo "americký rozmer", ktorý je základom medzinárodného štandardu.

Podrobnosti prezrádzajú rozhodnutia Súdu pre ľudské práva o ochrane záujmov jednotlivca podľa čl. 8 Dohovoru o ľudských právach a základných slobodách.

Súd konštatoval, že podstatou čl. 8 Dohovoru je ochrana jednotlivca pred neoprávnenými zásahmi orgánov verejnej moci. Za neoprávnené zásahy označil prijatie právnej úpravy, ktorá nerešpektuje súkromie, ako aj uplatňovanie takej úpravy. Konštatoval, že z čl. 8 môže vyplývať nielen negatívny záväzok štátu nezasahovať do súkromia, ale aj pozitívny záväzok štátu účinne zabezpečiť rešpekt voči súkromnému životu. Pozitívny záväzok štát spíňa predovšetkým

tým, že prijme právnu úpravu na ochranu súkromia, v ktorej, podľa mienky Súdu pre ľudské práva, treba brať zreteľ na spravodlivú rovnováhu medzi všeobecnými záujmami spoločnosti a záujmami jednotlivca.

Toto stanovisko premietli orgány Rady Európy do mnohých rozhodnutí týkajúcich sa súkromia. Komisia pre ľudské práva vo svojej správe vo veci Van Oosterwijk proti Belgicku vyslovila: "Právo na rešpektovanie súkromného života je právom na súkromie, právom na život podľa vlastných predstáv nezávisle od názorov verejnosti... Do určitej miery obsahuje v sebe i právo nadväzovať a rozvíjať vzťahy s inými ľudskými bytosťami predovšetkým v citovej oblasti, a tým rozvíjať a uplatňovať vlastnú osobnosť." Tento výrok Komisie sa stal základom pre rozhodnutie odobrujúce operácie transsexuálov, ktorými muži cítia sa ženami dostávajú podobu žien a naopak, ženám s mužským založením operácia pomôže stať sa mužmi. V sporoch Dudgeon proti Spojenému kráľovstvu a Norris proti Írsku Súd pre ľudské práva vyslovil, že zákaz homosexuálneho styku medzi dospelými osobami staršími ako 21 rokov, ktoré s takým stykom súhlasili, je neodôvodneným zásahom do práva na súkromie v zmysle článku 8 Dohovoru.

Vo veci Malone proti Spojenému kráľovstvu sa Súd pre ľudské práva zaoberal otázkou, či je v súlade s Dohovorom, keď polícia odpočúva súkromný telefón a vedie si evidenciu volaných čísiel. Súd vyhlásil, že odpočet impulzov je síce, na rozdiel od odpočúvania telefónu, sám osebe zákonný, ale odovzdanie záznamov o volaných číslach polícii bez toho, aby zákon spájal také opatrenie so súhlasom dotknutej osoby, je neodôvodneným zásahom do práva na súkromie života podľa článku 8 Dohovoru.

Rozhodnutia európskych inštitúcií na ochranu ľudských práv dovoľujú označiť právo na súkromie za právo, ktoré má chrániť jednotlivca predovšetkým pred zásahmi verejnej moci. Ochrana súkromia pred výčinní susedov alebo známych je až na druhom mieste.

Ako všetky práva, ani právo na súkromie nie je absolútne. Štátu sa priznáva možnosť zúžiť hranice práva na súkromie, ak toto právo kolидуje s iným ústavným právom. Aj tu platí zásada, že štát chráni právo na súkromie len voči neoprávneným zásahom verejnej moci. Na druhej strane, štát je povinný prijímať zákony, ktorými zabezpečí ochranu súkromia vo všetkých životných situáciách.

RESUMÉ

12
45
57

Ústavné práva na ochranu ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrého mena, súkromia a rodinného života vytvárajú pre jednotlivca príležitosť rozhodovať o sebe a svojom osude. Keďže u nás ešte nie sú úplne vžitú, ich význam a obsahovú šírku nám najlepšie priblížia výroky súdov vyspelých demokratických štátov.

Na zabezpečenie týchto práv v SR slúžia vnútroštátne i medzinárodné právne normy a medzinárodné inštitúcie vytvorené na ochranu základných ľudských práv a slobôd.

Trestný zákon pomenúva, ktoré činy proti ľudskej dôstojnosti i proti rodine a mládeži sú v SR považované za trestné. Občiansky zákonník priznáva ochranu pred správaním, ktoré znižuje dôstojnosť, česť a vážnosť človeka u iných ľudí, a tak ohrozuje jeho postavenie a uplatnenie sa v spoločnosti.

Zákon o rodine upravuje vznik a zánik manželstva, vzťahy medzi manželmi a medzi rodičmi a deťmi.

Právo na súkromie (u nás výslovne priznané až r. 1991) má chrániť jednotlivca predovšetkým pred neoprávnenými zásahmi verejnej moci. Štát môže zúžiť jeho hranice, ak sa právo na ochranu súkromia dostane do rozporu s iným ústavným právom.

OTÁZKY

- 1 Sú ženy i muži, čo sa pričasto rozvádajú. Porušil by štát ich právo na súkromie, keby prijal zákon, ktorým by im zakázal uzavrieť ďalšie manželstvo?
- 2 Rodičia sa rozvedú a po rozvode dve z ich detí zostanú žiť s otcom a dve s matkou. Ak rodičia bránia svojim deťom, aby sa navzájom stretávali, majú súrodenci právo stretávať sa z dôvodu rešpektovania svojho rodinného života?
- 3 Možno za "opatrenie nevyhnutné v demokratickej spoločnosti" označiť prijatie zákona, ktorým by štát uložil súdom povinnosť zrušiť manželstvá, v ktorých by sa jeden z manželov podrobil operácii na zmenu pohlavia, a preto by v manželstve žili buď dvaja muži alebo dve ženy?
- 4 Porušujú právo na súkromie podnikateľa, ktorí si vymieňajú adresy svojich zákazníkov, aby im zaslali letáky propagujúce ich tovar a služby?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

Sólový spevák úspešnej skupiny Plagiát sa oženil. Noviny a časopisy boli zaplavené reportážami o dianí na svadbe a po svadbe. O dva mesiace neskôr sa v masmédiách objaví správa, že speváková manželka porodila dvojčatá. Spevák

žiada noviny o tlačovú opravu. Jeho manželka vyhladá advokáta s úmyslom podať žalobu, lebo nebola, ani nie je tehotná.

- a** Môže táto žena podať proti novinám žalobu z dôvodu, že nepravdivou informáciou znížili jej česť a dôstojnosť?
- b** Ak áno, prečo?
- c** Najvyšší súd SR v jednom zo svojich rozhodnutí uviedol: "Dôkaz pravdy je spravidla vylúčený, ak ide o skutočnosti zo súkromného života. Preto u takýchto skutočností poskytuje občianske právo takmer absolútnu ochranu proti ich uvádzaniu, a to aj v rámci ochrany osobného súkromia, bez ohľadu na to, či šlo o skutočnosti pravdivé či nepriavdivé." Nebolo by pre spevákovu manželku výhodnejšie, keby noviny žalovala z dôvodu porušenia práva na súkromie?

Iveta Fedorovičová

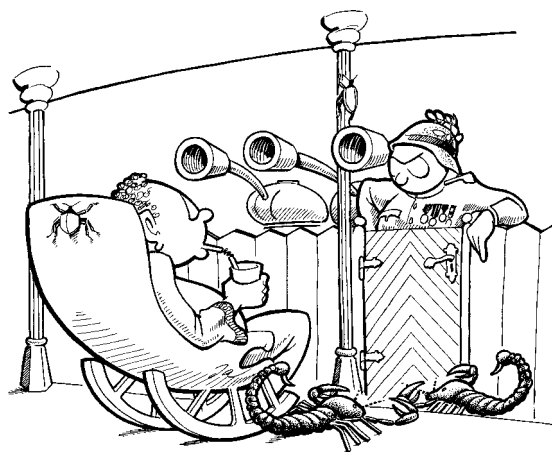
NEDOTKNUTEĽNOSŤ OBYDLIA, DOMOVÁ PREHLIADKA A INÉ ZÁSAHY DO OBYDLIA

Svet je v najširoom zmysle slova "domovom" všetkých ľudí bez rozdielu. Domov je určitým "výsekom sveta", je malým svetom vecí a ľudí, ktorý nás obklopuje. Domovom je to, čo dobre poznáme, čo nás nemôže zaskočiť alebo ohroziť, na čo sa môžeme spoľahnúť, čo nám umožňuje nebáť sa byť sebou, prejavíť akékoľvek svoje potreby a pohnútky, a čo je podstatné – cítiť sa pritom isto. Pojem domov sa teda spája s predstavou určitých ľudí, vecí, ale aj priestoru a prostredia, v ktorom žijeme, v ktorom sme sa narodili a vyrástli, než sme si založili svoj vlastný domov.

Pojem **domov** je úzko spätý s pojmom **obydlie**. Iste ste si všimli, že starší ľudia považujú za obydlie celý svoj "majetok", ohraničený priestor, v ktorom žijú, teda dom (v ňom byt), pivnicu, prístavbu alebo nadstavbu k domu, dvor, záhradu, stajňu a pod. Obydlie chápú ako určitý priestor, v ktorom bez súhlasu majiteľa nemá nik čo pohľadávať. Lepšie ako dlhé vedecké rozборы vyjadruje obsah pojmu obydlie staré príslovie: **Môj dom – môj hrad**, ktoré pre svoju výstižnosť a jednoduchosť prežilo dodnes. Skôr, ako sústredíme pozornosť na nedotknuteľnosť obydlia z hľadiska nášho trestného zákonodarstva, treba vedieť, čo znamená pojem obydlie v práve.

Ľudské práva, vrátane práva na ochranu domova či obydlia pred zásahmi iných, **nevymyslel nijaký vedec. Vznikali prirodzene, s vývojom človeka.** Patria

každej ľudskej bytosti bez ohľadu na to, či boli niekde právne formulované alebo nie, teda nezávisle od toho, či bol alebo nebol o takýchto právach vydaný zákon. Postupom času si človek začal uvedomovať svoje postavenie i poslanie v určitej skupine, rode, spoločnosti. Musel reagovať na to, čo považoval za nesprávne a nespravodlivé. Jeho obzor a životná skúsenosť sa rozširovali a spolu s tým sa začal

postupne prirodzene rozširovať aj okruh ľudských práv nad rámec toho najneodňateľnejšieho – práva na život. Až vznikol štát, **štát ako určitý mechanizmus, ktorý – prostredníctvom práva – reguluje a zároveň ochraňuje existujúce vzťahy v živote svojich občanov**. So vznikom štátu vzniká teda právo a rodia sa právne úpravy prirodzených ľudských práv **vo vnútri jednotlivých štátov**.

Myšlienku **všeobecných** ľudských práv rozšírilo osvietenstvo v 18. storočí. Písomne boli zakotvené v r. 1776, keď anglickí prisťahovalci v amerických osadách vyhlásili svoju zvrchovanosť voči materskej krajine. Zakrátko, v r. 1789 bola vo Francúzku prijatá **Deklarácia práv človeka a občana**, z ktorej vychádzajú všetky ďalšie právne úpravy ľudských práv.

Pre našu tému je významný predovšetkým jej článok 4: *„Sloboda spočíva v možnosti robiť všetko, čo neškodí druhému. Prirodzené práva človeka majú iba tie obmedzenia, ktoré zabezpečujú ostatným členom spoločenstva požívať rovnaké práva. Tieto obmedzenia môže stanoviť iba zákon.“* V článku 5 sa hovorí: *„Ničomu, čo zákon nezakazuje, sa nesmie brániť a nikto nemôže nikoho donútiť robiť to, čo zákon nenariaďuje.“* (Čiže – z hľadiska našej témy: doma si rob, čo chceš, ale neškod' tým druhému. Každý má právo na domovú slobodu. Obmedzená môže byť iba zákonom. Ak zákon nedovoľuje, aby cudzí vstúpil do môjho „domu“, je protizákonné nútiť ma, aby som ho vpustil.)

V súčasnosti je „katalóg základných ľudských práv“ včlenený do ústav všetkých štátov. V roku 1787 ho ako prvá prijala **Ústava Spojených štátov amerických**. Vo svojich dodatkoch (prvých 10 dodatkov je známych pod názvom Listina práv), konkrétne v dodatku č. IV (1791) upravuje *„právo ľudí na ochranu osobnej a domovej slobody, písomností a majetku, ktoré nesmie byť porušované neoprávnenými prehliadkami a konfiškáciami.“*

Po druhej svetovej vojne zvíťazil názor, že pre udržanie medzinárodného mieru nestačí len to, aby bol „katalóg základných ľudských práv“ súčasťou ústav jednotlivých štátov, teda že nestačí ochraňovať ľudské práva len vo vnútri štátov, ale je potrebné chrániť ich aj **medzinárodne**. Boli prijaté **Charta OSN** a neskôr **Všeobecná deklarácia ľudských práv** (1948), ktorá mala slúžiť ako určitý „vzor“ ochrany ľudských práv, smerodajný pre všetky ďalšie závažné

medzinárodné dohody o ľudských právach. V článku 12 deklarácie je zakotvené aj **právo nezasahovať do domova**, pričom má každý zaručenú právnu ochranu proti takémuto zásahu.

Deklarácia je programový dokument. Vyhlásila všeobecné princípy medzinárodného štandardu ľudských práv a autoritatívne interpretovala pojem **“ľudské práva a základné slobody”**.

V roku 1966 prijalo Valné zhromaždenie OSN **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach**. V jeho III. časti je vymedzený rozsah ľudských práv a základných slobôd ako všeobecného, tak politického charakteru. Článok 17 zakotvuje aj **právo na zákonnú ochranu domova**.

Súbežne s takzvaným univerzálnym systémom ochrany ľudských práv (dokumenty OSN – pozri vyššie), vyvíjal sa v rámci Rady Európy a Európskej únie aj **európsky systém ochrany ľudských práv**. Jeho základy položili západoeurópske štáty prijatím **Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd** (1950). Článok 8. vymedzuje okrem iných práv aj **právo na rešpektovanie obydlia**, pričom konštatuje: *“Nijaký štátny orgán nemôže do tohto práva zasahovať okrem prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti.”*

Od roku 1989 sa aj v Československu udiali významné spoločensko – politické premeny. Najdôležitejším predpokladom pretvorenia našej republiky na demokratický štát, ako aj našej integrácie do medzinárodných organizácií bolo ústavnoprávne **zakotviť a následne v praxi uplatňovať ľudské práva a základné slobody**.

Preto ešte v česko-slovenskej federácii bol vypracovaný dokument osobitnej právnej sily **Listina základných práv a slobôd** (ďalej Listina). Bola prijatá ako ústavný zákon č. 23/1991 Zb. a neskôr sa stala súčasťou **Ústavy Slovenskej republiky**.

Článok 12 ods.1 a 2 Listiny a článok 21 ods.1 a 2 Ústavy SR vyhlasujú obydlie za **nedotknuteľné**. Domovú prehliadku pripúšťajú iba na písomne odôvodnený príkaz sudcu. Obidva dokumenty, Listina v článku 12 ods.3 a Ústava SR v článku 21 ods.3, umožňujú aj iné zásahy do nedotknuteľnosti obydlia, avšak **len v súlade so zákonom**, ak je to nevyhnutné na ochranu života a zdravia osôb, na ochranu práv a slobôd iných alebo na odvrátenie závažného ohrozenia verejnej bezpečnosti a poriadku.

V súlade s Listinou i Ústavou SR bolo potrebné zaviesť pojem obydlie i do Trestného poriadku a pochopiteľne, aj ho definovať. Stalo sa tak v § 82 ods. 1 Tr. por., kde sa za obydlie považuje *“byť alebo iný priestor slúžiaci na bývanie alebo priestory k nim patriace”*.

Obydlím v trestnoprocесnom zmysle sa teda rozumie nielen **byť** (priestor priamo slúžiaci na bývanie), ale aj **iné priestory slúžiace na bývanie**, napr. nadstavba nad garážou, samostatná stavba pri dome, prístavba, chata, chalupa, obytný prívies a pod., ako aj **priestory, ktoré k nim patria**, napr. pivnica, povala, dreváreň, sušiareň, dvor, pozemok, záhrada pri dome a pod.

V naznačenom historickom prehľade ste si možno všimli, že v **univerzálnom systéme** úpravy ľudských práv a základných slobôd je používaný termín **“domov”**, zatiaľ čo v **európskom systéme** sa používa pojem **“obydlie”**. Ktorý pojem je výstižnejší? Odpoveď ponechám na voľnú úvahu čitateľa.

16.1 Všeobecne o prehliadke

V rámci trestného konania a pri plnení úloh polície vzniká niekedy situácia, keď je nutné obmedziť osobnú i domovú slobodu občanov, aby sa zistil či kriminalisticky objasnil skutkový stav veci alebo aby sa predišlo trestnej činnosti. Treba zdôrazniť, že je to prípustné iba podľa zákona, teda iba v najnevyhnutnejšej miere a pri dodržaní zákonom stanovených podmienok. Zákon nedovoľuje obmedzovať tieto slobody ľubovoľným spôsobom, je preto aj určitou garanciou zákonného postupu orgánov činných v trestnom konaní (polícia, vyšetrovateľ, prokurátor a súd).

Prehliadku môžu orgány činné v trestnom konaní uskutočniť vtedy, keď v súvislosti so spáchaním trestného činu potrebujú **nájsť a zaistiť**:

- **rôzne predmety a nástroje, ktorými bol trestný čin spáchaný** (napr. sekeru, ktorou Z. zavraždil svoju manželku, pretože ju upodozrieval z nevery),
- **predmety a veci, ktoré boli získané trestným činom** (napr. cenné predmety pochádzajúce z krádeže v byte M.),
- **veci, ktoré sú nositeľmi stôp trestnej činnosti** (napr. obal, v ktorom sa nachádzali ukradnuté veci, odev páchateľa a pod.),
- **iné veci, resp. písomnosti, ktoré môžu mať význam pre trestné konanie** (pretože svedčia napr. o tom, že trestný čin bol pripravovaný, že páchateľ sa oň pokúsil alebo ho dokončil),
- **veci, ktoré sú všeobecne nebezpečné** (napr. zbrane, výbušniny, jedy, drogy, iné omamné látky a pod.),
- **ukrývajúcich sa páchateľov trestných činov,**
- **telá či časti tiel zavraždených osôb** (obete trestných činov).

Hľadané však môžu byť aj osoby, ktorým hrozí nebezpečenstvo, napr. ohrozenie života, zdravia v dôsledku pripravovaného trestného činu alebo predchádzajúceho pokusu oň (niekto sa napr. pokúsil viackrát zastreliť osobu X., ktorá sa zo strachu začne ukrývať na neznámom mieste).

Hľadané veci a osoby môžu byť na rôznych miestach (v bytoch, v obytných domoch a k nim patriacich priestoroch, v kanceláriách, výrobných halách, v dopravných prostriedkoch i vo voľnom teréne). Úlohou vyšetrovateľov a policajtov je nájsť ich a zaistiť, a preto musí existovať a aj existuje prostriedok, ktorý im to umožní. Týmto prostriedkom je **prehliadka**.

Prehliadke venujú značnú pozornosť (i keď z rôznych pohľadov) najmä **kriminalistika** (veda o metódach odhaľovania, vyšetrovania a predchádzania trestnej činnosti) a **trestné právo procesné**, jedno z odvetví nášho právneho systému.

Kriminalistika sa zaoberá predovšetkým tým, ako, s použitím akej taktiky, techniky a prostriedkov, sa má uskutočniť určitý úkon (v našom prípade prehliadka), aby sa dosiahol cieľ – našli a zaistili sa osoby a veci dôležité pre trestné konanie. Kriminalistika nie je právna veda, takže právne neupravuje realizáciu nijakého úkonu, ani prehliadky. Prehliadku chápe ako **špecifickú metódu kriminalistickej praxe**. Kriminalistika je v boji so zločinom nedoceniteľná. Vypracúva veľké množstvo **pravidiel a odporúčaní**, ako treba určitý úkon realizovať, ktoré bývajú pojaté i do konkrétnych trestnoprocesných noriem, do ustanovení Trestného poriadku.

Napríklad pri **rekognícii**, čiže znovupoznávaní (identifikovaní) osôb a vecí, musia byť svedkovi predvedené **najmenej 3 podobné osoby rovnakého rodu** a predložené **najmenej 3 podobné veci rovnakého druhu**.

Trestné právo procesné prehliadku vo všeobecnosti charakterizuje ako **trestnoprocesný úkon**. Jej dôvody a postup príslušných orgánov pri prehliadke upravuje zákon – Trestný poriadok. V praxi je prehliadka **úkonom vyšetrovacím**, pretože sa vykonáva najmä v prípravnom konaní, **zaistovacím** (v zmysle predchádzajúceho výkladu) a **neodkladným**, pretože niekedy neznáša odklad. Ak má teda prehliadka splniť svoj účel, musí byť uskutočnená ihneď alebo v čo najkratšom čase, a to **aj pred začatím trestného stíhania**. U nás sa trestné stíhanie začína **vznesením obvinenia** voči konkrétnej osobe.

Prehliadka má niektoré zhodné znaky s dvoma ďalšími odbornými úkonmi, s odňatím vecí a ohliadkou.

Odňatie vecí je, rovnako ako prehliadka, vyšetrovací úkon. Jeho cieľom je **nútene odobrať** presne určené predmety či písomnosti, ktoré majú význam pre trestné konanie. Úkon sa realizuje vtedy, keď je z najväčšou pravdepodobnosťou známe, kde a u koho sa veci nachádzajú. Zainteresovaná osoba zvyčajne ani nepopiera, že veci sú u nej. Netreba ich preto prácne vyhľadávať ako pri prehliadke, keď ich páchatelia spravidla rafinovane ukrývajú v rôznych tajných skrýšach, napr. v stenách, pod podlahou, parketami, kachličkami a pod. (Známi sú však i takí páchatelia trestných činov, ktorí si nerobia s ukrývaním problémy. Sú šťastní, keď môžu mať svoju obeť, jej vlasy, kožu, končatiny vo svojej blízkosti, môžu sa na to pozerieť a spomínať. Táto kategória vrahov prejavuje dobrosrdečnosť a radosť zo života. Z posledného obdobia je najznámejší prípad amerického kanibala, 33-ročného Jeffreyho Dahmera, ktorý "ukrýval, predtým, ako zjedol," časti svojich obetí v chladničke.)

Ohliadka miesta činu sa podobá prehliadke. Skúma sa pri nej situácia na konkrétnom mieste, pričom sa hľadajú a zaistujú (zabezpečujú) určité predmety a stopy. Hlavný rozdiel medzi oboma úkonmi je v tom, že pri prehliadke sa hľadajú ukryté veci a osoby, zatiaľ čo úlohou ohliadky je, aby sa policajt alebo vyšetrovateľ osobne oboznámil so situáciou na danom mieste, starostlivo ju

preskúmal, aby nezostali nepovšimnuté predovšetkým materiálne stopy trestného činu (rôzne vtlacky, odtlačky prstov, chodidiel, krv, vlasy, koža a pod.).

Ohliadka je vyšetrovací, neodkladný a **neopakovateľný úkon**, jeden z prvých na mieste činu. Spravidla ju už nemožno neskôr zopakovať (napr. v rámci konania pred súdom). Hoci môže byť a obyčajne aj býva pred začiatkom trestného stíhania, zistenia z nej môžu byť použité ako **dôkazy** v trestnom konaní.

Realizácia prehliadky

Pred prehliadkou je veľmi dôležité, aby policajti a vyšetrovatelia **mali určitú predstavu, čo vlastne v súvislosti s konkrétnym trestným činom chcú nájsť a kde to treba hľadať**. Musia mať teda popis veci a osoby alebo aspoň informácie o ich druhu alebo rode. (Např. zbraň: je to približne 15 cm nôž s hnedou vyrezávanou rúčkou, pravdepodobne z dreva. Alebo osoba: je to muž, približne 35-ročný, silnejšej postavy, s dlhými tmavými vlasmi zviazanými do gumičky, v čiernej koženej bunde, pravdepodobne cudzej národnosti.) Zároveň musia mať aj istú pravdepodobnú predstavu, na akých miestach (v byte, v inom objekte, na pozemkoch, v dopravnom prostriedku, vo voľnom teréne a pod.) sa nachádzajú hľadané veci a osoby.

Takéto informácie môžu získať od svedkov a poškodených, od agentov a rôznych informátorov, ale aj od služby kriminálnej polície a špecializovaných policajných útvarov, ktoré vo svojej operatívno-pátracej činnosti používajú špeciálne, zväčša utajované – nie však nezákonné – metódy a prostriedky.

Obyčajne nie je možné dopredu určiť, ktoré z hľadaných vecí a osôb sa skutočne podarí nájsť a zaistiť. Stáva sa, že policajti a vyšetrovatelia niekedy nájdu i také veci či osoby, o ktorých vôbec neboli informovaní. (Např. rôzne poznámky nasvedčujúce, že trestného činu sa páchatel' nedopustil sám, alebo nájdu nástroje, o ktorých sa nevedelo, že bol nimi spáchaný trestný čin a pod.). V takomto prípade, ak predpokladajú, že nejako súvisia s vyšetrovaním daného trestného činu, zaistia ich, alebo preveria, či nesúvisia s iným trestným činom, a taktiež ich zaistia.

Ako už bolo povedané, nevyhnutné zásahy do osobnej a domovej slobody (slobody obydľia) môžu orgány činné v trestnom konaní a orgány polície vykonávať, len keď dodržia podmienky stanovené v Trestnom poriadku a v zákone o Policajnom zbore SR. Dodržiavať zákonnú úpravu je nevyhnutné najmä vtedy, ak prehliadka porušuje ústavou zaručené konkrétne práva a slobody občanov. (Ústavou zaručená nedotknuteľnosť osobnej a domovej slobody nie je a nemôže byť absolútna. Donucovacia moc štátu je tu na to, aby chránila spoločnosť pred páchatel'mi trestných činov.)

Prehliadky sa, pravda, vykonávajú aj vo voľnom teréne, na neoplotených pozemkoch, v lesoch alebo v opustených budovách a pod. Tu vyšetrovatelia a policajti nemusia pri prehliadke dodržiavať podmienky spomenutých zákonov. Mali by si však preveriť, či např. spustnutá a schátraná budova alebo chatrč v lese nemá svojho majiteľa.

Druhy prehliadok

- ① Prehliadky sa rozlišujú podľa charakteru objektov, ktoré majú byť prehľadané. Poznáme prehliadku **osobnú** (objektom je osoba, jej telo, šaty, batožina, ostatné veci, ktoré má počas prehliadky pri sebe), **domovú** (budeme ju analyzovať v časti 16.2), prehliadku **iných priestorov** (tých, ktoré neslúžia na bývanie a nie sú verejnosti prístupné – kancelárie, sklady, výrobné a spracovateľské priestory a pod.), prehliadku **pozemkov** (ide o pozemky oplotené alebo inak označené, napr. zdroje pitnej vody, lomy, nepreskúmané banské šachty a pod.), **dopravných prostriedkov** (objektom sú všetky dopravné prostriedky, ich súčasti a doplnky), **voľne prístupného terénu**, aj opustených budov na ňom.
- ② Podľa toho, či sa prehliadka koná po prvýkrát alebo opakovane, delíme prehliadky na **prvotné** (prvotná je každá prehliadka vykonávaná v danom objekte a vo vzťahu k tej istej trestnej veci po prvý raz) a **opakované** (každá ďalšia prehliadka na tom istom mieste, ktorá sa týka toho istého prípadu). Opakovaná prehliadka sa robí vtedy, keď prvotná bola neúspešná, ale naďalej trvá podozrenie, že hľadaná vec alebo osoba sú na danom mieste, alebo keď v priebehu vyšetrovania vyjdú najavo nové skutočnosti, ktoré si vyžadujú opätovnú prehliadku.
- ③ Podľa počtu prehliadok, ktoré sa týkajú toho istého prípadu, poznáme prehliadky **jednotlivé** (vykoná sa len jedna prehliadka v jednom objekte) a **skupinové** (v tom istom čase sa koná viac prvotných alebo opakovaných prehliadok v rôznych objektoch, avšak vo vzťahu k jednej trestnej veci, napr. naraz u všetkých spolupáchateľov).

Význam prehliadky

Ak vieme, aký účel má prehliadka, vieme aj, aký má význam. Účelom prehliadky je nájsť a zaistiť predmety, veci a osoby dôležité pri vyšetrovaní, odhaľovaní a predchádzaní trestnej činnosti.

16.2 Domová prehliadka a iné zásahy do obydlia

Domová prehliadka je **neodkladný zaistovací úkon**, ktorý možno vykonať **pred i po začatí trestného stíhania**. Do roku 1994, do novelizácie Trestného poriadku, sa domovou prehliadkou mohlo trestné stíhanie začať. Po novelizácii § 160 ods. 1 Tr. por. **sa trestné stíhanie môže začať iba vznesením obvinenia voči konkrétnej osobe**.

Domová prehliadka je trestnoprocesný úkon represívnych štátnych orgánov voči občanovi. Treba si uvedomiť, že je to **zásah v záujme ochrany štátu, spoločnosti a jednotlivcov pred trestnou činnosťou a jej páchatelmi**. Keďže

nesporne zasahuje do **základných práv a slobôd**, zákon stanovuje striktné dodržať procesnú formu, teda splniť všetko, čo zákon vyžaduje.

Domová prehliadka má medzi ostatnými druhmi prehliadok upravenými v Trestnom poriadku špecifické postavenie. Je to preto, že **o obmedzení slobody obydľia môže rozhodovať výlučne súd: sudca musí vydať písomný a zdôvodnený príkaz na prehliadku**, ak sa ukáže potrebná v konaní pred súdom alebo ak to navrhuje prokurátor v prípravnom konaní (§ 83 ods.1 Tr. por.)

Odôvodnenosť prehliadky

Domová prehliadka sa uskutočňuje vtedy, keď orgány činné v trestnom konaní a orgány polície majú **dôvodné podozrenie**, že v dome alebo v priestoroch, ktoré k nemu patria (teda v obydľi), sa nachádza vec dôležitá pre trestné konanie alebo že sa tam skrýva osoba podozrivá zo spáchania trestného činu (§ 81 ods. 1 Tr. por.). V praxi to znamená, že ak vyšetrovateľ získa presvedčivú a dôveryhodnú informáciu, že napr. v byte konkrétneho občana sa nachádzajú obrazy z vykradnutej galérie, musí to hneď oznámiť prokurátorovi, ktorý ihneď podá sudcovi zdôvodnený návrh, aby rozhodol, či vydá, alebo nevydá príkaz na bezodkladnú domovú prehliadku. Prehliadka je preto neodkladný úkon, aby páchateľ prípadne nestihol uschovať obrazy inde.

Domnienky vyšetrovateľa, že v byte určitej osoby sa nachádza hľadaná vec alebo osoba, sudcovi nepostačujú ako dôvod na príkaz vykonať domovú prehliadku. Argumenty vyšetrovateľa musia byť podložené, musia sa opierať o konkrétne výpovede vypočúvaných osôb, o údaje z ohliadky miesta činu, operatívne údaje a pod. **Neodôvodnené prehliadky** by porušovali ústavný princíp nedotknuteľnosti obydľia, podrývali autoritu vyšetrovacích orgánov a vyvolávali oprávnenú nespokojnosť občanov.

U koho sa môže prehliadka vykonať

Domová prehliadka sa môže uskutočniť **u kohokoľvek**. Nielen u podozrivého alebo obvineného, ale aj u osôb, ktoré nemusia mať s vyšetrovanou vecou nič spoločné (príbuzní, susedia, známi páchateľov a pod.). Musí však **existovať dôvodné podozrenie**, že hľadané veci, písomnosti alebo osoby sa nachádzajú práve u nich. (Podozrivý napr. ukryl nástroje použité pri trestnom čine v chate svojich príbuzných, keď im pomáhal pri jej výstavbe.)

Príkaz na domovú prehliadku

Už sme povedali, že domovej prehliadke musí predchádzať **písomný a zdôvodnený príkaz sudcu**. V príkaze musia byť uvedené všetky **údaje odôvodňujúce záver, že prehliadka je nutná**. Osobe, u ktorej sa prehliadka koná, sa príkaz doručuje priamo pri prehliadke. Ak to nie je možné (napr. osoba odcestovala na služobnú cestu), tak **najneskôr do 24 hodín po odpadnutí prekážky, ktorá doručeniu bráni** (po návrate odcestovaného). Na príkaz sudcu

vykonávajú domovú prehliadku **policajti** a v prípravnom konaní aj **vyšetrovatelia** (§ 83 Tr. por.).

Postup pri prehliadke

Po predložení príkazu sudcu musia policajti i vyšetrovatel' vyzvať toho, u koho sa má prehliadka vykonať, aby dobrovoľne vydal hľadané veci alebo odstránil iný dôvod prehliadky. Ak sa tak nestane, môžu začať prehliadku. Sú však povinní poučiť občana, že má **právo zúčastniť sa na prehliadke** (§ 85 ods.1 Tr. por.) a umožniť mu to (alebo dospelému členovi jeho domácnosti).

Na domovú prehliadku je potrebné **prizvať aj nezainteresovanú osobu**. Policajt alebo vyšetrovatel' sa jej **preukážu** príkazom na prehliadku (§ 85 ods.2 Tr. por.).

O prehliadke sa vyhotoví **zápisnica**. Ak boli veci vydané alebo odňaté, treba ich v zápisnici uviesť (§ 85 ods. 3 Tr. por.).

Orgán, ktorý vykonal domovú prehliadku, je povinný vydať majiteľovi či užívateľovi prehliadaného objektu **písomné potvrdenie o výsledku prehliadky**, o vydaných alebo odňatých veciach, a to ihneď alebo do 24 hodín. Namiesto potvrdenia môže poslúžiť **odpis zápisnice**.

Osoba, u ktorej sa má domová prehliadka uskutočniť, je povinná tento úkon strpieť. Ak ho odmieta, prípadne vytvára prekážky, sú policajti i vyšetrovatelia oprávnení – po predchádzajúcej márnej výzve – prekonať odpor a prekážku. Musia o tom urobiť záznam do zápisnice (§ 85 a, ods. 1 a 2 Tr. por.).

Výsledok prehliadky

Domová prehliadka je úspešná, ak sa podarí nájsť a zaistiť hľadané osoby a veci dôležité pre trestné konanie, prípadne získať informácie, ktoré pomôžu usvedčiť páchateľa.

Ale aj neúspešná prehliadka má význam. Umožňuje urobiť si obraz o spôsobe života človeka, u ktorého bola vykonaná, o jeho záujmoch a pod., čo taktiež môže byť využité pri objasňovaní a vyšetrovaní daného trestného činu.

Domové prehliadky pomáhajú **vyšetrit' trestné činy, odhaľovať ich a predchádzať im**.

Môžu byť napr. zistené nové fakty nasvedčujúce tomu, že bol spáchaný aj iný trestný čin ako ten, ktorý sa práve vyšetruje, alebo že sa pripravuje ďalší trestný čin (nájdu a zaistia sa napr. trhaviny, drogy a pod.). Môže sa však stať aj to, že sama prehliadka tak zapôsobí na ľudí, u ktorých sa koná, že sa rozhodnú upustiť od pripravovaného alebo zamýšľaného trestného činnu. Práve v tom treba vidieť **preventívny účinok prehliadky**.

Iné zásahy do obydlia

Okrem domovej prehliadky existujú i ďalšie možnosti, kedy štát – prostredníctvom svojich orgánov – môže zasiahnuť do ústavou i trestným zákonom darstvom chránenej slobody obydlia.

Ak je nevyhnutné získať dôkazy priamo v obydli (v odbornej reči **“vykonať dôkaz”**), možno uskutočniť **ohliadku miesta činu a rekogníciu**, o ktorých sme hovorili už predtým, ale aj **rekonštrukciu** (páchateľ rekonštruje celý svoj postup pri spáchaní trestného činu) a **vyšetrovací pokus** (umelo sa modeluje priebeh spáchaného trestného činu).

Osoba, u ktorej sa má dôkaz vykonať, s tým môže, ale aj nemusí súhlasiť. Ak nesúhlasí, a úkon nemožno uskutočniť nikde inde ako v jej obydli, orgány činné v trestnom konaní postupujú ako pri domovej prehliadke (§ 85 b Tr. por.).

Ďalšou z možností je tzv. **vstup do obydlia**. Realizáciu tohto úkonu taktiež upravuje Trestný poriadok. Cieľom úkonu je ochrániť život a zdravie občanov alebo iné práva a slobody, prípadne odvrátiť závažné ohrozenie verejnej bezpečnosti a poriadku. Z uvedených dôvodov je **vstup vyšetrovateľov alebo policajtov do obydlia nevyhnutný**, najmä, ak ide o obydlie **osoby pristihnutej pri čine**. (Napr. občan Z. telefonicky oznámi polícii, že jeho sused bije svoju družku, ktorá beztak chodí s modrinami, vyhráža sa, že ju zabije, z bytu bolo počuť veľký buchot, krik no zrazu je ticho, už iba deti kričia o pomoc. Uvedie ulicu, číslo domu, číslo bytu a vyzve políciu, aby úrýchlene zasiahla.)

Vyšetrovateľ alebo policajt môžu vstúpiť do obydlia aj vtedy, ak **majú príkaz zatknúť** určitú osobu, resp. ju **doviesť do väzenia**, alebo ak treba **predviesť obvineného**.

O vstupe do obydlia treba povedať najmä to, že policajt koná bez súdneho príkazu. Pretože ide o naliehavú situáciu, rozhoduje sám. Účasť na takomto úkone môže členom domácnosti odoprieť a nemusí prizvať nezainteresovanú osobu, ak by im mohlo hroziť nebezpečenstvo. (Napr. do bytu osoby X. vnikol ozbrojený muž Y. aj s rukojevníkom.) Po vstupe do obydlia môže policajt urobiť iba to, čo pri ochrane života, zdravia a poriadku neznesie odklad, alebo čo mu umožní predviesť určitú osobu (§ 83 c, § 85 ods. 5 Tr. por.).

Jedným zo základných ľudských práv chránených vnútroštátnymi i medzinárodnými právnymi predpismi je nedotknuteľnosť obydlia. Podľa Ústavy SR nie je doň dovolené vstúpiť bez súhlasu toho, kto v ňom býva.

Domovú slobodu môžu porušiť iba tie štátne orgány, ktoré sú vytvorené na to, aby chránili štát, spoločnosť a jednotlivcov pred trestnou činnosťou a jej páchatelmi, pričom musia konať v súlade so zákonom.

Domovú prehliadku môžu policajti a vyšetrovatelia uskutočniť iba na písomný a odôvodnený príkaz sudcu, keď potrebujú nájsť a zaistiť veci a osoby dôležité pri vyšetrovaní, odhaľovaní a predchádzaní trestnej činnosti. Môže byť vykonaná u kohokoľvek, ak existuje dôvodné podozrenie, že hľadané veci a osoby sú práve uňho.

Podobne ako pri prehliadke môžu vyšetrovatelia a policajti porušiť domovú slobodu aj vtedy, keď potrebujú získať dôkazy o trestnej činnosti priamo v obydlí /ohliadka miesta činu, rekognícia, rekonštrukcia a vyšetrovací pokus/.

Ďalšou z možností je tzv. vstup do obydlia, keď je potrebné ochrániť život a zdravie občanov alebo iné práva a slobody, prípadne odvrátiť závažné ohrozenie verejnej bezpečnosti a poriadku. V týchto prípadoch konajú policajti a vyšetrovatelia bez súdneho príkazu. Rovnako aj vtedy, keď majú príkaz zatknúť určitú osobu, doviešť ju do väzenia alebo predviesť obvineného.

OTÁZKY

- ❶ Kedy môže štát porušiť slobodu obydlia?
- ❷ Aké druhy prehliadok poznáte?
- ❸ Čím sa líši domová prehliadka od ostatných druhov prehliadok?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Pri domovej prehliadke policajti našli a zaistili určité veci, ako aj muža A. podozrivého zo spáchania krádeže. Prípado odovzdali vyšetrovateľovi, ktorý vzniesol voči A. obvinenie.

V rámci predchádzajúceho výsluchu jedna zo svedkýň podrobne popísala tieto ukradnuté veci: nový dámsky slovenský kožuch, krátky, sivej farby, s kožušinovým lemovaním na rukávoch a koženú čiernu kabelku, menšiu, s pozlátenou sponou a inými detailmi. Páchatateľom bol podľa nej muž približne 30-ročný, nízky a zavalitý, modrooký, s krátkymi čiernymi vlasmi, s plešinou na temene hlavy, tmavšej pleti, pravdepodobne Róm.

Pri rekognícii (znovupoznávaní vecí a osôb) mala svedkyňa povedať, či sú to jej veci, ktoré policajti zaistili pri domovej prehliadke u A., ako aj to, či obvinený A. je muž, ktorý ju okradol.

- a** Najskôr mala poznať svoj kožuch medzi tromi kožuchmi zodpovedajúcimi jej popisu.
- b** Mala poznať svoju kabelku, ktorú jej vyšetrovateľ predložil s dvomi podobnými kabelkami, jedna bola tmavohnedá bez spony a druhá tmavomodrá so zipsom.
- c** Napokon mala poznať páchatel'a, teraz už obvineného A. Vyšetrovateľ postavil k nemu ešte jedného muža, presne vybratého podľa popisu svedkyne.

Urobil vyšetrovateľ v prípadoch a, b, c pri rekognícii chyby? Ak áno, povedzte, ako mal postupovať.

- 2** Vyšetrovateľ získal informáciu, že v byte podozrivého N. sú obrazy odcudzené pri vlámaní do istej malej galérie. Považoval ju za presvedčivú, ale bol momentálne taký zaneprázdnený, že príkaz sudcu na domovú prehliadku získal až nasledujúci deň.

Prehliadka bola neúspešná a N. sa popod čierne fúzy len záhadne usmieval. Cez noc preniesol všetky obrazy do úschovy k svojmu známemu.

Ako mal vyšetrovateľ postupovať?

- 3** Trestný čin spáchali spoločne štyria muži. Nástroje, ktorými bol trestný čin spáchaný, ako i veci získané trestným činom boli u páchatel'a S. Vyšetrovateľ mal príkazy na domové prehliadky u všetkých štyroch mužov. U troch stihol vykonať prehliadku v ten istý deň, ale do bytu S. prišiel až na druhý deň ráno. S. ho uvítal: "Kde toľko trčíte, kvôli vám som celú noc nespál." (Pretože spolupáchatelia ho upozornili, pousiloval sa uschovať veci inde.)

Akú chybu urobil vyšetrovateľ?

- 4** Do domu starého vdovca vnikol v noci cez otvorené okno 25-ročný J.G. s úmyslom odcudziť čokoľvek, čo by sa dalo predať. Dedko sa zobudil. J.G. hneď zistil, že tu niet čo ukradnúť. Aby zachránil situáciu, uvaril dedovi čaj a začal ho poučovať, ako sa má chrániť pred páchatel'mi trestných činov.

Dopustil sa J.G. trestného činu?

Čo by musel urobiť dedko, ak by chcel, aby bol nočný návštevník volaný na zodpovednosť za trestný čin porušenia domovej slobody a za pokus o trestný čin krádeže vlámaním?

- 5** Policajt pristihol pri krádeži muža, ktorý sa dal na útek a neuposlúchol výzvu policajta, aby sa v mene zákona zastavil. Policajt ho nevládal dohoniť, ale videl, do ktorého vchodu paneláka vbehol. Rozhodol sa urobiť vo všetkých bytoch domovú prehliadku.

Konal policajť správne?

DISKUSIA

Variácie hry na páchatel'a a orgán činný v trestnom konaní. Študenti si spomedzi seba vyberú páchatel'a, jeho známych, príbuzných, nezúčastnenú osobu a pod., vyberú aj policajta, vyšetrovateľ'a, prokurátora a sudcu.

V rámci hry si môžu priblížiť napr. takúto situáciu. Policajt príde k príbuznému páchatel'a, chce vykonať domovú prehliadku, ale nemá písomný a zdôvodnený príkaz sudcu. Osobe, u ktorej sa má prehliadka vykonať, povie, že do 24 hodín jej príkaz od sudcu zaiste doručí. Ako sa má daná osoba zachovať?

V ďalšej hre si študenti môžu precvičiť procesný postup pri domovej prehliadke. Orgán činný v trestnom konaní najprv vyzve muža, ktorý je dôvodne podozrivý, že ukrýva veci pochádzajúce z trestného činu (napr. šperky a pod.), aby ich dobrovoľne vydal. Muž hovorí, že o takých veciach nič nevie. Vyšetrovateľ, na návrh prokurátora, získa od sudcu príkaz na domovú prehliadku. Prizve nezúčastnenú osobu a za účasti podozrivého muža, prípadne dospelých členov jeho domácnosti, vykoná domovú prehliadku. Študent sudcu príkaz sformuluje aj zdôvodní.

Možné sú aj iné varianty prípadov a ich riešení, v rámci ktorých sa dajú precvičiť i situácie nevyhnutného vstupu príslušných orgánov do obydlia.

Ján Hrubala

LISTOVÉ TAJOMSTVO, TAJOMSTVO PREPRAVOVANÝCH SPRÁV A OCHRANA OSOBNÝCH ÚDAJOV

Už sme si povedali, že základné ľudské práva sú nescudziteľné, všeobecné a neexistujú len z vôle štátnej moci. Práva, slobody a s nimi spojené povinnosti vychádzajú z prirodzenej podstaty človeka. V každom právnom štáte sú upravené zákonmi, ktoré túto prirodzenú podstatu uznávajú.

Sloboda je základným predpokladom i požiadavkou demokracie. Pod pojmom sloboda rozumieme nielen rešpektovanie práva na slobodnú voľbu, konanie a myslenie, ale aj ochranu tohto práva. Keď sa na vec pozrieme bližšie, to, čo chceme od slobody, je **ochrana**. Chceme, aby nikto neobmedzoval naše práva bezdôvodne a neprimerane, aby bolo chránené naše právo slobodne myslieť, konať a pod. Chceme aj to, aby nik nezneužíval svoju slobodu na obmedzovanie slobody ostatných. Znie to možno trochu paradoxne, ale sloboda chráni. Najviac sa tento jej ochranný charakter prejavuje práve pri garantovaní listového tajomstva, tajomstva prepravovaných správ a ochrane osobných údajov.

17.1 Čo je listové tajomstvo

Ľudia sa od vekov potrebujú dorozumievať, vymieňať si skúsenosti a názory. Preto sa rozprávajú, píšú knihy alebo sa inak prejavujú. Charakter ľudskej komunikácie je verejný i súkromný, pričom každý človek si sám vyberá, či sa prejaví verejne alebo súkromne. Ak sa rozhodne vyjadriť svoje názory verejne, obvykle počíta s tým, že budú k dispozícii všetkým, a teda všetci ich budú môcť hodnotiť a kritizovať.

Často je však adresát informácií presne určený a človek buď nemá záujem, aby sa s nimi mohli oboznámiť aj ostatní, alebo si to nepraje. Vtedy má jeho prejav čisto súkromný charakter. Je prirodzeným právom každého človeka, aby jeho súkromie bolo rešpektované. Ak nekoná protizákonne, je jeho vecou, s kým sa stýka, s kým sa rozpráva, koho pustí do bytu, komu a čo píše.

Človek však mnohokrát nemá možnosť oznámiť to, čo chce, priamo. Väčšinou vtedy, keď je adresát ďaleko. V takýchto prípadoch využíval človek, už odkedy existuje písmo, najmä písomnú formu kontaktu. Neskôr pribudol telegraf, telefón, telefax a počítače. Pri všetkých týchto formách komunikácie sa od počiatku vyžadovalo, aby prenášaná informácia bola utajená pred nepovolánymi osobami. Pojem listové tajomstvo i tajomstvo akokoľvek inak prepravovanej správy určenej konkrétnej osobe alebo inštitúcii znamená teda najmä **zabezpečenie utajenia prepravovanej správy pred nepovolánymi osobami a inštitúciami**.

Štát musí prijať také zákony, aby obsah prepravovaných správ nik (ani sám štát) nemohol zneužiť. Normy, ktoré by zabezpečili nedotknuteľnosť prenášanej správy pred inými osobami, sa zákonodarcovia snažili prijímať od zrodu moderného štátu.

Existujú, pravda, prípady, keď inak vyžadované utajenie správy je v rozpore so záujmami ostatných ľudí, spoločnosti či štátu. Napríklad dealeri drog si cez telefón budú dohovárať miesto doručenia 2 kg heroínu, listom budú upresňovať podrobnosti pripravovaného závažného trestného činu. Ak sa o takomto liste či pripravovanom telefonáte dozvie orgán štátu povolaný odhaľovať trestnú činnosť zákonným spôsobom, určite je v záujme spoločnosti i spravodlivosti, aby mal možnosť zistiť obsah takejto prepravovanej správy.

Právne normy moderných štátov určujú, kedy možno porušiť listové tajomstvo. Tieto prípady sú prísne vymedzené, súvisia predovšetkým s odhaľovaním závažnej kriminálnej činnosti, pričom zákonom oprávnené orgány musia postupovať predpísaným spôsobom a až po rozhodnutí určeného orgánu.

Ak napríklad polícia zistí, že sa pácha závažný organizovaný trestný čin a páchatelia si vymieňajú dôležité informácie aj cez telefón, nijaký policajt nemôže sám iniciatívne začať odpočúvať telefónne stanice podozrivých. Musí najprv požiadať kompetentný orgán (väčšinou súd) o povolenie odpočúvania. Tento orgán povolenie môže a nemusí vydať. Pri rozhodovaní zvažuje práve mieru potrebnej ochrany prepravovanej správy v súvislosti s významom správy pre nevyhnutnú ochranu spoločnosti.

Je veľmi dôležité, aby rozhodovací orgán bol nezávislý, povinný nestranne bdieť nad dodržiavaním spravodlivosti a ľudských práv. Preto vo väčšine demokratických štátov povolujú zásahy do tajomstva prepravovaných správ súdy, prípadne prokuratúra.

Ak policajt dostane povolenie (spravidla býva časovo obmedzené), technicky zabezpečí odpočúvanie. Získané poznatky môže využívať vo svojej ďalšej činnosti. Väčšinou informuje o nich aj povoľovací orgán.

Pokiaľ by zásah do tajomstva prepravovaných správ nebol vykonávaný takýmto spôsobom, bol by nezákonný a vo väčšine štátov (aj u nás) i trestnoprávne postihnuteľný. To znamená, že ak niekto neoprávnene zasahuje do listového tajomstva a do tajomstva inak prepravovaných správ, dopúšťa sa trestného činu a môže byť zaň súdom potrestaný.

17.2 Medzinárodnoprávna úprava

Okrem vnútroštátneho práva chránia listové tajomstvo, osobné údaje a tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností aj mnohé ustanovenia medzinárodného práva, zakotvené najmä v dokumentoch Organizácie spojených národov a Rady Európy.

Z dokumentov OSN sa našej problematiky dotýka predovšetkým **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** z roku 1966, konkrétne články 16 a 17. Hovorí sa v nich, že každý má právo, aby bola všade uznávaná jeho právna osobnosť, že nik nesmie byť vystavený svojvoľnému zasahovaniu do súkromného života, do rodiny, domova alebo **korešpondencie**, ani útokom na svoju česť a povesť. Každý má právo na zákonnú ochranu proti takým zásahom alebo útokom. Podľa týchto článkov je teda súkromie človeka v zásade nedotknuteľné a nemožno do neho svojvoľne zasahovať. Pokiaľ by niekto súkromie iného nerešpektoval, možno voči nemu zakročiť, a tak chrániť poškodeného a jeho súkromie.

Podobne je koncipovaný aj základný dokumentu Rady Európy o ľudských právach – **Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** (ďalej Dohovor) z roku 1950. Je záväzný pre Slovenskú republiku rovnako ako Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach. Nad dodržiavaním záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru bdie Európska komisia pre ľudské práva a Európsky súd pre ľudské práva. Obidve inštitúcie sídlia vo francúzskom Štrasburgu. Ich úlohou je predpísaným spôsobom a postupom rozhodovať, či

sú v jednotlivých konkrétnych prípadoch zachovávané ľudské práva zakotvené v Dohovore, a tak prispievať k náprave.

Našej problematiky sa týka článok 8 Dohovoru.

Odsek 1 znie: *“Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydli a korešpondencie.”*

Odsek 2 konštatuje: *“Štátny orgán nemôže zasahovať do výkonu tohto práva okrem prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo ochrany práv a slobôd iných.”*

Čiže, článok 8 odsek 1 Dohovoru, rovnako ako články 16 a 17 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, považujú právo každej osoby na rešpektovanie jej súkromia za jedno zo základných ľudských práv. Článok 8 odsek 2 Dohovoru potom ako hlavné pravidlo stanovuje, že štátny orgán nemôže zasahovať do tohto práva, ale pripúšťa tieto výnimky z pravidla:

- keď štátny orgán zasahuje v súlade so zákonom

a zároveň

- keď je jeho zásah nevyhnutný v demokratickej spoločnosti v záujme presne vymenovaných dôvodov.

Možno konštatovať, že článok 8 Dohovoru teda zabezpečuje okrem iného aj nedotknuteľnosť korešpondencie a osobných údajov.

V prípade zásahov do týchto práv musia už spomenuté štrasburské orgány riešiť najmä to, či bol zásah v súlade s vnútroštátnym právom, a zároveň to, či bol nevyhnutný v demokratickej spoločnosti v záujme vymenovaných dôvodov. Postačí nerešpektovanie čo len jednej z týchto podmienok, aby mohli konštatovať porušenie článku 8 Dohovoru. (Napríklad, ak štát síce zasahuje v súlade so svojím vnútroštátnym zákonom, avšak jeho zásah nebol nevyhnutný v demokratickej spoločnosti, dochádza k porušeniu článku 8 Dohovoru.)

Pre hodnotenie splnenia prvej podmienky zásahu proti právam chráneným Dohovorom je veľmi dôležité, aby bol vnútroštátny zákon dostatočne presný a neposkytoval príveľa možností výkladu. Odpoveď na otázku, čo je nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme skutočností vymenovaných v článku 8 Dohovoru, sa zdá byť na prvý pohľad zložitejšia, pretože každý môže chápať túto nevyhnutnosť inak. Pri hľadaní odpovede môžu však pomôcť konkrétne rozhodnutia štrasburských orgánov. Mieru ochrany v Dohovore vymenovaných ľudských práv nám umožní pochopiť tento výrok Európskej komisie pre ľudské práva: **“Nárok na rešpektovanie súkromného života sa automaticky redukuje v závislosti od toho, do akej miery sa súkromný život jednotlivca dostáva do rozporu s verejným životom alebo inými chránenými záujmami”** (vec Bruggemann a Scheuten proti Spolkovej republike Nemecko z roku 1977).

V každom prípade však východiskom nášho uvažovania musí byť ochrana práva na súkromný život, teda aj ochrana pred zásahmi do korešpondencie i pred neoprávneným sledovaním občana a zberom údajov o ňom. Opäť nám to najlepšie objasnia niektoré rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva. Preskúmal aj niekoľko sťažností, v ktorých žalobcovia tvrdili, že ich štát porušil jedno alebo viacero ustanovení článku 8 Dohovoru, keď zbieral a využíval údaje o ich osobe alebo ich nechal sledovať.

Vo veci Klass a iní proti Spolkovej republike Nemecko žalobcovia uviedli, že štát porušil ich právo na súkromný život a korešpondenciu, keď ich tajne sledoval počas vyšetrovania v trestnej veci. Súd vyhlásil, že nemecké predpisy, ktoré upravujú takýto dohľad, sú dostatočne presné. Dostatočne striktné sú aj postupy, ktoré majú zabezpečiť, aby všetky opatrenia pri sledovaní boli v súlade s podmienkami zákona. Nemecko teda dodržalo požiadavku zákonnosti v článku 8 ods. 2 Dohovoru. Súd taktiež vyhlásil, že ochrana spoločnosti pred "bezprostredným nebezpečenstvom" ohrozujúcim "slobodný demokratický ústavný poriadok" je legitímnym cieľom štátu, "nevyhnutným v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti a predchádzania nepokojom a zločinosti".

Čiže, Európsky súd pre ľudské práva nemá nič proti tomu, ak sú ľudia v odôvodnených prípadoch a podľa presne formulovaného zákona tajne sledovaní počas vyšetrovania kriminálnej činnosti. V takýchto prípadoch nejde o neoprávnený zásah do práva na súkromný život.

Súd riešil aj sťažnosti na porušenie listového tajomstva (právo na nedotknuteľnosť korešpondencie). Väčšinou žiadali o ochranu väzni. Súd vyhlásil, že právo väzňa na necenzurovanú korešpondenciu s právnikom, resp. so súdnym orgánom nesmie byť azda nikdy obmedzované, pretože korešpondencia je hlavným prostriedkom, ktorý väzňovi umožňuje uplatniť svoje práva (vec Golder proti Spojenému kráľovstvu Veľkej Británie a Severného Írska z roku 1975). Zároveň však v roku 1983 vo veci Silver a iní proti Spojenému kráľovstvu konštatoval, že štát môže v rozumnej miere cenzurovať listy mimoriadne nebezpečných väzňov v niektorých typoch väzníc, resp. v prípadoch nezákonných obchodných machinácií a podobne.

17.3 Vnútroštátna úprava

Listové tajomstvo a všeobecná ochrana prepravovaných správ a osobných údajov sú v Slovenskej republike predmetom celého radu právnych predpisov. Všetky zohľadňujú (niektoré nie dosť dôsledne) medzinárodný štandard. Okrem Ústavy Slovenskej republiky sú to napr. Trestný zákon, zákon o Policajnom zbore Slovenskej republiky, zákon o výkone väzby, zákon o pošte, zákon o telekomunikáciách a pod.

Základným zákonom nášho štátu je ústava. Akceptuje všetky medzinárodné právne akty, ktoré Slovensko ratifikovalo. Naše zákony musia vychádzať práve z ústavy a musia byť v súlade s jej ustanoveniami. Listové tajomstvo i ochranu

dopravovaných správ a osobných údajov upravuje druhá hlava, druhý oddiel ústavy nazvaný Základné ľudské práva a slobody. Už z názvu možno vyvodiť, že aj náš zákonodarca považuje ochranu tajomstva dopravovaných správ a osobných údajov za jedno zo základných a nescudziteľných ľudských práv.

V článku 22 ústavy sa uvádza:

"Listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a ochrana osobných údajov sa zaručujú.

Nikto nesmie porušiť listové tajomstvo ani tajomstvo iných písomností a záznamov, či už uchovávaných v súkromí, alebo zasielaných poštou, alebo iným spôsobom; výnimkou sú prípady, ktoré ustanoví zákon. Rovnako sa zaručuje tajomstvo správ podávaných telefónom, telegrafom alebo iným podobným zariadením."

Opäť treba spomenúť, že ochrana týchto práv je zameraná tak voči súkromným osobám, ktoré by chceli porušiť tajomstvo prepravovanej správy, ako aj voči štátnym orgánom. Čiže, protiprávneho konania nezákonného porušenia tajomstva prepravovanej správy sa môže dopustiť tak súkromná osoba (nedotknuteľnosť jej neurčenej prepravovanej správy platí absolútne), ako aj osoba v postavení štátneho orgánu (okrem už spomenutých zákonných výnimiek). Z povedaného vyplýva povinnosť štátu zabezpečiť také fungovanie pôšt, telekomunikácií a iných zariadení na prenos informácií, aby bola čo najviac minimalizovaná možnosť neoprávnených zásahov do prepravovaných správ. Musí sa preto napr. postarať, aby nepovolané osoby nemali prístup do priestorov, kde možno odpočúvať telefonické hovory a pod.

Tajomstvo osobných údajov a prepravovaných správ chráni Trestný zákon. Základným východiskom jeho príslušných ustanovení je nedotknuteľnosť oboch práv. Túto nedotknuteľnosť zabezpečuje tak, že jej porušenie stavia mimo zákon. To znamená, že neoprávnené porušenie tajomstva prepravovanej správy alebo porušenie nedotknuteľnosti osobných údajov sú činy postihnuteľné súdmi v trestných konaniach.

V trestnom práve najviac cítime, že jedným zo základných prvkov slobody a demokracie je ochrana. Ak chceme mať demokraciu a byť slobodní, musíme demokraciu a slobodu chrániť. Nepostačuje len garantovať základné práva a slobody, a pritom nepostaviť mimo zákon konanie, ktoré útočí proti týmto právam a slobodám. Inými slovami, je neúčinné a aj zbytočné zaručovať nedotknuteľnosť obydli, prepravovanej správy, slobodu prejavu a pod., ak sa tým, ktorí budú tieto práva neoprávnene obmedzovať, nemôže nič stať.

Trestný zákon popisuje činy, ktoré považuje za trestné, a stanovuje za ne tresty. Čiže, ochraňuje práva tým, že umožňuje trestať tých, ktorí porušujú práva iných. Našu problematiku riešia ustanovenia paragrafov 239 a 178 Trestného zákona.

Paragraf 239 má názov Porušovanie tajomstva prepravovaných správ. Stanovuje, že kto úmyselne poruší tajomstvo uzavretého listu alebo inej písomnosti zasielaných poštou či iným dopravným zariadením, prípadne správy podávanej telefónom, telegrafom alebo iným verejným zariadením, potresce sa odňatím

slobody až na dva roky alebo peňažným trestom. Ak takýto čin spácha, prípadne ho umožní spáchať, priamo pracovník poštovej či telekomunikačnej služby alebo ak prepravovanú písomnosť pozmení, potresce sa odňatím slobody na šesť mesiacov až na tri roky alebo peňažným trestom.

Podľa § 239 Trestného zákona môže byť odsúdený napr. pracovník pošty, ktorý bez povolenia odpočúva telefonické rozhovory politicky významných osobností a takto získavané informácie poskytuje nejakej politickej strane, no v zásade každý, kto úmyselne otvorí jemu neadresovaný list. Samozrejme, musí ísť o konanie, ktoré je do určitej miery spoločensky nebezpečné (tzv. materiálna stránka trestného činu). Preto napr. otváranie a čítanie listov v rodine, ktoré nie je nejako zneužitie alebo vyvolané nemorálnou pohnútkou, ešte nemožno považovať za trestný čin. V niektorých prípadoch môže však byť porušením listového tajomstva už samo otvorenie zásielky a oboznámenie sa s jej obsahom, pričom nemusí dôjsť k jeho vyzradeniu ďalším osobám (závisí to od vzťahu páchatelia k zásielke a závažnosti jej obsahu).

Ochranu osobných údajov rieši paragraf 178 Trestného zákona, ktorý hovorí, že je trestné neoprávnené oznamovať alebo sprístupňovať údaje o inom, ak boli získané pri výkone verejnej správy, povolania, zamestnania alebo funkcie. Je teda trestné napr. zverejniť údaje zo zdravotnej dokumentácie nejakej osoby, pretože by ju mohli poškodiť v očiach verejnosti a pod. Rovnako nemožno zverejňovať rôzne informácie o ľuďoch získané pri rôznych štatistických sondách, napr. pri sčítaní obyvateľstva a pod. Za tento trestný čin hrozí trest odňatia slobody až na dva roky alebo peňažný trest alebo zákaz činnosti.

Prezident SR Michal Kováč preberá od predstavitelia petičného výboru Ivana Šimka 540 tisíc podpisov za referendum o priamej voľbe prezidenta, Bratislava 10.4.1997.

Článok 22 ústavy stanovuje okrem iného aj to, že výnimky zo zachovávania tajomstva prepravovaných správ ako základného pravidla môže určiť len zákon. Takýmto zákonom je napr. zákon č. 171/1993 o Policajnom zbore Slovenskej republiky, tzv. policajný zákon.

Pri odhaľovaní závažnej kriminality (najmä jej organizovaných foriem) môže za určitých podmienok použiť policajný zbor vo svojej operatívno – pátracej činnosti tzv. informačno–technické prostriedky. Sú to rôzne fototechnické, rádiotechnické a iné zariadenia, ktoré slúžia napr. na otváranie a skúmanie dopravovaných zásielok, odpočúvanie a zaznamenávanie telefonátov a pod.

Čiže, v prísne vymedzenom počte prípadov a vždy len po povolení sudcu môžu policajti pri odhaľovaní závažnej kriminality odpočúvať telefóny, využívať priestorové odpočúvanie (tzv. ploštice), zhotovovať videozáznamy, otvárať zásielky a pod. ešte pred začatím trestného stíhania.

Ustanovenia o odpočúvaní a zaznamenávaní telekomunikačnej prevádzky i o zadržaní a otváraní zásielok obsahuje aj Trestný poriadok. Na rozdiel od ustanovení policajného zákona možno podľa nich postupovať až po začatí trestného stíhania voči konkrétnej osobe. (Trestné stíhanie začína vznesením obvinenia.) Zaujímavosťou je, že podľa Trestného poriadku možno obsah zásielok vymeniť, dať na ďalšiu prepravu a ďalej sledovať ich cestu (ak obsahujú drogy, rádioaktívne materiály, falšované peniaze, strelné alebo hromadne účinné zbrane, strelivo a výbušniny).

Zásahy do listového tajomstva umožňujú aj predpisy o výkone trestu odňatia slobody a výkone väzby. Tu sa vychádza zo zásady, že štátny orgán (napr. riaditeľ väznice) má právo, v určených prípadoch a v nevyhnutnej miere, kontrolovať korešpondenciu väzňov a obvinených. Napr. zákon č. 156/1993 Zb. o výkone väzby v zásade neobmedzuje slobodnú korešpondenciu obvineného. Riaditeľ nápravnovýchovného ústavu alebo ním poverený pracovník má však právo nahliadať do jeho korešpondencie, aby zistil, či neobsahuje nedovolenú vec alebo informáciu. Riaditeľ ústavu je oprávnený aj zadržať zásielku a v prípade potreby ju odovzdať orgánu činnému v trestnom konaní, ktorý má na starosti to – ktoré štádium trestného stíhania. (Pri takto široko koncipovaných oprávneniach riaditeľa nápravnovýchovného ústavu sú logické úvahy o prípadnej protiústavnosti týchto ustanovení.)

Osobitným prípadom je tzv. kolúzna väzba, keď je obvinený zaistený preto, aby neovplyvňoval svedkov alebo spoluobvinených, prípadne inak nemaril objasňovanie skutočností závažných pre trestné stíhanie. V takejto väzbe môže obvinený prijímať a odosielať korešpondenciu len prostredníctvom príslušného orgánu činného v trestnom konaní (sudcu alebo prokurátora). Čiže, sudca alebo prokurátor kontrolujú každý list obvineného a ak treba, môžu ho zadržať. (Napríklad, ak obvinený píše v liste o svojej trestnej činnosti, nahovára svedka, ako má vypovedať, a pod.). Cenzúre a kontrole by však nemala podliehať korešpondencia obvineného s obhajcom. Nikto nie je oprávnený cenzurovať a zadržiavať ani rôzne žiadosti a sťažnosti obvineného, na ktoré má podľa Trestného poriadku právo.

Pod pojmom listové tajomstvo rozumieme najmä zabezpečenie utajenia prepravovaných správ a iných písomností pred nepovolnými osobami a inštitúciami, aby ich obsah nemohol nik zneužiť. Nedotknuteľnosť prepravovaných správ a osobných údajov chráni medzinárodné i vnútroštátne právne predpisy. Neoprávnené porušenie tajomstva správy zasielanej poštou, podávanej

telefónom, telegrafom alebo iným podobným zariadením alebo v súkromí uchovávaných písomností a záznamov, ako aj porušenie nedotknuteľnosti osobných údajov sú činy, ktoré môžu postihovať súdy v trestných konaniach. Prípady, kedy možno predpísaným postupom porušiť túto sféru súkromia človeka, upravuje zákon. Súvisia predovšetkým s odhaľovaním závažnej kriminálnej činnosti.

OTÁZKY

- ❶ Je podľa vás potrebné nielen garantovať, ale aj chrániť základné ľudské a politické práva? Zdôvodnite svoj názor.
- ❷ Ako možno zákonom chrániť základné ľudské a politické práva?
- ❸ Je právo na ochranu tajomstva prepravovaných správ absolútne? Ak nie, v akých prípadoch, kým a za akých podmienok môže byť porušené?
- ❹ Čo si myslíte o možnosti riaditeľa väznice nahliadať do korešpondencie obvinených?
- ❺ Akým spôsobom môže podľa vás ovplyvniť súčasné názory na ochranu tajomstva prepravovaných správ používanie Internetu?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Ste policajt, člen väčšieho vyšetrovacieho tímu, ktorý je na stope páchatel'om rozsiahlej kriminálnej činnosti. Máte už predbežný okruh podozrivých a viete, že obchodujú s drogami. Podľa vašich zistení si konkrétne miesta preberania drog dovezených zo zahraničia určujú telefonicky. Chcete tieto telefonické hovory odpočúvať. Ako budete postupovať?
- ❷ Porozprávajte sa v triede o tom, do akej miery je štát oprávnený pri rôznych štatistických akciách žiadať od vás údaje, ktoré majú súkromný charakter. Je občan povinný odpovedať na otázky typu: "aké je vaše vierovyznanie?" "ste homosexuál?" a pod.? Možno nejako postihovať ľudí, ktorí by odmietli vyplniť dotazník s takýmito otázkami?
- ❸ Ste sudca niektorého okresného súdu Slovenskej republiky a riešite túto trestnú vec: Prokurátor podal obžalobu na 19-ročné dievča, ktoré zo žiarlivosti otvorilo list od priateľa adresovaný svojej o dva

roky staršej sestre. Dievča si list prečítalo, a keď to sestra zistila, v návale zlosti podala trestné oznámenie na prokuratúru. Prokurátor kvalifikoval konanie ako trestný čin porušovania tajomstva prepravovaných správ. Odsúdili by ste dievča? Zdôvodnite svoje rozhodnutie.

Ján Hrubala

SLOBODA MYSLANIA, SVEDOMIA, NÁBOŽENSKÉHO VYZNANIA A VIERY

Na prvý pohľad sa môže zdať, že hovoriť o slobode myslenia a svedomia je absurdné. Veď myslenie i svedomie sú produkty intelektu a ducha človeka, sfér, do ktorých nikto nemôže zasahovať. Akosi veríme svojej slobode myslenia. Aj v časoch neslobody, v rôznych totalitných režimoch, si ľudia hovorili: "čo koho do toho, čo si ja myslím," pričom si neuvedomovali, že ani sloboda myslenia im nebola

zaručená, prípadne bola zaručená len formálne. V takýchto režimoch nielen sloboda prejavu, ale už aj sloboda myslenia, svedomia a náboženského vyznania sú podmienené štátnou ideológiou, názormi vodcov, nanútenou morálkou a pod.

Samozrejme, myslenie, svedomie a všetko, čo s tým súvisí, nemožno ovplyvňovať priamo. Zatiaľ naozaj nie je v ľudských silách naordinovať niekomu jeho myslenie, presvedčenie, vieru a pod. Možno však veľmi účinne ovplyvňovať myslenie

nepriamo, tak, aby vyhovovalo momentálne vládnucej vrstve, triede, jednotlivcovi. Preto, aby štát nemohol nariadiť štátnu ideológiu, aby nemohol vytvoriť spoločenské prostredie, v ktorom sa "oplatí" byť katolíkom, ateistom, marxistom a pod., je potrebné nielen deklarovať, ale najmä garantovať slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania i možnosť byť bez vyznania. To znamená, že štát musí zabezpečovať, aby občan mohol tieto svoje slobody aj užívať.

Mohlo by sa zdať zbytočné zaručovať slobodu myslenia, ak nemáme zaručenú slobodu svojej myšlienky a názory bez obmedzení prejavovať a verejne hlásať. Alebo zaručovať náboženskú slobodu, ak sú zakazované alebo obmedzované náboženské obrady. Nie je to však celkom tak. Práve slobodu myslenia a svedomia možno totiž chápať ako slobody absolútne, pretože ak si niečo myslíme alebo niečomu veríme, nemôžeme tým obmedzovať slobodu ostatných. Sloboda ostatných však môže byť porušená výsledkom procesu myslenia alebo náboženského vyznania, ktorý sa odhalí navonok v niektorej forme prejavu jednotlivca. Práve z tohto dôvodu umožňujú ústavné a medzinárodné dokumenty obmedziť v stanovených prípadoch nie tieto slobody ako také, ale iba ich vonkajšie prejavy.

Demonštrácia proti novele Trestného zákona, Bratislava 1996.

18.1 Čo je sloboda myslenia

Myslenie, svedomie, náboženské vyznanie či ateizmus sú produkty ducha, intelektu, pričom toto konštatovanie platí bez ohľadu na to, či sme presvedčení o prvotnosti ducha alebo hmoty. V našej téme netreba podrobnejšie vysvetľovať pojmy myslenie, svedomie, vyznanie, zamyslime sa však nad tým, v akom sú vzťahu k pojmu **sloboda**.

Definícia nebude taká jednoduchá, ako sa môže zdať na prvý pohľad, pretože samu slobodu chápali filozofi rôzne a z rôznych hľadísk. Napr. Spinoza tvrdil, že sloboda je dokonalá racionalita, Leibnitz, že je to spontánnosť intelektu, Kant, že je to autonómia a Hegel o slobode povedal, že je to uznanie nevyhnutnosti.

My "nefilozofi" chápeme slobodu zväčša ako stav, keď "môžeme robiť a myslieť si, čo chceme a čo uznáme za vhodné". K takejto definícii má najbližšie anglický filozof Locke. Chápe slobodu ako **činnosť podmienenú samým sebou**. Pod činnosťou môžeme rozumieť rôzne prejavy existencie človeka, vrátane myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia. Locke teda hovorí, že všetko, čo človek

robí i nerobí, je podmienené jeho "ja", aj realizácia slobody je realizáciou samého seba a naopak. Takto chápaná sloboda sa dá naozaj len ťažko obmedziť.

O tom, že je potrebné obmedzovať aj slobodu prejavov mysle, však pochybuje málokto. Navonok sa ako zástancovia absolútnej a zákonmi neobmedzovanej slobody javia napríklad anarchistí. Aj oni však svojimi prostriedkami "bojujú" proti fašisticky zmýšľajúcim ľuďom, ktorí zo svojho hľadiska nerobia nič iné, len realizujú svoje myslenie a názory. Je fakt, že sú ľudia, ktorým ich myslenie a svedomie dovoľuje necítiť si myslenie iných a ubližovať im. Každý má právo, aby mu nebolo ubližované. Práve preto je v niektorých prípadoch potrebné obmedziť aj základné práva uvádzané v tejto kapitole.

Z povahy vecí však vyplýva, že v zásade môže byť obmedzená len sloboda prejavovať myšlienky a názory. Aj to však treba urobiť naozaj len v nevyhnutnej miere. Ak je napríklad niekto vnútorne presvedčený o negatívnom vplyve súčasného konzumného spôsobu života, a preto žije podľa zásad asketizmu, skutočne právny štát ho za to nemôže postihovať, hoci by väčšina ľudí jeho názory neznášala a odsudzovala. Naopak, ak napr. nejaká náboženská sekta bude nabádať svojich členov k fyzickým útokom na nečlenov sekty, zásah štátu obmedzujúci, prípadne zakazujúci jej činnosť bude legítimný.

Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania teda znamená **možnosť** zastávať rôzne názory, **možnosť** voľby náboženstva i **možnosť** byť bez vyznania. Štát v zásade nemá právo rozhodovanie jednotlivca v uvedených oblastiach nijako ovplyvňovať, a to ani priamo ani nepriamo. Nemá ani právo uprednostňovať ľudí s takým alebo onakým myslením či presvedčením – napríklad pri výbere do verejných funkcií.

Sloboda myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia je nezlučiteľná s akýmikoľvek vonkajšími prekážkami. Pod pojmom vonkajšie prekážky myslenia treba rozumieť napr. "učenie o vedúcej sile spoločnosti", naordinovanú štátnu ideológiu, štátne náboženstvo a pod. Štát má právo obmedziť len niektoré demokraciu netolerujúce vonkajšie prejavy myslenia, svedomia a viery, no jeho zásahy musia byť primerané a nesmú prekročiť nevyhnutnú mieru. Takto bola chápaná sloboda myslenia už pri vzniku prvých moderných demokratických štátov. Priekopníkom slobody myslenia a vôbec všetkých základných a politických slobôd boli nepochybne Spojené štáty americké a ich prvá ústava, ktorá s určitými dodatkami platí dodnes.

Na našom území ľudia po prvý raz zažili krátke obdobie demokracie v prvom československom štáte. Základy demokracie boli vzápätí narušené počas II. svetovej vojny v Slovenskej republike a po vojne sa nevrátilo k demokracii ani Československo. Obidva štáty priznali vedúcu úlohu politickej strane (Slovenská republika Hlinkovej ľudovej strane, Československo komunistickej strane) a boli založené na niečom, čo možno nazvať štátnou ideológiou. Hoci išlo o ideológie veľmi rozdielne, rovnako prekážali slobode myslenia.

Ústava Československej socialistickej republiky z r.1960 o slobode myslenia nehovorila nič, avšak slobodu náboženského vyznania formálne zaručovala. Išlo naozaj len o formálne gesto, pretože v podstate všetky základné práva sa museli realizovať "v súlade so záujmami pracujúceho ľudu". Už sama táto formulácia

bola zavádzajúca a vylučovala naozaj slobodné užívanie základných práv občana. Navyše slobodu myslenia, svedomia, náboženského presvedčenia a ďalších slobôd obmedzoval i komplex ostatných zákonov, ktoré mnohokrát priamo i nepriamo potláčali ľudské práva ešte viac ako platná ústava (napríklad zákony o činnosti cirkví).

18.2 Sloboda myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia v právnej úprave Slovenskej republiky

Základný právny predpis, podľa ktorého možno posudzovať prístup štátu k slobode myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia, je ústava. Ústava Slovenskej republiky upravuje slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery, podobne ako nedotknuteľnosť obydlia, listové tajomstvo, slobodu pohybu a pobytu, v druhom oddiele druhej hlavy. Tento oddiel je nazvaný Základné ľudské práva a slobody. Hneď z názvu vyplýva, že i náš ústavodarca považuje slobodu mysle a jej prejavov za neodňateľné právo človeka.

V jednotlivých odsekoch čl. 24 ústavy sa hovorí:

Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručujú. Toto právo zahŕňa aj možnosť zmeniť náboženské vyznanie alebo vieru. Každý má právo byť bez náboženského vyznania. Každý má právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie. (Ods.1.)

Každý má právo slobodne prejavovať svoje náboženstvo alebo vieru buď sám, buď spoločne s inými, súkromne alebo verejne, bohoslužbou, náboženskými úkonmi, zachovávaním obradov alebo zúčastňovať sa na jeho vyučovaní. (Ods.2.)

Cirkvi a náboženské spoločnosti spravujú svoje záležitosti samy, najmä zriaďujú svoje orgány, ustanovujú svojich duchovných, zabezpečujú vyučovanie náboženstva a zakladajú rehoľné a iné cirkevné inštitúcie nezávisle od štátnych orgánov. (Ods.3.)

Podmienky výkonov práv podľa odsekov 1 až 3 možno obmedziť iba zákonom, ak ide o opatrenie nevyhnutné v demokratickej spoločnosti na ochranu verejného poriadku, zdravia a mravnosti alebo práv a slobôd iných. (Ods.4.)

Okrem ústavy a niektorých medzinárodnoprávných noriem, o ktorých bude reč ďalej, sa našej problematiky dotýkajú niektoré ustanovenia Trestného zákona, tzv. školského zákona a zákona o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností. Vráťme sa však k ústave a povedzme si o jednotlivých častiach čl. 24.

V odseku jeden je zakotvená základná zásada – štát zaručuje slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery. Zároveň zaručuje možnosť zmeny

náboženského vyznania, možnosť byť bez vyznania a možnosť verejne prejavovať svoje zmýšľanie. Tým je okrem iného potvrdené to, čo sa konštatuje hneď v prvom článku ústavy, že totiž Slovenská republika ako zvrchovaný, demokratický a právny štát nie je viazaná nijakou ideológiou ani náboženstvom. Nemáme teda štátnu ideológiu ani štátom nariadený "povinný" svetonázor. To znamená, že za svoje zmýšľanie, svetonázor, náboženstvo (čo ako menšinové) nemôže byť nikto diskriminovaný ani obmedzovaný (princíp nediskriminácie). V zásade nemôžu byť obmedzované ani prejavy zmýšľania.

Ortodoxná židovská svadba na Slovensku, prvá po desaťročiach totality, Bratislava 1996.

Odsek dva hovorí, že každý má právo hlásiť sa k svojmu vierovyznaniu i na verejnosti, zúčastňovať sa na bohoslužbách, náboženských úkonoch a na vyučovaní náboženstva.

Toto ustanovenie našej ústavy bližšie rozvádza najmä zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností, ktorý navyše priznáva právo slobodne šíriť svoju náboženskú vieru či svoje presvedčenie byť bez vyznania, ako aj právo sláviť sviatky a zachovávať obrady podľa požiadaviek vlastnej náboženskej viery. Pravda, iba v súlade so všeobecne záväznými právnymi predpismi.

Zároveň je zakázané nútiť niekoho, aby vyznával akúkoľvek náboženskú vieru alebo aby bol bez vyznania. A ak by niekto násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia donucoval kohosi k účasti na náboženskom úkone alebo mu naopak znemožňoval účasť na ňom, prípadne mu inak zabraňoval užívať slobodu vyznania, dopúšťal by sa dokonca trestného a súdom postihnuteľného činu (paragraf 236 Trestného zákona – trestný čin obmedzovania slobody vyznania).

O náboženskej výchove detí do 15 rokov rozhodujú podľa nášho právneho poriadku ich právni zástupcovia, rodičia. Iba oni môžu určiť, v akom duchu budú vychovávané ich deti. Môžu rozhodnúť aj o tom, či ich dieťa bude navštevovať náboženskú výchovu alebo nie. Ak ani jeden z rodičov nežije, rozhoduje o náboženskej výchove dieťaťa súdom ustanovený opatrovník.

Polnočná omša v Dóme sv. Martina za účasti najvyšších katolíckych predstaviteľov SR, Bratislava 1995

V našej krajine nie je zakotvená povinná výučba náboženstva. Podľa novelizovaného zákona

č. 29/1984 Zb. (tzv. školský zákon) sú však základné i stredné školy povinné umožniť jeho vyučovanie všetkým registrovaným cirkvám. Za výučbu nie je zodpovedná škola, ale jednotlivé cirkvi, ktoré na vyučovanie náboženstva môžu, samozrejme, využívať aj priestory školy. Cirkvi môžu zakladať i svoje vlastné školy, kde prevádzku a výučbu zabezpečujú samy.

Odsek tri článku 24 ústavy zakotvuje **odluku cirkvi od štátu**, čo znamená, že cirkvi a náboženské spoločnosti si spravujú svoje záležitosti samy, nezávisle od štátnych orgánov. Týmto ustanovením sa prelomil stav, ktorý platil počas existencie Československej socialistickej republiky (keď štát vykonával dozor nad cirkvami a mohol zasahovať do ich činnosti najmä prostredníctvom Štátneho úradu pre cirkevné veci, ktorý vznikol v roku 1949 a zrušený bol už spomenutým zákonom o slobode náboženskej viery a postavení cirkvi a náboženských spoločností). Je však potrebné uviesť, že odluka nie je úplná (nie je úplne oddelené financovanie cirkvi, štát je poverený registráciou cirkvi a pod.).

Cirkvou alebo náboženskou spoločnosťou sa v Slovenskej republike rozumie dobrovoľné združenie osôb rovnakej náboženskej viery, ktoré má vlastnú organizačnú štruktúru, vlastné orgány, vnútorné predpisy a obrady. Takéto združenia sa však považujú za cirkvi a náboženské spoločnosti, len ak sú registrované na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky. Toto ministerstvo registruje iba také cirkvi a náboženské spoločnosti, ku ktorým sa hlási najmenej 20 000 plnoletých osôb.

Je dôležité spomenúť, že ministerstvo musí pred registráciou preskúmať, či založenie a činnosť cirkvi alebo náboženskej spoločnosti nie sú v rozpore so zákonmi Slovenskej republiky, s ochranou bezpečnosti občanov a verejného poriadku, zdravia a mravnosti, so zásadami ľudskosti a znášanlivosti alebo či neohrozujú práva iných právnických osôb a občanov. To znamená, že ministerstvo kultúry nezaregistruje napr. takú náboženskú spoločnosť, ktorá odmieta dodržiavať naše zákony, hlása netolerantnosť voči iným náboženstvám, jej obrady nerešpektujú všeobecne uznávané zásady mravnosti a pod. Všetky cirkvi a náboženské spoločenstvá, ktoré sa uchádzajú o registráciu, musia predložiť vyhlásenie, že budú plne rešpektovať zákony a všeobecne

záväzné predpisy nášho štátu, budú tolerantné k ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam a k osobám bez vyznania.

V roku 1991, keď bol vydaný zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností, pôsobili na území Slovenskej republiky tieto cirkvi a náboženské spoločnosti:

- Apoštolská cirkev na Slovensku,
- Bratská jednota baptistov,
- Cirkev adventistov siedmeho dňa,
- Cirkev bratská na Slovensku,
- Česko-slovenská cirkev husitská,
- Evanjelická cirkev metodistická,
- Kresťanské zbory,
- Pravoslávna cirkev,
- Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku,
- Gréckokatolícka cirkev,
- Rímskokatolícka cirkev,
- Slovenská evanjelická cirkev augsburského vyznania,
- Židovské náboženské obce,
- Starokatolícka cirkev.

V roku 1991 teda len tieto združenia boli považované za cirkvi a náboženské spoločnosti v zmysle zákona, len ony mohli požívať práva, ktoré štát zaručuje cirkvám. Na Slovensku však pôsobia i rôzne ďalšie združenia ľudí so spoločným náboženským presvedčením, ktoré taktiež môžeme charakterizovať ako náboženské spoločenstvá. Pôsobia tu Svedkovia Jehovovi, satanisti, prívrženci rôznych východných učení, ako sú budhisti, hinduisti, spoločnosť Hare Krshna a pod. To, že tieto spoločenstvá nie sú registrované, ešte neznamená, že ich činnosť je protiprávna.

Aj ony môžu "využívať" všeobecné ustanovenia ústavy o slobode myslenia, vierovyznania a prejavu. Môžu sa verejne hlásiť k svojmu náboženstvu, hlásať ho, vykonávať svoje obrady, pokiaľ neporušujú zákony. Keďže však nemajú štatút cirkvi alebo náboženskej spoločnosti podľa zákona, nemajú ani niektoré možnosti, ktoré vyplývajú z tohto zákona a presahujú rámec všeobecných ustanovení o slobode myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery. Nemôžu sa napríklad domáhať, aby mohli vyučovať svoje náboženstvo v školách, nemajú rovnaké možnosti ako registrované cirkvi vysielateľ rôzne náboženské programy vo verejno-právnych masmédiách a pod.

Opäť treba zdôrazniť, že aj činnosť takýchto spoločenstiev musí byť v súlade so zákonmi a všeobecne záväznými predpismi nášho štátu. Do konfliktu s naším právom prichádzajú najmä členovia sekty Svedkov Jehovových. Náboženstvo im zakazuje absolvovať nielen základnú vojenskú službu, ale aj náhradnú civilnú, ktorú náš zákon z dôvodov svedomia umožňuje. Odmietnutie základnej i náhradnej civilnej vojenskej služby právna prax na Slovensku nedovoľuje, ale trestá podľa ustanovení Trestného zákona. Aspoň jednu z nich musí teda absolvovať každý služby schopný muž bez ohľadu na svoje náboženské presvedčenie. Voči takejto praxi štátov nemá výhrady ani Európsky súd pre ľudské práva.

Odsek štyri čl. 24 ústavy počíta s tým, že výkon slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery môže byť v niektorých prípadoch obmedzený, avšak iba po splnení týchto dvoch podmienok:

- obmedzenie musí byť stanovené zákonom,
- obmedzenie musí byť nevyhnutné v demokratickej spoločnosti na ochranu verejného poriadku, zdravia alebo mravnosti alebo práv a slobôd iných.

Najlepším príkladom takéhoto obmedzenia slobody myslenia i slobody prejavu sú niektoré už spomenuté ustanovenia Trestného zákona. Paragraf 260 Trestného zákona uvádza tieto trestné činy:

- hanobenie národa, rasy a presvedčenia,
- podnecovanie k národnostnej a rasovej nenávisti,
- podpora a propagácia hnutí smerujúcich k potlačeniu práv a slobôd občanov.

V Slovenskej republike je neprípustné a trestné hlásať národnostnú, náboženskú, rasovú, triednu alebo inú nenávisť, podporovať a propagovať hnutia, ktoré preukázateľne smerujú k potlačeniu práv a slobôd občanov a nerešpektujú demokraciu. Ide najmä o fašizmus a niektoré prejavy komunizmu, a to preto, že fašistická či komunistická ideológia – ako prejav a následok slobody myslenia – nerešpektuje rovnakú slobodu myslenia iných, nerešpektuje mnohé základné ľudské práva a ani demokraciu ako takú. Demokracia musí mať mechanizmy na to, aby mohla potlačiť prejavy zmýšľania, ktoré jasne preukazujú snahu demokraciu zničiť. Niet sporu o tom, že takéto obmedzenie slobody prejavu a myslenia je v demokratickej spoločnosti nevyhnutné.

18.3 Medzinárodnoprávna úprava

Podobne ako iné základné ľudské práva, aj slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery garantujú dve spoločenstvá štátov:

- Organizácia spojených národov
a
- Rada Európy.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, ktorý OSN predložila členským štátom na ratifikáciu v roku 1966, upravuje slobodu myslenia v článku 18. veľmi podobne ako naša ústava. Článok 18 priznáva každému právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva, ako aj na slobodu prejavov myslenia, svedomia a náboženstva. Výslovne uvádza, že nikto nesmie byť podrobený donucovaniu, ktoré by narušovalo jeho slobodu vyznávať alebo prijať náboženstvo alebo vieru podľa svojej vlastnej voľby. Zmluvné strany paktu (štáty) sa zaväzujú rešpektovať slobodu rodičov, prípadne poručníkov zabezpečiť náboženskú a morálnu výchovu svojich detí podľa vlastného presvedčenia rodičov alebo poručníkov. Z článku 18 zároveň vyplýva, že zvolené myslenie, svetonázor či náboženstvo nesmú byť nikomu na ujmu, ak nejde o myslenie alebo svetonázor, ktoré možno podrobiť obmedzeniam prípustným aj podľa Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.

Úprava v základnom dokumente Rady Európy v oblasti ľudských práv, v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950 (ďalej Dohovor), je taktiež veľmi podobná našej ústavnoprávnej úprave.

O slobode myslenia hovorí čl. 9 Dohovoru:

Každý má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva, toto právo zahŕňa slobodu zmeniť svoje náboženstvo alebo presvedčenie, ako aj slobodu prejavovať svoje náboženské vyznanie alebo presvedčenie sám alebo spoločne s inými, verejne, resp. v súkromí, bohoslužbou, vyučovaním, uskutočňovaním náboženských úkonov a zachovávaním obradov.

Sloboda prejavovať náboženstvo a presvedčenie môže podliehať iba tým obmedzeniam, ktoré sú stanovené zákonom a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme verejnej bezpečnosti, ochrany verejného poriadku, zdravia alebo morálky alebo ochrany práv a slobôd iných.

Výkon práva na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva sa v značnej miere odohráva v srdci a mysli jednotlivca. Štát berie na vedomie iba vonkajšie prejavy myslenia a presvedčenia, pričom prejavy určitého myslenia či náboženstva môžu vyvolať skôr obmedzenie iného práva – práva na slobodu prejavu. Aj preto Európska komisia pre ľudské práva (ďalej Komisia) a Európsky súd pre ľudské práva (ďalej Súd) zatiaľ riešili málo sťažností na porušenie čl. 9 Dohovoru.

Z hľadiska našej témy riešili tieto štrasburské orgány sťažnosti na povinnú finančnú podporu štátnej cirkvi, čo je doteraz v niektorých členských štátoch zakotvené, a prípady súvisiace s odmietaním vojenskej alebo náhradnej civilnej služby z dôvodov svedomia.

Komisia zatiaľ iba raz uznala, že štát porušil čl. 9 Dohovoru: Vo veci Darby proti Švédsku v roku 1990 rozhodla, že štát nemôže nútiť jednotlivca, aby prostredníctvom daní alebo inak finančne prispieval na činnosť štátnej cirkvi.

Navyše konštatovala, že čl. 9 ukladá štátu povinnosť vytvoriť mechanizmy dovoľujúce jednotlivcovi opustiť cirkev.

Pokiaľ ide o základnú vojenskú a náhradnú civilnú službu, prax štrasburských orgánov dovoľuje, avšak neprikazuje zmluvným štátom akceptovať odmietnutie výkonu vojenskej služby z dôvodu svedomia a požadovať výkon náhradnej civilnej služby. Čiže Komisia a Súd nemajú v zásade výhrady ani voči tým štátom, v ktorých je iba povinná vojenská služba, nieto ešte voči tým, ktoré náhradnú službu umožňujú a trestajú iba toho občana, ktorý odmieta obidva druhy vojenskej služby.

J. Fillo preberá úrad generálneho biskupa Slovenskej evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, Bratislava 26.10.1994

Úlohou Komisie a Súdu pri prešetrovaní sťažností súkromných osôb na svoj štát je predovšetkým určiť, či štát obmedzil výkon niektorého práva uvedeného v odseku 1 článku 9 Dohovoru (podobne, ako pri skúmaní sťažností na porušenie článkov 8, 10 a 11). Ak dospejú k záveru, že právo bolo obmedzené, prešetrujú, či obmedzenie práva "stanovuje zákon" a či je "nevyhnutné v demokratickej spoločnosti" na ochranu verejnej bezpečnosti, verejného poriadku, zdravia alebo morálky alebo

práv a slobôd iných. Stojí za zmienku, že zo všetkých článkov, ktoré majú takúto štruktúru, je článok 9 jediný, ktorý neumožňuje štátu odvolávať sa na "ochranu národnej bezpečnosti" ako dôvodu ospravedlňujúceho obmedzenie slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery.

Sloboda myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia patrí k základným ľudským právam a slobodám. Možno ju charakterizovať ako absolútnu. Je garantovaná našou ústavou, zákonmi a medzinárodnými dokumentmi. Každý má možnosť zastávať rôzne názory, zvoliť si náboženstvo alebo byť bez vyznania. Štát v zásade nemá právo ovplyvňovať rozhodovanie jednotlivca v týchto oblastiach, a to ani priamo, ani nepriamo. Nemá ani právo uprednostňovať ľudí s takým alebo onakým zmýšľaním či presvedčením. V nevyhnutnej miere môže obmedziť len niektoré vonkajšie prejavy myslenia, svedomia a viery. V Slovenskej republike je neprípustné a trestné hlásať národnostnú, rasovú, triednu alebo náboženskú nenávisť a podporovať či propagovať hnutia smerujúce k potlačeniu práv a slobôd občanov (fašizmus

a niektoré prejavy komunizmu). Demokracia musí mať mechanizmy, aby mohla potlačiť prejavy zmýšľania, ktoré jasne preukazujú snahu demokraciu zničiť.

OTÁZKY

- ❶ Je potrebné v niektorých prípadoch slobodu myslenia obmedziť? Ak áno, v ktorých prípadoch, prečo a ako by sa to malo udiť?
- ❷ V teórii, ale najmä v praxi sú časté prípady, keď sa sloboda myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia a sloboda prejavovať svoje myslenie, presvedčenie a náboženstvo prelínajú so slobodou prejavu. (Všimnite si články 24 a 26 našej ústavy a články 9 a 10 Dohovoru.) Aký je rozdiel medzi týmito právami? (Vychádzajte aj zo štruktúry ústavy.)
- ❸ Viete, aká je filozofia anarchistov a skinheadov a prečo medzi nimi dochádza ku konfliktom?
- ❹ Čo je podľa vás fašizmus, čo komunizmus?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Hľadajte, prípadne vytvorte príklady, ako môže štát priamo či nepriamo neprimerane ovplyvňovať myslenie či svetonázor ľudí, a tým zasahovať do slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery.
- ❷ Porovnajete medzinárodnoprávnu a našu vnútroštátnu právnu úpravu slobody myslenia, svedomia a náboženstva.
- ❸ Ste pracovník Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, ktorý má na starosti registráciu cirkví a náboženských spoločností. Máte vybaviť návrh na registráciu cirkvi, ktorý má všetky predpísané náležitosti, chýba iba prehlásenie, že cirkev sa zaväzuje dodržiavať zákony našej republiky.

Ako budete postupovať?

Ako by ste postupovali, keby takéto prehlásenie cirkev poskytla, avšak bolo by všeobecne známe, že jej členovia odmietajú dodržiavať niektoré naše zákony, napr. odmietajú absolvovať vojenskú i náhradnú civilnú službu?

- ④ Ste sudca niektorého okresného súdu Slovenskej republiky a súdite obžalovaného, na ktorého podal prokurátor obžalobu pre trestný čin nenastúpenia vojenskej civilnej služby. Ide o člena sekty Svedkov Jehovových, ktorý priznáva, že odmieta nielen vojenskú, ale aj náhradnú civilnú službu, pretože obe sú v rozpore s jeho svedomím a náboženským presvedčením.

Odsúdili by ste ho?

Ak áno, aký trest by bol podľa vás pre neho primeraný?

- ⑤ Pokúste sa povedať, čo si predstavujete pod pojmom "hnutie, ktoré preukázateľne smeruje k potlačeniu práv a slobôd občanov". Napíšte počas troch minút všetky slová, ktoré vám zídu na um pri pojme fašizmus a pri pojme komunizmus. Výsledky si potom porovnajte.

Ján Drgonec

SLOBODA PREJAVU A PRÁVO NA INFORMÁCIE

Sloboda prejavu pozostáva z dvoch podstatných prvkov. Prvým je sloboda. Vysvetľovali ju mnohí filozofi, a ako to už s filozofmi býva, mnohokrát rozdielne. Keď o slobode hovorí právny poriadok, v podstate priznáva slobodu tak, ako ju proklamovala Veľká francúzska revolúcia v Deklarácii práv človeka a občana (1789). Podľa bodu 4 tohto dokumentu:

“Sloboda je v tom, že človek môže robiť všetko, čo inému neškodí. Prirodzené práva každého človeka sú ohrozené len tým, čo zabezpečuje iným členom spoločnosti, aby tieto práva užívali.”

Druhým prvkom slobody prejavu je prejav. Toto slovo zahŕňa každé správanie človeka, ktorým vyjadruje svoj názor, svoj postoj k okoliu a udalostiam minulým, prítomným alebo budúcim.

Pravekí lovci zdobili steny jaskýň kresbami zvierat. Možno tých, ktoré ulovili alebo chceli uloviť. Možno tých, ktoré im utiekli. Isté je iba to, že maľovaním pravekí ľudia prejavovali svoj pohľad na to, čo prežili.

Anglická armáda pod velením generála Cronwallisa sa v bitke pri Yorktowne roku 1781 musela vzdať Američanom. Urobila tak formou vojenskej prehliadky, na ktorej vojenská kapela porazených vojsk hrala pesničku The world turned upside down (Svet sa obrátil na hlavu). Aj toto správanie malo povahu prejavu.

Tanečný pár Harry Pilcer a Rahna z parížskeho kabaretu Pallace roku 1923 dlho tancoval v súdnej sieni. Jeden z parížskych policajných komisárov umelcov

obžaloval, že ich tanečná interpretácia Debussyho Faunovho popoludnia "je nehanebná". Prejavom sa v tomto prípade stal tanec, pohyb.

Roku 1955 v Memphise vystúpil na pódium neznámy spevák Elvis Presley a zaspieval Good Rockin' Tonight. Publikum po prvý raz mohlo zažiť speváka, ktorý sa knísal v bokoch, zohýbal v kolenách, šklbal stojanom mikrofónu, mykal sa do rytmu a vystúpenie zavŕšil šnúrou. Hudobný prejav doplnený pohybom sa v tlači rýchlo označil za prejav protestu proti salónnym vystúpeniam generácie, ktorá ovládala pódia pred rock'n'rollom.

O desaťročie neskôr sa prejavom protestu ďalšej generácie stali dlhé vlasy, ktorými Beatles tak veľmi dráždili otcov a učiteľov. Po ďalších desaťročiach tí, ktorí dlhými vlasmi prejavovali príslušnosť k "beatle generácii" a súhlas s jej názorom na svet, sa zas nevedia vysporiadať s tým, že ktosi iný prejavuje svoje pocity a názory holou lebku. Večný kolotoč prejavu úpravou zovňajšku sa stále krúti.

Posunkom, hlukom, tichom, obrazom, rukou, nohou sa prejavuje vôľa človeka, jeho postoj. Nápaditosti sa medze nekladú. A predsa sú niektoré formy prejavu využívané častejšie ako iné. Na prvom mieste je slovo. Vyslovené, napísané, vytlačené.

Formy uplatnenia slobody prejavu nie sú ani zďaleka rovnako účinné. V spoločnosti, ktorá pozná hromadné informačné prostriedky, sa sloboda prejavu najúčinnšie uplatní pomocou týchto prostriedkov. Iné formy slobody prejavu im v súčasnosti nemôžu konkurovať ani počtom spoločne oslovených ľudí ani rýchlosťou šírenia informácií a názorov.

Sloboda prejavu sa často chápe skreslene, akoby bola priznaná iba hromadným informačným prostriedkom. Také chápanie nie je presné. Sloboda prejavu je ľudské právo, teda právo každej ľudskej bytosti. Šírenie svojho slobodného prejavu jednotlivec "deleguje" hromadným informačným prostriedkom, ale slobody prejavu sa nevzdáva.

Sloboda prejavu je slovné spojenie, ktoré sa v bežnom živote vyskytuje často. Najmä v rétorike politikov. Rovnako často sa však zabúda, že sloboda prejavu je predovšetkým právna kategória, ktorá má opodstatnenie len vtedy, keď sa jej prizná jednoznačný a presný právny obsah, ktorý chráni sila zákona.

Demonštrácia proti novele Trestného zákona, Bratislava 1996

Na sklonku 18. storočia si to uvedomili francúzski revolucionári. V bode 11 Deklarácie práv človeka a občana uviedli: "Slobodné rozširovanie myšlienok a názorov je najvzácnejšie právo človeka. Každý občan smie hovoriť, písať a publikovať slobodne." Mnohé ďalšie zákony si túto zásadu vzali k srdcu. Patrí k ním aj Ústava Slovenskej republiky. Podľa nej:

"Sloboda prejavu a právo na informácie sú zaručené." (Čl. 26 ods. 1.)

"Každý má právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, ako aj slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu na hranice štátu. Vydávanie tlače nepodlieha povolovaciemu konaniu. Podnikanie v odbore rozhlasu a televízie sa môže viazať na povolenie štátu. Podmienky ustanoví zákon." (Čl. 26 ods. 2.)

"Cenzúra sa zakazuje." (Čl. 26 ods. 3.)

"Slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie možno obmedziť zákonom, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti." (Čl. 26 ods. 4.)

Ústavou priznaná sloboda prejavu sa oživuje, ale aj rozmieňa na drobné v zákonoch. Pre slobodu prejavu realizovanú prostredníctvom hromadných informačných prostriedkov je najdôležitejší zákon č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a o ostatných hromadných informačných prostriedkoch, známy skôr pod zjednodušeným názvom tlačový zákon.

Tlačový zákon určuje podmienky, ktoré sa musia splniť, aby osoba staršia ako 18 rokov mohla vydávať periodickú tlač. Ďalej upravuje práva a povinnosti šéfredaktora, podmienky tlačovej opravy a mnohé iné otázky, medzi ktorými pozornosť najčastejšie púta cenzúra.

Tlačový zákon sa často nesprávne stotožňuje s tlačovým právom a tlačové právo sa zas stotožňuje so slobodou prejavu. Pritom sloboda prejavu ani právo na informácie nie sú závislé jedine od tlačového zákona. Tlačový zákon nemusí ani v náznaku zavádzať cenzúru alebo smerovať k nej, ani nemusí nijako inak obmedzovať slobodu prejavu alebo právo na informácie, a predsa právny poriadok môže obsahovať množstvo obmedzení slobody prejavu v hromadných informačných prostriedkoch. Preto pre slobodu prejavu a právo na informácie majú skoro taký význam ako tlačový zákon aj Trestný zákon a Občiansky zákonník.

Zjednodušene možno povedať, že Trestným zákonom sa zabezpečuje sloboda po prejave a Občiansky zákonník zas chráni jednotlivca pred zneužitím slobody prejavu. Oba zákony sa zmenili po novembri 1989. V Trestnom zákone bol zrušený trestný čin poburovania tlačou, rozhlasom, televíziou a filmom, za ktorý hrozilo uväznenie na 1 až 5 rokov, ako aj trestný čin podvracania republiky, za ktorý hrozil rovnaký trest. V Občianskom zákonníku sa posilnila ochrana osobnostných práv. Výslovne sa medzi ne zaradilo právo na súkromie. Za

porušenie práva na ochranu osobnosti sa priznalo právo žiadať náhradu spôsobenej ujmy v peniazoch.

Všeobecná sloboda prejavu sa neteší rovnakej obľube vo všetkých vrstvách spoločnosti. Najväčší odpor voči nej pociťujú politici. Svoju nevôľu skrývajú v množstve slov, ktorými zdôvodňujú, prečo je obmedzovanie slobody prejavu neprípustné skoro tak, ako jej využívanie na podkopávanie ich autority. Súčasne neustále hľadajú nové možnosti ako umŕtviť slobodu prejavu. Najznámejším z dosiaľ vynájdenných prostriedkov je cenzúra.

19.1 Cenzúra

Cenzúra je obmedzenie slobody prejavu. Je to politickými dôvodmi podmienený zásah orgánu štátnej moci obmedzujúci slobodu prejavu.

Obmedzenie slobody prejavu z iných ako politických dôvodov nie je cenzúra a môže byť zákonné, alebo protiprávne. O zákonnosti možno uvažovať vtedy, ak účelom obmedzenia je obnovenie narušenej rovnováhy medzi slobodou prejavu a právom, ktoré sa uplatňovaním slobody prejavu porušuje.

Cenzúra je forma najzávažnejšieho popretia slobody prejavu. V priebehu storočí sa proti nej vyslovili mnohí vynikajúci a slávni myslitelia, viac alebo menej oceňovaní aj v súčasnosti. *Areopagitika, reč Johna Milтона za slobodu nepovolenej tlače určená anglickému parlamentu*, je príkladom zo 17. storočia. Rovnako významní učitelia sa za cenzúru naopak prihovárali. Napríklad Platón patril k zástancom tvrdej cenzúry.

Cenzúra lákala štátnu moc už v staroveku. Spočiatku v nevelkom rozsahu. John Milton v *Areopagitike* uvádza: "V Aténach, kde sa knihám a intelektu darilo lepšie ako kdekoľvek inde v Grécku, som našiel iba dva druhy spisby, ktorým venoval pozornosť úradník: alebo spisbe rúhačskej a neznabožskej alebo nacti-utŕhačskej." Anaxagoras z Klazomén napísal dielo O prírode, ktoré orgány vrchnosti spálili, keď autora obvinili z bezbožnosti. Z rovnakých dôvodov skončili na hranici knihy Protagora. V Rímskej ríši mali úrad cenzora, ktorý dozeral nad verejnými mravmi. Z jeho právomoci sa dali odvodiť aj opatrenia porovnateľné s cenzúrou v našom ponímaní. Ale až rímski pápeži vydali príkaz, že nijakú knihu, brožúrku či noviny nemožno vytlačiť, kým ich neschvália a nepovolí podpisy dvoch či troch úradníkov. Imprimatur ("nech je vytlačené") sa stalo túžbou každého vydavateľa, jeho odmietnutie zatracovalo literárne dielo "nehodné uzrieť svetlo sveta".

Súboj s cenzormi a o cenzúru sa neodohrával iba mimo nášho územia. Roku 1523 rakúsky cisár Ferdinand I. zakázal tlačiť Lutherove diela. Roku 1528 ten istý panovník vydal nariadenie, že bez povolenia vrchnosti sa nesmie vytlačiť vôbec nič. Súčasne boli vytvorené cenzorské úrady. Tieto opatrenia mali znemožniť šírenie sektárskych kníh. Cenzúru z príkazu a v mene vlády nevykonávali iba štátne orgány, ale aj duchovenstvo a biskupi. Trvalo to vyše 250 rokov. Až Jozef II. roku 1787 nahradil preventívny systém systémom represívnym. To znamená, že tlačiar najskôr vytlačil dielo a až potom žiadal o povolenie šíriť ho. Pokuta 50

zlatých mala byť zárukou, že ak povolenie nedostane, jeho tlačiareň neopustí ani jeden nepovolený výtlačok. Tento model štát zrušil po troch rokoch so zdôvodnením, že sa zneužíva. Opäť nastúpila éra preventívnej cenzúry.

Politici nie sú jedinou skupinou obyvateľstva, ktorej všeobecná sloboda prejavu nevonía. Najrôznejšie iné spoločenstvá, vytvorené podľa veku, pohlavia, náboženského vyznania či príslušnosti k futbalovému klubu, zvyknú predkladať požiadavky, čo sa nemá publikovať, lebo cudzí názor zraňuje ich pohľad na svet, ktorý je rozhodne ten najsprávnejší.

Svet časom uzavrel tiché i faktické dohody, o čom sa na verejnosti nemá hovoriť a písať. Po skúsenostiach s fašizmom obsadil tento svetonázor najvyššiu priečku na čiernej listine. Skúma sa, čo ďalšie mu treba postaviť na roveň.

19.2 Pornografia

Všetky negatívne a zdanlivo rušivé javy spomenúť nemožno. Zmienku si zaslúži aspoň pornografia. Spor o ňu vznikol pred niekoľkými storočiami a pretrváva dodnes.

Žalovaní boli dnes uznávaní umelci za diela, o ktorých sa učia už generácie žiakov základných škôl. Roku 1857 súd v Rouene rozhodoval o žalobe proti autorovi románu Madame Bovaryová Flaubertovi, jeho vydavateľovi Pichalovi a kníhtlačiarovi Piletovi. Kniha podľa žaloby "porušovala dobré mravy a náboženské city". Roku 1919 mníchovská prokuratúra nariadila konfiškáciu Goetheho Epigramov a Elégií. V rokoch 1923 až 1936 bolo súdne zakázané šírenie knihy Ulysses od Jamesa Joycea. Roku 1934 colný úrad v New Yorku zabavil pohľadnice s reprodukciami Michelangelových fresiek zo Sixtínskej kaplnky.

Ako 20. storočie starlo, podobných sporov neubúdalo. Skôr naopak, pretože technický rozvoj priniesol nové možnosti zaznamenávania a šírenia umeleckých diel. Keď napríklad Cliff Richard nahral na gramofónovú platňu pieseň It's All in the Game, hneď sa ozvali odporcovia "nemravných tónov".

V sporoch o pornografiu zaznelo množstvo otázok, ktoré pomohli takmer na celom svete ustáliť princípy, podľa ktorých sa rozlišuje zakázané od dovoleného. Medzi skúmanými problémami sa na prvé miesto dostala otázka, či pre priznanie pornografického charakteru je dôležitý úryvok z diela, alebo jeho celkové vyznenie. Za historický zlom možno považovať rozsudok rouenského súdu o románe Madame Bovaryová. Súd vyhlásil, že niektoré výňatky Flaubertovho textu obsahujú obrazy, výjavy a opisy odporujúce dobrému vkusu a porušujúce morálne zásady. Ale všetky pasáže poburujúce žalobcu sú neoddeliteľnou súčasťou románu, ktorý podľa autorovho tvrdenia zobrazuje skutočný spôsob života. Jeho priblížením čitateľom mal autor v úmysle výchovne zapôsobiť na spoločnosť. Preto rouenský súd neuznal Madame Bovaryovú za dielo celkovo pornografické, oslobodil Flauberta a súčasne zaviedol nové kritérium posudzovania pornografie, podľa ktorého o pornografickom charaktere diela rozhoduje tendencia celku, a nie vyznenie jednotlivých viet, odsekov alebo

kapitol. Práve toto kritérium umožňuje zbaviť podozrenia z pornografického charakteru nielen mnohé nové umelecké diela, ale aj bibliu.

Pre hľadanie znakov na určenie pornografie má veľký význam otázka, či slovom pornografia možno označiť všetky opisy a vyobrazenia, ktoré sa vzťahujú na sexuálne vzrušenie. Spočiatku sa súdy prikláňali k tejto alternatíve. Pečať pornografie sa tak vtláčala aj anatomickým atlasom, učebniciam súdnej medicíny, odborným článkom o sexuálnych úchylnostiach a iným vedeckým dielam. Časom si verejnosť uvedomila škodlivosť takého pohľadu. Pornografia sa začala stotožňovať iba s takými opismi a vyobrazeniami, ktoré majú zvyšovať sexuálne vzrušenie.

Otvorenou však zostala otázka, či ide o pornografiu aj vtedy, keď zvýšené sexuálne vzrušenie príjemcu je vedľajším účinkom, o ktorý sa autor diela neusiloval. Proti kladnej odpovedi svedčí viac príkladov z praxe. Najčerstvejší je z Filipín. Pred uvedením filmu Stevena Spielberga Schindlerov zoznam nariadila filipínska cenzúra vystrihnúť scény žien idúcich do plynovej komory, pretože vidno ich holé prsia. Predsedkyňa cenzúrnej rady dôvodila: "Keď také scény dovoľíme v jednom filme... vrátíme sa späť do obdobia filmovej pornografie." Do sporu napokon zasiahol filipínsky prezident Fidel Ramos, ktorý nariadil, aby vystrihnuté scény do filmu vrátili.

19.3 Forma verejného prejavu

Rovnako ako iné ľudské práva ani sloboda prejavu nemôže byť bezbrehá. Hľadanie jej hraníc je prirodzenou činnosťou, pri ktorej sa nepresadzujú iba tendenčné zámery. V rámci hľadania vyvstala aj otázka, či sloboda prejavu chráni akýkoľvek prejav na ľubovoľnú tému, alebo má svoje hranice, pokiaľ ide o jazyk, ktorým sa sloboda prejavu uplatňuje. Inak povedané: môžu byť prostriedkom uplatnenia slobody prejavu v hromadných informačných prostriedkoch výrazy, ktoré nie sú zlučiteľné s pravidlami prejavu diplomata, nezapadajú do rámca zdvorilostnej konverzácie, ani sa neuvádzajú v slovníkoch spisovného jazyka?

Najvyšší súd USA odpovedal: "Ústava nedovoľuje nášmu štátu rozhodovať o tom, ktoré typy inak ochraňovaného prejavu sú natoľko neželateľné, aby bolo treba pred nimi chrániť nedobrovoľného poslucháča alebo diváka." Pretože "ostrosť" jazyka sa môže stať zámienkou na vylúčenie prejavov, ktoré sú v skutočnosti nepohodlné z iných ako jazykových dôvodov, vyjadruje podobný postoj vo svojich rozhodnutiach aj Európsky súd pre ľudské práva. Podľa neho článok 10 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd "neochraňuje iba podstatu vyjadrených myšlienok a informácií, ale aj formu, v ktorej sa tlmočia".

19.4 Ochrana pred zneužitím slobody prejavu

Hoci bez slobody prejavu niet demokracie, isté je, že aj slobodu prejavu možno zneužiť. Zákony na celom svete pamätajú na takúto možnosť. V našom právnom poriadku o nej uvažuje predovšetkým tlačový zákon. Konštatuje: "Uverejnenie informácie, ktoré ohrozuje zákonom chránené záujmy spoločnosti alebo občanov, je zneužitím slobody prejavu, slova a tlače." Okrem toho, že šéfredaktor je povinný zabrániť zneužívaniu slobody slova, existujú aj ďalšie prostriedky ochrany zákonných záujmov spoločnosti a občanov. Sú to najmä právo na tlačovú opravu a práva na ochranu osobnosti.

Pojem tlačová oprava môže zvádzať k omylu, že sa vzťahuje len na informácie uverejnené v novinách, časopisoch alebo inej tlači. V skutočnosti sa týka všetkých hromadných komunikačných prostriedkov, teda aj rozhlasu a televízie.

Tlačová oprava dáva verejnosti na vedomie, že údaj dotýkajúci sa cti alebo dobrého mena oprávneného subjektu nebol pravdivý alebo skresľoval pravdu. Má zabezpečiť nápravu, ak akékoľvek uverejnené informácie či poznatky nezodpovedali skutočnosti.

Právo na tlačovú opravu je najdôležitejším prostriedkom ochrany poškodeného pred zneužitím slobody prejavu. Preto sa toto právo vzťahuje na každý príspevok, ktorý nepravdivou alebo pravdu skresľujúcou informáciou spôsobil ujmu na právach chránených podľa § 19 ods. 1 tlačového zákona. Je právne bezvýznamné, či nepravdivá alebo pravdu skresľujúca informácia bola uverejnená v reportáži, komikse, krížovke s tajničkou alebo v rozhovore. Nemá právny význam ani to, či nepravdivú alebo pravdu skresľujúcu informáciu uviedol redaktor, externý prispievateľ alebo pre redakciu celkom cudzia osoba v interview.

Právo na tlačovú opravu možno uplatniť jedine vtedy, ak je oprava požadovaná v súlade so zákonom. Právne podmienky, ktoré žiadosť o tlačovú opravu musí spĺňať, sú: písomná forma žiadosti a adresovanie žiadosti šéfredaktorovi.

19.5 Informácie a dezinformácie

Ústava Slovenskej republiky súčasne so slobodou prejavu priznáva aj právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie. Obe slobody spolu súvisia svojou podstatou, nielen tým, že ich uvádza ten istý článok ústavy.

V hromadných komunikačných prostriedkoch sa sloboda prejavu uplatňuje najúčinnejšie, pretože informácie a názory rozširujú najrýchlejšie najväčšiemu okruhu príjemcov. Masové médiá na Slovensku (rovnako ako všade na svete) vyhľadávajú a rozširujú informácie, dezinformácie i antiinformácie. Vo vzťahu k ústavnému právu na informácie to nastoľuje otázku: Nie je dezinformáciami a antiinformáciami porušované ústavné právo na prijímanie informácií?

V teoretickej rovine možno odpovedať kladne a odpoveď podporiť množstvom argumentov. Z hľadiska praxe kladná odpoveď nie je možná. Kritériá pre určenie pravdivosti informácie sú výrazne subjektívne. Čo jeden príjemca informácie pokladá za pravdivú informáciu, iný, na základe vlastnej skúsenosti či presvedčenia, považuje za polopravdu či lož. Subjektívnosť kritérií pravdivosti informácie možno ľahko zneužiť. Ten, kto by rozhodoval o tom, či informácia je pravdivá, by mohol označiť za nepravdivú každú nepohodlnú informáciu a zakázať jej uverejnenie. Preto treba podčiarknuť, že ústava v čl. 26 ods. 2 priznáva právo prijímať akúkoľvek informáciu, pravdivú i nepravdivú, a ponecháva na príjemcovi, aby si ju sám zhodnotil.

Sloboda prejavu sa neuplatňuje iba prostredníctvom hromadných informačných prostriedkov a ani právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie sa neuplatňuje len pomocou masmédií. Toto právo možno využívať ľubovoľnými ďalšími formami, pokiaľ sa jeho uplatnením neporuší iné ústavné právo.

*Budova presscentra v Bratislave
– pred rokom 1989 sídlo redakcií
všetkých slovenských novín.*

19.6 Právo na informácie v materinskom jazyku a zákonmi určený rozsah informácií

Ústava kladie osobitný dôraz na to, aby príslušníci národnostných menšín mali možnosť získavať a rozširovať informácie vo svojom materinskom jazyku. Podľa čl. 34 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky: "Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje... právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku."

Právo na informácie v materinskom jazyku má význam pre zabezpečenie záujmov časti obyvateľstva. Pre všetkých občanov bez výnimky má význam určenie okruhu informácií, ktoré môžu od niekoho vyžadovať. Z tohto hľadiska sa ústavou zaručené právo na informácie stáva predmetom úpravy stále väčšieho počtu zákonov.

"Pacient, jeho zákonný zástupca alebo osoba, ktorá má maloletého v pestúnskej starostlivosti, majú právo nahliadať do zdravotnej dokumentácie a robiť si z nej na mieste výpisky." (§ 16 ods. 3 zákona č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti.)

Právo nahliadať do spisov a robiť si z nich výpisky priznávajú aj zákony upravujúce konanie pred súdom.

Podľa Občianskeho súdneho poriadku:

"Účastníci a ich zástupcovia majú právo nazerať do súdneho spisu, s výnimkou zápisnice o hlasovaní, a robiť si z neho výpisy a odpisy. Niekomu inému než účastníkovi môže predseda senátu povoliť nazerať do spisu a robiť si z neho výpisy a odpisy, ak sú pre to vážne dôvody a oprávnené záujmy účastníkov tým nemôžu byť dotknuté."

Podľa Trestného poriadku:

"Obvinený, poškodený a zúčastnená osoba, ich obhajcovia a splnomocnenci, ako aj spoločenský zástupca majú právo nazerať do spisov, s výnimkou zápisnice o hlasovaní a časti zápisnice obsahujúcej krycie údaje o totožnosti agenta, robiť si z nich výpisky a poznámky a obstarávať si na svoje náklady kópie spisov a ich častí. Také isté právo majú zákonní zástupcovia obvineného, poškodeného alebo zúčastnenej osoby, ak tieto osoby sú pozbavené spôsobilosti na právne úkony alebo ak ich spôsobilosť na právne úkony je obmedzená. Iné osoby tak môžu robiť so súhlasom predsedu senátu a v prípravnom konaní so súhlasom prokurátora, vyšetrovateľa alebo policajného orgánu, len ak je to potrebné na uplatnenie ich práv."

Zvýšený záujem o ochranu životného prostredia zohľadňuje priznané právo na informácie o stave životného prostredia. Podľa § 14 zákona č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí:

"Každý má právo na pravdivé a primerané informácie o stave a vývoji životného prostredia, príčinách a dôsledkoch tohto stavu, na informácie o pripravovaných činnostiach, ktoré by mohli viesť ku zmene stavu životného prostredia, a na informácie o opatreniach, ktoré orgány zodpovedné za ochranu životného prostredia podnikajú pri predchádzaní alebo náprave poškodenia životného prostredia. Osobitný predpis môže ustanoviť prípady, keď možno poskytnutie informácií obmedziť alebo odmietnuť."

Právo na informácie ekologickej povahy priznáva aj § 49 ods. 2 zákona č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

Zákon o ochrane ovzdušia pred znečisťujúcimi látkami zaväzuje podniky, ktoré sú zdrojom veľkého a stredného znečisťovania, aby informovali verejnosť o znečistení ovzdušia a o opatreniach na jeho obmedzenie. Právo na informácie o životnom prostredí priznávajú aj ďalšie zákony. Dôležitejšia ako počet zákonov je kvalita zabezpečenia práva na informácie.

Ustanovení o práve verejnosti na informácie pribúda, ale nemožno povedať, že výsledkom vynakladaného legislatívneho úsilia je prehľbovanie kvality právnej úpravy tejto otázky. Rozpaky vo veci zverejňovania informácií o životnom prostredí sú očividné. Tvorcovia práva sa nevedia vysporiadať s tým,

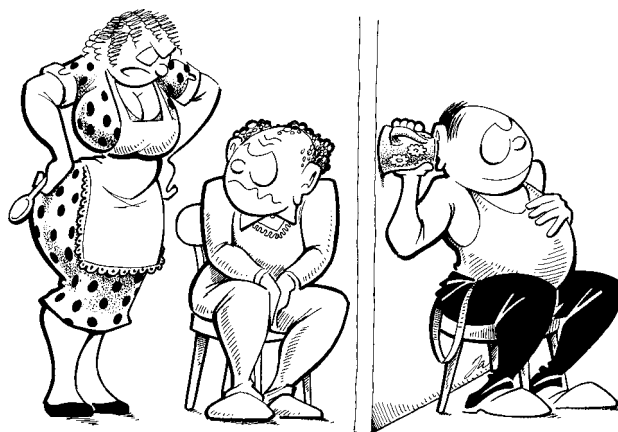
že by sa informácie mali verejnosti poskytovať inak ako z iniciatívy štátu a v rozsahu, ktorý vydelí štát. A tak váhajú a prešľapujú na mieste.

Právna úprava informovanosti verejnosti by mala obsahovať ustanovenia, dokedy musí informáciu poskytnúť ten, kto má povinnosť informovať. Mala byť riešiť úhradu nákladov za prípravu podkladov pre poskytované informácie, určiť, ktoré informácie sa poskytujú bezplatne, za ktoré sa bude platiť a kto bude za ne platiť. Mala by vyriešiť, či náklady na vypracovanie podkladov informácií možno zohľadniť v daniach. Čo ak povinná osoba svoju povinnosť splní včas, ale poskytne neúplné informácie? Čo ak ich úmyselne skreslí? Ani tieto otázky nie sú právne doriešené.

19.7 Povinnosť mlčanlivosti

Právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie nie je bezhraničné. Najčastejšie končí pri skutočnostiach, ktoré sa z rôznych dôvodov nesmú zverejňovať.

Ochranou pred zverejňovaním takýchto informácií je povinnosť mlčanlivosti, ktorú ukladá viacero zákonov. Z hľadiska účelu možno všetky úpravy rozdeliť do dvoch základných skupín. V prvej sú právne normy určujúce povinnosť mlčanlivosti vo verejnom (všeobecnom) záujme, v druhej tie, ktoré určujú povinnosť mlčanlivosti v záujme ochrany jednotlivca, jeho súkromia.

Povinnosť mlčanlivosti, ktorú možno kvalifikovať ako mlčanlivosť vo verejnom záujme, vymedzuje predovšetkým zákon č. 102/1971 Zb. o ochrane štátneho tajomstva v znení zákona č. 383/1990 Zb. a zákona č. 558/1991 Zb. Priznáva sa ním ochrana štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva.

Povinnosť mlčanlivosti v záujme ochrany súkromia jednotlivca prináša napríklad zákon č. 194/1990 Zb. o lotériách a iných podobných hrách v znení zákona č. 68/1992 Zb. Podľa neho:

“Prevádzkovateľ a osoby, ktoré sú k nemu v pracovnom pomere alebo v pomere obdobnom pracovnému pomeru, zmluvní partneri, zástupcovia orgánu štátneho dozoru, ministerstva alebo iného správneho orgánu sú povinní zachovávať mlčanlivosť o účastníkoch stávk (hráčoch) a ich účasti na hre (ich zisku či strate). Porušenie tejto povinnosti sa trestá pokutou vo výške 100 000 Sk.”

V záujme ochrany cudzieho súkromia majú povinnosť mlčanlivosti lekári, advokáti, bankári a pracovníci mnohých iných profesií.

19.8 Medzinárodná právna ochrana

Slobodu prejavu a právo na informácie zaručuje ústava v rozsahu medzinárodne uznaného štandardu. Podľa ústavného čl. 11: "Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred jej zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd." Z tohto hľadiska je najdôležitejšou medzinárodnou zmluvou Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej Dohovor).

Podľa čl. 10 Dohovoru ods. 1:

"Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice. Tento článok nebráni štátom, aby vyžadovali udeľovanie povolení rozhlasovým, televíznym alebo filmovým spoločnostiam."

Podľa čl.10. Dohovoru ods. 2:

Výkon týchto slobôd, pretože zahŕňa aj povinnosti aj zodpovednosť, môže podliehať takým formalitám, podmienkam, obmedzeniam alebo sankciám, ktoré stanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, územnej celistvosti alebo verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojom a zločinom, ochrany zdravia alebo morálky, ochrany povesti alebo práv iných osôb, zabránenia úniku dôverných informácií alebo zachovania autority a nestrannosti súdnej moci."

Každé právo, každá sloboda majú neporovnateľne väčší význam po jednoduchu uplatnení v živote, ako keď sú deklarované v akokoľvek vyzdobených dokumentoch a slávnostne prednášaných príhovoroch k národom. Silnou stránkou Dohovoru je že ho pravidelne uplatňujú orgány Rady Európy. Európsky súd pre ľudské práva a Európska komisia pre ľudské práva sformulovali vo svojich rozhodnutiach o ochrane slobody prejavu tieto pravidlá:

1. Mechanizmus ochrany práv vytvorený v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd je podporný voči národným systémom ochrany ľudských práv; napriek tomu čl. 10 ods. 2 Dohovoru nedáva členským štátom neobmedzenú moc. Európsky súd pre ľudské práva, ktorý spolu s Európskou komisiou pre ľudské práva nesú zodpovednosť za dohľad nad dodržiavaním plnenia záväzkov štátmi, je oprávnený vydať konečné rozhodnutie o tom, či obmedzenie alebo uložená sankcia sú zlučiteľné so slobodou prejavu v zmysle čl. 10.

2. Sloboda prejavu predstavuje jeden zo základných pilierov demokratickej spoločnosti, jednu zo základných podmienok jej rozvoja a sebarealizácie jednotlivca... Uplatňuje sa s výnimkami uvedenými v čl. 10 ods. 2 Dohovoru, platí nielen vo vzťahu k informáciám a myšlienkam, ktoré sa prijímajú priaznivo alebo sa pokladajú za neškodné či indiferentné, ale aj vo vzťahu k informáciám a myšlienkam, ktoré urážajú, šokujú alebo znepokojujú štát alebo časť obyvateľstva. Vyžaduje si to pluralizmus, znášanlivosť a veľkorysosť, bez ktorých nemožno hovoriť o demokratickej spoločnosti.

3. Súd pre ľudské práva musí preskúmať napadnuté rozhodnutie z hľadiska všetkých okolností prípadu, vrátane uverejneného príspevku, ktorý je predmetom sporu, prednesených argumentov a dôkazov navrhnutých sťažovateľom, najprv podľa vnútroštátneho práva a potom podľa medzinárodného práva.

4. Tlač nesmie prekročiť hranice určené na ochranu záujmov vymenovaných v čl. 10 ods. 2 Dohovoru, ale má poslanie rozširovať informácie a myšlienky o otázkach verejného záujmu. Článok 10 Dohovoru nezabezpečuje iba slobodu tlače informovať verejnosť, ale aj právo verejnosti na správnu informovanosť.

Súd pre ľudské práva vyzdvihol predovšetkým význam kritiky v politickej diskusii.

"Sloboda politickej diskusie je ťažiskom koncepcie demokratickej spoločnosti, tak ako sa táto chápe podľa Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd."

"Sloboda prejavu si žiada špeciálne záruky, keď ide o diskusiu o otázkach verejného záujmu."

"Sloboda politickej diskusie nie je absolútna. Zmluvný štát ju môže podrobiť určitým obmedzeniam alebo sankciám, ale Súdu pre ľudské práva patrí konečné rozhodnutie o zlučiteľnosti takých opatrení so slobodou prejavu v zmysle čl. 10 Dohovoru."

Vyhlásením týchto princípov vo svojich rozhodnutiach sa Súd pre ľudské práva postaral najmä o ochranu tých občanov členských štátov Rady Európy, ktorí si dovoľujú kritizovať svoje vlády alebo iných mocných tohto sveta.

Jeden z nich, Miguel Castells, senátor za baskickú stranu Herri Batasuna, uverejnil v júli 1979 v časopise Punto y Hora de Euzkalerria článok, v ktorom obvinil španielsku vládu za to, že nebola objasnená ani jediná z početnej série vražd v Baskicku pripisovaných fašistickým komandám. Nečinnosť štátneho aparátu priviedla Castellsa k vysloveniu obvinenia, že za likvidáciou baskických disidentov stojí španielska vláda.

Castellsa zbavili poslaneckej imunity a odsúdili ho za urážku vlády podľa čl. 162 španielskeho trestného zákona na podmienený trest odňatia slobody v trvaní

jeden rok a jeden deň. Súčasťou trestu bol zákaz vykonávať verejné funkcie počas trvania podmieneného trestu.

Castells v sťažnosti orgánom Rady Európy uviedol, že jeho právo na slobodu prejavu bolo porušené, a to najmä preto, že mu nedovolili dokazovať pravdivosť svojho tvrdenia.

Súd pre ľudské práva vo veci Castells rozhodol, že išlo o zásah do slobody prejavu, ktorý nebol v demokratickej spoločnosti nevyhnutný, a preto španielsko porušilo čl. 10 Dohovoru. V odôvodnení rozhodnutia Súd uviedol, že sloboda politickej diskusie nie je absolútna a zmluvný štát ju môže obmedziť podľa čl. 10 ods. 2 Dohovoru, ale v konečnom dôsledku je vecou Súdu, aby preskúmal, či také obmedzenie je zlučiteľné so slobodou prejavu. Hranice prípustnej kritiky vlády sú širšie ako hranice kritiky súkromnej osoby alebo osôb verejne činných. Činnosť vlády v demokratickej spoločnosti musí podliehať starostlivej kontrole zákonodarnej a súdnej moci, ale aj tlače a verejnej mienky.

Zásah do slobody prejavu priviedol na Súd pre ľudské práva aj šéfredaktora rakúskeho časopisu Forum Oberschlicka. Generálny tajomník Rakúskej liberálnej strany W. Grabher–Meyer navrhol vo svojom televíznom vystúpení zvýšiť rodinné prídavky pre rakúske ženy o 50 %, aby sa tak znížil počet interrupcií z majetkových dôvodov. Potrebné finančné prostriedky navrhol získať na úkor rodín prisťahovalcov, ktorým by sa mali podľa neho znížiť vyplácané rodinné prídavky o polovicu. Oberschlick spolu s ďalšími podali na W. Grabhera–Meyera trestné oznámenie pre trestný čin podnecovania nenávisťi (§ 283 rakúskeho trestného zákona), pre trestný čin podnecovania na spáchanie trestného činu a schvaľovania trestného činu (§ 282 rakúskeho trestného zákona), ako aj za činnosť porušujúcu zákon o zákaze rakúskej národnosocialistickej strany. Štátne zastupiteľstvo Oberschlickovo trestné oznámenie odložilo. Oberschlick text trestného oznámenia uverejnil v časopise Forum, za čo ho rakúske sudy odsúdili za urážku podľa § 111 trestného zákona. Preto podal sťažnosť na Rakúsko orgánom Rady Európy.

Súd pre ľudské práva vyslovil porušenie slobody prejavu podľa čl. 10 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, pretože zásah do Oberschlickovej slobody prejavu nebol v demokratickej spoločnosti nevyhnutný. Súčasne sa vyslovil k ochrane práva na súkromie verejne činnnej osoby:

“Hranice prípustnej kritiky politika sú širšie, zatiaľ čo v prípade súkromnej osoby užšie; politik, na rozdiel od súkromnej osoby, sa nevyhnutne a vedome podrobuje pozornej kontrole každého svojho slova a činu ako zo strany novinárov, tak aj širokej verejnosti... Článok 10 ods. 2 poskytuje ochranu tretím osobám, teda aj politikom... ale v takomto prípade musí požiadavka ochrany vyvažovať požiadavku slobodnej diskusie o politických otázkach.”

Súd ešte poznamenal, že ak vláda uloží sankciu novinárovi, ktorý kritizoval politickú osobnosť, “je to určitý druh cenzúry, cieľom ktorej je odradiť autora od podobnej kritiky v budúcnosti... V kontexte politickej diskusie hrozí, že takéto odsúdenie tak zastraší novinárov, že nebudú prispievať do verejnej diskusie

o otázkach, ktoré sa týkajú života spoločnosti. Taká sankcia môže z rovnakého dôvodu prekážať tlači pri plnení jej poslania informátora a verejného strážcu...”

12
45
57,

RESUMÉ

Sloboda prejavu je základnou podmienkou demokracie. Umožňuje každému rôznymi formami verejne vyjadriť svoj názor a postoj k akejkoľvek problematike. Ako právna kategória má opodstatnenie len vtedy, keď sa jej prizná jednoznačný právny obsah, ktorý chráni sila zákona.

Najúčinnějšíou formou uplatnenia slobody prejavu je slovo šírené hromadnými informačnými prostriedkami. Ochranou pred zneužitím tejto slobody je tlačová oprava.

Najzávažnejším popretím slobody prejavu je cenzúra. Ústava SR cenzúru zakazuje. Obmedzenie slobody prejavu z iných ako politických dôvodov nie je cenzúrou a môže byť zákonné, alebo protizákonné. Hranice slobody prejavu nie sú neobmedzené a ani raz navždy dané, avšak vo všeobecnosti sa čoraz viac zužuje priestor na obmedzovanie verejných prejavov kvôli ich obsahu či forme.

Ústava SR zaručuje každému nielen slobodu prejavu, ale aj právo na informácie. Mnohé zákony určujú okruh a rozsah informácií, ktoré občan môže vyžadovať. Na vymedzený okruh informácií sa vzťahuje povinnosť mlčanlivosti.

Príslušníkom národnostných menšín ústava SR zaručuje právo rozširovať a prijímať informácie v materinskom jazyku.

Pre ochranu slobody prejavu majú veľký význam medzinárodné dokumenty o ľudských právach, ako aj početné rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva a Európskej komisie pre ľudské práva o konkrétnych sťažnostiach občanov na svoj štát.

*Deň otvorených dverí v prezidentskom paláci,
Bratislava 21.10.1996.*

OTÁZKY

- ❶ Oblúbený politik sa preriekne tak, že by to mohlo viesť k jeho odstúpeniu, ak by sa s výrokom oboznámila verejnosť. Politické zoskupenie, ktoré s politikom nesympatizuje, vytlačí letáky s citátom prerieknutia. Poruší sa sloboda prejavu, ak vláda nariadi zničiť letáky?
- ❷ Mal Solomon Rushdie právo uplatniť svoju slobodu prejavu tým, že napísal Satanské verše, alebo sa sloboda prejavu končí tam, kde začínajú náboženské hodnoty?
- ❸ Poruší sa právo prijímať a rozširovať informácie, ak sa zverejnia polopравdy so zámerom presvedčiť verejnosť, že treba prijať určitý zákon?
- ❹ Ak väzeň žiada, aby mu necenzurovali poštu, uplatňuje touto požiadavkou právo na slobodu prejavu?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

Predstavte si, že vaša trieda je redakčnou radou školského časopisu, ktorý má vyjsť po prvý raz. Vaši spolužiaci na uverejnenie ponúkli seriál Poradca politológa, pravidelné rubriky pre dievčatá Listy pre Barbie a Varíme so školníčkou, poviedku Ceruzka je barlou pre trpaslíka, fotoreportáže V kúpeľni triednej a Cez kľúčovú dierku v riaditeľni, športové spravodajstvo zo školskej telocvične, predpoveď počasia, reklamu a inzerciu.

- a Sú medzi ponúknutými príspevkami také, ktoré by sa nemali uverejniť z etických príčin a ktoré môžu byť v rozpore s právami ľudí, o ktorých píšete?
- b Ak áno, prečo?
- c Môže riaditeľ školy v školskom poriadku zakázať uverejnenie niektorých ponúknutých príspevkov alebo dokonca celého časopisu?
- d Porušil by zákaz cenzúry?

Robert Fico

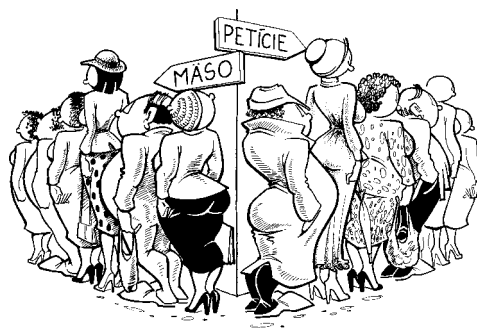
PETIČNÉ PRÁVO

Historické korene petičného práva nachádzame v rôznych podobách už v 18. storočí. Napríklad prvých desať dodatkov americkej ústavy z roku 1789, známych ako Listina práv (the Bill of Rights), obsahuje aj zákaz prijímať zákony zasahujúce do práva na petície.

Petičné právo nemalo a nemá vždy rovnaký obsah. Pod petíciou môžeme rozumieť predloženie listiny, v ktorej sa občan domáha riešenia svojho individuálneho problému, ale aj takú petíciu, ktorá sleduje záujmy viacerých osôb. Ak hovoríme o petičnom práve v zmysle Ústavy Slovenskej republiky, máme na mysli len právo garantujúce jednotlivcom alebo skupinám osôb možnosť ovplyvňovať verejné alebo pre skupinu osôb spoločné záležitosti.

V niektorých prípadoch môže mať petícia určitého počtu obyvateľov významné následky pre celú spoločnosť.

Petičné právo ako formu priamej účasti občanov na správe verejných vecí československá ústava z roku 1960 negarantovala. Vtedajší politický režim sa bránil podobným prejavom verejnej mienky. Preto sa petičné právo po prvýkrát zakotvuje ako ústavné právo až v Listine základných práv a slobôd schválenej Federálnym zhromaždením ČSFR v roku 1991. Túto ústavnú úpravu paradoxne predbehol zákon číslo 85/1990 Zb. o petičnom práve, ktorý ustanovil podrobnosti výkonu petičného

práva. Ústava Slovenskej republiky z roku 1992 prevzala úpravu petičného práva z Listiny základných práv a slobôd v plnom rozsahu.

20.1 Obsah petičného práva a osoby oprávnené na jeho výkon

Petičné právo v zmysle Ústavy Slovenskej republiky treba teda odlišovať od podaní, návrhov a sťažností občanov, ktoré obsahujú individuálne problémy. Podľa zákona o štátnej správe súdov sa napríklad občan môže obrátiť na predsedu súdu so svojou sťažnosťou na postup súdu, na prieťahy v konaní, do ktorého je občan priamo zainteresovaný, na nevhodné správanie pracovníkov súdu alebo narušovanie dôstojnosti súdneho konania. Takýto postup občana nie je výkonom ústavného petičného práva. **Toto vyžaduje, aby sa osoba alebo skupina osôb domáhali v podávaných žiadostiach, návrhoch a sťažnostiach riešenia verejnej veci alebo aspoň veci spoločnej pre viaceré osoby a aby na podporu svojich myšlienok získali podpisy ďalších občanov.** Typickým prejavom petičného práva by bola napríklad petícia občanov adresovaná Národnej rade Slovenskej republiky, aby prijala zákon, ktorým by bol obnovený trest smrti.

Petícia môže mať formu žiadosti, návrhu alebo sťažnosti a má právo podať ju každá individuálna osoba alebo skupina osôb, a to bez ohľadu na štátne občianstvo. Petičné právo môžu využívať aj právnické osoby, ak je petícia v súlade s cieľom ich činnosti. Nikto nebude pochybovať napríklad o práve riadne zaregistrovaného združenia ochrancov životného prostredia organizovať petičnú akciu na podporu výstavby čističky vôd.

Oprávnené osoby sa obracajú so svojimi petíciami na tie štátne orgány, do pôsobnosti ktorých patria záležitosti navrhované alebo odmietané v petícii. Štátny orgán musí petíciu prijať a ak vec nepatrí do jeho pôsobnosti, musí petíciu do 5 dní postúpiť príslušnému štátnemu orgánu a súčasne upovedomiť predkladateľa petície o svojom kroku.

Ak osoba alebo skupina osôb splní všetky podmienky stanovené zákonom, nikto im nemôže brániť vo výkone petičného práva. Rovnako nemôže byť nikto postihnutý za to, že zorganizoval petičnú akciu, nech sa už dotýka akokoľvek citlivej problematiky.

Na druhej strane treba povedať, že ústava a zákon výslovne vylučujú niektoré druhy petícií. Petíciou nemožno zasahovať do rozhodovania súdu. Súdy sú nezávislé inštitúcie, viazané pri svojom rozhodovaní len zákonom. Je preto neprípustné, aby rozhodovanie súdu v konkrétnej veci, bez ohľadu na to, či ide o civilnú alebo trestnú záležitosť, bolo ovplyvňované petíciou občanov. Dav občanov pred súdnou budovou nemôže napríklad spísať petíciu vyzývajúcu sudcu, ktorý práve rozhoduje o závažnom trestnom čine, aby obžalovaného za každú cenu odsúdil a uložil mu ten najprísnejší trest. Rovnako nesmie petícia vyzývať na porušovanie ústavy a zákonov, násilie alebo hrubú neslušnosť, ďalej na popieranie alebo obmedzovanie práv občanov pre ich národnosť, pohlavie,

rasu, pôvod, politické alebo iné zmýšľanie, náboženské vyznanie a sociálne postavenie a z týchto dôvodov nesmie roznečovať nenávisť a neznášanlivosť. Určite by bola neprípustná petícia, ktorá by žiadala okresnú políciu, aby so zbraňami zaútočila na cigánsku osadu, hoci by ju spísali obyvatelia jednej z obcí okresu po rozsiahlych krádežiach zemiakov z polí.

20.2 Priebeh petičnej akcie

Zostaviť petíciu, získať pod ňu podpisy občanov, doručiť petíciu príslušnému štátnemu orgánu a rokovať s ním o nej môže aj jedna osoba. Ak je organizátorom petičnej akcie skupina osôb, môžu si na zabezpečenie celej akcie vytvoriť petičný výbor. Výbor nemá stanovený presný počet členov, iba si má určiť zástupcu, staršieho ako 18 rokov, ktorý bude v mene výboru rokovať so štátnym orgánom.

Jedným zo základných predpokladov podania petície je získať pod ňu podpisy ďalších občanov. Zákon preto jednotlivcovi alebo petičnému výboru umožňuje vyzývať občanov, aby podpísali petíciu. Spôsob presviedčania občanov zákon neupravuje, ale určite platí známe pravidlo, "čo nie je zakázané, je dovolené". Organizátori petičnej akcie môžu oslovovať ľudí priamo na uliciach a tu ich aj žiadať o podpísanie petície. Pri takejto akcii nesmie však byť obmedzená premávka motorových vozidiel a rušený verejný poriadok. Získavanie podpisov pod petičné hárky je organizačne náročné. Aj preto zákon umožňuje, aby podpisy mohli zhromažďovať už osoby staršie ako 16 rokov, čím sa vytvára priestor pre študentskú výpomoc.

Každému občanovi, ktorý bol požiadaný o podporu petície alebo ktorý o ňu sám prejavil záujem, musí byť umožnené, aby sa s obsahom petície riadne oboznámil, ale nemožno ho nijakým spôsobom nútiť, aby ju podpísal. Ak sa občan rozhodne petíciu podporiť, okrem vlastnoručného podpisu čitateľne uvedie na petičný hárok aj svoje meno, priezvisko a bydlisko. Na každom podpisovom hárku musí byť uvedený predmet petície. Rovnako musí byť na každom hárku uvedené meno, priezvisko a bydlisko toho, kto petíciu zostavil, alebo toho, kto je oprávnený zastupovať petičný výbor.

20.3 Podanie a vybavenie petície

Petícia podávaná príslušnému štátnemu orgánu musí tiež spĺňať určité formálne predpoklady. Musí byť písomná a musí byť pod ňou uvedené meno, priezvisko a bydlisko toho, kto ju podáva. Ak ju podáva petičný výbor, uvedú sa mená, priezviská a bydliská všetkých jeho členov, ako aj osoby oprávnenej zastupovať petičný výbor.

Môže sa stať, že petícia vznikne na zhromaždení občanov. Vtedy musí byť v petícii uvedené, z akého zhromaždenia vzišla a akým spôsobom ju zhromaždenie schválilo (napríklad hlasovaním alebo iným súhlasným prejavom).

Štátny orgán, ktorý petíciu prijal, je povinný na ňu písomne odpovedať do 30 dní a oznámiť predkladateľovi petície, ako s ňou naložil.

Je zvláštne, že petičné právo nie je zatiaľ chránené hrozbou sankcie, keby oslovený štátny orgán petíciu nevybavil. Neexistuje napríklad nijaká právna úprava trestajúca Národnú radu Slovenskej republiky, ak by podanú petíciu jednoducho ignorovala. Pôjde určite len o príklad v teoretickej rovine, veď štátne orgány sú prvé, od ktorých môžeme oprávnené očakávať, že automaticky splnia svoje zákonné povinnosti. Treba dodať i to, že vybaviť petíciu neznamená vždy vyhovieť jej. Ale aj na nesplniteľnú petíciu musí štátny orgán reagovať a svoj záporný postoj oznámiť autorovi petície.

20.4 Osobitné druhy petícií

Zákon výslovne neurčuje, koľko podpisov treba získať pod bežnú petíciu. Existujú však petície, ktoré musí podpísať zákonom stanovený minimálny počet občanov. Tento druh petícií má zväčša významné právne následky.

- 1 Obzvlášť závažná je petícia, ktorá navrhuje vyhlásiť referendum. Referendom občania priamo rozhodujú o dôležitých otázkach verejného záujmu. Návrhy prijaté v referende majú silu zákona.

Referendum vyhlasuje prezident Slovenskej republiky a urobí tak vždy, ak ho o to petíciou požiada aspoň 350 000 občanov. Referendum vyhlási prezident aj vtedy, ak sa na tom uznesie Národná rada Slovenskej republiky. Prvé referendum v Slovenskej republike vyhlásil prezident SR v roku 1994 práve na základe uznesenia NR SR. Občania sa mali vyjadriť, či súhlasia, aby bol prijatý zákon o preukazovaní finančných prostriedkov použitých pri dražbách a privatizácii. Referendum bolo neplatné, lebo sa na ňom nezúčastnila nadpolovičná väčšina oprávnených voličov.

Ak sa má referendum vyhlásiť na základe petície, postupuje sa podľa už uvedených pravidiel výkonu petičného práva. Nižšie spomenuté výnimky z pravidiel len potvrdzujú význam tohto druhu petície.

S petíciou, ktorá žiada vyhlásiť referendum, sa občania obracajú na prezidenta Slovenskej republiky. Na podpisovom hárku musí byť uvedené okrem vlastnoručného podpisu, mena, priezviska a presného bydliska aj rodné číslo osoby, ktorá petíciu podporuje. Pod bydliskom sa rozumie

Kontrola formálnych náležitostí referendumových hárkov za priamu voľbu prezidenta, Bratislava 10.4.1997.

obec, ulica a číslo domu. Tieto osobné údaje musia uviesť aj osoby, ktoré predkladajú petíciu, alebo členovia petičného výboru.

Organizátori petície na vyhlásenie referenda môžu vyzývať občanov, aby podporili petíciu, len na verejne prístupných miestach, na verejných zhromaždeniach, v tlači a v iných hromadných informačných prostriedkoch, na schôdzach občianskych združení, politických strán a politických hnutí. Naopak, podpisy nemôžu získavať v budovách štátnych orgánov, ani v blízkosti týchto budov a ani v priestoroch ozbrojených zborov. V zdravotníckych zariadeniach, ústavoch sociálnej starostlivosti a na pracoviskách možno podpisovať petičné hárky iba vo vyhradenom čase a na určenom mieste.

Keďže petícia na vyhlásenie referenda má vždy politický obsah, zákon určuje rovnaké podmienky aj pre tých, ktorí chcú vyzývať občanov, aby petíciu nepodporili.

Obsah petície a jej formálne náležitosti preskúma prezident Slovenskej republiky. Môže odmietnuť vyhlásiť referendum, ak je protiústavné, teda ak by malo byť o otázke, o ktorej občania v referende podľa Ústavy Slovenskej republiky nemôžu rozhodovať (predmetom referenda nemôžu byť základné práva a slobody, napríklad zrušenie zákazu trestu smrti, pretože tento výnimočný trest sa dotýka základného ľudského práva – práva na život, ďalej dane, odvody a štátny rozpočet), alebo ak petícia neobsahuje dostatočný počet platných podpisov. Inak prezident referendum riadne vyhlási.

- 2 Petícia podporená určitým počtom občanov môže byť podnetom na konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky. Napríklad najmenej 350 000 občanov môže podať sťažnosť na Ústavný súd Slovenskej republiky proti výsledku referenda. Sťažnosť predložená vo forme petície je návrhom na začatie konania, ktoré Ústavný súd Slovenskej republiky musí realizovať. Ak by súd zistil, že výsledok referenda bol ovplyvnený z dôvodu porušenia ústavnosti, vysloví neplatnosť referenda. Ide naozaj o veľmi dôležitý právny následok, pretože referendum je považované za jeden z najdemokratickejších inštitútov vôbec.
- 3 Občania môžu podaním petície na Ústavný súd Slovenskej republiky ovplyvniť aj výsledky volieb do Národnej rady Slovenskej republiky alebo do orgánu miestnej samosprávy. Ak 10% oprávnených voličov volebného obvodu podá sťažnosť vo forme petície proti výsledku volieb (lebo sa domnievajú, že voľby boli neústavné alebo nezákonné), musí súd začať konanie. Ak zistí, že v priebehu volieb bola skutočne porušená Ústava Slovenskej republiky alebo zákony, môže v krajnom prípade rozhodnúť, že voľby boli neplatné. Toto rozhodnutie sa nevzťahuje na iné volebné obvody, v ktorých voľby prebehli v súlade so zákonom.
- 4 Verejnosti sú dobre známe petičné akcie, ktoré organizujú politické strany pred voľbami do Národnej rady Slovenskej republiky. Politická strana, ktorá chce kandidovať vo voľbách do parlamentu, musí totiž, ak nebola v predchádzajúcom volebnom období zastúpená v parlamente alebo ak

v posledných voľbách do parlamentu nezískala najmenej 10 000 platných hlasov alebo ak nemá najmenej 10 000 individuálnych členov, predložiť petíciu, ktorú podpísalo najmenej 10 000 občanov alebo najmenej toľko občanov, koľko strane chýba individuálnych členov do počtu 10 000. Pri podpise tohto druhu petície musí občan predložiť svoj občiansky preukaz a uviesť všetky údaje, vrátane rodného čísla. Podpis pod túto petíciu nemožno vziať späť. Krajská volebná komisia je oprávnená kontrolovať pravdivosť údajov uvedených na podpísanej petícii.

- ⑤ Poznáme aj miestne petičné akcie. Ak napríklad 20 percent voličov – obyvateľov obce žiada, aby bolo v obci vyhlásené hlasovanie obyvateľov, tzv. miestne referendum, obecné zastupiteľstvo musí takémuto návrhu vyhovieť. Ide o obdobu veľkého referenda, len prispôsobenú miestnym podmienkam. V hlasovaní obyvatelia rozhodujú o dôležitých otázkach života obce, napr. o zmene názvu obce a pod.

Referendum je vo všeobecnosti považované za jednu z najdokonalejších foriem priamej účasti občanov na rozhodovaní o verejných veciach. Ústava Slovenskej republiky hovorí, že referendum sa musí potvrdiť ústavný zákon o vstupe Slovenskej republiky do štátneho zväzku s inými štátmi alebo o vystúpení z tohto zväzku. V takomto prípade je teda referendum povinné.

20.5 Postih za zneužitie petičného práva

Trestný zákon myslí aj na možnosť zneužitia petičného práva, pretože, ako už bolo viackrát zdôraznené, realizácia tohto práva môže mať závažné právne a politické dôsledky. Preto ten, kto falšuje údaje na petícii pre volebné účely, potresce sa odňatím slobody na šesť mesiacov až na tri roky alebo peňažným trestom alebo zákazom činnosti. Obsah petície by mohol naplniť aj skutkovú podstatu trestného činu ohovárania, ak by bol napríklad v petícii nepravdivý údaj o nejakej osobe, ktorý by mohol vážne poškodiť jej dobré meno a povesť a pod.

Petičné právo sa považuje za jeden z najdemokratickejších inštitútov. Garantuje jednotlivcom alebo skupinám osôb možnosť ovplyvňovať verejné alebo pre skupinu osôb spoločné záležitosti. Výkon petičného práva upravuje zákon. Petícia môže mať formu žiadosti, návrhu alebo sťažnosti. Môže ju zostaviť, získať pod ňu podpisy občanov a doručiť príslušnému štátnemu orgánu aj jedna osoba.

Politicky a právne obzvlášť závažná je petícia, ktorá navrhuje vyhlásiť referendum. Vyhlasuje ho prezident Slovenskej republiky, ak ho o to petíciou

požiada aspoň 350 000 občanov alebo ak sa na tom uznesie NR SR. V referende občania priamo rozhodujú o dôležitých otázkach verejného záujmu.

OTÁZKY

- ❶ Išlo by o petičné právo v zmysle Ústavy Slovenskej republiky, ak by ste ako individuálna osoba žiadali stavebný úrad, aby vám rýchlejšie vybavil žiadosť o vydanie stavebného povolenia?
- ❷ Môže štátny orgán odmietnuť prijať petíciu podanú v súlade so zákonom?
- ❸ Uvedte príklad petície, ktorú Ústava Slovenskej republiky vylučuje.
- ❹ Ak skupina občanov podala petíciu, v ktorej žiada vylúčiť dopravu zo stredu mesta, je podľa vás možné zorganizovať petičnú akciu, ktorá naopak žiada dopravu nevylúčiť?
- ❺ Koľko občanov musí podpísať petíciu na vyhlásenie referenda, aby bola pre prezidenta Slovenskej republiky záväzná?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

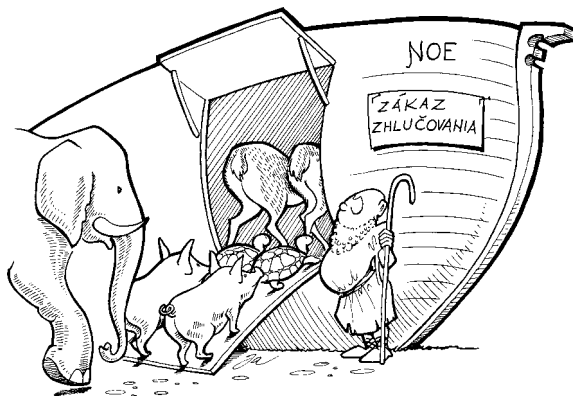
- ❶ Zostavte petíciu, v ktorej budete žiadať, aby Národná rada Slovenskej republiky prijala ústavný zákon smerujúci k znovuobnoveniu trestu smrti.
- ❷ Skúste naznačiť, ako by ste postupovali, keby vaša petícia bola zamietnutá. Porozmýšľajte, aké ďalšie ústavné práva by ste mohli použiť na presadenie svojich myšlienok.
- ❸ Pokúste sa navrhnúť sankčný systém pre štátny orgán, ktorý nevybavil petíciu. Čo by ste urobili, aby bol váš sankčný systém uvedený do praxe (zákonodarná iniciatíva, petícia žiadajúca Národnú radu Slovenskej republiky, aby prijala príslušný zákon alebo novelizovala príslušné ustanovenia ústavy a pod.)?

Robert Fico

ZHROMAŽĎOVACIE PRÁVO

Právo pokojne sa zhromažďovať je jedno zo základných politických práv v demokratickej spoločnosti. Slúži občanom, aby mohli vyjadriť svoje názory na riešenie verejných a iných spoločných záležitostí a vymeniť si informácie. Toto právo zahŕňa ako súkromné zhromaždenia, tak aj zhromaždenia na verejných priestranstvách, pouličné sprievody a manifestácie.

Právna úprava pokojného zhromažďovania obsiahnutá v článku 28 Ústavy Slovenskej republiky z roku 1992 a vo federálnom zákone číslo 84/1990 Zb. o zhromažďovaní práve je veľmi priaznivá, pretože na zvolanie zhromaždenia nie je potrebné nijaké predchádzajúce povolenie štátneho orgánu. Na druhej strane treba povedať, že ani toto právo nie je neobmedzené a zákon ukladá organizátorom a účastníkom zhromaždenia určité povinnosti, aby ochránil práva iných občanov alebo organizácií, verejný poriadok, zdravie občanov, mravnosť, majetok alebo bezpečnosť štátu.

Veľmi podobné podmienky uplatňovania zhromažďovacieho práva obsahoval už rakúsko-uhorský zákon o zhromažďovaní číslo 135/1867 r.z. Tento zákon obnovil právny stav z roku 1849, narušený nástupom Bachovho absolutizmu, počas ktorého si bolo treba vyžiadať na každé zhromaždenie zvláštne povolenie.

21.1 Základné predpoklady na zvolanie zhromaždenia

Pokojné zhromaždenie môže na Slovensku zorganizovať prakticky ktokoľvek: občan starší ako 18 rokov alebo skupina vyše 18-ročných občanov, organizácia, spolok alebo politická strana.

Na zhromaždeniach, manifestáciách a v pouličných sprievodoch môžu organizátori a účastníci vyjadrovať svoje názory na najrozmanitejšie spoločenské témy. Môžu si pripomínať významné historické udalosti, bojovať za lepšie životné prostredie alebo napríklad podporovať konkrétnu politickú stranu. Na toto všetko stačí, **ak organizátor verejného zhromaždenia písomne oznámi svoj zámer obecnému alebo mestskému úradu**. Podľa zákona to musí zvolávateľ urobiť tak, aby obecný alebo mestský úrad dostal oznámenie aspoň 5 dní vopred. Okrem bežných údajov (účel stretnutia, dátum, čas, miesto konania a pod.) sa má v písomnom oznámení uviesť aj predpokladaný počet účastníkov, trasa pouličného sprievodu a ak je zhromaždenie zvolané mimo verejných priestranstiev, ako sú ulice, námestia, kultúrne a športové haly, treba k oznámeniu priložiť súhlas vlastníka pozemku, na ktorom sa zhromaždenie uskutoční.

Zhromaždenia bez oznamovacej povinnosti

Sú zhromaždenia, **kde nie je potrebné splniť ani oznamovaciu povinnosť**. Ide o cirkevné obrady v kostoloch, procesie, púte alebo iné podobné prejavy náboženského presvedčenia, o pokojné zhromaždenia konané v súkromných domoch a bytoch alebo zhromaždenia menovite pozvaných ľudí do uzavretých priestorov, ako sú napríklad recepcie, slávnostné zhromaždenia a pod.

Práva a povinnosti zvolávateľa a účastníkov zhromaždenia

Zvolávateľovi zhromaždenia vznikajú zo zákona určité práva a povinnosti. Predovšetkým je oprávnený rôznymi formami pozývať občanov na pripravované zhromaždenie. Zvolávateľ môže na miestach na to určených vylepovať plagáty, posilať osobné pozvánky, vhadzovať všeobecne formulované pozvánky do poštových schránok, ale aj pozývať osobne. Zákon mu taktiež garantuje právo, aby pozvanie na zhromaždenie bolo vo vhodnom čase vyhlásené obecným rozhlasom slúžiacim na verejné oznamy.

Pokojný priebeh zhromaždenia zabezpečuje veľmi významné právo zvolávateľa požiadať políciu alebo príslušný obecný

Miting Hnutia za demokratické Slovensko, Park kultúry a oddychu, Bratislava 1993.

úrad o ochranu zhromaždenia, ak existuje odôvodnená obava, že bude rušené jednotlivcami alebo skupinami osôb. Takéto nebezpečenstvo hrozí najmä na politických zhromaždeniach.

Z povinností zvolávateľa zhromaždenia treba spomenúť po prvé to, že musí sústrediť potrebný počet usporiadateľov starších ako 18 rokov, ktorí dohliadnu na riadny a pokojný priebeh zhromaždenia, a po druhé to, že musí zabezpečiť, aby sa zhromaždenie svojím obsahom podstatne neodchýlilo od oznámeného účelu a riadne sa skončilo.

Od účastníkov zhromaždenia sa očakáva, že po zhromaždení sa pokojne rozídu. Nesmú mať pri sebe zbrane, výbušniny alebo iné predmety, ktorými možno ublížiť na zdraví. Usporiadatelia môžu prijať opatrenia na ich odňatie a samozrejme, aj na ich vrátenie po skončení zhromaždenia, ak je napríklad účastník oprávneným držiteľom strelnej zbrane.

21.2 Zákaz zhromaždenia

Zákon priamo zakazuje zhromaždenia v okruhu 100 metrov od budovy Národnej rady Slovenskej republiky. V najvyššom zákonodarnom zbore sa často rokuje o citlivých otázkach. Predpokladá sa preto, a prax to aj potvrdzuje, že v blízkosti parlamentu sa budú organizovať protestné alebo podporné zhromaždenia. Stometrová ochranná zóna má zabezpečiť vstup do budovy a odchod z nej, ako aj pokoj pre prácu poslancov. Rovnako je zakázané zhromaždenie občanov v okruhu 100 metrov od budovy Ústavného súdu Slovenskej republiky počas jeho zasadania zvolané so zámerom ovplyvniť rozhodovanie súdu. Len pre zaujímavosť spomeňme, že rakúsko-uhorský zákon o zhromažďovaní z roku 1867 zakazoval zhromaždenia v okruhu 5 míľ od miesta zasadania ríšskej rady alebo krajinského snemu.

Zhromaždenie **musí** zakázať aj obecný alebo mestský úrad, ak z písomného oznámenia vyplýva, že zhromaždenie bude vyzývať na popieranie alebo obmedzovanie práv iných občanov, pretože majú inú národnosť, pohlavie, rasu, pôvod, iné politické zmýšľanie, náboženské vyznanie či sociálne postavenie, alebo že zhromaždenie bude z týchto dôvodov roznečovať nenávisť a neznášanlivosť.

Zakázané musí byť aj zhromaždenie, ktoré by malo vyzývať na násilie, hrubú neslušnosť alebo na porušovanie zákonov a Ústavy Slovenskej republiky. Ďalšie dôvody na povinný zákaz zhromaždenia sú: miesto konania zhromaždenia, ak by tu bolo závažne ohrozené zdravie účastníkov alebo ak sa na tom istom mieste a v rovnakom čase má konať iné zhromaždenie oznámené skôr.

Obecný alebo mestský úrad **môže** zhromaždenie zakázať aj vtedy, ak sa má konať na mieste, kde by potrebné obmedzenie dopravy a zásobovania závažne poškodilo záujmy obyvateľov žijúcich v okolí.

O zákaze musí obecný alebo mestský úrad rozhodnúť najneskôr do troch dní od doručenia oznámenia zvolávateľa o konaní zhromaždenia. Rozhodnutie

o zákaze sa nedoručuje priamo zvolávateľovi, ale úrad ho vyvesí na svojej úradnej tabuli a súčasne ho vyhlási v obecnom rozhlase alebo podobným spôsobom. Úradná tabuľa je zväčša umiestnená pred príslušným úradom a prístupná všetkým obyvateľom obce. Zverejňujú sa na nej rozhodnutia úradu, ak to určuje zákon, ako je napríklad aj rozhodnutie o zákaze zhromaždenia, alebo iné rozhodnutia a verejné oznamy týkajúce sa života obce. Ak úrad nevyvesí svoj zákaz na úradnej tabuli do troch dní od doručenia oznámenia o konaní zhromaždenia, zvolávateľ ho môže uskutočniť, hoci vie, že úrad sa rozhodol zakázať zhromaždenie.

Ak obecný alebo mestský úrad splní všetky zákonné podmienky na zákaz zhromaždenia, zvolávateľ má právo podať proti ich rozhodnutiu opravný prostriedok.

Opravný prostriedok sa podáva na súd, v obvode ktorého sa nachádza obecný alebo mestský úrad, ktorý zakázal zhromaždenie, a to do 15 dní odo dňa vyvesenia rozhodnutia o zákaze na úradnej tabuli. Súd musí rozhodnúť do troch dní. Rozhodnutie obecného alebo mestského úradu buď potvrdí, alebo zruší. Zruší ho vtedy, ak zistí, že na zákaz zhromaždenia neboli dôvody. Zvolávateľ je potom oprávnený usporiadať zhromaždenie v pôvodne oznámenom termíne. Ak to už nie je možné, zhromaždenie sa uskutoční do 30 dní od právoplatnosti rozhodnutia súdu.

Porušenie zákazu zhromaždenia

V praxi sa môže stať, že zvolávateľ usporiada zhromaždenie aj napriek tomu, že bolo právoplatne zakázané. V takom prípade zástupca obecného alebo mestského úradu alebo policajt vyzve zvolávateľa, aby zhromaždenie bez meškania ukončil. Ak to zvolávateľ neurobí, zástupca úradu alebo policajt oznámi účastníkom, že zhromaždenie je zakázané, a vyzve ich, aby sa pokojne rozišli. Musí účastníkov zhromaždenia upozorniť aj na následky neuposlúchnutia výzvy, predovšetkým na zákonnú možnosť použiť donucovacie prostriedky. Ak je zakázané zhromaždenie takto rozpustené, účastníci sú povinní bez meškania opustiť miesto zhromaždenia. Zvolávateľ a ani nikto im v tom nesmie nijakým spôsobom brániť.

Ďalšie dôvody na rozpustenie zhromaždenia

Zástupca obecného alebo mestského úradu alebo policajt môže rozpustiť aj riadne oznámené a nezakázané zhromaždenie, ak sa podstatne odchyľilo od oznámeného účelu a smeruje napríklad k násiliu alebo hrubým neslušnostiam alebo ak účastníci zhromaždenia páchajú trestné činy (napríklad trestný čin výtržníctva) a ani zákrokmi proti jednotlivým páchatelom sa nepodarilo zabezpečiť poriadok.

Dôvodom na rozpustenie zhromaždenia nie je, ak sa zišlo bez toho, aby si zvolávateľ splnil svoju oznamovaciu povinnosť. Zvolávateľovi síce hrozí pokuta za priestupok, ale samo zhromaždenie by bolo ohrozené, len ak by začalo smerovať k násiliu alebo iným prejavom, pre ktoré zhromaždenie možno zakázať

a následne rozpustiť. V takom prípade môže ukončiť zhromaždenie zástupca obecného či mestského úradu alebo policajt.

Posledným dôvodom na rozpustenie oznámeného a nezakázaného zhromaždenia je, ak prekročilo čas ukončenia. Obecný alebo mestský úrad môže zvolávateľovi určiť čas ukončenia, ak sa zhromaždenie koná vo večerných hodinách, aby nerušilo nočný pokoj (medzi 22. hod. a 6. hod.).

V každom vyššie uvedenom prípade má zvolávateľ a dokonca aj účastník zhromaždenia právo podať na súd námietky proti rozpusteniu zhromaždenia. Je to prostriedok kontroly zákonného postupu predstaviteľov úradu alebo policajtov. Lehota na podanie námietok je 15 dní odo dňa rozpustenia zhromaždenia. Súd rozhodne, či zhromaždenie bolo, alebo nebolo rozpustené v súlade so zákonom.

Použitie donucovacích prostriedkov na rozpustenie zhromaždenia

Donútenie ako prostriedok na riešenie krízových situácií sa musí používať len v krajných prípadoch, keď všetky ostatné prostriedky zlyhajú. Ak je ale rozpustenie zhromaždenia oprávnené a účastníci sa nerozídu ani po výzvach a presvedčaní, možno použiť špeciálne donucovacie prostriedky definované v zákone o Policajnom zbore Slovenskej republiky. Policajti môžu účastníkov vytláčať koňmi, ak je narušený pokojný priebeh zhromaždenia a zvolávateľovi sa nepodarilo zabezpečiť poriadok, ak sa účastníci po zhromaždení pokojne nerozídu alebo ak páchajú trestné činy i po zákroku proti jednotlivým páchatelom. V takejto situácii môžu policajti použiť aj špeciálnu vodnú striekačku. Ak by použili tieto osobitné formy donútenia v iných ako uvedených prípadoch, konali by protizákonne.

21.3 Právo na slobodu pokojného zhromažďovania (právo na protidemonštráciu)

Pri charakteristike základných politických práv nemožno opomenúť ani ich úpravu v najvýznamnejšom európskom dokumente o ľudských právach. **Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** (ďalej Dohovor) a jeho dodatkové protokoly sú nielen platnou súčasťou slovenského právneho poriadku, ale majú dokonca prednosť pred slovenskými zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd, teda ak sú pre občanov priaznivejšie. Okrem toho, v súlade s ustanoveniami Dohovoru sa občania môžu obracať so svojimi sťažnosťami na orgány Rady Európy – Európsku komisiu pre ľudské práva (ďalej Komisiu) a Európsky súd pre ľudské práva (ďalej Súd). Rozhodnutia Súdu sú pre Slovenskú republiku záväzné, značne ovplyvňujú naše zákonodarstvo i rozhodovaciu prax súdov.

Na rozdiel od slovenskej vnútroštátnej úpravy, ktorá ukladá zvolávateľovi zhromaždenia len povinnosť oznámiť úmysel usporiadať zhromaždenie obecnému alebo mestskému úradu, Dohovor nevylučuje ani schvaľovacie

Zhromaždenie občanskej Slovenskej republiky maďarskej národnosti v Komárne 27.8.1996.

konanie. Podľa Komisie schvaľovacie konanie nie je v rozpore s obsahom zhromažďovacieho práva, najmä ak má procedúra podporiť pokojný priebeh zhromaždenia.

Zhromažďovaciemu právu venujú orgány Rady Európy osobitnú pozornosť z hľadiska práva na protidemonštráciu.

Podľa Komisie nemožno zhromaždenie zakázať len preto, že by napríklad mohlo vyvolať násilnú reakciu oponentov zhromaždenia. Určité zhromaždenie

(napríklad podporujúce úplnú voľnosť rozhodovania pri umelom prerušení tehotenstva) môže naozaj rozhorčiť alebo znepokojiť ľudí, ktorí nesúhlasia s myšlienkami alebo požiadavkami účastníkov zhromaždenia.

Občania však musia mať právo zúčastniť sa na zhromaždení bez ohľadu na obavu, že sa stanú terčom fyzických útokov svojich protivníkov. Takáto obava by podľa Európskej komisie pre ľudské práva mohla odradiť občanov, aby otvorene vyjadrovali svoj názor na citlivé otázky života spoločnosti.

V demokracii teda právo na protidemonštráciu nemôže znemožniť výkon práva pokojne sa zhromažďovať.

Orgány Rady Európy zdôraznili, že právo občanov pokojne sa zhromažďovať neukladá orgánom štátu, najmä polícii, iba povinnosť nezasahovať do tohto práva. Práve naopak, realizácia zhromažďovacieho práva súčasne s realizáciou práva na protidemonštráciu bude často vyžadovať pozitívne opatrenia štátu, napríklad zásah polície proti účastníkom protidemonštrácie, s cieľom vytvoriť iným priestor na výkon ústavného práva pokojne sa zhromažďovať.

21.4 Sankcie za porušovanie zhromažďovacieho práva

Keďže ústavné právo pokojne sa zhromažďovať patrí medzi najvýznamnejšie politické slobody, bolo potrebné vytvoriť aj sankčný systém postihujúci rušiteľov pokojného zhromaždenia.

Sám zákon o zhromažďovaní práve zaviedol osobitný priestupok proti zhromažďovaciemu právu. Dopustí sa ho každý, kto zvoláva alebo usporadúva zhromaždenia bez splnenia oznamovacej povinnosti, kto usporadúva zakázané zhromaždenie alebo kto závažne poruší niektorú z povinností, ktoré zákon

ukladá zvolávateľovi. Priestupok spácha aj ten, kto sa neriadi pokynmi usporiadateľov zhromaždenia alebo im bráni splniť si povinnosti, kto bráni vstupu účastníkov na zhromaždenie, ďalej účastník zhromaždenia, ktorý má pri sebe strelnú zbraň, výbušninu alebo iné predmety, ktorými možno ublížiť na zdraví, pričom z okolností alebo jeho správania možno usudzovať, že majú byť použité na násilie alebo hrozbu násilím, rovnako ten, kto neoprávnene vnikne na zhromaždenie alebo kto neprístojným správaním bráni účastníkom naplniť účel zhromaždenia alebo im bráni, aby sa pokojne rozišli. Vo všetkých týchto prípadoch môže byť páchateľovi uložená pokuta do 1000 Sk.

Prísnejšie sankcie sú v Trestnom zákone. Podľa tohto zákona hrozí trest odňatia slobody až na dva roky alebo peňažný trest každému, kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy obmedzuje vo výkone združovacieho či zhromažďovacieho práva. Na jeden rok odňatia slobody alebo na peňažný trest môže byť odsúdený každý, kto sa na zhromaždení, ktoré podlieha oznamovacej povinnosti, protiví násilím alebo hrozbou násilia poriadkovým opatreniam zvolávateľa alebo usporiadateľov zhromaždenia.

RESUMÉ

12
45
57

Právo pokojne sa zhromažďovať patrí medzi základné politické práva chránené Ústavou SR. Služí občanom, aby mohli vyjadriť svoje názory na riešenie verejných a spoločných záležitostí. Zvolať zhromaždenie môže aj jednotlivec, ak splní podmienky zákona. Zakázané sú najmä zhromaždenia roznecujúce nenávisť alebo vyzývajúce na popieranie či obmedzovanie práv iných občanov. Právo pokojne sa zhromažďovať (a v jeho rámci právo na protidemonštráciu) chráni dokumenty a inštitúcie Rady Európy.

OTÁZKY

- ❶ Je potrebné žiadať súhlas na zorganizovanie pokojného zhromaždenia?
- ❷ Prečo sú zakázané zhromaždenia v bezprostrednej blízkosti niektorých štátnych orgánov?
- ❸ Uvedte dôvody, pre ktoré môže byť zhromaždenie rozpustené.
- ❹ Akú máte možnosť protestovať proti rozhodnutiu o zákaze zhromaždenia alebo o jeho rozpustení?
- ❺ Môže polícia na rozpustenie zakázaného zhromaždenia použiť vodnú striekačku?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ❶ Chcete zorganizovať protestné študentské zhromaždenie, na ktorom vystúpia rockové skupiny. Vypracujte stručné písomné oznámenie o vašom úmysle pre príslušný úrad. Nezabudnite na všetky náležitosti takéhoto oznámenia.
- ❷ Máte odôvodnenú obavu, že vaše protestné študentské zhromaždenie budú ohrozovať extrémisti. Máte právo žiadať políciu o ochranu? Ak áno, sformulujte žiadosť pre príslušný policajný útvar.
- ❸ Vaše protestné zhromaždenie rušilo výtržníctvo niektorých účastníkov zhromaždenia. Polícia v spolupráci s usporiadateľmi proti výtržníkom zasiahla a zhromaždenie má ďalej normálny priebeh. Polícia napriek tomu vyzve zhromaždenie, aby sa rozišlo. Keďže prítomní výzvy polície neuposlúchnu, polícia použije vodnú striekačku, pričom niekoľko účastníkov utrpí drobné zranenia. Skúste si predstaviť, že ste proti konaniu polície podali opravný prostriedok a máte ústne argumentovať pred súdom. Postavte proti sebe skupinu zastupujúcu účastníkov zhromaždenia a zástupcu polície. Určte aj osobu, ktorá bude udeľovať slovo stranám sporu. Rozhodnite, kto argumentoval presvedčivejšie a prečo.

Robert Fico

ZDRUŽOVACIE PRÁVO

Moderný demokratický štát si možno ťažko predstaviť bez politických strán a hnutí. Aj občania Slovenskej republiky sa zúčastňujú na politickom živote celej spoločnosti svojím členstvom a svojou aktívnou činnosťou v politických stranách alebo hnutiach. Najmä cez tieto politické organizácie sa snažia o vstup do najvyššieho zákonodarného zboru – Národnej rady Slovenskej republiky, do orgánov miestnej samosprávy i ďalších orgánov verejnej moci, ktoré ovplyvňujú chod štátu.

Historicky možno vznik prvých politických organizácií zaradiť do obdobia budovania funkčných a centralizovaných monarchií. Samozrejme, že so straníckosťou sa stretávame už v staroveku i ranom stredoveku, ale rozmach počtu a vplyvu skutočných politických strán nastal až v novoveku a súvisí najmä s vytvorením teórie suverenity ľudu a následným politickým rovnostárstvom.

Od prvej polovice 17. storočia, keď sa členovia anglického parlamentu začali politicky rozdeľovať podľa väčšej či menšej náklonnosti ku kráľovi Karolovi I. (1625 – 1649), možno členiť vývoj politických strán na viacero etáp.

Zásadnú vývojovú zmenu priniesla napríklad priemyslová revolúcia. V jej dôsledku vzniká na konci 19. a začiatkom 20. storočia nový druh politických strán, masové sociálnodemokratické a socialisticky orientované strany. Netvorili sa na pôde parlamentu, ako obyčajne ich historicky starší predchodcovia, ale v bežnom spoločenskom živote, na pracoviskách a vo volebných obvodoch.

Hoci politické strany boli nevyhnutným dôsledkom vývoja parlamentarizmu, neboli spočiatku vítané. Mnohí sa obávali, že ich pôsobenie bude mať negatívne následky, že budú reprezentovať iba vlastné záujmy, ktoré budú v rozpore so

záujmami občanov, že ich činnosť spôsobí štiepenie národov, že národy sa takto zatiahnu do nekonečných sporov a pod.

S takýmito názormi sa určite stretneme aj dnes. Jedno je ale isté. Bez politických strán fungujúca demokracia nie je možná.

Základy moderného združovacieho práva (niekedy sa používa pojem spolčovacie právo) nachádzame na našom území v cisárskom patente z roku 1849. Nástup Bachovho absolutizmu znamenal krok späť, ale po jeho páde v roku 1867 bol prijatý osobitný zákon o spolčovaní. Obsahoval všetky podstatné prvky združovacieho práva, ktoré zakotvuje dnes platná legislatíva.

Právo slobodne sa združovať garantuje článok 29 Ústavy Slovenskej republiky. V jeho zmysle má každý právo združovať sa spolu s inými v spolkoch, spoločnostiach alebo iných združeniach a občania majú právo zakladať politické strany a politické hnutia a združovať sa v nich.

Toto ústavné právo teda možno uskutočňovať dvojako:

- Každý má právo zakladať spolky, spoločnosti, hnutia, kluby a iné občianske združenia (podrobnosti tohto druhu združovania upravuje zákon číslo 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov)
- a občania majú právo zakladať politické strany a hnutia a združovať sa v nich (podrobnosti sú upravené v zákone číslo 424/1991 Zb. o združovaní v politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov).

Nemôžeme zabúdať ani na odborové organizácie, ktorých cieľom je ochrana hospodárskych a sociálnych práv zamestnancov. Odborové organizácie sú určite typickým príkladom realizácie združovacieho práva, nakoniec vzťahuje sa na ne už spomínaný zákon číslo 83/1990 Zb. o združovaní občanov. Právo zakladať odbory a vstupovať do nich sa však v Ústave Slovenskej republiky zaraďuje medzi hospodárske, sociálne a kultúrne práva, preto odborom nebudeme venovať osobitnú pozornosť.

Občianske združenia majú odlišné ciele ako politické strany a hnutia. Ich členov spájajú zväčša iné ako politické záujmy. Môže ísť o rôzne kultúrne spolky, kluby, chovateľské zväzy, ale napríklad aj o spoločnosti zamerané na ochranu ľudských práv alebo konkrétnych skupín ľudí.

Do občianskych združení nezaraďujeme združenia zamerané na zárobkovú činnosť, ani profesné združenia, ktoré zabezpečujú riadny výkon určitých povolaní, ako sú napríklad Slovenská advokátska komora a Slovenská komora komerčných právnikov.

Nepatrí sem ani združovanie občanov v cirkvách a náboženských spoločnostiach ako jeden z prejavov slobody náboženského vyznania. Tieto združenia majú svoju vlastnú právnu úpravu, inú ako v zákone o združovaní.

Základným znakom odlišujúcim politickú stranu od občianskeho združenia je teda záujem o aktívnu účasť na riadení štátu. Treba dodať, že hoci zákonodarca

používa pojmy politická strana a politické hnutie, praktický rozdiel medzi nimi neexistuje.

22.1 Zakladanie združení a politických strán

Občania, ktorí chcú založiť združenie alebo politickú stranu, nemusia žiadať nijaký štátny orgán o povolenie. Združenia a politické strany a hnutia vznikajú obyčajným zaregistrovaním. Sú zaregistrované vždy, ak občania splnia všetky podmienky stanovené zákonom.

Členom politickej strany alebo hnutia s právom voliť a byť volený do orgánov strany alebo hnutia môže byť len štátny občan Slovenskej republiky starší ako 18 rokov. Občianske združenie nemá takéto zákonné obmedzenie, ale svojimi vnútornými pravidlami môže viazať členstvo v združení napríklad na určitú profesiu alebo záľubu (filatelisti, modelári a pod.).

Pre združenia aj politické strany a hnutia však platí, že nikoho nemožno nútiť, aby sa stal ich členom, a že každý môže z nich slobodne vystúpiť.

Otázky členstva už riešili aj Európska komisia pre ľudské práva (ďalej Komisia) a Európsky súd pre ľudské práva (ďalej Súd) a prijali niekoľko závažných rozhodnutí. Uznali, že jednotlivec môže byť donútený vstúpiť do určitých združení, ak to nie sú typické

združenia. Takto boli napríklad belgickí lekári zaviazaní vstúpiť do Belgickej lekárskej spoločnosti, ktorá dohliada, aby jej členovia rešpektovali lekársku etiku, diskretnosť, poctivosť a zachovávali česť a dôstojnosť lekárskeho stavu. Podľa Komisie nie je takáto lekárska spoločnosť typickým združením, pretože plní verejnoprávne funkcie, napríklad monitoruje profesionálne správanie svojich členov. Rovnaké kritérium môžeme použiť na už spomínané Slovenskú advokátsku komoru alebo Slovenskú komoru komerčných právnikov. V súvislosti s členstvom v odborových organizáciách Súd naopak vyhlásil, že občania nemôžu byť donucovaní vstupovať do odborového združenia preto, že len členstvom by si uchovali pracovný pomer. Takýto postup by bol podľa Súdu v rozpore so samotnou podstatou slobody združovať sa. Rovnako nemôže byť nikto poškodený za to, že je členom združenia alebo politickej strany, zúčastňuje sa na ich činnosti, podporuje ich, alebo dokonca za to, že nie je ich členom.

Protesty proti francúzskym jadrovým skúškam na atole Mururoa, Bratislava 1995.

22.2 Zakázané občianske združenia, politické strany a hnutia

Výkon ústavného práva slobodne sa združovať nie je neobmedzený, čo nakoniec platí pre takmer všetky ústavné práva.

Z Ústavy Slovenskej republiky jasne vyplýva, že združovacie právo možno za určitých okolností obmedziť zákonom. V záujme bezpečnosti štátu, ochrany verejného poriadku a práv ostatných občanov a predchádzania trestným činom zákon výslovne zakazuje občianske združenia, ktoré by popierali alebo obmedzovali osobné, politické a iné práva občanov, roznecovali nenávisť z rasových, politických a náboženských dôvodov, podporovali násilie, ako aj ozbrojené združenia okrem športových a poľovníckych spolkov. Určite by bolo zakázané napríklad združenie občanov, ktoré by si vytýčilo cieľ vyhnúť z krajiny všetky osoby tmavej pleti.

Pokiaľ ide o politické strany a hnutia, zo zákona sú zakázané tie, ktoré porušujú ústavu a zákony, ktoré nemajú demokratické vnútorné usporiadanie, ktorých cieľom je uchopiť moc a udržať si ju, a preto bránia iným politickým stranám uchádzať sa o moc ústavnými prostriedkami, ktorých program alebo činnosť ohrozujú mravnosť a verejný poriadok a ktorých program je nasmerovaný proti suverenite a územnej celistvosti Slovenskej republiky.

Zo zákona by boli napríklad zakázané politická strana a hnutie, ktoré podporujú alebo propagujú fašizmus alebo hlásajú národnostnú, rasovú, triednu alebo náboženskú nenávisť. Fašizmus a uvedené druhy nenávisťi sú nielen zakázané, ale sú dokonca trestným činom.

Politické strany, podobne ako občianske združenia, nemôžu byť ozbrojené. Zákon im zakazuje vykonávať činnosť v armáde, polícii a v ďalších ozbrojených silách a na pracoviskách. Nech by teda na pracovisku bolo koľkokoľvek sympatizantov jednej politickej strany, nemôžu si na pracovisku vytvoriť organizáciu tejto politickej strany.

22.3 Vznik občianskeho združenia, politickej strany a hnutia

Združenie, politická strana aj hnutie vznikajú registráciou na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky.

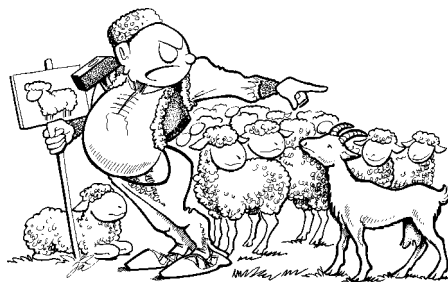
Návrh na registráciu združenia môžu podať najmenej traja občania, z ktorých aspoň jeden musí byť starší ako 18 rokov. Všetci návrh podpíšu a uvedú ďalšie údaje o svojej osobe a bydlisku. K návrhu musia priložiť stanovky združenia.

Ak by si teda študenti strednej alebo vysokej školy chceli založiť študentské združenie, akých je dnes neúrekom, postup je veľmi jednoduchý.

Rovnaké podmienky platia aj pre návrh na registráciu politickej strany alebo hnutia, ibaže navrhovateľmi môžu byť len osoby staršie ako 18 rokov a k návrhu

musia okrem stanov priložiť aj petíciu s podpismi aspoň tisíc občanov, ktorí si želajú, aby strana alebo hnutie vznikli.

Vyvstáva otázka, či požiadavka petície neprimerane neobmedzuje ústavné právo zakladať politické strany a hnutia. Toto právo možno totiž podľa ústavy obmedziť, len ak je to nevyhnutné pre bezpečnosť štátu, na ochranu verejného poriadku a práv iných alebo na predchádzanie trestným činom. Bude ohrozená bezpečnosť štátu, verejný poriadok, práva iných osôb alebo dôjde k páchaniu trestných činov, ak by navrhovatelia nepredložili požadovanú petíciu? Domnievame sa, že nie. Ľudia podpísaní na petícii schvaľujúcej registráciu politickej strany nemusia byť nijako spojení s touto stranou, dokonca mnohí ju nebudú po registrácii ani podporovať. Bolo by preto vhodné zvážiť, či nevypustiť túto podmienku registrácie politických strán a hnutí.

Ministerstvo vnútra SR odmietne registráciu len vtedy, ak združenie alebo politická strana nespĺňajú podmienky stanovené zákonom. Napríklad niekto by navrhoval zaregistrovať anarchistickú politickú stranu, ktorá by vo svojom politickom programe počítala s násilnými akciami. Zákon jasne stanovuje, že je zakázaná taká politická strana, ktorá porušuje ústavu a zákony alebo ktorej cieľom je odstrániť demokratické základy štátu.

Ministerstvo zaregistruje združenie alebo odmietne registráciu do 10 dní odo dňa doručenia návrhu na registráciu. Pri politických stranách je táto lehota 15 dní.

Zákon rieši aj situáciu, keby ministerstvo z rôznych dôvodov nekonalo a neoznámilo navrhovateľovi svoje rozhodnutie. Vtedy platí, že ak navrhovateľom nebude v určenej lehote doručené kladné alebo záporné rozhodnutie ministerstva, združenie alebo politická strana automaticky vznikajú. (Lehota je do 30 dní pri návrhu na registráciu politickej strany a do 40 dní pri návrhu na registráciu občianskeho združenia.)

Ak sa ministerstvo rozhodne nezaregistrovať združenie alebo politickú stranu, navrhovatelia majú možnosť podať do 60 dní návrh na preskúmanie tohto rozhodnutia na Najvyšší súd Slovenskej republiky. Súd zruší rozhodnutie ministerstva, ak neboli zákonné dôvody na odmietnutie registrácie, a združenie alebo strana musia byť zaregistrované. Právo odvolať sa proti rozhodnutiu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky je nevyhnutné, pretože ministerstvo, ako súčasť vlády, reprezentuje určité politické sily, ktoré by mohli pôsobiť proti registrácii určitého združenia alebo politickej strany. Preto musí v konečnom dôsledku rozhodovať Najvyšší súd Slovenskej republiky ako nepolitický, nezávislý súdny orgán.

22.4 Zánik občianskeho združenia, politickej strany a hnutia

Združenie sa môže rozpustiť samo alebo ho rozpustí Ministerstvo vnútra SR, ak zistí že združenie po registrácii vyvíja činnosť v rozpore so zákonom (napríklad vykonáva zárobkovú činnosť, ozbrojuje sa alebo organizuje násilné akcie proti osobám inej rasy a podobne). Aj proti rozhodnutiu ministerstva o rozpustení združenia možno podať opravný prostriedok na Najvyšší súd Slovenskej republiky.

Politická strana a politické hnutie sa môžu zrušiť buď vlastným rozhodnutím, alebo ich rozpustí Najvyšší súd Slovenskej republiky. Návrh na súd podáva generálny prokurátor Slovenskej republiky. Súd stranu alebo hnutie rozpustí, ak vyvíjajú činnosť v rozpore so zákonom (napríklad ak by bojovali za odtrhnutie časti územia Slovenskej republiky, čo je konanie proti územnej celistvosti krajiny). Môže nastať aj situácia, že politická strana nie je rozpustená, ale Najvyšší súd SR jej iba pozastaví činnosť. Strana alebo hnutie síce formálne existujú, no nevyvíjajú svoju bežnú politickú aktivitu, neorganizujú napríklad mítingy, tlačové konferencie a podobne. Môžu iba odstraňovať stav, pre ktorý bola ich činnosť pozastavená. Ak by sa správali ako regulárna politická strana, hrozí im úplné rozpustenie. Postup pri pozastavení činnosti strany a hnutia je rovnaký ako pri ich rozpustení.

Proti rozhodnutiu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky možno podať sťažnosť na Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý rozhodne s konečnou platnosťou.

12
45
57,

RESUMÉ

Právo slobodne sa združovať spolu s inými v spolkoch, občianskych združeniach a politických stranách a hnutiach garantuje Ústava SR. Tieto organizácie vznikajú zaregistrovaním na Ministerstve vnútra SR, keď spĺnia zákonom stanovené podmienky. Základným znakom odlišujúcim politickú stranu od občianskeho združenia je záujem o aktívnu účasť na riadení štátu. Členov občianskych združení spájajú zväčša iné ako politické záujmy. Združovacie právo je za určitých okolností obmedzené zákonom.

OTÁZKY

- 1 Aké organizácie možno zakladať v rámci práva slobodne sa združovať?

- ② Aký je hlavný rozdiel medzi občianskym združením a politickou stranou?
- ③ Môžu vás v škole nútiť, aby ste sa stali členom združenia ochrancov prírody?
- ④ Uvedte príklad, kedy by mohla byť politická strana rozpustená.
- ⑤ Čo môžete urobiť, ak nesúhlasíte s tým, že Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky vám odmietlo zaregistrovať občianske združenie?

NÁMETY NA PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

- ① Máte 16 rokov a spolu s rovesníkmi sa rozhodnete založiť združenie. Má reprezentovať študentov vašej školy, ale aj vykonávať ziskové aktivity v oblasti cestovného ruchu študentov. Predložíte na ministerstvo riadne spracovaný návrh na registráciu a stanovky združenia. Zaregistruje ministerstvo vaše združenie? Ak nie, z akých dôvodov odmietne registráciu?
- ② Ste členom zaregistrovaného občianskeho združenia, ktoré chráni hniezda dravých vtákov pred vykradnutím. Zlodeji sú lepšie technicky vybavení, ba často majú pri sebe strelné zbrane. Aby ste zvýšili účinnosť ochrany, zaobstaráte pre každého člena združenia strelnú zbraň, čím sa združenie stane ozbrojeným. Ako bude reagovať Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, keď zistí, že vaše združenie sa ozbrojilo?
- ③ Organizujete petíciu, aby ste získali 1000 podpisov nevyhnutných na registráciu politickej strany. Jeden z občanov sa preukáže splnomocnením dvadsiatich ďalších ľudí, ktorí ho oprávni, aby aj ich podpísal na petíciu a súčasne v petícii uviedol, že tak urobil na základe splnomocnenia. Budú sa takéto podpisy započítavať medzi platné podpisy?

Autori

Doc. JUDr. Peter Kresák, CSc. (1954)

Pracovník Katedry štátneho práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Špecializuje sa na porovnávacie štátne právo a štátne právo Slovenskej Republiky.

Absolvoval Právnickú fakultu UK a viaceré študijné pobyty zamerané na americké a porovnávacie štátne právo na právnických fakultách v Spojených štátoch amerických, Holandsku, Rakúsku a Španielsku. Prednáša o svetových ústavných systémoch na College of Law na Univerzite v Tulse (Oklahoma, USA).

Pracoval vo viacerých odborných komisiách v oblasti ústavnej legislatívy doma i v zahraničí – v komisii Federálneho zhromaždenia ČSFR, ktorá pripravila návrh Listiny základných práv a slobôd ČSFR, v komisii SNR poverenej pripraviť prvý návrh Ústavy SR, zastupoval Slovenskú republiku v komisii Rady Európy Za demokraciu prostredníctvom práva, viedol komisiu expertov Ministerstva vnútra SR, ktorá v roku 1994 pripravila návrh nového volebného zákona do orgánov miestnych samospráv.

Je autorom monografií Kongres USA (PFUK, 1992) a Porovnávacie štátne právo (PFUK, 1993), viacerých študijných pomôcok, štúdií a odborných článkov publikovaných ako v SR, tak aj v Spojených štátoch amerických, v Taliansku a Rakúsku.

V roku 1992 bol sudcom Ústavného súdu ČSFR. Od roku 1994 je poradcom Ústavného súdu SR.

JUDr. Iveta Fedorovičová, CSc. (1960)

Odborná asistentka na Katedre trestného práva, kriminológie a kriminalistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Špecializuje sa na kriminalistiku.

Po ukončení štúdia na PFUK pracovala od roku 1983 na Právnickom inštitúte Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky.

Je autorkou viacerých vedeckých i odborných článkov z odboru kriminalistiky. V roku 1996 absolvovala študijný pobyt na Instytute badania prava sadowego pri Ministerstve spravodlivosti vo Varšave a na Instytute expertyz sadowych v Krakove.

Je členkou Slovenskej kriminalistickej spoločnosti.

JUDr. Gabriela Feťková (1956)

Poradkyňa Ústavného súdu Slovenskej republiky v Košiciach.

Absolvovala Právnickú fakultu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, študijný pobyt vo Veľkej Británii a viaceré odborné školenia zamerané na ekonomické a právne problémy zdravotníctva.

Do nástupu na Ústavný súd Slovenskej republiky v roku 1993 pracovala vo viacerých organizáciách rezortu zdravotníctva.

JUDr. Robert Fico, CSc. (1964)

Od roku 1994 je agentom pre zastupovanie Slovenskej republiky v konaní pred Európskou komisiou pre ľudské práva a Európskym súdom pre ľudské práva.

Vo voľbách v rokoch 1992 a 1994 bol zvolený za poslanca Národnej rady SR. Je predsedom klubu poslancov za Spoločnú voľbu. Rovnako ako v predchádzajúcom funkčnom období aj teraz pracuje v Ústavnoprávnom výbore NR SR a je členom delegácie NR SR pri Parlamentnom zhromaždení Rady Európy.

Absolvoval Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave a niekoľko zahraničných študijných pobytov.

V rokoch 1988 – 1994 bol vedeckovýskumným pracovníkom v oblasti trestného práva na Právnickom ústave Ministerstva spravodlivosti SR, kde pôsobil aj ako zástupca riaditeľa.

Napísal desiatky odborných článkov a štúdií z problematiky trestného práva a ľudských práv a preložil niekoľko odborných publikácií. Patrí k autorom projektu Slovenského národného strediska pre ľudské práva.

JUDr. Ján Hrubala (1964)

Advokát, v súčasnosti pracuje pre Nadáciu Partners for Democratic Change – Slovakia. Špecializuje sa predovšetkým na mediáciu ako jeden z mimosúdnych spôsobov riešenia sporov a na právne poradenstvo pre mimovládne, najmä environmentálne organizácie. Venuje sa aj problematike ochrany menšín a ľudských práv.

Absolvoval Právnickú fakultu UPJŠ v Košiciach a niekoľko krátkodobých stáží zameraných na štúdium súdnych systémov a na možnosti mimosúdneho riešenia sporov v SRN a USA. V rokoch 1988 až 1996 bol sudcom. V rokoch 1991 až 1993 bol podpredsedom Okresného súdu v Banskej Bystrici a v rokoch 1993 až do začiatku roku 1995 podpredsedom Krajského súdu v Banskej Bystrici pre trestnoprávny úsek. V roku 1995 bol zvolený za predsedu stredoslovenskej sekcie stavovskej organizácie sudcov – Združenia sudcov Slovenska. Advokátom sa stal v októbri roku 1996.

Bol členom niekoľkých legislatívnych komisií pripravujúcich novelizáciu trestného práva. Publikoval v odbornom časopise Justičná revue a v časopise Združenia sudcov Slovenska Justin.

V súčasnosti, okrem vedenia projektu komerčnej mediácie, externe spolupracuje i s niekoľkými ďalšími mimovládnyimi organizáciami.

JUDr. Ján Drgonec, DrSc. (1952)

Od januára 1993 je sudcom Ústavného súdu SR.

Pred nástupom do tejto funkcie bol vedeckým pracovníkom v Ústave štátu a práva SAV, kde sa zaoberal predovšetkým právnymi dôsledkami využívania nových technológií. Ako najmladší právny vedec na Slovensku roku 1991 dosiahol vedecko hodnotu DrSc.

Knižne uverejnil vedecké monografie Právne kultúry Ázie a Afriky (1991); Vedecko-technický rozvoj, právo a národné hospodárstvo (1991); Štát a právo v službách životného prostredia (1993); Tlačové právo na Slovensku (1995); Ústavné práva a zdravotníctvo (1996). V dvojiciach spoluautorov uverejnil monografie Moderná medicína a právo (1982, 1988); ... a nepožiadáš počítač blízkeho svojho (1997). Zámer priblížiť právo neprávnikom ho priviedol k napísaniu kníh Paragrafy menej tajomné (1990) a Tento ujo je tvoja mama (1992). Uverejnil množstvo článkov v odborných právnických časopisoch nielen na Slovensku, ale aj vo Francúzsku, v Juhoafrickej republike, Nemecku, Maďarsku, vo Švajčiarsku a Veľkej Británii.

Doc. JUDr. Alexandra Krsková, CSc. (1942)

Pracovníčka Katedry teórie štátu a práva. Zameriava sa na filozofiu práva, dejiny politického a právneho myslenia v Európe a profesijnú etiku.

Absolvovala Právnickú fakultu UK a viaceré študijné pobyty zamerané na skúmanie filozofie ľudských práv, vývoja politického myslenia a právnickej deontológie vo Francúzsku, v Belgicku, Luxembursku a Kanade. Úzko spolupracuje so stavovskými organizáciami rôznych špecializácií právnického povolania, zúčastňuje sa na tvorbe profesijného práva, etických kódexov i na výchove mladých adeptov právnych profesií.

Je autorkou monografií Psychologické aspekty pôsobenia práva (1977), Profesijná etika právnika (1995), vysokoškolskej učebnice Kapitoly z dejín európskeho politického a právneho myslenia (1997) i učebníc občianskej náuky pre základné a stredné školy SR (Základy práva a ochrana spotrebiteľa 1994, 1996).

V súčasnosti je prodekanou pre vedu a výskum PF UK.

